

UNIVERZITA KARLOVA

**Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin**

Kristýna Kaucká

**První pozemková reforma na velkostatcích
Křivoklát, Plasy a Radnice**

The First Landreform in the Estates Křivoklát, Plasy and Radnice

Disertační práce

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce panu Prof. PhDr. Drahomíru Jančíkovi, CSc. za trpělivost při konzultacích a při procházení mého textu, za jeho podnětné rady a připomínky k disertační práci. Své poděkování bych chtěla vyjádřit také PhDr. Pavlu Dufkovi, PhD. za neocenitelnou pomoc při seznamování s fondy Národního archivu a možnost studovat běžně nepřístupný fond Státní pozemkový úřad – Vlastnické soubory majitelů velkostatků. Ráda bych též poděkovala panu Prof. PhDr. Eduardu Kubů, CSc. a panu Doc. PhDr. Jiří Šoušovi, CSc. za laskavou podporu při sepisování disertační práce a jejich zájem o dílčí závěry. Stejně tak děkuji Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za veškerou podporu při zpracování mnou zvoleného tématu. Velký podíl na vzniku této práce má i PhDr. Tomáš Gecko, který opakovaně pročetl vznikající kapitoly a ochotně o nich se mnou diskutoval a stále vymýšlel nové perspektivy, z nichž se lze na danou tematiku podívat. Ráda bych poděkovala i své rodině za vytrvalou podporu během celého studia. Nemalý dík též patří přátelům za jejich pochopení mého zaujetí tématem pozemkové reformy a ochotu diskutovat o dílčích hypotézách, obzvláště Mgr. Tereze Johanidesové za pomoc s překlady z francouzského jazyka a její vstřícnost pročítat text. Děkuji též průvodcům Státního hradu Křivoklát za jejich podněcující dotazy – snad jim disertační práce poskytne vhled do hospodářských dějin první československé republiky.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. listopadu 2016

Kristýna Kaucká

Abstrakt

Tématem disertační práce je analýza první pozemkové reformy na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice. Cílem je porozumět jak přerozdělování půdního fondu v období první Československé republiky, tak jeho důsledkům. Toho bude docíleno komparativní analýzou procesů, které proběhly na uvedených velkostatech. Prvním kritériem komparativní analýzy je chování Státního pozemkového úřadu (SPÚ) k majitelům velkostatků – Metternichovi na Plasku, Fürstenbergovi na Křivoklátsku a Sternbergovi na Radnicku. Mezi kritéria disertační práce patří i hospodářské a sociální dopady pozemkové reformy na území bývalých velkostatků. Cílem komparativní analýzy je hledání shod a rozdílů v přístupu velkostatkářů k vyjednávání s SPÚ, které budou dále interpretovány v kontextu vývoje československého politického a hospodářského systému.

Klíčová slova: pozemková reforma, Křivoklát, Plasy, Radnice, velkostatek

Abstract

The dissertation analyses the First Czechoslovak Land Reform on the estates Křivoklát, Plasy and Radnice. The main aim of the thesis is to understand the redistribution of land in the First Czechoslovak Republic and to evaluate its consequences. This will be achieved by comparative analysis of the allotment processes which took place on the mentioned estates. The first criterion of the comparative analysis is the behavior of *The State Land Office* regarding the owners of mentioned estates – Metternich (Plasy), Fürstenberg (Křivoklát) and Sternberg (Radnice). Moreover, these criteria also include economic and social impacts of the land reform on the former estates (small holdings, residual estates, industrial establishments and cultural heritage preservation). The aim of the comparative analysis is to find similarities and differences in specific negotiation strategies of the landowners with *The State Land Office*, which will be interpreted in the context of Czechoslovak political, diplomatic, social and economic system. One of the main research goals is to determine to what extent the purposes of land reform were successfully fulfilled (social stabilization of the countryside, disposal of inefficient estates and strengthening of small allotment).

Key words: Landreform, Křivoklát, Plasy, Radnice, Estate

Obsah

1 Úvod	8
1.1 Definování tématu a základních pojmů.....	9
1.2 Literatura a prameny.....	14
1.3 Metodologie, problémy a badatelské otázky.....	32
2 Koncept a cíle pozemkové reformy.....	35
2.1 Důvody pro provedení pozemkové reformy.....	36
2.2 Legislativní rámec.....	39
3 Velkostatky Křivoklát, Plasy a Radnice	53
3.1 Strukturní charaktery velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice	54
3.1.1 Velkostatek Křivoklát a Fürstenbergové.....	54
3.1.2 Velkostatek Plasy a Metternich-Winnenburgové.....	58
3.1.3 Velkostatek Radnice a Sternbergové.....	62
3.1.4 Srovnání výchozí situace na jednotlivých velkostatecích	65
3.2 Strategie majitelů velkostatků.....	69
3.2.1 Státní příslušnost	69
3.2.2 Případ Fürstenberg – „vyšší zájem“ Československé republiky	80
3.2.3 Případ Metternich-Winneburg – hledání „zahraničního spojence“	84
3.2.4 Zdržování pozemkové reformy právní cestou	86
3.2.5 Velkostatkářské svazy.....	93
3.2.6 Hledání obranných strategií velkostatkářů	99
4 Výsledky pozemkové reformy	102
4.1 Drobný příděl a otázka pachtu	103
4.1.1 Drobný příděl na velkostatku Křivoklát – „zisk půdy v rekreační oblasti“	105
4.1.2 Lesní příděl na velkostatku Křivoklát.....	109
4.1.3 Drobný příděl na velkostatku Plasy – „komplikované hledání kompromisu“	111

4.1.4 Lesní příděl na velkostatku Plasy.....	114
4.1.5 Drobný příděl na velkostatku Radnice – „ <i>půda zbývá</i> “	116
4.1.6 Problémy drobného přídělu na sledovaných velkostatcích	119
4.1.7 Otázka pachtu.....	120
4.2 Zbytkové statky	124
4.2.1 Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát – „ <i>od kapitálově silných ke krachujícím</i> “	125
4.2.2 Zbytkové statky Plasy – „ <i>nabyvatelé průměrných dvorů</i> “	142
4.2.3 Zbytkové statky velkostatku Radnice – „ <i>úředníci velkostatku v roli majitelů usedlostí</i> “....	147
4.2.4 Efektivita hospodaření na zbytkových statcích	150
4.3 Dopad pozemkové reformy na průmyslové provozy velkostatků.....	152
4.3.1 Velkostatek Křivoklát – „ <i>průmysl pod vnucenou správou</i> “	156
4.3.2 Velkostatek Plasy – „ <i>kaolin jako klíč k dohodě</i> “	161
4.3.3 Velkostatek Radnice – „ <i>združstevňování lihovaru</i> “	164
4.3.4 Průmysl v pozemkové reformě.....	165
4.4 Vliv pozemkové reformy na formující se památkovou péčí	167
4.4.1 Velkostatek Křivoklát – „ <i>kdo za památky zaplatí?</i> “	170
4.4.2 Velkostatek Plasy – „ <i>spolky pečují o kulturní dědictví</i> “	176
4.4.3 Velkostatek Radnice – „ <i>dva zámky, dva různé osudy</i> “	184
4.4.4 Památky v pozemkové reformě.....	187
5 Závěr	189
Seznam tabulek	196
Seznam obrázků	197
Seznam grafů.....	198
Seznam archivních pramenů	199
Seznam literatury	203
Seznam citovaných zákonů a nařízení.....	215
Seznam online zdrojů	216

Příloha č. 1.....	217
Příloha č. 2.....	218
Příloha č. 3.....	219

1 Úvod

1.1 Definování tématu a základních pojmů

Československá republika přistoupila po svém vzniku v roce 1918 k provedení pozemkové reformy. Předmětem debat mezi politickými stranami se stalo, jak tuto myšlenku převést do praxe. Rámcovým zákonem č. 215/1919 Sb. z. a n. z dubna 1919 se uzákonil zábor pozemků nad 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. Uskutečnění tohoto projektu měl zajistit Pozemkový úřad vzniklý v červnu 1919. Roku 1920 došlo k ustálení názvu instituce jako Státní pozemkový úřad (SPÚ), aby bylo jasně deklarováno, že se nejedná o soukromou organizaci.¹

Tématem disertační práce je analýza první pozemkové reformy na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice. Cílem je porozumět jak přerozdělování půdního fondu v období první Československé republiky, tak jeho důsledkům. Toho bude docíleno komparativní analýzou procesů, které proběhly na uvedených velkostatech. Jejich volba není náhodná, jelikož se jedná o téměř sousedící pozemkové držby, pro které se náhradová i přidělová cena vypočítávala dle shodného koeficientu. Velkostatky se navíc rozkládaly ve stejné zemědělské oblasti (obilnářský obvod).²

Nejprve je třeba definovat pojmy, s nimiž bude v textu pracováno: pozemková reforma, velkostatek, zbytkový statek, drobný příděl, zábor a poškozený úředník. Poté následuje rozbor historiografického diskursu, charakteristika archivního materiálu, vymezení cílů práce a metodologického přístupu k tématu. Najít jednoznačnou definici termínu *pozemková reforma* je složitou záležitostí. Samotná realizace *pozemkové reformy* představovala legislativně velmi náročný projekt spojený s velkým množstvím zákonných norem, jimiž se tento proces upravoval. Proklamovaným cílem *pozemkové reformy* bylo dle předsednictva ministerské rady „*spravedlivé rozdělení pozemkové držby a odstranění škodlivého hospodářského vlivu převahy latifundií.*“³ Na základě prvorepublikového zákonodárství lze usuzovat, že československý stát interpretoval *pozemkovou reformu* jako projekt, který dodal pravomoci SPÚ k záboru půdy⁴, jejímu přídělu⁵ a vyplacení náhrad bývalým vlastníků⁶.

¹ Národní archiv Praha (dále NA Praha), Úřad pro zahraniční obchod (dále ÚPZO), inv. č. 6, sign. V, Označení Pozemkového úřadu ze dne 22. listopadu 1920, kt. 41.

² Tamtéž, Závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, s koeficienty, kt. 41.

³ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, Praha 1928, s. 413.

⁴ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového.

⁵ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přidělový).

⁶ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

Dle Slovníku veřejného práva československého se pozemkovou reformou rozumí „zásah státu do pozemkového vlastnictví za účelem následné jeho úpravy“.⁷ Autorem hesla je Eduard Vondruška, spolutvůrce zákonů o pozemkové reformě. Slovník následně rekapituluje historický vývoj přesunů půdního fondu ve světě i v Československu. Rozebírá zákonné normy a pracuje se statistickými údaji od SPÚ. Zajištěním samotných mechanismů *pozemkové reformy* byl pověřen SPÚ, proto je důležité jeho prezentování projektu – *pozemkovou reformou* rozuměl „řadu akcí reformních, kterými velká část zemědělské půdy zabrané byla převedena do vlastnictví drobných nabyvatelů.“⁸ Ve skutečnosti se jednalo nejen o půdu zemědělskou, ale i o půdu veškerou a nemovitosti s nimi spojené, jak bude v dalších pasážích rozvedeno. Toto oficiální pochopení reformy se stane základem pro uchopení tématu, postupně se definice doplní o další důležité momenty v jejím provádění.

Pro komplexnost pohledu je třeba též zohlednit vnímání *pozemkové reformy* u jejích kritiků, a to převážně z řad velkostatkářů, zástupců průmyslu, nabyvatelů apod. V proklamaci Svazu československých velkostatkářů se o *pozemkové reformě* uvažovalo jako o „problému výlučně hospodářském, který se stal kořistí politických stran závodících mezi sebou o primát a vítaným heslem pro volební kampaň.“⁹ Tato obviňování z politizace pozemkové reformy se také stanou předmětem výzkumu, přičemž bude hledána jejich obecnější platnost. Průmyslové kruhy o reformě uvažovaly jako o „socializaci“ půdy – bylo třeba pečlivě „uvážiti všechny důvody pro i proti a postupovati ve vyvlastňování se zřetelem k potřebám průmyslu zemědělského a k individuálním poměrům každého velkostatku“.¹⁰ V práci se tento postoj zástupců průmyslu stane základem pro analýzu skutečného dopadu parcelace půdy na zemědělský průmysl. Bude sledováno, nakolik se jejich obavy naplnily.

Kritiky měla *pozemková reforma* i v akademických kruzích, zejména u historiků. Mezi nejznámější patří Josef Pekař, který své názory shrnul v knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*¹¹. V reformě viděl „trestnou konfiskaci zděděných statků“¹², čímž narážel na často opakované heslo o odčiňování Bílé hory prostřednictvím *pozemkové reformy*. Urychlená příprava reformy se také setkala s kritikou profesorů Českého vysokého učení technického v čele s rektorem Františkem Waldem, kteří SPÚ vyčítali, že nebyli k celému

⁷ Citováno dle: HÁCHA, Emil, ed. et al. *Slovník veřejného práva československého. Svazek III, P až Ř*. Brno 1932–1934, s. 332.

⁸ *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*, Praha 1925, s. 11.

⁹ NA Praha, Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné (dále SPÚ-spisy všeobecné), inv. č. 33, Opis podání prezidentu republiky, ze dne 20. prosince 1920, kt. 190.

¹⁰ NA Praha, Obchodní a živnostenská komora Praha 1850 – 1949 (dále OŽK), inv. č. 1091, sign. III/1, Protokol II. řádné plenární schůze správní komise pro Obchodní a živnostenskou komoru v Praze ze dne 3. července 1919, kt. 540.

¹¹ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.

¹² Citováno dle: tamtéž, s. 25.

procesu přivzání, ačkoliv se domnívali, že jim jako teoretickým odborníkům tato role náleží.¹³ President SPÚ na jejich veřejné prohlášení reagoval dopisem ministru školství, v němž obhajoval činnost svého úřadu.¹⁴

Významný prvorepublikový národohospodář Josef Macek v pozemkové reformě obecně spatřoval „*soubor sociálně politických zásahů, které mají za účel upravit poměr člověka k půdě způsobem lépe vyhovujícím jak mravním a právním názorům, tak i hospodářským a technickým podmínkám současného života.*“¹⁵ Jeho definici publikovanou v roce 1948 lze k meziválečné reformě vztáhnout. Toto vnímání cílů reformy ho vedlo i ke kritickým vyjádřením na adresu SPÚ, jimž bude v dalším textu věnován prostor.

Bez zajímavosti není ani zamyšlení nad tím, jakým způsobem je *pozemková reforma*, tedy téma vysoce aktuální a často diskutované, reflektována v dnešním diskurzu. Vzhledem k tomu, že se v tomto kontextu *reforma* zkoumá převážně ve vztahu k tzv. třetímu světu, Organizace spojených národů ji obecně nedefinuje pouze jako „*reformu držby, produkce a podpory udržitelnosti provedených změn*“, nýbrž také jako „*reformu a zdokonalení institucionální soustavy - vládní administrativy, venkova, vzdělávacího a sociálního systému atd.*“. Neomezuje ji tedy jen „*na otázku vztahu farmáře (zemědělce) k půdě*“¹⁶. Takto ohraničený termín rovněž najde v období po první světové válce své využití, obzvláště s důrazem na aspekt „*udržitelnosti*“ a „*reformy institucionální soustavy*“, jak bude v následujících pasážích textu rozvedeno.

Na základě výše řečeného lze konstatovat, že definice termínu *pozemková reforma* není snadná. Neexistuje totiž zcela jednotné vymezení tohoto složitého pojmu. Pro potřeby následující práce proto bude posuzováno hned několik základních rovin. Prvně je třeba zdůraznit *pozemkovou reformu* jako legislativně komplikovaný proces, který zásahem do vlastnických struktur upravil držbu půdního fondu i nemovitostí (např. průmyslové a památkové objekty). Dále je třeba soustředit pozornost na budování institucionálního zázemí, jehož úkolem se stalo půdu nejen distribuovat, ale i dosažené výsledky udržet. Poslední, ovšem neméně důležitý rozměr, tvoří vnímání *pozemkové reformy* v sociálních, ba i nacionálních souvislostech (současníky označována jako „*odčinění Bílé hory*“, popřípadě odpověď na „*hlad po půdě*“). Analýza těchto aspektů se rovněž stane předmětem disertační práce.

¹³ NA Praha, Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO), Projev profesorského sboru o pozemkové reformě ze 4. února 1920, podepsán F. Wald, kt. 709.

¹⁴ Tamtéž, Dopis ze 17. února 1920, podepsán K. Viškovský, kt. 709.

¹⁵ Citováno dle: MACEK, Josef. *Sociální ekonomika, kurs národního hospodářství, část V. – důchody konjunktura a krize*, Praha 1948, s. 545.

¹⁶ CADIZ de B. Gerry; ESTORNINOS D. Lilian. Analysis on Agrarian Reform, Access and Benefit Sharing, and Land Titling as Mechanisms in Poverty Alleviation, In: *SSRN Electronic Journal*, 2010, s. 2.

Další pojem, jenž by měl být ujasněn, je *velkostatek*. Soustavněji se uchopení představy o *velkostatku* věnoval agrární historik František Kutnar, na což ve svých statích upozorňuje Veronika Středová.¹⁷ Kutnar si všímá proměny pojmu v čase a velkostatek vnímá jako účelový celek hospodářský a vymezuje jeho zemědělské i nezemědělské obsahové znaky (např. půda a formy vlastnictví a obdělávání, pracovní systém a výrobní prostředky, organizaci). Uchopení pojmu nabízí i historik Václav Černý, který jej definuje jako „*pozemkový majetek zapsaný v deskách zemských a tím nadaný výsadami ve vlastnictví a v politické moci, nepřímo též ve výrobních vztazích i ve veřejné administrativě a v národním hospodářství [...] R. 1850 byla vrchnostenská správa politicko-berní i soudní odevzdána státním úřadům.*“¹⁸ Během první Československé republiky se i sám pojem *velkostatku* vyvíjel a proměňoval. Podle záborového zákona z roku 1919 se *velkým majetkem pozemkovým* rozuměla výměra nad 150 ha zemědělské a nad 250 ha veškeré půdy.¹⁹ V soudobých pramenech se často termín *velkostatek* používal pro samostatné hospodářské jednotky s výměrou zhruba od 100 ha. Například podle klasifikace prezidenta Státního pozemkového úřadu Jana Voženílka se statky dělily následovně:

Tabulka 1 Klasifikace velikosti statků

Trpasličí držba	0 – 2 ha
Malorolníci	2 – 10 ha
Střední rolníci	10 – 100 ha
Malý velkostatek	100 – 500 ha
Střední velkostatek	500 – 2000 ha
Latifundia	nad 2000 ha

Zdroj: VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice*, Praha 1924, s. 11–12.

V průběhu dvacátých let se vznikem zbytkových statků docházelo ke zřizování majetkových souborů s vyššími výměrami. A proto bude Voženílkovo dělení pro potřeby

¹⁷ STŘEDOVÁ, Veronika. Problém historické terminologie v díle Františka Kutnara, In: *Dějepis: sborník katedry historie. "Třicet let učitelem učitelů dějepisu."* Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám, 22, Plzeň 2006, s. 61–69; STŘEDOVÁ, Veronika. *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009, s. 57.

¹⁸ Citováno dle: ČERNÝ, Václav. *Slovníček archivní terminologie: Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy II.*, Praha 1955, s. 73–74.

¹⁹ § 1 zákona č. 215/1919 Sb. z a n. ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového

disertační práce mírně poupraveno. V souladu se zákonnými úpravami, jež umožňovaly propuštění ze záboru do výměry 500 ha,²⁰ se v textu s pojmem *velkostatek* bude pracovat nad tuto výměru.

Pro potřeby disertační práce je třeba vysvětlit i pojem *zbytkový statek*, který představuje specifický jev československé pozemkové reformy. Za *zbytkový statek* se považovala výměra nad 30 ha, v praxi se ale často jednalo o výrazně vyšší hodnoty. Vedle toho je též rozhodující i vlastnický vztah, postátněné dvory pro účely této práce nebudou za zbytkové statky považovány. Soudobá terminologie je v této otázce velice nejednoznačná. V případě zemědělskopřůmyslových objektů se také často jednalo o zbytkové statky, zde ale nerozhodovala výměra – nejčastěji lihovary, jež se přidělovaly různým lihovarským družstvům. Zbytkové statky vznikaly na základě přidělového zákona a vládních nařízení č. 117/1922²¹ a 74/1923 Sb. z. a n.²² Stávaly se předmětem největších korupčních afér pozemkové reformy, jelikož se jednalo o nejatraktivnější části velkostatku. Do roku 1938 se jich vytvořilo celkem 2 291 s výměrou 226 306 ha veškeré půdy, jednalo se zhruba o 12,5 % výměry veškerého přídělů.²³

Další formou, již se pozemková reforma realizovala, byl *drobný příděl*. V oficiální terminologii SPÚ se *drobným přídělem* sice rozuměla výměra pod 20 ha,²⁴ ale jelikož neexistovala kategorie pro rozmezí 20–30 ha, v práci se tak termín užívá pro výměru do 30 ha, tedy hraniční mez pro vznik zbytkových statků. O drobný příděl většinou doplnili své hospodářství malí zemědělci, bezzemci, bývalí pachtýři a zaměstnanci velkostatku, řemeslníci a dělníci. Disertační práce bude drobný příděl sledovat nejen z kvantitativního a statistického hlediska, ale na základě dochované pramenné základny jej také interpretuje v širších dobových souvislostech.

Následující tabulka naznačuje, jak bude se základními pojmy v disertační práci nakládáno, respektive shrnuje rozmezí pozemkové držby, ve kterém lze hovořit o drobném

²⁰ § 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919 o zabránění velkého majetku pozemkového: Osoby, jejichž majetek tímto zákonem se zabírá, po případě jejich dědicové, mají právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jich volby. Osobám těmto lze propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jiné zřetele všeobecného blaha. Ze záboru nesmí býti propuštěno více než 500 ha půdy (§ 2).

²¹ Nařízení č. 117/1922 Sb. nařízení, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového.

²² Nařízení č. 74/1923 Sb. z. a n. Vládní nařízení, kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozvázáán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového.

²³ PAVEL, Antonín. Československá pozemková reforma, In: *Pozemková reforma XIX*, 1938, s. 34.

²⁴ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky pozemkové reformy*, Praha 1930, s. 8.

přídělu, zbytkovém statku a velkostatku. Realita ovšem vždy neodpovídala výše nastíněné půdní výměře. Pokud tedy nebude užitý termín odpovídat předepsaným právním normám a vymezeným pojmům, v rámci textu se na tuto skutečnost upozorní.

Tabulka 2 Klasifikace velikostních skupin v pozemkové reformě

Pojem	Výměra
Drobný příděl	0 – 30 ha
Zbytkový statek	30 – 500 ha
Velkostatek	nad 500 ha

Pro uchopení pozemkové reformy je též třeba uvést pojem *zábor*, vytvořený právníkem Janem Krčmářem. Autoři zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. v čele s Krčmářem se snažili vyhnout problematickému slovu vyvlastnění, jež evokuje mocenský zásah státu do soukromého vlastnictví. Majitelem zabraného majetku totiž stále zůstával dosavadní vlastník, ale v dispozičním právu byl omezen.²⁵ Ferdinand Peroutka vcelku výstižně okomentoval dobovou atmosféru při užití tohoto slova: „*Krčmářova zásluha spočívá v tom, že objevil pro tuto potřebu slovo „zábor“, kterým se všichni uklidnili.*“²⁶

Pro pochopení pozemkové reformy je rovněž třeba uvést pojem *poškozený úředník, poškozený nájemce*. Jedná se o dobový termín, jenž se běžně používal pro zaměstnance velkostatku či nájemce, které pozemková reforma určitým způsobem „poškodila“ (např. bývalé zaměstnance velkostatků nebo nájemce).²⁷ *Poškození úředníci i nájemci* měli být popřípadě odškodňováni přídělem zbytkového statku. Tato skutečnost bude v disertační práci sledována coby jeden z důležitých aspektů průběhu pozemkové reformy.

1.2 Literatura a prameny

Literaturu, jež o tématu pozemkové reformy pojednává, lze rozčlenit chronologicky – na dobovou (1918 – 1945), dále na texty pocházející z období let 1945 – 1989, a konečně tvorbu vzniklou po roce 1990. V tomto kontextu je vhodné ji rozlišit i podle původu, zda se jednalo o československou nebo zahraniční produkci.

Z dobové československé literatury je třeba zmínit především publikace vydávané SPÚ. Obecně měly reformu hájit, legitimizovat a dokazovat její úspěchy, ve velké míře se jednalo

²⁵ HÁCHA, Emil, ed. et al. *Slovník veřejného práva československého*, Svazek III, s. 338.

²⁶ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II.*, Praha 1991, s. 558; *Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí*, Praha 1928, s. 672–673.

²⁷ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 446.

o díla statistické povahy. Ještě v počátcích pozemkové reformy (1919) vydal pozdější prezident SPÚ Jan Voženílek spis o rozdělení velkostatků, a to se vztahem k vnitřní kolonizaci,²⁸ která byla jedním z proklamovaných cílů SPÚ. Později, již ve funkci prezidenta SPÚ, Jan Voženílek shromáždil podklady k zásadní publikaci *Předběžné výsledky pozemkové reformy*.²⁹ Na konci 20. let se z pohledu SPÚ trh s půdou nasýtil, a tím pádem se reforma uzavírala. Již se také začala projevovat agrární krize. Jelikož obchod s půdou nebyl tak výrazný jako v prvních poválečných letech, postupně začalo propouštění půdy ze záboru původním vlastníkům. Současníci tyto události vnímali jako konec pozemkové reformy. Je však třeba zdůraznit, že s časovým odstupem lze v tomto jevu spíše spatřovat přechod pozemkové reformy do další fáze jejího vývoje – v následujícím desetiletí SPÚ vynaložil veliké úsilí i nemalé finanční prostředky na udržení dosažených výsledků. Přesto jsou *Předběžné výsledky* stěžejním dílem SPÚ, jež poskytuje cenné informace, jak o průběhu a řešení reformy, tak i o její propagaci, politizaci, ideách a celkovém vyznění reformy. Jan Voženílek je autorem i dalšího díla vydaného roku 1930 pod názvem *Výsledky pozemkové reformy*,³⁰ které opět legitimizuje činnost SPÚ. Předkládá v něm myšlenky o československé pozemkové reformě v celoevropském kontextu – srovnává ji s obdobnými reformami v zahraničí a reaguje na soudobé kritiky.

V roce 1925 za účelem propagace dosažených výsledků vydal SPÚ další statistickou analýzu, hojně doprovázenou grafy.³¹ Tato publikace shrnuje výsledky akcí S (příděl půdy pro stavební účely) a R (příděl rozptýlené půdy). Jedná se o syntézu provádění těchto přidělů v Československé republice, která představuje úspěchy SPÚ a na příkladu rodu Schwarzenbergů dokazuje, že došlo k výraznému zásahu do majetku šlechtických rodin.

O pozemkové reformě publikoval řadu děl také Antonín Pavel, úředník SPÚ, který rovněž redigoval úřední věstník SPÚ, vydávaný pod názvem *Pozemková reforma*. Vycházel v letech 1920 – 1938, celkem v devatenácti svazcích. Přinášel cenné informace o aktuálním dění – legislativních úpravách, finančních otázkách, organizačních strukturách a podobně. Pavel v letech 1928 – 1932 též redigoval *Zprávy Státního pozemkového úřadu*,³² jež shromažďovaly statistické údaje o provádění pozemkové reformy na jednotlivých velkostatech a informovaly i o vzniklých zbytkových statcích. Publikoval také samostatné práce o reformě, zaměřoval se na problematiku kolonizace v Československé republice.³³ Jako dodatek Ottova

²⁸ VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*, Praha 1919.

²⁹ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky pozemkové reformy: země Česká a Moravská*, Praha 1930.

³⁰ VOŽENÍLEK, Jan. *Výsledky pozemkové reformy*, Praha 1930.

³¹ *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech...*

³² *Zprávy Státního pozemkového úřadu: orgán pro výkazy a statistiku z oboru československé pozemkové reformy*, Praha, 1928–1932.

³³ PAVEL, Antonín. *Úkoly naší vnitřní kolonizace*, Praha 1935.

slovníku naučného nové doby vydal v roce 1937 studii o reformě.³⁴ Vedle toho publikoval příspěvek o rumunské pozemkové reformě,³⁵ či o aktuálních tématech: zbytkových statcích apod.³⁶ Tato jeho stať je velice podnětná, jelikož jako jediná upozorňuje na problémy hospodaření na zbytkových statcích na počátku třicátých let. Snaží se najít příčiny hospodářského neúspěchu některých nabyvatelů. Pavel postupuje analyticky a jako vysoce postavený úředník SPÚ a jeden z tvůrců reformy neváhá přiznat i problematické záležitosti. Nesoustředí se jen na nekritickou obhajobu a propagaci reformy, jak je tomu ve většině publikací od pozemkového úřadu. Na jeho postřehy, jež se i s časovým odstupem jeví jako věcné, žádný z badatelů o reformě nenavázal. Jeho pojednání je pro disertační práci důležité v tom směru, že se stane základem pro výzkum hospodaření na zbytkových statcích na sledovaných velkostatech.

Pavel se pozemkové reformě věnoval nejen prakticky, ale i teoreticky. Již v počátcích československého státu lze sledovat v jeho deníkových záznamech, které vyšly tiskem pod souborným názvem *Sibiřské úvahy*, že o tématu pozemkové reformy soustavně přemýšlel.³⁷ Během „sibiřské anabáze“ si všiml agrární situace v Rusku, k níž se stavěl značně kriticky. Osobnost Antonína Pavla by si jistě zasloužila pozornost v samostatné studii.

Některá čísla věstníku SPÚ redigoval právník Jaroslav Michl, který o pozemkové reformě publikoval i v období po druhé světové válce, zejména o její revizi apod.³⁸ Reformu zpětně reflektoval ve stati vydané po roce 1945. Za problematické označoval ustanovení propouštění ze záboru (na základě §§ 3, 7, 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona). Dle jeho názoru tím byla reforma podlomena. Celkově však její provedení hodnotil příznivě (například na základě propočtů hektarových výnosů apod.).

Zajímavá je i dobová literatura z pera představitelů politického života první Československé republiky. Řadu prací vydávali členové agrární strany, často z pozic úřednictva SPÚ, která reformu prezentovala jako úspěšný projekt. Naproti tomu člen Československé národní demokracie Karel Engliš viděl v reformě sociální projekt namířený do středostavovského prostředí.³⁹ Odmítal její hospodářské důvody a těžiště spatřoval v oblasti historicko-politické. Nabádal k jejímu důslednému provádění: „*Avšak aby pozemková naše reforma byla i po staletích před kritikou dějin chloubou popřevratové naší revoluce*

³⁴ PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma československá*, zvláštní otisk z Dodatků Ottova slovníku naučného, [Praha 1937].

³⁵ PAVEL, Antonín. *Rumunská pozemková reforma*, Praha 1931.

³⁶ PAVEL, Antonín. *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, Praha 1931.

³⁷ PAVEL, Antonín. *Sibiřské úvahy*, Praha 1924–1925, 2 sv.

³⁸ MICHL, Jaroslav; PETRŮV, František; NOVÝ, Josef. *Revise první pozemkové reformy*, Praha 1948.

³⁹ ENGLIŠ, Karel. Pozemková reforma otázkou sociální a produktivní, In: *Otázky a názory. 100 článků z Lidových novin*, Praha 1926, s. 47–50.

*a demokracie, musíme dbáti nejen toho, aby se stala, ale jsme odpovědni též za to, jak se provede.*⁴⁰

Člen správního výboru SPÚ Ivan Dérer, významný politik, příslušník sociálně demokratické strany, vydal návod pro zájemce o pozemkovou reformu s výstižným názvem *Katechismus pozemkové reformy*.⁴¹ V něm krok za krokem rozebírá postup při žádostech o půdu a osvětluje pojmy jako přidělová cena, přidělový komisař, místní poradní sbor, hrubá rozvaha, přidělový plán apod. Pro badatele se jedná o užitečnou příručku, která poodhaluje praktické otázky spojené s reformou. Zároveň dosvědčuje, že laická veřejnost nebyla zcela seznámena se složitým právním procesem přidělu půdy. Ivan Dérer se z pozice sociálnědemokratického člena správního výboru SPÚ pouštěl do kritiky agrárníků.⁴² Sociálnědemokratický poslanec a meziválečný ministr spravedlnosti a sociální péče Alfréd Meissner upozorňoval na pomalé práce při knihování přidělené půdy.⁴³ Tuto situaci vnímal jako znejistění dosažených výsledků pozemkové reformy. SPÚ vyčítal neschopnost zařídit potřebnou agendu. Do popředí veřejného zájmu se pomalé knihování přiděľů dostalo po požadavku sociálnědemokratických poslanců z roku 1928. V některých případech ale nedošlo ke knihování, jelikož nabyvatelé stále neuhradili přejímací cenu. Pozemková reforma se pochopitelně stávala předmětem volebních kampaní. Toho je názornou ukázkou například publikace *Pozemková reforma a boj o obecní statek* z roku 1925.⁴⁴ Sociální demokracie celkově prezentovala reformu jako úspěch své strany. Důrazně požadovala revizi přiděľů členům agrární strany. Dalším volebním manifestem sociální demokracie je publikace *V boj za vítězství socialismu*,⁴⁵ jež podává statistické informace o nabyvatelích.

Do kritiky pozemkové reformy se pouštěli i členové komunistické strany. Na velké pravomoci SPÚ v roce 1921 upozorňoval Václav Bolen v publikaci nazvané *Pravda o pozemkové reformě*,⁴⁶ kritizoval i jednotlivé zákony: přidělový, náhradový i úvěrový. Závěrem předložil seznam požadavků své strany. Veřejně vystoupil i jiný sympatizant komunistické strany Václav Čech, rolník z Vysočiny. Ve svém spisu nazvaném *Slovo k domkařům a rolníkům*⁴⁷ v roce 1923 prohlašoval, že je venkov s prováděním pozemkové reformy nespokojen, konkrétním rozbořem situace na Třebíčsku dokazoval nespravedlivé

⁴⁰ Tamtéž, s. 50.

⁴¹ DÉRER, Ivan. *Katechismus pozemkové reformy*, Bratislava 1925.

⁴² MARTULIAK, Pavol. Prvá pozemková reforma a Ivan Dérer, In: *Dr. Ivan Dérer, politik, právník a publicista*, Bratislava 2010, s. 279–295.

⁴³ MEISSNER, Alfréd. *Pro zaknihování přidělené půdy: za svobodu drobných přidělců*, Čechy [1929].

⁴⁴ *Pozemková reforma a boj o obecní statek, volební kapitoly pro dělníky, domkaře a maloroľníky*, Praha 1925.

⁴⁵ *V boj za vítězství socialismu: materiál k pozemkové reformě*, Praha [1925].

⁴⁶ BOLEN, Václav. *Pravda o pozemkové reformě*, Praha 1921.

⁴⁷ ČECH, Václav. *Slovo k domkařům a rolníkům*, Čechy 1923.

přerozdělování půdního fondu. Agrárníky obviňoval z ochrany vlastního majetku a kritizoval jejich pozice v SPÚ.

Statě o reformě publikovali i lidé z řad úřednictva, působících mimo struktury SPÚ. Rozboru legislativního rámce a institucionálního zázemí pozemkové reformy se v roce 1922 věnoval Jaroslav Ulrich.⁴⁸ Později (v roce 1930) státní úředník Eduard Jeřábek vydal pojednání o reformě na Hlučínsku.⁴⁹ Upozorňuje na specifika hospodářského celku Hlučínska, jež bylo k Československé republice připojeno. Reformu vykládá jako úspěšný zásah do struktury místního zemědělství. Statisticky dokládá význam přesunu půdního fondu.

V roce 1924 vyšla srovnávací studie od právníka a statistika Dobroslava Krejčího s názvem *Poválečná pozemková reforma v Německu a u nás*.⁵⁰ Nejdříve vysvětluje právní rámec říšskoněmeckého projektu agrární reformy založeného na kolonizaci. Dále se pouští do kritiky říšskoněmeckého způsobu přerozdělování půdního fondu. Zároveň vystupuje s požadavkem zrušení institutu fideikomisu, ke kterému v Německu došlo v návaznosti na čl. 155 výmarské ústavy zvláštními zákony jednotlivých zemí.⁵¹

Nemalá role náleží v rámci soudobé literatury zabývající se pozemkovou reformou dobovému tisku. Například Tribuna uspořádala v roce 1921 anketu o pozemkové reformě.⁵² Autoři ankety se dotazovali zemědělců, teoretiků zemědělských věd, zástupců zemědělského průmyslu, teoretiků národohospodářství, právníků i zahraničních odborníků. Touto cestou tak dostal možnost k vyjádření německý poslanec Wilhelm Medinger, majitel velkostatku Malá Skála. Na anketu reagoval agrární tisk – Venkov.⁵³ Redakce Národních listů rovněž uspořádala anketu, tentokrát o lesní reformě (1926). Výsledky vyšly tiskem v brožurě *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního*.⁵⁴ Podařilo se v ní shromáždit názory úředníků SPÚ (Jan Voženílek), národohospodářů (Cyril Horáček), profesorů zemědělského a lesního inženýrství (Josef Opletal, Josef Konšel, Josef Sigmund, Josef Strachota), představitelů zájmových svazů (Svaz soukromých majitelů pil v ČSR) a mnohých dalších lesních odborníků. Pro disertační práci je tato brožura cenná, jelikož zachycuje také názory lesmistra Adolfa Teichmanna, pozdějšího ředitele plaského velkostatku. V periodickém

⁴⁸ ULRICH, Jaroslav. *Pozemková reforma: všeobecné poznámky*, Praha 1922.

⁴⁹ JEŘÁBEK, Eduard. *Pozemková reforma na Hlučínsku*, Opava 1930.

⁵⁰ KREJČÍ, Dobroslav. *Poválečná pozemková reforma v Německu a u nás*, Brno 1924.

⁵¹ HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha 2010, s. 18.

⁵² NA Praha, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv (dále VA MZV), Anketa Tribuny o pozemkové reformě, příloha Tribuny z 26. května 1921 a 17. června 1921, kt. 2701.

⁵³ Tamtéž, Venkov ze dne 9. června 1921.

⁵⁴ DAŘENICKÝ, J. *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního aj.*, Praha 1926.

tisku o pozemkové reformě dále informoval například ekonomický teoretik Josef Macek.⁵⁵ V roce 1921 se pustil do kritiky SPÚ, obzvláště upozorňoval na jeho postavení v rámci československé správy (podřízený orgán ministerské rady). Dle Mackova názoru se pozice SPÚ komplikovala a to zejména ve chvíli, kdy o pozemkové reformě zároveň rozhodovaly Nejvyšší správní soud, Nejvyšší účetní kontrolní úřad, předsednictvo ministerské rady a Parlament ČSR.

SPÚ vydával i díla, jež měla reformu představit a obhájit v zahraničí. Již v roce 1920 vyšel Mackův anglický příspěvek o pozemkové reformě, v němž autor dohledával historické kořeny majetkoprávního vztahu k půdnímu fondu až k bitvě na Bílé hoře.⁵⁶ Studie vyznívá spíše jako obhajoba zásahů do soukromého vlastnictví velkostatkářů. Další jeho anglický článek osvětluje legislativní pozadí reformy a fungování SPÚ.⁵⁷ Výraznější kritika, v mnohých českých periodikách uveřejněná, se v obou těchto statích neobjevuje. V zahraničí měla též reformu legitimizovat publikace od spolutvůrce jejího legislativního rámce Eduarda Vondrušky, jež detailně vysvětluje zákonné úpravy reformy (rozebírá záborový, náhradový a přidělový zákon).⁵⁸

Představu o dobovém pohledu na reformu lze získat též z publikací, jež se věnovaly agrární problematice obecně. Antonín Prokeš upozorňoval ve svém přehledu zemědělství⁵⁹ na význam lesů pro Československou republiku, dále na průběžné výsledky prováděných přidělů v letech 1921 a 1922. Josef Kazimour v *Přehledu dějin československého zemědělství* uváděl, že „*pozemkovou reformou vrací se státu svobodná půda a svobodný zemědělec, jako pevná opora míru a vnitřního pořádku. Je to ve vývoji československého zemědělství konečný pokus o úpravu náležitého zemědělce k půdě.*“⁶⁰

Pozemková reforma zasahovala i do záležitostí týkající se patronátů. Jednu z prvních studií o výkupu patronátních povinností v roce 1935 publikoval Josef Spisar.⁶¹ Upozorňoval, že se tato problematika legislativně neupravovala a v praxi proto docházelo k složitým situacím. Vyzdvihoval i význam rozsudků Nejvyššího správního soudu pro směřování reformy. Postupně rozebral dějiny patronátů, jejich druhy a o reformě informoval zdrženlivě: „*jako právní pojem je v oboru církevního práva zjevem novým a nezvyklým.*“⁶²

⁵⁵ NA Praha, VA MZV, Národní politika ze dne 14. září 1921, ročník XXXIX., Josef Macek. K pozemkové reformě, kt. 2701.

⁵⁶ MACEK, Josef. *The Land Question, The Czecho-Slovak Republic*, volume VI, Agriculture, Praha 1920.

⁵⁷ MACEK, Josef. Land Reform in Czechoslovakia, In: *The Slavonic Review*, roč. 1, č. 1 (Jun., 1922), s. 144–150.

⁵⁸ VONDRUŠKA, Eduard. *Czechoslovak Land Reform*. Prague 1924.

⁵⁹ PROKEŠ, Antonín. *Krátký přehled československého zemědělství*, Praha 1923.

⁶⁰ Citováno dle: KAZIMOUR, Josef. *Přehled dějin československého zemědělství*, Praha 1930, s. 24.

⁶¹ SPISAR, Josef. *Pozemková reforma a patronátní právo, výkup patronátních povinností*, Přerov 1935.

⁶² Citováno dle: Tamtéž, s. 41.

Dobové publikace, jež bilancovaly vývoj Československa (jubilejní spisy apod.), věnovaly pozemkové reformě speciální kapitoly. V *Československé vlastivědě*⁶³ se na náležitém prostoru pojednává fungování SPÚ. Řadu obecných informací lze čerpat z díla *Deset let Československé republiky*,⁶⁴ kde vedle statistických údajů, jsou i personální informace úředníků SPÚ a bohatý obrazový materiál.

Na stránkách *Hospodářské politiky* se pojednávala aktuální témata, prostor dostávala i pozemková reforma. Již v prvním ročníku 1926-27 se objevila kritika pravomocí SPÚ: „*zákonné předpisy v této akci nemohly přirozeně býti zvláště podrobné a úplně, a ponechává se mnoho – až příliš mnoho – volnému rozhodnutí úřednímu.*“⁶⁵ Redakce časopisu se dožadovala zveřejnění seznamu nabyvatelů zbytkových statků spolu s uvedením výše přidělové ceny. Zástupci SPÚ slíbili vydání takového seznamu, obzvláště po debatách v Senátě dne 14. prosince 1927.⁶⁶ Při té příležitosti Voženílek uvedl: „*Přes 80 % zbytkových statků bylo však přiděleno za nejhrošlivější účasti parlamentních činitelů, jako např. správního výboru SPÚ, koaliční Pětky nebo Šestky. Bylo by proto také dobře seznati, jak silný byl tlak z těchto míst na rozhodnutí Pozemkového úřadu a jak tížili lidé, kteří navenek kritisovali, usilovali hned potom v Poz. úřadě právě o to, co kritisovali.*“⁶⁷ V pátém ročníku z roku 1931 byla uveřejněna studie pod jménem Josef Koutný, jež se shoduje s publikací Antonína Pavla o hospodaření na zbytkových statcích.⁶⁸ Příčinu exekucí na usedlostech viděl kritik reformy Josef Cebe v poskytování úvěrů nabyvatelům zbytkových statků.⁶⁹

Reformu ve svých dílech reflektovali někteří zahraniční autoři. Americká historička Lucy Elizabeth Textor strávila v roce 1922 v Československu sedm měsíců a věnovala se studiu pozemkové reformy. Navázala kontakt nejen se zástupci SPÚ – Karlem Viškovským, Antonínem Pavlem, Vilémem Špitálským, Edvardem Vondruškou, ale i s kritiky reformy z řad velkostatkářů – Wilhelmem von Medingerem, Eugenem Ledebur-Wichelmem. Setkala se též s Josefem Mackem a Tomášem G. Masarykem. Ve své publikaci z roku 1923 rozebrala důvody vedoucí k uskutečnění reformy, postoje politických stran, fungování SPÚ a legislativní pozadí

⁶³ *Československá vlastivěda*, díl VI. Práce, Praha 1930.

⁶⁴ *Deset let Československé republiky*, Svazek III.

⁶⁵ Citováno dle: rubrika Otázky týdne, In: *Hospodářská politika*, ročník 1, číslo 41, ze dne 9. září 1927.

⁶⁶ Záznam ze 109. Schůze senátu dne 14. prosince 1927:

http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/stena/109schuz/S109007.htm [cit. dne 17. srpna 2015]

⁶⁷ citováno dle: rubrika Otázky týdne, In: *Hospodářská politika*, ročník 1, číslo 55, ze dne 16. prosince 1927.

⁶⁸ KOUTNÝ, Josef. K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků, In: *Hospodářská politika*, ročník 5, ze dne 7. března 1931, s. 164–165, s. 181–184; PAVEL, A. *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, s. 8–10.

⁶⁹ CEBE, Jaroslav. Zákon o dočasných opatřeních v exekučním a konkursním řízení proti zemědělcům, In: *Hospodářská politika*, ročník 8, ze dne 31. března 1934, s. 224–226.

reformy.⁷⁰ Celkově reformu hodnotila jako nutný proces, jež si ustanovení samostatného demokratického státu vyžádalo, zároveň ale postřehla nacionální tendence v jejím provádění.

Dobové německojazyčné publikace se o československé pozemkové reformě zpravidla vyjadřovaly negativně. Již v roce 1919 vyšla kniha od velkostatkáře Wilhelma Medingera.⁷¹ Jelikož se jedná o majitele velkostatku Malá Skála, snaží se dokázat hospodářský význam nerozděleného majetku. Postupně rozebírá a komparuje rakouské a české země. Liga für Völkerbund und Völkerverständigung, již v roce 1922 založili Alfons Clary-Aldringen a Wilhelm von Medinger s cílem prosazovat zájmy bývalých šlechtických velkostatkářů a německé menšiny na mezinárodním fóru, zaslala ke Společnosti národů petici *Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik*,⁷² v níž obviňují Československo z porušování svých práv a z nacionálních motivací pro provedení pozemkové reformy, slabé účasti německých úředníků na pracích SPÚ a také z nerespektování soukromého vlastnictví.

V roce 1925 sepsal svou kritiku československé pozemkové reformy národohospodář Camillo Worliczek.⁷³ Rozebírá statistická data od československých agrárních úřadů, dále postoje jednotlivých politických stran k legislativnímu zázemí a zákonnou úpravu reformy, již podrobuje kritice. Výměry 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy chápe jako radikální a nevěří v ekonomický úspěch reformy. Též označuje za nesmyslný zábor lesů pro pozemkovou reformu. Na kritické práce Camilla Worliczka navázal ve sborníku o změnách v agrárním hospodaření článek Wilhelma Flötera,⁷⁴ který postupně pojednal historické kořeny pozemkové reformy, jednotlivé zákony, průběh a výsledky reformy do roku 1927 a pokusil se o celé její zhodnocení. Snažil se dohledat historické příčiny pozemkové reformy, které kladl do období bitvy na Bílé hoře. Analyzoval vztah k průmyslu (cukrovary, cihelny, mlýny, lihovary, ...) a k lesům. Upozorňoval též na veliké pravomoci SPÚ, na množství stížností, jež se na úředníky pozemkového úřadu hromadily, na nízkou náhradu pro velkostatkáře. Jako jediné positívum pozemkové reformy uváděl, že pachtýři získají do svého vlastnictví půdu, na které již léta hospodaří.

⁷⁰ TEXTOR, Lucy Elizabeth. *Land reform in Czechoslovakia*, London 1923.

⁷¹ MEDINGER, Wilhelm. *Grossgrundbesitz, Fideikomis und Agrarreform*, Wien und Leipzig 1919.

⁷² *Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres Eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund : ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922*, Praha 1922.

⁷³ WORLICZEK, Camillo. *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*, Reichenberg 1925.

⁷⁴ FLÖTER, Wilhelm. Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik, In: SERING, M. *Die agrarischen Umwälzungen im ausserussischen Osteuropa*, Berlin und Leipzig 1930, s. 205–239.

Rakouský novinář s pseudonymem Detektor⁷⁵ ze svých reportáží o československé pozemkové reformě vytvořil drobnou knížku. V úvodu vysvětlil, proč do Prahy odjel, následně se zabývá zákonnými úpravami a vztahem k majetku rakouských státních příslušníků v Československé republice. Též upozorňoval na korupční aféry a paradoxy reformy.

Joseph Wiehen, student státovědy, sepsal v roce 1924 na univerzitě ve Freiburgu disertační práci o československé pozemkové reformě.⁷⁶ Práce se snaží postihnout první léta provádění pozemkové reformy do roku 1923, o jeho znalosti československého prostředí svědčí i odkazy na Josefa Macka. Některé jeho kritické názory přejímá a ve své disertační práci je zmiňuje, např. pozice prezidenta SPÚ jako člena ministerské rady bez ministerského postu.⁷⁷ Po výkladu věnovanému právnímu pozadí se dostává ke konkrétnímu provádění reformy. Československou reformu chápe jako revoluční čin politicky osvobozeného národa. Uvědomuje si, že k pochopení dobové atmosféry je třeba znalost historie, obzvláště důsledků bitvy na Bílé hoře. Agrární reformě se též věnuje další disertační práce Willy Rumer obhájená na univerzitě v Heidelbergu, která se soustředí na podunajské státy – staví vedle sebe Rakousko, Maďarsko, Československo, Bulharsko, Rumunsko a Jugoslávii. Soustředí se na léta 1917 – 1926.⁷⁸ Vychází z historického vývoje českého území, mylně ale uvádí například dataci bitvy na Bílé hoře k roku 1612.⁷⁹ Československo řadí mezi agrárně-průmyslové státy. Náležitý prostor věnuje rozboru legislativního rámce reformy. Využívá soudobých prací československých autorů, jako například úředníka SPÚ Antonína Pavla.

Během období let 1945 – 1989 již nebyla historiografická produkce tak rozsáhlá jako mezi světovými válkami, což bylo zřejmě způsobeno badatelským odklonem od agrární tematiky směrem k průmyslu. V Československu se téma reformy zkoumalo ve vztahu k její revizi, potažmo provádění dalších zásahů do vzniklé vlastnické struktury. Téma pozemkové reformy otevřela až na počátku šedesátých let zásadní práce Milana Otáhalo o programech jednotlivých politických stran a jejich návrzích jak reformu uskutečnit.⁸⁰ Praktické provádění přijatých zákonů ale ponechává stranou. Práce je psána z pozic marxistického dějepisceví s důrazem na třídní uspořádání společnosti.

⁷⁵ DETEKTOR. *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, Wien 1925.

⁷⁶ WIEHEN, Joseph. *Die Bodenreform der Tschechoslowakischen Republik*, Berlin [1924].

⁷⁷ Tamtéž, s. 43.

⁷⁸ RUMER, Willy. *Die Agrarreformen der Donau-Staaten: eine agrarpolitische untersuchung der bodenreformen Österreichs, Ungarns, der Tschechoslowakei, Bulgariens, Rumäniens und Südslaviens in den jahren 1917-1926*, [Innsbruck] 1927.

⁷⁹ Tamtéž, s. 27.

⁸⁰ OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

V roce 1978 Vlastislav Lacina pojednal první léta tvorby zákonného rámce reformy 1918 – 1919.⁸¹ Předehru změn agrárního sektoru v Československu viděl v situaci v Rusku a Dekretu o půdě. Analyzoval postoje jednotlivých politických stran v prvních poválečných letech. Lacina se též zaměřil na koncepce sociální demokracie a agrární strany řešení zemědělské otázky.⁸² Analyticky rozebral vypjaté nálady v průmyslových oblastech, jež vrcholily útoky na některé velkostatky, například i na fürstenberský.⁸³ Kriticky hodnotil pozemkovou reformu v 80. letech archivář Gustav Hofmann, a to na konkrétním příkladu západních Čech.⁸⁴ Důkladně pojednal vývoj zemědělství do 20. století a meziválečné období odsoudil slovy „že ani pozemková reforma, která byla u nás uskutečněna po r. 1919, zdaleka svůj cíl nesplnila“.⁸⁵ Za zásadní pochybení považoval vyřazení venkovské chudiny z účasti na vývoji republiky. Viníka spatřoval v agrární straně a jejím uskutečnění reformy.

V roce 1985 Ivana Vránová obhájila diplomovou práci o pozemkové reformě na Benešovsku, konkrétně na velkostatech Tloskov a Líšno.⁸⁶ Uplatnila třídní přístup, dle něhož rozdělila účastníky přidělového řízení a reformu interpretovala jako politický projekt, jenž měl „zabránit spojení dělnické třídy a rolníků a uklidnit revoluční hnutí na vesnici.“⁸⁷

Ze zahraniční literatury je třeba zmínit disertační práci Ernsta Hubera obhájenou ve Vídni v roce 1948, jež srovnává pozemkovou reformu v Československu, Rakousku a Maďarsku.⁸⁸ Po vylíčení historického vývoje českých zemí se věnuje právním normám upravujícím reformu, které interpretuje na základě kritických prací Flötera, Worliczka a Pekaře a analyzuje postoje jednotlivých politických stran k utváření legislativního zázemí. V tomto kontextu upozorňuje na neúčast zástupců německé menšiny. Stejně jako starší německé práce na toto téma se pouští do kritiky SPÚ a přejímá dřívější závěry o velkých pravomocech úředníků i neoptimální správě. Jiná diplomová práce, obhájena též ve Vídni v roce 1978, se věnuje reformě ve vztahu k rodině Liechtensteinů.⁸⁹ Do značné míry se opírá o Huberovu disertační práci z roku 1948 a Flöterův článek z roku 1930. Původní je archivní výzkum,

⁸¹ LACINA, Vlastislav. Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919, In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha 1978, s. 123–144.

⁸² LACINA, Vlastislav. Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919, In: *Československý časopis historický*, roč. 25, 1977, s. 661–681.

⁸³ Tamtéž, s. 664.

⁸⁴ HOFMANN, Gustav. První pozemková reforma v západních Čechách, In: *Minulosti západočeského kraje XX*, Plzeň 1984, s. 35–44.

⁸⁵ Citováno dle: Tamtéž, s. 36.

⁸⁶ VRÁNOVÁ, Ivana. *Pozemková reforma na Benešovsku (na velkostatech Tloskov a Líšno)*, diplomová práce FF UK, Praha 1985.

⁸⁷ Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

⁸⁸ HUBER, Ernst. *Die Bodenreformen in der Tschechoslowakei, in Österreich und in Ungarn nach dem Ersten Weltkrieg*, Wien 1948.

⁸⁹ DALLABONA, Lucie. *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*, Wien 1978.

podniknutý v rodinném archivu Liechtensteinů deponovaném ve Vídni. S československou literaturou ani prameny autorka nepracovala.

Na konci osmdesátých let se výzkumu pozemkové reformy začala věnovat větší pozornost, která přetrvává až do současnosti. Důvodem je nejspíše obecný zájem o období první Československé republiky a otevření otázek spojených s restitucemi. Do roku 1989 byl pohled na reformu deformován jednostrannou metodologií založenou na marxistické teorii, o to větší snaha panovala po roce 1989 s cílem uplatnit nový pohled a nové metodické uchopení. Svědčí o tom vznikající klasifikační práce i různé statě v obecných přehledech, či specializované časopisecké studie. Příspěvky na dané téma publikoval Antonín Kubačák, který již v roce 1987 předznamenal své další badatelské směřování studií o velkostatkářských svazech,⁹⁰ na niž navázal článkem o průběhu reformy na majetcích cizích státních příslušníků.⁹¹ Obecněji o reformě pojednal v *Historickém obzoru*,⁹² v němž analyzoval důvody k provedení reformy – ty spatřoval ve změněné roli šlechtického velkostatku, jenž přestal být nositelem inovací v zemědělství. Opakuje zde mylnou tezi uváděnou ve starším příspěvku.⁹³ Tvrdí, že Křivoklát byl odprodán v roce 1919,⁹⁴ ve skutečnosti se přitom jednalo o rok 1929. Dále ve svých příspěvcích věnuje pozornost problematice tzv. smíšených rozhodčích soudů u Společnosti národů, jež umožňovaly cizím státním příslušníkům přenést záležitosti svých velkostatků na mezinárodní pole.

Jan Rychlík se v příspěvku z roku 1988⁹⁵ zaměřil na legislativní rámec reformy, jeho interpretaci a na praktické provádění reformy, obzvláště z finanční stránky (výpočet a vyplácení náhrad). Klade důraz na sociální aspekty pozemkové reformy a táže se, zda došlo k podlomení velkostatkářské držby půdy a posilnění pozic rolníků. Dospívá k závěru, že se sociální situace stabilizovala, obzvláště posilněním velkých a středních rolníků. Též upozorňuje na skutečnost, že československá pozemková reforma nebyla v evropském kontextu po první světové válce ojedinělá.

⁹⁰ KUBAČÁK, Antonín. Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919 –1943, In: *Sborník archivních prací* 37, č. 2, Praha 1987, s. 325–373.

⁹¹ KUBAČÁK, Antonín. Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky, In: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 29, Praha 1991–1992, s. 33–69.

⁹² KUBAČÁK, Antonín. Pozemková reforma v období první republiky, In: *Historický obzor* 4, Praha 1993, s. 84–87.

⁹³ KUBAČÁK, Antonín. *Činnost Svazu...*, s. 355.

⁹⁴ KUBAČÁK, Antonín. *Pozemková reforma...*, s. 87.

⁹⁵ RYCHLÍK, Jan. Pozemková reforma v Československu 1919 – 1938, In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 27, Praha 1987–1988, s. 127–147.

Nové aspekty výzkumu pozemkové reformy otevřel Lubomír Slezák, který se analyticky zaměřil na dobové výtky, jež na adresu SPÚ zaznívaly.⁹⁶ Upozornil, že některé kritické připomínky měly své opodstatnění a snažil se navzdory historiografii prokázat, že od velkostatkářských zájmových skupin Svaz československých velkostatkářů, Republikánský svaz československých statkářů a nájemců apod. přicházely i věcné podněty pro provádění reformy. Například se věnoval zpolitizování celého procesu, jenž měl být spíše národohospodářským řešením problému.

V roce 1994 se v Uherském Hradišti uskutečnila konference,⁹⁷ jež se věnovala pozemkové reformě v mezinárodním kontextu. Sborník přináší studie o obecném rázu reformy, dále o nacionálních a sociálních aspektech reformy, či o postojích jednotlivých politických stran. Konference se zúčastnili význační odborníci jako Lubomír Slezák, Vlastislav Lacina, Jan Rychlík, Miloš Trapl a další badatelé. V témže roce Vlastislav Lacina a Lubomír Slezák vydali knihu o státní hospodářské politice v první Československé republice,⁹⁸ kde se také tématu pozemkové reformy dotkli. Vnímají ji jako největší zásah státu do tržní ekonomiky. Zasazují ji do obecnějších souvislostí, sledují vliv na produkci a hlavní zájem soustředí na vznik zbytkových statků. Zrušení SPÚ v roce 1935 považují za ukončení reformy.

Soustavněji se tematikou zabývala Jana Pšeničková. V jednotlivých statích se dotkla památkové ochrany⁹⁹ – pojednala právní úpravu a některé konkrétní příklady. Rovněž ale uvádí chybné datum prodeje Křivoklátska (1919).¹⁰⁰ Pro disertační práci je tato její studie přínosná, protože předmětem disertace bude též vztah pozemkové reformy k historickým památkám na jednotlivých velkostatech (cisterciácký konvent Plasy, poutní místo Mariánská Týnice, hrad Křivoklát atd.). Mezi stěžejní práce Jany Pšeničkové se řadí základní příručka o zbytkových statech.¹⁰¹ Úvodní studie seznamuje se specifíkem československé pozemkové reformy – zbytkovým statkem. Následně přináší abecední výčet doplněný o výměry, nabyvatele a údaje o velkostatech. Studii též věnovala korupčním aférám agrární strany, tématu neodlučně spojovanému s první pozemkovou reformou.¹⁰²

⁹⁶ SLEZÁK, Lubomír. Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, In: *Moderní dějiny 1*, Praha 1993, s. 197–217

⁹⁷ FROLEC, Ivo (ed.). *Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště 1994.

⁹⁸ SLEZÁK, Lubomír; LACINA, Vlastislav. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.

⁹⁹ PŠENIČKOVÁ, Jana. Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR, In: JUNĚCOVÁ, Jiřina; ROHÁČOVÁ, Olga, ŠOUŠA, Jiří. *Rekviem zemědělsko-lesnické a agrární historičce : in memoriam Jany Pšeničkové*, Praha 2010, s. 341–361.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 343.

¹⁰¹ PŠENIČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách. 1918-1948*, Praha 1998.

¹⁰² PŠENIČKOVÁ, Jana. Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy, In: *Pagina historiae* 8, Praha 2000, s. 101–117.

Regionu jižních Čech si povšiml Pavel Koblasa a rozepsal se o reformě v Jindřichově Hradci.¹⁰³ Pozornost věnoval tempu reformy: sledu akcí R a S, zaslání výpovědí z hospodaření a zkoumání strategií velkostatkáře pro utváření výsledných cen. Ve studii upozornil na specifickou atmosféru poválečných let. Rozsáhlý příspěvek v roce 2003 o pozemkové reformě v pohraničí sepsal Karel Sommer.¹⁰⁴ Všímá si soudobých názorů na reformu u Ferdinanda Peroutky, Josefa Macka a dalších. Sleduje jejich názory na nacionalizaci reformy. Analyzuje snahy německých politických stran o zastoupení v SPÚ a podávané interpelace. Též rozebírá průběh reformy v národnostně smíšených oblastech, ve Slezsku, Hlučínsku a Těšínsku.

Na právní rámec reformy se zaměřil Ondřej Horák.¹⁰⁵ Pozornost věnoval konkrétnímu příkladu rodu Liechtensteinu. Vzhledem k mimořádně složitému postavení rodu Liechtensteinu v československém právním systému se jedná o cenný právně teoretický rozbor. Práce je založena na důkladném heuristickém výzkumu. Rodu Clary-Aldringen se ve svých studiích věnuje Dita Jelínková.¹⁰⁶ Propojuje paměti s archivními prameny a o pozemkové reformě uvažuje jako o zásahu do životní reality příslušníků elity habsburské monarchie. Přináší nové informace o strategiích šlechticů a jejich přístupů k první Československé republice. Dále se postavení šlechticů a hledání jejich pozic v republice věnoval Eagle Glassheim.¹⁰⁷

Studiem reformy se též zabývá Jaromír Balcar, jehož původně německý článek¹⁰⁸ vyšel ve zkrácené verzi na stránkách Dějin a současnosti,¹⁰⁹ v němž pozemkovou reformu chápe jako předmět československo–německých vztahů. Hledá důvody časové prodlevy v přijímání právního rámce reformy, všímá si specifické pozice SPÚ v československé samosprávě a interpretuje ji jako těžko kontrolovatelnou. Nacionalistické tendence v zákonných úpravách a následném provádění pozemkové reformy též analyzoval Drahomír Jančík v příspěvku z roku

¹⁰³ KOBLASA, Pavel. První pozemková reforma na jindřichohradeckém panství, In: *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 39, České Budějovice 1999, s. 268–271.

¹⁰⁴ SOMMER, Karel. Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí, In: *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Olomouc 2003, s. 35–108.

¹⁰⁵ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním...*

¹⁰⁶ JELÍNKOVÁ, Dita. Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence, In: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 107–130; JELÍNKOVÁ, Dita. "Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat..." aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě, In: *Theatrum historiae* 6, Pardubice 2010, s. 125–162.

¹⁰⁷ GLASSHEIM, Eagle. *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2012.

¹⁰⁸ BALCAR, Jaromír. Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20, In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 46, č. 3, Mnichov 1998, s. 391–428.

¹⁰⁹ BALCAR, Jaromír. Pozemková reforma v období první československé republiky, In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 22, č. 6, Praha 2000, s. 27–31

2011.¹¹⁰ V kontextu československého hospodářského systému interpretuje způsob přerozdělování půdního fondu a zaměřuje se na roli SPÚ v celém procesu.

Majetkoprávním vztahům velkostatkářů, přesunům půdního fondu a dopadům pozemkové reformy na zemědělský průmysl se soustavně věnuje Pavel Dufek. V příspěvku o prodeji hradu Veveří¹¹¹ se soustředí na působení britských diplomatů jako zprostředkovatelů dohody. Rozebírá též působení úředníků SPÚ. V dalších studiích analyzuje provádění a dopady reformy na hospodářské provozy (převozy, pily) a též se pokusil o postihnout průběh reformy v politickém okrese Slaný.¹¹² Lihovary ve vztahu k pozemkové reformě zkoumá Šárka Steinová.¹¹³ Sleduje vznik a činnost Ochranného svazu hospodářských lihovarů soukromých, jeho spoluautorství na podobách zákona, jeho strategie a úspěchy v působení na SPÚ. Též se věnuje fenoménu združstevňování soukromých lihovarů.

V devadesátých letech se tématem bývalých velkostatků začali zabývat i zahraniční autoři, jako například Martin Dallmeier, který věnoval pozornost pozemkové reformě na majetku rodu Thurn-Taxis.¹¹⁴ I přes některé faktografické nepřesnosti (mylně uvádí, že zákonná hranice pro vlastnictví veškeré půdy byla 100 ha, ve skutečnosti se jednalo o 250 ha veškeré a 150 ha zemědělské půdy)¹¹⁵ se jedná o důležitý příspěvek, který nabízí interpretaci prvorepublikové pozemkové reformy z pohledu německého historika. K pozemkové reformě se nestaví zcela odmítavě.

V roce 1997 Mark Cornwall¹¹⁶ označoval československou pozemkovou reformu za jednu z nejradikálnějších v meziválečném období. Jako její selhání interpretuje malé procento nabyvatelů německé národnosti. Obšírněji se věnuje Wilhelmu von Medingerovi jako organizátorovi německé menšiny v Československu a jeho snaze přenést reformu na plénum Společnosti národů. Stranou neponechává ani otázku lesní reformy. Připouští ale, že zábor

¹¹⁰ JANČÍK, Drahomír. Pozemková reforma nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, In: JANČÍK, Drahomír; KUBŮ, Eduard (eds.). *Nacionalismus zvaný hospodářský*, Praha 2011, s. 275–338.

¹¹¹ DUFEK, Pavel. Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v "minovém poli" zahraniční politiky a pastí politiky domácí - případová studie, In: *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*, Uherské Hradiště 2008, s. 161–168.

¹¹² DUFEK, Pavel. Pily a 1. pozemková reforma 1919–1935/1938, In: MATOUŠEK, Václav; BLAŽKOVÁ, Tereza (eds.) *Les a industrializace*, Praha 2015, s. 15–32; DUFEK, Pavel. *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma: nástin vzájemných interakcí Státního pozemkového úřadu a velkostatkářských majitelů pivovarů*, In: *Kvasný průmysl* 62/2016 (2), s. 52–55; DUFEK, Pavel. *Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku*, In: *Město a region v dramatickém století Slaný a Slánsko ve XX. století*, Slaný 2014, s. 17–36.

¹¹³ STEINOVÁ, Šárka. Soukromé lihovary a pozemková reforma, In: *Prameny a studie. Brambory - skrytý poklad*, č. 40, Praha 2008, s. 32–48.

¹¹⁴ DALLMEIER, Martin. Die Bodenreform und Enleitung des Grossgrundbesitzes in der Tschchoslowakischen Republik aus der Sicht des Fürstenhauses Thurn und Taxis, In: *Setkání na hranici. 2. česko-hornofalcké archivní symposium*, Ústí nad Labem 1997, s. 147–154.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 148.

¹¹⁶ CORNWALL, Mark. „National Reparation?“. The Czech Land Reform and the Sudeten Germans 1918–1938, In: *The Slavonic and East European Review*, Vol. 75, No. 2, London 1997, s. 259–280.

velkostatků patřících německým a maďarským velkostatkářům byl dán předchozím historickým vývojem.

V této souvislosti je potřeba zmínit mladší německojazyčný příspěvek z roku 2005 uveřejněný v Bohemii od Joachima von Puttkamera.¹¹⁷ Po přehledu české, slovenské, anglické a německé literatury zabývající se československou pozemkovou reformou a využití archivního materiálu dochází k závěru, že nebyla primárně orientována protiněmecky. Nejnověji se výzkumu pozemkové reformy v diplomové práci věnoval student řezenské univerzity Raffael Parzefall,¹¹⁸ pro svůj výzkum využil archivních pramenů uložených v rodinném archivu Thurn-Taxis a orientoval jej směrem na mezinárodní spor rodiny s Československou republikou.

Z výše nastíněného historiografického přehledu vyplývá, že se badatelé pozemkové reformě poměrně hojně věnují, i když největší zastoupení vzhledem k aktuálnosti tématu lze sledovat u dobové literatury (1918-1945). Pozdější práce (po roce 1945) se zabývají převážně postoji politických stran a jejich představitelů, dále zákonnými úpravami a předpisy, jež reformu upravovaly a korupčními aférami spojenými s činností SPÚ. Historiografie se jen okrajově dotýká například smíšených rozhodčích soudů u Společnosti národů, jež dávaly velkostatkářům s cizí státní příslušností vyjednávací možnosti na mezinárodním poli. Jen ojediněle se autoři zaměřují na dopady reformy na průmysl, zemědělství a její sociální důsledky, přičemž komplexní zhodnocení těchto aspektů zcela chybí. Co je nejdůležitější, téměř vůbec nepanuje povědomí o průběhu reformy na konkrétních příkladech, tj. nejsme obeznámeni se strategiemi jednotlivých účastníků přidělového řízení a ani s činností SPÚ. Tuto mezeru se snaží zaplnit předkládaná disertační práce o velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice, která si klade za cíl analyzovat výsledky reformy jak v hospodářské, tak sociální oblasti.

Pro disertační práci je k dispozici rozsáhlá pramenná základna, již lze k tématu první československé pozemkové reformy využít. Práce se opírá o prameny, jež lze rozdělit do několika kategorií. První z nich tvoří prameny úřední povahy – SPÚ, příslušných ministerstev Kanceláře prezidenta republiky, Národní banky. Vedle centrální roviny existují i fondy vlastních velkostatků a velkostatkářských organizací – velkostatky Plasy, Radnice,

¹¹⁷ PUTTKAMER, Joachim von. Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919: Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik, In: *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, Band 46, č. 2, München 2005, s. 315–342.

¹¹⁸ PARZEFALL, Raffael. *Die tschechoslowakische Bodenreform und das Haus Thurn und Taxis*, diplomová práce, Univerzita Regensburg 2012.

Křivoklát, Ústřední správa Metternich a Svaz československých velkostatkářů. Relevantní materiál poskytují i místní samosprávné fondy – ve Státních okresních archivech Rakovník, Beroun, Plasy, Rokycany.

Fond Státního pozemkového úřadu uložený v Národním archivu se rozděluje na dva podfondy, a to spisy všeobecné a vlastnické soubory majitelů velkostatků. Jedná se o velice přínosné materiály, jelikož vznikly organickou činností úřadu, jenž byl prováděním pozemkové reformy přímo pověřen. Poskytují přehled o ocenění velkostatku, jednotlivých zbytkových statků, výpovědi z hospodářství, vyjednávání s vlastníkem, komunikaci s uchazeči a nabyvateli, kontroly hospodaření, trhové smlouvy, směnné smlouvy apod. Představují tedy mimořádně cenný materiál pro poznání první pozemkové reformy v její komplexnosti. Správce tohoto fondu Pavel Dufek jej charakterizoval takto: *„Navíc docházelo při provádění 1. pozemkové reformy nevyhnutelně k omylům při zjišťování a stanovování výměr, výpočet náhrad, určování přídělových cen apod. nebo k odhalování chyb předků a předchůdců, následně k jejich opravám a opravám oprav. Vede to samozřejmě k tomu, že číselné údaje v pramenech jinak vysoce hodnověrných, protože vzniklých v podstatě činnostmi stejných úředních původců, se sice v jedné a téže věci liší relativně mírně, leč neshodují se.“*¹¹⁹ Na činnost SPÚ v roce 1935 navázal IX. odbor Ministerstva zemědělství ČSR, v jehož fondu lze také dohledat relevantní údaje, jež se k první pozemkové reformě vztahují.

Zajištění provádění pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát po roce 1929 (prodej Křivoklátu) převzalo Ústřední ředitelství státních lesů a statků (UŘSLS). Jeho fond uložený v Národním archivu též uchovává cenné informace o vyjednávání mezi jednotlivými složkami státní správy, ba i dalšími subjekty (žadatelé o půdu apod.). Lze v něm dohledat informace o stavu velkostatku v době jeho převzetí (prohlídky archivu, muzea, knihovny, historických objektů), vyjednávání s pachtýři (pozdějšími nabyvateli), dohody s okolními městy o odprodeji částí lesa, žádosti organizací i jednotlivců o příděl (sokolská župa apod.). Kompetentně se UŘSLS překrývalo s Ředitelstvím státních lesů a statků, jež mělo spravovat bývalé císařské majetky. Z toho důvodů lze některé údaje podobného rázu získat i z tohoto fondu.

Důležitým pramenem jsou i fondy obchodních a živnostenských komor, jež s obavami sledovaly činnost SPÚ a zajišťování reformy. Z toho důvodu uspořádala Ústřední obchodní a živnostenská komora (ÚOŽK) anketu, v níž obeslala zástupce jednotlivých průmyslových odvětví. Výsledky této ankety jsou uloženy ve fondu ÚOŽK deponovaném v Národním archivu. Jedná se o souhrn názorů soudobých průmyslníků, který sice zůstal nedokončen, jelikož panoval názor, že pozemková reforma stále probíhá a nelze ji objektivně hodnotit, přesto

¹¹⁹ DUFEK, P. *Nástin průběhu 1. pozemkové...*, s. 22.

představuje unikátní pramen. S nejobsáhlejším memorandem vystoupili zástupci cukrovarnických kruhů, což nenajde vzhledem k sledovaným velkostatkům většího využití (obilnářská oblast), ale jsou zde i názory zástupců pivovarnického, lihovarnického, škrobárenského, stavebního apod. průmyslu. V případech, kdy prameny dovolí, bude možno soudobé názory konfrontovat s realitou a zhodnotit, jak reforma na průmysl působila.

Předsednictvo ministerské rady se zabývalo převzetím Křivokláta do státní správy, obzvláště spory mezi jednotlivými účastníky tohoto řízení. Nebylo jasné, z rozpočtu kterého rezortu se bude přejímací cena platit. Též projednávalo fungování a financování smíšených rozhodčích soudů vzniklých při Společnosti národů. Ve fondech příslušných ministerstev lze dohledat informace o projednávání jednotlivých zákonů. V Úřadu pro zahraniční obchod (ÚPZO) se uchoval rozbor činnosti prvních let působení SPÚ, konkrétně jeho organizační struktura, rozpočet, předpisy pro výpočet náhrad za zabraný majetek a modelový výpočet ceny lesa. Ve fondu Ministerstva průmyslu, obchodu a živností (MPOŽ) se zachovaly důvodové zprávy a vyjádření ministerstva k projednávanému zákonu o úvěrové pomoci nabyvatelům z roku 1933 a z roku 1939. Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) se vyjadřovalo k otázkám památkového rázu a zřizování škol. Fond obsahuje korespondenci o výkladu § 20 přídělového zákona, dle něhož bylo možno ze záboru propouštět historické památky. Lze zde dohledat též Seznam objektů přidělených v pozemkové reformě a chráněných dle ustanovení § 23 a § 50 přídělového zákona. Konkrétně k velkostatku Křivoklát obsahuje resoluci o prodeji zbytkového statku Petrovice (ze zámku měla být zřízena škola), z roku 1924 odprodej nemovitosti v Lánech (získána koupí od Fürstenberga) a k roku 1939 přiděl pro potřeby zemědělců z pohraničí. Ve Výstřižkovém archivu ministerstva zahraničí lze získat představu o prezentování SPÚ v tisku – množství článků svědčí o pozornosti, již se provádění pozemkové reformy dostalo. Dílčí informace k osobám jednotlivých velkostatkářů lze čerpat z fondů Policejního ředitelství, Německého vyslanectví, Německého státního ministerstva, Presidia ministerstva vnitra, Zemského úřadu a též i z fondů Archivu bezpečnostních složek – obzvláště k postavě Jiřího Sternberga a jeho manželky Kunhuty.

O provádění pozemkové reformy se zajímal i prezident Tomáš Garrigue Masaryk. V Archivu Kanceláře prezidenta republiky se nalézá soubor údajů o SPÚ, intervencí, memorand, vyjednávání s konkrétními velkostatkáři, zahraničními diplomaty apod. Materiál zde deponovaný přináší náhled do zákulisí provádění reformy. Naproti tomu z Archivu České národní banky lze získat informace o finančním provádění reformy, konkrétně rozpočtech, udělování úvěru nabyvatelům, ale i velkostatkářům. Pro celkový obraz zajišťování reformy se jedná o mimořádně přínosné údaje.

Archiv ministerstva zahraničních věcí shromažďuje ve vztahu k pozemkové reformě materiál o jejím mezinárodním projednávání – působení zástupců státu československého i německého, záznamy jejich vzájemných porad, soubory žalob velkostatkářů na Československou republiku, memoranda diplomatů a jiných vlivných osobností (např. španělská královská rodina intervenovala ve prospěch Metternicha). Tento materiál vzhledem ke státní příslušnosti dvou sledovaných velkostatkářů – Metternicha a Fürstenberga – najde širšího využití pro potřeby této práce.

Pro práci jsou důležité i fondy velkostatků. Poskytují pohled na postoje správců majetků, kteří komunikovali s úředníky SPÚ. S jejich pomocí lze zrekonstruovat praktické záležitosti při provádění pozemkové reformy – seznamy různých práv (rybolovných, užívání cesty apod.), o změnách personálního obsazování míst, pensionování zaměstnanců, o těžbě v lese, o pronájmech, apod. Torzovitě se zachovaly i informace o uchazečích (případ velkostatku Radnice). Vzhledem k výzkumnému záměru disertační práce se jedná o fondy Velkostatek Plasy, Ústřední správa Metternich a Velkostatek Radnice, jež jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni, pobočka v Klášteře u Nepomuka a fond Velkostatek Křivoklát deponovaný ve Státním oblastním archivu v Praze. V kombinaci s materiálem z centrální roviny SPÚ je možné rekonstruovat proces přerozdělování půdního fondu v jeho plastičnosti. Z velkostatkářských organizací se zachoval fond Svazu československých velkostatkářů (SČV) uložený v Národním archivu. Svaz německých velkostatkářů vlastním fondem nedisponuje. Z fondu SČV si lze udělat představu o působení jednotlivých velkostatkářů, využívání kontaktů a hledání strategií pro propuštění půdy, průmyslových a historických objektů ze záboru.

Údaje lze též revidovat a zpřesňovat s využitím materiálů z úrovně místní samosprávy. Ve Státním okresním archivu v Plasích se nachází ucelený soubor spisů označovaný jako "Majetková podstata pozemkové reformy" (MPPR). Obsahuje spisy ke konfiskacím majetku po roce 1945, k revizi první pozemkové reformy a přidělům těchto pozemků novým vlastníkům. Ve Státním okresním archivu v Berouně se ve fondu Obecního úřadu Králova Dvora nachází seznamy žadatelů o přiděl rozptýlené půdy, přihlášky, dohody o směně apod. Dochovaný materiál v těchto archivech je spíše náhodný, v jiných fondech obecních úřadů se takovéto informace nepodařilo dohledat. Ve Státním okresním archivu v Rakovníku lze najít například informace k přestavbám a modernizaci pivovaru v Krušovicích, další archiválie k provádění pozemkové reformy jsou spíš náhodné a neucelené. V kombinaci s materiálem z centrální úrovně SPÚ ale mohou najít využití.

V podnikovém archivu v Krušovicích jsou deponovány materiály vztahující se k historii pivovaru, často se jedná o kopie z fondu Velkostatek Křivoklát, ale též originální dokumenty z dějin provozu. Bohaté informace lze získat k personálnímu obsazení postu sládky, dále též k četným modernizacím pivovaru, k provozním údajům (dodávky chmele, ječmene apod.) a ke komunikaci s odběrateli.

Ze zahraničních archivů lze přínosné informace získat z Archivu Společnosti národů v Ženevě. Velkostatkáři se Společnost národů snažili využít jako garanta práva na soukromé vlastnictví. Zásílali k Společnosti národů stížnosti, petice a na základě těchto podnětů došlo k vykonání několika cest zástupců Společnosti národů do Československé republiky. Příslušníci německé menšiny se zde též dovolávali ochrany. Tyto archiválie umožňují vhled do myšlenkového světa velkostatkářů a hledání jejich strategií pro propouštění ze záboru.

V Archiv des Auswärtigesamt v Berlíně lze získat cenné informace o vzájemné komunikaci zástupce německého a československého státu u smíšených rozhodčích soudů, spolu s interními zprávami německého ministerstva zahraničních věcí. Velká pozornost se věnuje stížnostem a následnému soudnímu sporu rodiny Thurn-Taxis i vratislavského (arci)biskupství s Československou republikou. Výraznému zájmu ministerstva se těšily také rodiny Salmů a Schaumburg-Lippe. Ministerstvo rovněž shromažďovalo informace obecnějšího rázu, konkrétně zákonných opatření o pozemkové reformě, zpráv od československého Svazu německých velkostatkářů a budovalo výstřížkový archiv se zprávami o prvorepublikové pozemkové reformě ve vztahu k zahraničí. Dílčí informace k rodinám Fürstenbergů a Metternichů jsou v berlínském Bundesarchivu, kde je uložena část komunikace mezi zástupcem československého státu při smíšených rozhodčích soudech a německým zástupcem.

1.3 Metodologie, problémy a badatelské otázky

Záměrem disertační práce je pojednat pozemkovou reformu meziválečného období na třech velkostatech, které byly zvoleny vzhledem ke své geografické poloze, podobné struktuře zemědělství a agrárního průmyslu a k osobám majitelů. Práce se snaží analyzovat přístup SPÚ k jednotlivým velkostatkářům: Metternichovi, Fürstenbergovi a Sternbergovi. Klade si otázku, do jaké míry se v tomto kontextu stala rozhodujícím faktorem jejich státní příslušnost. Dále se soustředí na strategie, jimiž se velkostatkáři snažili dosáhnout výhod při provádění pozemkové reformy (např. propouštění ze záboru na základě právního rámce, působení prostřednictvím

velkostatkářských institucí, ¹²⁰ využíváním společenských kontaktů apod.)¹²¹ Opominuto nezůstane ani mezinárodní pole, obzvláště tzv. smíšené rozhodčí soudy na půdě Společnosti národů. V souvislosti s výše uvedeným se práce snaží nastínit i možné strategie užívané státem s cílem přimět velkostatkáře k hladkému provedení reformy (např. otázka daňového zatížení, snaha řešit reformu jako vnitřní záležitost státu, či zájem státu o strategické části velkostatků – pohraniční lesy, těžba surovin apod.).

Část disertace se zaměřuje na hospodářské a sociální dopady reformy, a to v oblastech drobného přidělu, zbytkových statků, průmyslových provozů a formující se památkové péče. Práce se ptá po běžné praxi při provádění pozemkové reformy, chce sledovat osoby nabyvatelů, zkoumat efektivitu hospodaření na přidělené půdě a stranou nezůstanou ani otázky spojené s vykupováním dlouhodobých pachtů, či záležitosti lesní reformy. Analýzu sociálních dopadů lze provést na základě zpráv o hospodaření na zbytkových statcích. Zisk takovéto usedlosti znamenal vysoké finanční zatížení nabyvatelů. Často jádro statku (hospodářská budova) během první světové války zchátralo a ani v poválečném období majitel zabraného velkostatku do oprav vzhledem k nejisté majetkoprávní situaci neinvestoval. Statky, jež nabyvatelé získali, vyžadovaly okamžité investice. Práce si klade otázku, do jaké míry si SPÚ, který koordinoval přiděly, byl této situace vědom, a jak se snažil zadluženým nabyvatelům pomoci. Na fenoménu pozemkové reformy – zbytkovém statku – lze též demonstrovat přidělovou praxi SPÚ, a to od podání přihlášky přes výběr uchazeče až po závěrečný přiděl. Soudobá propaganda často upozorňovala na nepotické praktiky při přidělu (např. přiděly rodinným příslušníkům nebyly ojedinělou záležitostí, jak dosvědčuje anketa uspořádaná SPÚ¹²²). Disertační práce se ptá, zdali lze nestandardní přiděly sledovat i na vybraných velkostatech.

Dále se práce táže po dopadech pozemkové reformy na průmysl.¹²³ V pojednávaných regionech se jednalo převážně o pivovary (Krušovice, Křivoklát, Plasy, Radnice) a doly (rakovnicko-kladenská pánev, plzeňsko-radnická pánev). Pozornost se zaměří i na menší průmyslové provozy, a to lihovary a cihelny. Stranou nezůstávají ani otázky po roli pozemkové reformy v procesu tvořící se památkové péče. Práce se zaměřuje na specifičnost přidělu pamětihodnosti a snaží se odpovědět na otázky – kdo byli nabyvatelé historických objektů a za jakých podmínek mohli památku získat.

¹²⁰ NA Praha, Svaz československých velkostatkářů (dále SČV), kt. 125, kt. 146, kt. 163.

¹²¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), KPR – protokol T (tajné) 1921–1944, T 470/22 Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933, kt. 94.

¹²² NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, inv. č. 95, Příděl zaměstnanců SPÚ, kt. 171.

¹²³ NA Praha, Ústředna obchodních a živnostenských komor (dále ÚOŽK), inv. č. 205, sign. 157, kt. 998.

Metodologické uchopení takto komplikované problematiky není snadnou záležitostí. Práce se v tomto ohledu opírá nejen o tradiční metody používané v historické vědě (hermeneutická či statistická metoda apod.), ale i o komparativní metodu. Komparován bude proces pozemkové reformy, hledány budou shody a rozdíly v přístupu velkostatkářů k vyjednávání s SPÚ, ty budou dále interpretovány v dobovém kontextu. Kritéria komparace představují již výše zmíněné okruhy, které lze shrnout do následujících bodů: strukturní charakteristiky velkostatků, chování SPÚ k majitelům a jejich vyjednávací strategie, přerozdělování půdního fondu (drobný příděl, zbytkové statky, postátnění) a hospodářské a sociální dopady spolu s přístupem formující se památkové péče.

Cílem komparace je dospět k přesnějšimu modelu provádění parcelace půdy v regionu středozápadních Čech, než s jakým pracuje dnešní historiografie na základě výše charakterizované literatury, a ten poté zapojit do sítě sociálních, hospodářských, politických a kulturních vazeb jak na území zmíněných velkostatků, tak celostátní a mezinárodní úrovni. Disertace si též klade za cíl analyzovat vzájemný vztah velkostatkářů a SPÚ, což se pokusí vyložit v kontextu politického a hospodářského života první Československé republiky. Komparace pozemkové reformy na zkoumaných velkostatech alespoň částečně dovolí zodpovědět otázku, zda byla efektivním procesem. Hlubší pochopení průběhu pozemkové reformy slibuje přispět k vytvoření lepšího obrazu o fungování československého hospodářství v meziválečném období.

Text uvádí jména v podobě, v jaké je užívali jejich nositelé, tedy Fürstenberg, Sternberg a Metternich-Winneburg. Pouze v případě přímých citací je respektována forma původního zápisu. Výjimku tvoří také předci Jiřího Sternberga Jáchym a Kašpar, u kterých se používá zažitá podoba jejich jmen, tedy Šternberk. Původní majitel Maxmilián Egon II. Fürstenberg záhy převedl velkostatek na svého druhorozeného syna Maxmiliána Egona III. Fürstenberga.¹²⁴ Vzhledem k tomu, že prameny obvykle nerozlišují, který Max Egon je zrovna myšlen, a pouze sporadicky uvádí např. „mladý pán“, text bude vnímat rodinu Fürstenbergů jako jediný subjekt, a to nehledě na skutečnost, zda se jedná o Maxe Egona II. nebo Maxe Egona III. Výjimka nastane pouze v případech, kdy text za účelem co nejpřesnější interpretace použitých strategií přesně specifikuje, o kterého z nich se jedná.

¹²⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1 C 1, Smlouva odstupní ze dne 24. listopadu 1922, kt. 1433.

2 Koncept a cíle pozemkové reformy

2.1 Důvody pro provedení pozemkové reformy

„Hlavním úkolem poválečných pozemkových reform je, aby provedly zdravé rozdělení půdy a umožnily tvoření lepších životních podmínek pro venkovské obyvatelstvo. Bylo v povaze epochy, v níž pozemkové reformy se zrodily, že na první místo položeny byly myšlenky rázu sociálního.“

G. de Michelis, 1928¹²⁵

První pozemková reforma představovala legislativně náročný proces, který zásadně ovlivnil vývoj československého zemědělství ve 20. století.¹²⁶ Dle svého prováděcího orgánu SPÚ pozemková reforma sledovala cíle státní, národohospodářské, sociální a eticko-výchovné. Měla „zajistit správný poměr veškerých kapitálů v zemědělství účastněných a jich hospodárné využití.“¹²⁷ Stejně tak se kladl důraz na spravedlivé provedení reformy tím, že „výhody poskytované jedněm, nesmí se dít na úkor druhých interesentů.“ Ve svém důsledku představovala pozemková reforma zásadní strukturální změnu ve vlastnických vztazích v agrárním sektoru.

Pro provedení reformy existovalo hned několik důvodů, a to nejen ekonomických, sociálních a politických, ale i kulturních. Předně je třeba zdůraznit, že existence rozsáhlého půdního fondu, který spadal pod tzv. fideikomis,¹²⁸ limitovala volné obchodování s půdou. Zemědělci tak měli omezenou možnost půdu přikoupit, což vedlo k přetrvávající závislosti rolníků na velkostatku. V dobovém kontextu proto často zazníval termín „hladu po půdě“, který se stal jednou z nejdůležitějších motivací pro provedení reformy.¹²⁹ Vzhledem k tomu, že se pozemky patřící velkostatkům neobjevovaly na již tak omezeném trhu s půdou, rostoucí poptávka se saturovala na úkor drobných a středních rolníků.¹³⁰ Reforma dále slibovala odstranit pacht (specifická forma pronájmu půdy), který byl v předválečné ekonomice značně rozšířen.¹³¹ K hospodářským a sociálním důvodům se dále řadily požadavky politické, kdy

¹²⁵ Prezident Mezinárodního Ústavu Zemědělského v Římě, citováno dle: *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 549.

¹²⁶ Reformu upravovalo na sto různých zákonů a vládních nařízení. Viz MICHL, J., ed., PETRŮV, Fr., ed. a NOVÝ, J., ed. *Revize první pozemkové reformy*, s. 739–748.

¹²⁷ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-spisy všeobecné, inv. č. 21, Program provádění pozemkové reformy. Výklad podaný předsedou Státního pozemkového úřadu v ministerské radě 7. dubna 1921, kt. 82.

¹²⁸ Fideikomis, tedy rodinné svěření, měl zajistit celistvost jím vázaného majetku v rukách jedné rodiny, popř. rodu. URFUS, Valentin. *Rodinný fideikomis v Čechách*, In: Sborník historický, sv. 9, 1962, s. 194.

¹²⁹ VOŽENÍLEK, J. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*, s. 29.

¹³⁰ Tamtéž, s. 31.

¹³¹ ERŠIL, Antonín. *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, Praha 1919.

K pachtu se Voženílek vyjádřil například takto: „vysoké procento pachtovné půdy jest vždy známkou nezdravé vlastnické struktury pozemkové. Velkostatek se přirozeným procesem drobiti jednak nechtěl, jednak (pokud šlo o fideikomis a majetky církevní) nemohl.“ In: VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 17.

pozemková reforma měla „odčičňovat Bílou horu a napravit staleté křivdy napáchané na českém národě“.¹³² Reforma zasáhla i kulturní dědictví, jelikož rozbití aristokratických půdních fondů učinilo historická sídla ekonomicky neživotaschopná. Československá vláda tedy převzala část odpovědnosti za péči o kulturní dědictví a zároveň prostřednictvím SPÚ vytvářela kontrolní mechanismy pro vznikající památkovou péči. Hlavním důvodem pro provedení reformy však zůstávaly ekonomické a sociální požadavky českého i slovenského venkova, jejichž projevem bylo nerovnoměrné rozložení půdního fondu – 0,03 % majitelů vlastnilo více než 34 % půdy (velkostatky nad 500 ha, viz tabulka č. 3).

Tabulka 3 Pozemková držba v Čechách dne 31. prosince 1896 dle velikostních tříd

Velikost hospodářství	Počet hospodářství	Obhospodařované půdy
0–0,5 ha	42,963%	0,994%
0,5–1 ha	12,874%	1,592%
1–2 ha	12,569%	3,070%
2–5 ha	12,614%	6,836%
5–10 ha	7,250%	8,951%
10–20 ha	7,064%	17,240%
20–50 ha	4,159%	19,977%
50–100 ha	0,328%	3,713%
100–200 ha	0,089%	2,058%
200–500 ha	0,044%	2,289%
500–1000 ha	0,016%	2,006%
1000–2000 ha	0,012%	2,968%
přes 2000 ha	0,017%	28,306%

Zdroj: *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184.

Nejpočetnější byli majitelé trpasličích hospodářství (do dvou hektarů), kteří před první světovou válkou podnikali jen na necelých šesti procentech půdy. Provoz většinou zajišťovala celá rodina – zatímco žena zůstávala v domácnosti, muž pracoval v průmyslu a teprve po návratu ze zaměstnání vypomáhal na poli. Pro tato hospodářství se vžil pojem kovorolnická, zhruba 60 % z nich půdu připachtovávala, existovala ale i taková, jež byla na pachtu závislá.¹³³ Malorolnická hospodářství ve výměře 2–5 ha zajišťovala rodině holé živobytí. Většinou již majitel nepůsobil v průmyslu, ale všichni členové rodiny se věnovali práci na poli. Udává se, že na vlastní půdě hospodařilo zhruba 42,3 % veškerých malorolníků. Není náhodou, že v této kategorii chalupníků panovala největší touha po půdě, jež by jim umožnila sociální vzestup v životě na vesnici. Po vzniku Československé republiky proto požadovali provedení

¹³² Například lze jmenovat MARUŠÁK, Karel. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*, Brno 1919; Proti takto vedené kampani se vyhraňoval historik Josef, viz PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí ...*

¹³³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, I. díl, Praha 2003, s. 441–442.

pozemkové reformy, s níž spojovali své naděje na zlepšení životních podmínek.¹³⁴ Hospodářství v kategorii 5–10 ha se taktéž řadila mezi rodinná, ale ve většině případů již využívala námezdní síly. Přes 60 % maloročníků pracovalo na vlastní půdě a zhruba třetina hospodářů si půdu pronajímala.¹³⁵

Selská hospodářství mezi 10–20 ha tvořila zhruba 7 % všech vlastníků a jejich majitelé podnikali na více než 17 % půdy. Příslušníci této kategorii se nevěnovali čistě zemědělské činnosti, ale vlastnili i lesy, a na jejich usedlostech byli potřeba stálí i sezónní zaměstnanci. Více než třetina sedláků půdu připachtovávala, také zde tedy byla silná touha po zisku vlastních pozemků. Držitelé hospodářství s výměrou 20–50 ha jsou považováni za velké sedláky, kteří pro své živobytí rovněž potřebovali stálé i sezónní pracovníky. Více jak 80 % sedláků hospodařilo na své půdě, ostatní si půdu připachtovávali.¹³⁶ Na statcích s výměrou 50–100 ha statkáři zaměstnávali dozorce a úředníky, díky čemuž se již vytrácel rodinný charakter podnikání. Čtvrtina těchto hospodářů pracovala na propachtované půdě – hovořilo se o tzv. velkopachtu. V této skupině taktéž panovala poptávka po půdě a snaha ji od velkostatkáře odkoupit.

Majitelé statků o velikosti přes 100–500 ha, které často tvořily výnosné ekonomické jednotky, byli v pozemkové reformě naopak zainteresováni na výši výměry, jež bude vlastníkům ponechána, byť zároveň vítali možnost oslabit půdní fond latifundií, tedy rozsáhlých souborů statků pod jedním vlastníkem v rozsahu nad 500 ha. V čele těchto velkostatků již stáli zemědělsky vzdělaní úředníci a dozorcí. Poměrně obvyklé bylo i to, že je majitel sám neřídil a nechával tuto odpovědnost na zkušeném personálu. Na půdě ani přímo nehospořoval a propachtovával ji, vysoká byla i míra lesních hospodářství.¹³⁷ O výhodnosti či nevýhodnosti takového podnikání existuje v literatuře poměrně rozsáhlá polemika, přičemž současný stav bádání nedokáže poskytnout uspokojivou odpověď.¹³⁸

Před první světovou válkou vlastnil půdu v Čechách i habsburský dům, katolická církev a obecní samospráva (města). Majetek církve se dělil do dvou kategorií, a to jednak na majetky far a drobných obrocí, jednak na církevní velkostatky (největší představoval majetek

¹³⁴ Tamtéž, s. 444.

¹³⁵ Tamtéž, s. 445.

¹³⁶ Tamtéž, s. 445-447.

¹³⁷ Tamtéž, s. 448-449.

¹³⁸ Z aktuálnějších lze uvést polemiku o šlechtickém podnikání: MYŠKA, Milan. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století (sedm tezí k diskusi), In: *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století*, Ostrava 2008, s. 41-48; MATĚJČEK, Jiří. Diskuse na dálku: Jaké bylo podnikání šlechty v 19. století?, In: *Slezský sborník. Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy o společnosti* 107, č. 2-3, 2009, s. 218-221.

olomouckého arcibiskupství a o něco menší výměru vlastnil pražský arcibiskup).¹³⁹ Různé polnosti a lesy spravovala i klášterní společenství. Výsledná podoba pozemkové reformy ve vztahu k církevnímu majetku se sice stala předmětem rozsáhlé debaty,¹⁴⁰ nakonec ale podléhala stejné legislativě jako zbylé velkostatky.

2.2 Legislativní rámec

„Z uskutečněných vlastnických přeměn měla největší dosah pozemková reforma. Do roku 1920 krystalizovala v názorových střetech její koncepce a legislativní podoba.“

Václav Průcha¹⁴¹

V prvních letech Československé republiky disponovaly agrární strana a sociální demokracie vlastními koncepcemi o podobě pozemkové reformy, jež se staly určujícími pro výslednou podobu celého procesu.¹⁴² Ačkoliv se k plánovanému přerozdělení půdního fondu vyjadřovaly všechny politické strany, rozhodující vliv si podržely právě tyto dvě strany. V rámci těchto politických uskupení taktéž existovalo více názorových proudů - krajní levice sociálně demokratického hnutí (kolem Bohumila Šmerala) požadovala vyvlastnění všech velkostatků bez náhrady, kdežto skupina kolem Františka Modráčka spatřovala ideál ve združstevnění.

Agrární strana vystupovala s heslem „*parcelaci velkostatků šmahem a přiděl půdy do soukromého vlastnictví*“.¹⁴³ Již v programu z roku 1903 zdůrazňovali agrárníci nutnost provedení pozemkové reformy. Tyto návrhy o rozdělení půdy drobným rolníkům se ovšem až do konce monarchie nepodařilo prosadit.¹⁴⁴ Po první světové válce se hlavním bodem volebního programu agrární strany stalo vyřešení všeobecného „hladu po půdě“. Půda měla zajistit existenční minimum obyvatelům venkova. Docházelo k zakládání tzv. Domovin, které měly

¹³⁹ O pozemkové reformě viz HERTEL, Petr. *První pozemková reforma na velkostatku Louňovice pod Blaníkem (případová studie)*, FF UK, Praha 2009, Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67324> [cit. dne 19. dubna 2016].

¹⁴⁰ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR...* Publikace se obecně věnuje konceptům jednotlivých politických stran a debatám o výsledné podobě reformy.

¹⁴¹ Citováno dle: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl, Praha 2004, s. 80.

¹⁴² LACINA, V. *Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919*, In: *Československý časopis historický*, č. 25, 1977, s. 661–680.

¹⁴³ Citováno dle: KUBAČÁK, Antonín, *Obnova venkova - Dějiny zemědělství v Českých zemích (od 10. století do roku 1900)*, Praha 1994, s. 32.

¹⁴⁴ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR...*, s. 33.

organizovat uchazeče o půdu a zjišťovat jejich poptávku. Hlavním vykonavatelem pozemkové reformy se tedy ve výsledku stala právě agrární strana.

Již 9. listopadu 1918 Národní výbor přijal zákon č. 32/1918 Sb. z. a n. o obstavení velkostatků, jehož autorem byl Karel Engliš, první rektor Masarykovy univerzity v Brně a pozdější ministr financí v několika prvorepublikových vládách.¹⁴⁵ Obstavení se týkalo majetku zapsaného v deskách zemských. V důsledku tohoto zákona nesměl velkostatkář bez souhlasu ministerstva zemědělství své majetky prodávat, postupovat, zadlužovat apod. Tento zákon byl přijat za tím účelem, aby velkostatkáři zabrané majetky nerozdělovali (nepřeváděli na další rodinné příslušníky), nezanedbávali, nepustošili apod. Podléhali povinnosti řádně hospodařit, tedy „*vynaložit veškerou péči, práci i náklady nutné k tomu, aby ze zabraného majetku bylo dosaženo výtěžků hospodářských, uměrných jeho povaze a jakosti a aby majetek sám se vším svým příslušenstvím byl udržován stále v dobrém stavu a neztencený.*“¹⁴⁶ V případech, kdy velkostatkář nerespektoval zákon, však existovala možnost uvalení vnučené správy, tedy dosazení státního úředníka. Jen v průběhu roku 1919 došlo k zavedení 56 vnučených správ, později buď zrušených, nebo přeměněných v trvalý dozor.

Po obstavení velkostatků měla vstoupit v platnost série zákonných opatření upravujících provedení reformy. Přestože se zpočátku zdálo, že se bude jednat o rychlý proces, teprve na konci února 1919 se předsedové poslaneckých klubů dohodli na provedení reformy, jejíž základy měla vypracovat devadesátičlenná přípravná komise. Avšak ani poté i tento výbor nepřišel s jednoznačným plánem postupu. V polovině března sociálnědemokratická strana podmínila své členství v koalici schválením rámcového zákona pozemkové reformy, z toho důvodu měl parlamentní výbor během jednoho týdne (sic!) návrh takového zákona vypracovat.¹⁴⁷

Provádění pozemkové reformy tak odstartoval zákon z dubna 1919 č. 215/1919 Sb. z. a n., *o zabránění velkého pozemkového majetku.*¹⁴⁸ Jednalo se o obecnou úpravu, později ještě doplněnou o návazné prováděcí normy. Zákon definoval termín „zábor“ a určoval výměru pozemkového majetku na území Československé republiky, jež směla vlastnit jediná osoba nebo spoluvlastníci, a to 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. Přitom „zemědělskou půdu“ představovaly role/pole, louky, zahrady, vinice a chmelnice a „půdou veškerou“ se rozuměly především lesy, rybníky a pastviny. Nezáleželo, zda jsou pozemky teritoriálně

¹⁴⁵ Zákon č. 32/1918, o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918. Zákon měl tři paragrafy, byl zrušen č. 30/1927 Sb. z. a n., ze dne 24. června 1927.

¹⁴⁶ Citováno dle: *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 424.

¹⁴⁷ BALCAR, J. *Pozemková reforma v období...*, s. 27.

¹⁴⁸ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového.

souvislé, zábor se týkal i pozemků navzájem oddělených a vzdálených. Stejně tak nebylo rozhodující, zda se jednalo o zemskodeskové majetky či nikoliv (pozemky zapsány např. v pozemkových knihách, v horních knihách apod.).¹⁴⁹ Výměry 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy představovaly kompromis požadavků a představ politických stran, obzvláště agrární a sociálnědemokratické. Záborový zákon však v § 11 připouštěl výjimku propustit půdu až do výše 500 ha, když to vyžadovaly „zájmy všeobecného blaha“. Reforma si dle svých současníků vytkla za cíl především vyrovnání majetkových rozdílů držitelů půdy a zajištění práce na půdě zemědělskému obyvatelstvu, dále hospodářské posílení malých a středních zemědělců a taktéž zvýšení produktivity a rentability zemědělské výroby změnou velikostních skupin zemědělských závodů.¹⁵⁰ Za současného stavu bádání lze zhodnotit naplnění cílů jen částečně, jak bude dále v disertační práci blíže rozvedeno.

Zákon z ledna 1920 č. 81/1920 Sb. z. a n., *o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní*¹⁵¹ stanovil, komu a za jakých podmínek bude půda přidělena.¹⁵² Na základě § 1 se o půdu měli hlásit např. drobní zemědělci, domkáři, bezzemci, legionáři a váleční vysloužilci. Na půdu naopak neměli nárok uchazeči, jež nebyli československými státními občany, či osoby odsouzené za trestné činy a lidé, kteří nedisponovali tělesnými ani duševními schopnostmi pro obhospodařování půdy. Výjimku však tvořili váleční invalidé s rodinami. Zákon od § 30 definuje vznik tzv. rolnických nedílů, tedy zemědělsky soběstačných usedlostí o výměře 6–15 ha. Přídělový zákon poskytoval SPÚ možnost směnit půdu zabranou za nezabranou (ve vlastnictví uchazeče o půdu), aby ji získal pro přiděly tam, kde byl zabrané půdy nedostatek, nebo pro úpravu pozemkové držby s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic, či na rozšíření obytných a hospodářských budov s příslušenstvím.¹⁵³

Přídělové ceny stanovoval SPÚ tak, aby došlo k uhrazení ceny přejímací a výloh spojených s výkupem a přidělem, provozem fondu vnitřní kolonizace a zálohou na úhradu částečné ztráty, která vznikla státu odpisem dávky majetkové (následkem nižšího ocenění nemovitostí SPÚ ve srovnání s cenou, která by byla vzata za podklad pro vyměření dávky z majetku).¹⁵⁴ S touto fází se pojí oceňovací řízení, jež přibližně provedl přídělový komisař tak, že průměrný čistý katastrální výnos z 1 ha zemědělské půdy násobil koeficientem (podle cenové tabulky z vládního nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n.). Přičemž se zohledňovala hospodářská oblast

¹⁴⁹ HÁCHA, Emil, ed. et al. *Slovník veřejného práva československého*, Svazek III, s. 335.

¹⁵⁰ MICHL, J., ed., PETRŮV, Fr., ed. a NOVÝ, J., ed. *Revize první pozemkové reformy*, s. 39.

¹⁵¹ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. z 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu řu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (Zákon přídělový).

¹⁵² HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním...*, s. 81.

¹⁵³ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 17.

¹⁵⁴ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 28–29.

a vzdálenost od odbytíště. Násobek průměrné ceny přejímací z 1 ha a výměry dvora ukázal tzv. celkovou základní cenu přejímací. SPÚ měl pravomoc tuto částku upravit podle toho, zda existovaly zvláštní okolnosti, které cenu zvyšovaly, či snižovaly (např. pozemky v obvodu velkého města, nadprůměrný hospodářský stav, příliš rozptýlená, nesnadno přístupná nebo zanedbávaná půda). K „základní celkové ceně přejímací“ se připočetla částka za ovocné stromoví a vznikla „celková cena přejímací“. Výsledek se ještě navýšil o 42 %, aby se zohlednily následující náklady – ztráta na dávce z majetku (15 %), poplatek do kolonizačního fondu (15 %) a režie SPÚ (12 %).¹⁵⁵ Přídělový komisař tak získal přibližnou částku, za kterou se půda z konkrétního dvora nabízela, pro definitivní stanovení náhradové a přídělové ceny však muselo proběhnout tzv. oceňovací řízení provedené SPÚ. O zahájení oceňovacího řízení byl majitel vyrozuměn dopisem, stejně tak obecní úřady musely ve všech obcích, kde se dotčené pozemky nacházely, veřejnost uvědomit o provádění akce. Majitel i pachtýři SPÚ oznámili své finanční požadavky (provedené investice po 1. srpnu 1914, meliorace, náklady na novou úrodu). Po ukončení oceňovacího řízení byl sepsán závěrečný protokol a následně došlo k sestavení tzv. „odhadního elaborátu“, k němuž měl majitel velkostatku možnost se vyjádřit.¹⁵⁶

V březnu 1920 došlo k vydání zákona o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, který stanovoval, že držebnostní úvěr může být poskytnut k získání půdy až do 9/10 přídělové ceny. Provozovací úvěr měl sloužit k opatření živého a mrtvého inventáře a provozních nákladů. Mohlo jej získat družstvo, či skupina přídělců.¹⁵⁷

Výši náhrady za zabrané pozemky upravoval tzv. náhradový zákon z dubna 1920.¹⁵⁸ Vypočítávala se na základě průměrné ceny pozemků z let 1913–1915 při jejich volném prodeji nad 100 ha. Takto stanovená částka se zanesla do tzv. odškodňovací knihy a provedlo se vyrovnání státních a soukromých pohledávek (např. nezaplacené daně, dávka z majetku, hypoteční dluhy apod.). Následně zůstatek připadl původnímu vlastníkovvi. Na tomto místě je třeba upozornit na znehodnocení koruny během první světové války – velkostatkářům totiž byly vypláceny náhrady, které se rovnaly předválečné hodnotě pozemků, půda ale měla po roce 1918 mnohem vyšší hodnotu. Převzetí půdy bez náhrady ustanovovaly §§ 35 a 36 pro majetek příslušníků nepřátelských států a majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, *„pokud tomu neodporují mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce. Bez náhrady přejímá stát Československé republiky do svého*

¹⁵⁵ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 70.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 88–89.

¹⁵⁷ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový), vládní nařízení č. 134/1921 řád pro uchazeče o úvěr.

¹⁵⁸ Zákon č. 329/1920 Sb. ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový

vlastnictví majetek nadací, spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n.“

Na základě vládního nařízení ze dne 21. ledna 1921 č. 53/1921 došlo k vydání předpisů, jež byly závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za „zabraný majetek pozemkový státem převzatý“.¹⁵⁹ Stanovená hrubá náhradová cena podléhala tzv. latifundijním srážkám, které plynuly do fondu pro vnitřní kolonizaci a nesměly činit více než 40 % hrubé přejímací ceny.¹⁶⁰ Výši srážek v nejobecnější rovině zachycuje následující tabulka č. 4, avšak v průběhu provádění pozemkové reformy docházelo ke změnám. Pro výměry nad 20 000 ha se srážka upravovala vládním nařízením, pro velkostatky nad 50 000 ha byla stanovena maximální srážka 40 %.¹⁶¹ Dále se zohledňovaly investice provedené po 24. dubnu 1919, pokud užitek těchto investic stále trval anebo se měl dostavit a pokud tyto investice sledovaly vyšší výnosnost či udržení dobrého stavu hospodaření.¹⁶² Existovala možnost sjednání dohody o náhradové ceně mezi SPÚ a vlastníkem, jež představovala závazek pro stát po podpisu předsedy (od roku 1927 prezidenta) SPÚ.

Tabulka 4 Latifundijní srážky k roku 1921

Výměra (ha)	Srážka (%)
do 1 000	nepodléhá srážkám
1 000 - 2 000	5
2 000 - 5 000	10
5 000 - 10 000	15
10 000 - 20 000	20

Zdroj: Důvodová zpráva k vládnímu nařízení č. 53/1921.¹⁶³

Výkonným orgánem pozemkové reformy byl od 15. října 1919 do 1. května 1935 Pozemkový úřad, zřízený zákonem ze dne 11. června 1919.¹⁶⁴ Roku 1920 došlo k ustálení názvu instituce jako Státní pozemkový úřad (SPÚ), aby bylo jasně deklarováno, že se nejedná

¹⁵⁹ Nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. 1. 1921; 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, státem převzatý, ze dne 7. 8. 1922.

¹⁶⁰ PEICHOVÁ, Adéla. Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky, In: KUKLÍK, Jan a kol. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 31-40.

¹⁶¹ PEICHOVÁ, Adéla. *Pozemková reforma v době první republiky*, rigorózní práce, Prf UK, Praha 2011, s. 88.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Dostupné online: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3368_02.htm [cit. dne 16. srpna 2016].

¹⁶⁴ Úřad byl zřízen na základě zákona č. 330/1919 Sb., ze dne 11. června 1919 o pozemkovém úřadě.

o soukromou organizaci.¹⁶⁵ Ačkoliv se původně předpokládalo podřízení SPÚ Ministerstvu zemědělství ČSR, podléhal nakonec přímo ministerské radě, jelikož se zástupci politických stran obávali přílišného vlivu agrární strany, která měla Ministerstvo zemědělství ČSR ve svém držení.¹⁶⁶ Do čela SPÚ se však dostal člen agrární strany Karel Viškovský,¹⁶⁷ jenž funkci zastával od června 1919 až do roku 1926. Vystřídal ho další agrárník Jan Voženílek (autor obsáhlého spisu o předběžných výsledcích pozemkové reformy).¹⁶⁸ SPÚ fungoval až do roku 1935, kdy byl začleněn do Ministerstva zemědělství ČSR, konkrétně jeho agendu přejal IX. odbor (do čela postaven odborový přednosta František Novák).

SPÚ disponoval rozsáhlými pravomocemi. Rozhodoval o tom, v jakém pořadí se bude přistupovat k přejímání velkostatků¹⁶⁹ a jak bude naloženo se zabranou půdou – zda si ji ponechá stát, předá se jednotlivým žadatelům, zemědělským družstvům, vrátí se majiteli, popřípadě komu případnou zbytkové statky. Na základě § 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. mohl SPÚ původnímu vlastníkovi ponechat až 500 ha půdy. Muselo se však jednat o potřebnou půdu „*hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha.*“ Toto ustanovení do zákona přípravný výbor vtělil s ohledem na některé velkostatky, jež byly úzce svázané se zemědělským průmyslem (např. cukrovary závislé na pěstitelské ploše). A tak se na jedné straně zákon pokusil vyjít vstříc zájmům hospodářské výroby, ale na straně druhé tím poskytl velké pravomoci SPÚ, který přímo rozhodoval o udělení výjimek. V určování kompetencí SPÚ šel ještě dál § 20 přídělového zákona, dle něhož směl SPÚ majiteli propustit neomezenou výměru půdy (sic!) v případě ploch, jejichž účelem bylo zachovat ukázky původního rázu krajinného nebo památky historické. V praxi tak SPÚ velkostatkářům ponechal „*velmi slušné výměry lesní půdy, aby jejich výnos umožnil péči o tyto památkové nevýnosné objekty, jakož i plnění jiných břemen, která zůstala na zmenšeném souboru (patronáty, příp. i chudobince, archivy aj.)*.“¹⁷⁰ Příliš velká kompetence SPÚ se často stávaly nástrojem nepotického jednání.¹⁷¹

¹⁶⁵ Na Praha, ÚPZO, inv. č. 6, sign. V, Označení Pozemkového úřadu ze dne 22. listopadu 1920, kt. 41.

¹⁶⁶ BALCAR, J. *Pozemková reforma v období...*, s. 28.

¹⁶⁷ O jeho osobě blíže viz KOPECKÝ, Lukáš. JUDr. Karel Viškovský (1868 – 1932): prezident SPÚ, ministr a publicista, In: RYCHLÍK, Jan; HOLEČEK, Lukáš; PEHR, Michal. *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*, Praha 2015, s. 116–133.

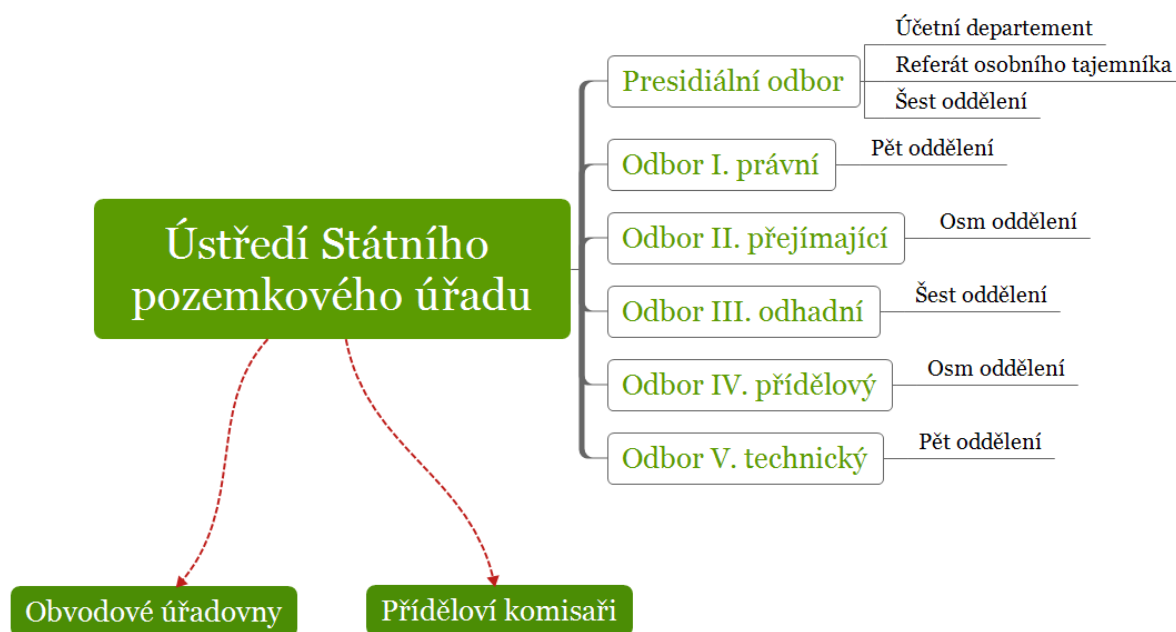
¹⁶⁸ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, Praha 1930.

¹⁶⁹ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 440.

¹⁷⁰ Citováno dle: PAVEL, A. *Pozemková reforma československá*, s. 3.

¹⁷¹ NA Praha, SČV, inv. č. 142, sign. 1., kt. 7; s tímto odkazem pracuje konkrétněji JELÍNKOVÁ, D. *Transformace...*, s. 118; AKPR, KPR – protokol T (tajné), pozemková reforma, sign. T 124/25, Hlášení o trestním řízení proti Rudolfu Reimannovi [1926], kt. 139; PŠENIČKOVÁ, Jana. *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*, s. 101–117.

Obrázek 1 Organizace SPÚ

V čele SPÚ stál předseda a dva náměstkové (od roku 1927 prezident a dva viceprezidenti). Dozor nad činností SPÚ vykonával správní výbor, který se skládal ze dvanácti členů, jež volilo Národní shromáždění na dobu tří let. Ovšem k volbám nedocházelo, a tak se složení správního výboru příliš neobměňovalo – po dobu existence úřadu rezignovali jen čtyři členové správního výboru. Mimo pražské ústředí existovaly obvodové úřadovny v Praze, Plzni, Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Brně, Olomouci, Bratislavě, Zvolenu, Košicích a Užhorodě. V Bratislavě též sídlil Kolonizační referát. Obvodová úřadovna směla rozhodovat o propuštění podle § 7 záborového zákona, pokud se jednalo o nemovitosti do 10 ha, či ocenění nižší než 50 000 Kč, dále rozhodovala podle zákona o hospodaření na zabraném majetku, prováděla přípravné práce k převzetí, přijímala přihlášky uchazečů o půdu, zřizovala poradní sbory, přidělovala půdu v akcích S a R, prošetřovala žádosti o propuštění ze záboru.¹⁷² Při obvodové úřadovně působil jeden až dva právníci, až tři zeměměřiči, dva až čtyři agronomové a kancelářské síly. Nejčastěji se přednostou obvodové úřadovny stal právník, či zeměměřič (výjimečně též agronom).¹⁷³

¹⁷² Nařízení vlády republiky Československé 225/1921 Sb. ze dne 23. června 1921, kterým mění se nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu.

¹⁷³ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 67.

V jednotlivých oblastech působily přidělové komisariáty – prvně pohyblivé a od roku 1924 stálé. Pohyblivých komisariátů existovalo 80 (sic!).¹⁷⁴ Pohyblivý komisariát vyžadoval jednoho až dva zeměměřiče, agronoma, kancelářskou sílu. Jeden takový komisariát zvládl za rok přidělit 500 – 2 000 ha zemědělské půdy. Stálých komisariátů bylo v listopadu 1923 zřízeno celkem 58, z toho 24 v Čechách, 12 na Moravě a ve Slezsku, 18 na Slovensku a 4 na Podkarpatské Rusi. Jeden stálý komisariát měl na starosti v průměru 2 400 km².¹⁷⁵

V počátcích činnosti SPÚ se objevovaly problémy s nedostatkem personálu, ale i potřebných prostor. SPÚ začínal své působení s pouhými osmi zaměstnanci (sic!), avšak brzy se začal rozšiřovat (např. k roku 1928 již měl celkem 919 úředníků).¹⁷⁶ Původně SPÚ sídlil v klášteře Křížovníků s červenou hvězdou a od května 1920 získal nájmem další prostory (Schneiderovo sanatorium), následně zakoupil budovu v Praze II. v Sokolské ulici. Definitivně se však SPÚ usídlil na Václavském náměstí v domě „Na Košíku“.¹⁷⁷

Pozice SPÚ v rámci vládních struktur čelila řadě výtek. S kritikou od počátku dvacátých let vystupoval Josef Macek, významný sociálnědemokratický národohospodář. Kritiků měla pozemková reforma celou řadu, ať už z akademického prostředí (Emanuel Rádl, Josef Pekař), či od budoucích nabyvatelů. Nejostřeji však proti celému konceptu vystoupili maďarští státní příslušníci, českoslovenští Němci a říšskoněmečtí státní příslušníci. Němečtí velkostatkáři si v petici adresované Společnosti národů v září 1922 stěžovali, že pozemková reforma má za cíl převést půdu z německých do českých rukou. Považovali ji za součást *Tschechisierungspolitik*.¹⁷⁸ Záminku těmto obviňováním zadržovala samotná československá strana prováděním pozemkové reformy (přídělovou praxí) a výroky, kdy od řady politiků a publicistů zaznívalo hlasité volání po odčinění Bílé hory (1620). Obecně byl přijímán názor, že po bitvě na Bílé hoře přešel majetek z českých majitelů na cizí příslušníky, obzvláště německé. Při tvorbě legislativního rámce ovšem nehrálo toto nacionální stanovisko nijak zásadní roli a pozemková reforma byla koncipována především s cílem uklidnit sociální situaci v Československé republice.¹⁷⁹

¹⁷⁴ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 411.

¹⁷⁵ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 66.

¹⁷⁶ K roku 1923 zaměstnával 908 osob (76 právníků, 161 techniků, 68 geometrů, 150 agronomů, 36 účetních, 306 kancelářských úředníků a 113 písařských, pomocných sil a zřízenců). Osobní náklad na tyto síly za rok 1923 činil 22 000 000 Kč. In: VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 68.

¹⁷⁷ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 408.

¹⁷⁸ Archiv Společnosti národů (dále ASN), Ženeva, Section des Commissions administratives et des questions de minorités, dopis datován 6. července 1925, podepsán Wilhelm Medinger, kt. 1624.

Tamtéž, Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund. Ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922, kt. 1621.

¹⁷⁹ BALCAR, J. *Pozemková reforma v období...*, s. 31.

V letech 1919–1921, kdy se teprve legislativa pozemkové reformy formovala, se prováděly za účelem uklidnění zájemců tzv. předběžné akce přidělové. V některých oblastech se totiž obyvatelé pokusili provést svémocné zábory velkostatků.¹⁸⁰ Mezi první akce patřil přiděl zemědělské půdy do vnučeného pachtu (dle § 63 přidělového zákona).¹⁸¹ Jelikož se jednalo o nouzové opatření, při výběru vnučených pachtýřů se upřednostňovali chalupníci, domkaři a bezzemci. Žadatelé museli prokázat, že půdu potřebují k zajištění nejnnutnější obživy pro sebe a své rodiny. Výše pachtu se například v obilnářské oblasti pohybovala zhruba od 90 – 200 Kč za hektar v závislosti na kvalitě půdy. V některých případech se pacht určoval cenou určitého množství jisté hospodářské plodiny (např. 1 ha pole za 100 kg žita v den 1. října příštího roku), aby byly zohledněny změny na trhu zemědělských plodin.¹⁸² Později se pacht přeměnily ve vlastnictví v řádném přidělovém řízení. V prvních letech též proběhl výkup dlouhodobých pachtů (prováděly jej okresní soudy). Pachtýři, kteří měli půdu v pachtu od 1. října 1901, ji získali do svého majetku, přičemž uchazečova držba neměla přerůst přes 8 ha.

Další z předběžných akcí představoval přiděl půdy stavební (Akce S). Jeho účelem se stalo zmírnění bytové krise v Československé republice, obzvláště v okolí velkých měst, a přidělení půdy pro zřizování zahrádek, hřišť, tělocvičen, ozdravoven apod. Jednalo se o přiděl ke stavbě rodinných domků, hospodářských budov, živnostenských provozoven, skladišť apod.¹⁸³ V praxi se často vlastník dohodl přímo s uchazečem a kupní smlouvu následně předložili SPÚ ke schválení. Akce byla prohlášena za skončenou k 28. únoru 1925. Jako další z preludií pozemkové reformy proběhl přiděl půdy rozptýlené (Akce R), jenž se týkal parcel, které „*pro svoji roztržitost, neb nepatrnou výměru a vzdálenost ode dvora se nehodí k řádnému hospodaření u původního velkozávodu.*“¹⁸⁴ V Akci R bylo nakonec přiděleno jen 9 302 ha, jelikož se její časové provádění sešlo s řádným přidělovým řízením, a tak nakonec nebyl na Akci R v ostrém kontrastu s Akcí S kladen větší důraz.

Při provádění řádného přidělového řízení převzal SPÚ zabranou půdu, určil nabyvatele a těm půdu za cenu přidělovou přenechal. Proces probíhal za účasti SPÚ, jeho obvodové

¹⁸⁰ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 426.

¹⁸¹ Vnučený pacht umožnil okamžitý přiděl, byť jen v míře omezené. Tam, kde si měl přiděl půdy vyžádat delší doby a kde se jevila naléhavá potřeba přidělu, mohl pozemkový úřad do konce roku 1920 – v určitých případech do konce roku 1921 uložit osobě na zabrané půdě hospodařící, aby přenechala žadatelům podle přidělového zákona oprávněným, do pachtu nebo podpachtu přiměřenou výměru půdy za běžných pachtovních podmínek. Tímto pachtem však nesměly být ohroženy ani zájmy výroby na příslušných velkostatech, ani zájmy zaměstnanců. Pachtovní doba mohla být nejvýše šest let. Viz VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 29.

¹⁸² Tamtéž, s. 35.

¹⁸³ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 429.

¹⁸⁴ Cit. dle: Tamtéž, s. 429.

úřadovny, přidělového komisaře a uchazeče o půdu. Přídělovému komisaři asistovaly *poradní sbory místní a poradní sbor obvodní*.¹⁸⁵ Převod půdy se však mohl realizovat i prostřednictvím tzv. zkráceného řízení přidělového (též příděl z volné ruky).¹⁸⁶ V tomto případě se přímo dohodl uchazeč s vlastníkem a došlo k převodu zabrané půdy na základě smlouvy, kterou schválil SPÚ (dle § 7 záborového zákona).¹⁸⁷ Tato možnost zrychleného přidělového řízení se měla původně využít při menším rozsahu půdy,¹⁸⁸ nakonec ale došlo k její aplikaci i v případě přidělování zbytkových statků.

Hranice přídělů se označovaly mezníky, a to téměř výhradně kamennými (nejčastěji z žuly a andezitu), ve výjimečných případech se užilo také železobetonových značek. Za účelem porřízení jednotných mezníků vypisoval SPÚ veřejné výběrové řízení. Údaje, jež jsou k dispozici do konce roku 1927, uvádějí částku přes 7 300 000 Kč (sic!).¹⁸⁹

Na základě vládních nařízení č. 117/1922 a č. 74/1923 Sb z. a n.¹⁹⁰ vznikaly tzv. zbytkové statky, tedy zemědělské objekty, jejichž výměra činila alespoň 30 ha. Zbytkové statky se pohybovaly rozlohou průměrně od 30–100 ha. Jejich cena se odvíjela od oblasti, v níž se nacházely, zdali ležely v řepařské, obilnářské, obilnářsko-bramborářské nebo pícniářské výrobní oblasti. Přidělovaly se osobám, které pozemková reforma existenčně poškodila (nájemci zabrané půdy, zaměstnanci velkostatků apod.), ale i jiným veřejným a soukromým uchazečům. Často se stávaly předmětem jednání, které by dnes šlo označit za nepotismus.¹⁹¹ V dobovém kontextu se tyto případy sice těšily značné pozornosti veřejnosti, jen zřídka ale byly právně řešeny.

Zhruba 61 % procent zabrané půdy tvořily lesy, mělo s nimi být naloženo na základě záborového zákona: „*pokud ji stát sám nepodrží, lze přiděliti obcím a jiným veřejným svazům*.“ Jednotlivcům měla být lesní půda přidělena pouze výjimečně (naléhavá arondace jejich vlastní půdy). Do majetku státu se SPÚ mimořádně snažil získat hraniční lesy, a to z důvodu případné obrany státní hranice.¹⁹² Část lesní půdy si původní vlastníci podrželi na základě platné legislativy (§ 11 záborového zákona; § 20 zákona přidělového) a zbylá půda se rozdělila v rámci

¹⁸⁵ DÉRER, I. *Katechizmus pozemkové reformy*, s. 32.

¹⁸⁶ Dostupné online http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0301_00.htm [cit. dne 23. dubna 2016].

¹⁸⁷ § 7 zákona č. 215/1919 Sb. z a n. ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového.

¹⁸⁸ PAVEL, A. *Pozemková reforma československá*, s. 2.

¹⁸⁹ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 521.

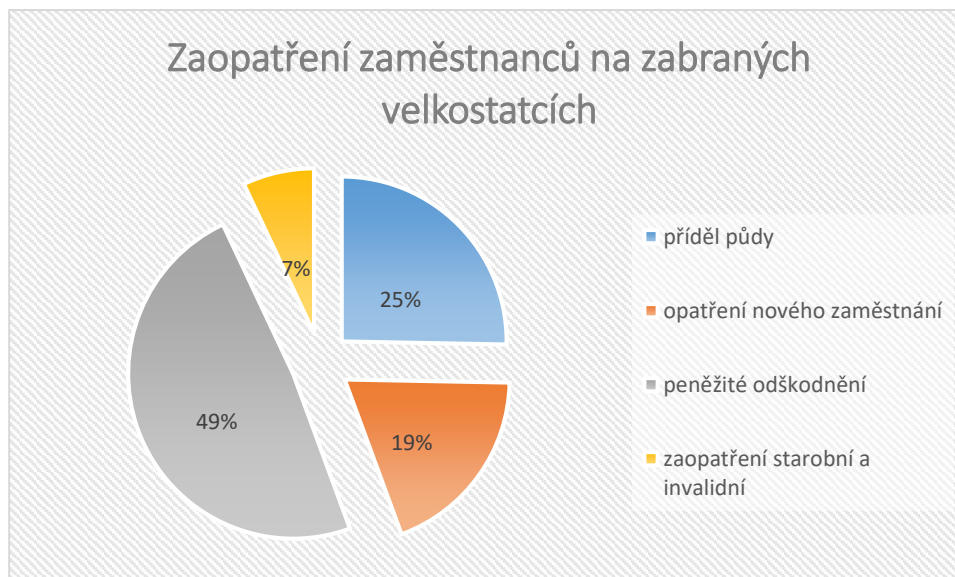
¹⁹⁰ PŠENÍČKOVÁ, J. *Zbytkové statky...*

¹⁹¹ Pozornost budil například příděl zámku Bon Repos, jenž získal odborový přednosta SPÚ Václav Špitálský, viz AKPR, KPR – protokol T (tajné), Pozemková reforma, T 153/25, kt. 144; Zpolitizování pozemkové reformy a tlak na přidělování zbytkových statků hodnotilo německé ministerstvo spravedlnosti ve svých interních materiálech za jednu z příčin hospodářského neúspěchu některých zbytkových statků – viz Bundesarchiv Berlin, Reichsjustizministerium, sign. R3001/22891, Deutsches Wirtschaftsjahrbuch für die Tschechoslowakei 1932.

¹⁹² SOMMER, K. *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí*, s. 35-108.

lesní reformy. Zestátněnou půdu ve většině případů předal SPÚ Ministerstvu zemědělství ČSR pro podnik Státní lesy a statky,¹⁹³ či na ní hospodařil ve vlastní režii (např. Rosice-Veveří).¹⁹⁴

Graf 1 Zapařtění zaměštnanců na zabraných velkostatkách

Zdroj: PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma československá*, zvláštní otisk z Dodatků Ottova slovníku naučného, [Praha 1937], s. 5.

Jedním z hojně kritizovaných dopadů pozemkové reformy byla skutečnost, že znejistila pracovní pozice zaměštnanců zabraných velkostatků. Měli proto být zajištni, a to buď přídělem půdy, zprostředkováním/opatřením dalšího zaměštnání, peněžitým odškodněním či zapařtěním starobním a invalidním. Graf č. 1 názorně ukazuje, že téměř polovina zaměštnanců zvolila formu peněžitě odškodnění, kdežto pouze 7 % bývalých zaměštnanců velkostatků získalo přídělem půdy. Dle šetření SPÚ však zhruba dvě třetiny finančně odškodněných zaměštnanců zůstalo v zemědělství a dokonce 10 % z nich použilo odbytné k samostatné podnikatelské činnosti.

Nabyvatel půdy byl ve svých právech k ní omezen, aby se předešlo spekulacím a utvrdil se stav vzniklý reformou. Tato možnost byla všeobecně ošetřena v §§ 23 a 50 přídělového zákona.¹⁹⁵ Dozor vykonával SPÚ se svými obvodovými úřadovými a byl oprávněn vydávat

¹⁹³ *Československé státní lesy a statky, státní podnik, spravovaný na základě zákona č. 404 z roku 1922 a vládn. nař. č. 206/1924 sbírky zák. a nař. ministerstvem zemědělství*, Praha 1938.

¹⁹⁴ Více k případu Rosice-Veveří viz DUFEK, P. *Zaměštnanci Státního pozemkového úřadu v "minovém poli" zahraniční politiky a pastí politiky domácí...*, s. 161–168.

¹⁹⁵ „§ 23 Při tom bude pozemkový úřad dbáti toho, aby zabezpečil, že přídělená půda nebude odcizena účelům, kterých příděl sleduje, a příděluje půdu do vlastnictví bude se, pokud toho vyžaduje povaha věci, řídití obdobou ustanovení daných v druhé části o rolnických nedílech“; „§ 50 Úřad pozemkový může ustanovit zvláštní řád o hospodaření na nedílu, zvláště pak také co do členství v některých družstvech, ochrany památek přírodních a uměleckých, zachování krajinného rázu a krajinných zvláštností při stavbách, pojištění proti škodám a na život a t. p.“. Citováno dle: přídělového zákona.

předpisy o řádném hospodaření. Přídělci se podpisem „Protokolu o předání půdy“ zavázali na půdě osobně a řádně hospodařit, pokud k tomu budou uzpůsobeni tělesně i duševně. Pokud by chtěli pověřit vedením hospodaření jinou osobu (člena rodiny, zaměstnance) museli si vyžádat souhlas SPÚ.¹⁹⁶

Příděl půdy provázela i akce směnná ustanovená na základě § 24 zákona č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920 (přídělového zákona). SPÚ směl směnit zabranou půdu za půdu svobodnou, aby se získaly potřebné pozemky pro příděl v oblastech, kde byl zabrané půdy nedostatek, či aby se upravila pozemková držba s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic, rozšíření budov hospodářských a obytných. Mezi hlavní typy směn patřily drobná směna místní a směna usedlostí za zbytkové statky.¹⁹⁷

Finanční provádění reformy zajišťovaly samostatné státní fondy, na něž dohlížel Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Kromě kontroly každoroční uzávěrky prováděl Nejvyšší účetní kontrolní úřad měsíční revizi výkazu hotovosti všech fondů a plateb a účetních obrátů Fondu náhradového (dříve Náhradový fond SPÚ). Ten existoval za účelem převzetí a přídělu půdy. Pro svoji činnost získal státní zálohu 150 000 000 Kč, kterou měl z případných přebytků vrátit. Příjmy fondu tvořily přídělové ceny (spolu s přírážkou na zajištění zaměstnanců, i přírážkou na dávku z majetku a poplatkem na režii pozemkové reformy), pacht, výnos z půdy přechodně spravované a úroky z ceny přídělové. Výdaje fondu představovaly náhrady bývalým vlastníkům a odvody dalším fondům z přírážek přídělové ceny. Pokladnu měla na starosti Poštovní spořitelna. V letech 1920–1933 činil obrát příjmů a výdajů Fondu náhradového 28 miliard Kč (sic!).¹⁹⁸

Státní kolonizační fond (dříve Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace)¹⁹⁹ získal od republiky jednorázovou částku 20 milionu Kč. Přídělová cena, již SPÚ zaplatil nabyvatel, obsahovala procentuálně vypočtený poplatek na zajištění zaměstnanců velkostatků. Tyto přírážky se spolu s latifundijními srážkami, pokutami a tresty, uloženými v pozemkové reformě, poplatky za udělení souhlasu ke zcizení a pronájmu půdy zabrané, staly součástí příjmů kolonizačního fondu. Poskytoval úvěry (držebnostní) a sociální (zajištění poškozených zaměstnanců). Pokladnu vedla Zemská banka. Obrát fondu v letech 1920–1933 činil 4,1 miliardy Kč.²⁰⁰

¹⁹⁶ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 533.

¹⁹⁷ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 449.

¹⁹⁸ PAVEL, A. *Pozemková reforma ...*, s. 8.

¹⁹⁹ *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 416.

²⁰⁰ PAVEL, A. *Pozemková reforma ...*, s. 8.

Výhradně sociální funkci, a to vyplácení zaopatřovacích požitků (pensijní a invalidní) zaměstnancům zabraného velkostatku, vdovám a sirotkům, plnil Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků. Stát jej dotoval jednorázovou částkou 5 milionů Kč. Příjmy získával z hektarových příspěvků, jež odváděli velkostatkáři (3 Kč z každého zabraného ha). Fond vedlo sedmičlenné kuratorium, jmenované po dohodě SPÚ a ministerstva sociální péče. Za roky 1920–1933 fondem prošlo 258 milionů Kč.²⁰¹

Vedle výše zmíněných fondů existoval též Fond československých legionářů pro pozemkovou reformu (dříve Fond čsl. legionářů při SPÚ v Praze), který dotovala Kancelář čsl. legií při Ministerstvu národní obrany ČSR částkou jeden milion Kč a od SPÚ získal 1,3 milionu Kč. Jeho cílem se stalo poskytování provozovacího úvěru legionářům a jejich pozůstalým, pokud nabyli přídělu. Půjčky navrhovalo pětičlenné kuratorium a v letech 1921–1933 byl obrat 24,8 milionů Kč.²⁰²

Při Poštovním úřadě šekovém došlo v říjnu 1923 ke zřízení Náhradové banky pro pozemkovou reformu. Nedisponovala základním kapitálem. Zapisovala náhradové pohledávky do náhradové knihy, avšak v pozemkové reformě se tato instituce příliš neuplatnila. Například v roce 1936 bylo v Náhradové knize zapsáno pouze 99 pohledávek bývalých vlastníků.²⁰³

Záboru v rámci pozemkové reformy podléhalo 4 020 169 ha (28,6 % veškeré půdy ve státě), nacházejících se v majetku 1 873 vlastníků.²⁰⁴ SPÚ prohlásil pozemkovou reformu za skončenou již v roce 1933, ale agendu zajišťoval až do roku 1935. Jeho činnost byla ukončena vládním nařízením č. 22/1935 Sb. z. a n., *kterým se ruší Pozemkový úřad (Státní pozemkový úřad) a jeho působnost se přikazuje ministerstvu zemědělství*.²⁰⁵ Reforma ale de facto nebyla provedena do plánované podoby a nedošlo k omezení pozemkového vlastnictví na požadovanou výměru. Ve třicátých letech se pod vlivem hospodářské krize v rámci SPÚ a později Ministerstva zemědělství ČSR řešilo hospodaření na přidělené půdě a na zbytkových statcích. Nabyvatelům byla poskytována úvěrová pomoc, snižovány pohledávky SPÚ apod.

Cílem této kapitoly bylo představit základní legislativní rámec upravující pozemkovou reformu a fungování SPÚ, jako klíčového orgánu provádějícího přerozdělení půdního fondu. Ačkoliv po svém ustanovení čelil mnoha kritickým výtkám, až do jeho zrušení v roce 1935 nedošlo k zásadnější reorganizaci a SPÚ disponoval velkými pravomocemi při záboru a přidělu

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ *Československá vlastivěda*, VI. díl, s. 232.

²⁰⁵ HORÁK, O. *Lichtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním...*, s. 87.

pozemků. Přes veškeré výtky, jež na adresu SPÚ směřovaly, se jednalo o adekvátní nástroj pro provedení tak ambiciózního cíle, jakým bezpochyby pozemková reforma byla.

Ve svém důsledku pozemková reforma velkostatky nezlikvidovala, jen omezila jejich monopol na půdu, posílila kategorii malých a středních hospodářství a zlepšila sociální postavení drobných rolníků. Ačkoliv se produkce československého zemědělství zvýšila,²⁰⁶ značná část venkovského obyvatelstva se zadlužila a obzvláště třicátá léta pro ně byla kritická.²⁰⁷ Záporným jevem reformy se stalo zrušení pracovních míst pro velkostatkářské dělníky, kteří sice obdrželi odstupné, často ale velmi složitě hledali novou obživu. Mezi problematické body reformy patřilo i upevnění dominantního postavení agrární strany, s čímž se úzce pojila výrazná politizace celého procesu přerozdělování půdy.²⁰⁸

²⁰⁶ Blíže viz KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky...*, I. díl, s. 490–495.

²⁰⁷ LACINA, Vlastislav. *Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918-1938*. Praha 1978.

²⁰⁸ Blíže viz KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky...*, I. díl, s. 470–479.

3 Velkostatky Křivoklát, Plasy a Radnice

3.1 Strukturní charaktery velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice

„Již ze zblžného pohledu na mapu ČSR jest patrná velká rozdílnost fysikogeografických poměrů našeho státu. Jest samozřejmo, že okolnost tato musí se obraziti také v různosti půd, ježto rozmanitá povaha půdy jest dána právě jednak změnami poměrů klimatických, reliéfem terénu a pestrotou geologických poměrů, jednak pak vlivem různosti porostů (les, pole, louka) i zásahem člověkovým.“

Jaroslav Spirhanzl²⁰⁹

Pro výzkum pozemkové reformy na jednotlivých velkostatech je třeba zaměřit se na rodiny jejich majitelů (odkud pocházely, kdy majetek získaly a jaké státní občanství přijaly). Stejně tak by pozornosti neměl uniknout strukturní charakter zkoumaných velkostatků (půdní fond, forma jeho obhospodařování apod.). Výchozí situace jednotlivých velkostatků výrazně ovlivnila pozdější průběh pozemkové reformy. Hrála důležitou roli při formování strategií majitelů, ovlivnila poptávku po půdě v regionu a ve svém důsledku se stala určující pro naplňování reformy.

3.1.1 Velkostatek Křivoklát a Fürstenbergové

Křivoklátský velkostatek vlastnil německý šlechtický rod Fürstenbergů. Jedná se o starobylou rodinu, která pochází z oblasti dnešního Bádenska-Würtenberska a v průběhu staletí se rozdělila do několika linií.²¹⁰ Knížecí větev Fürstenbergů, jež sídlila po dvě staletí ve středních Čechách, pochází od Josefa Viléma (1699–1762). Sňatkem s Annou Marií z Valdštejna přešlo do majetku Fürstenbergů Křivoklátsko. Na počátku 19. století se v rukou Karla Egona II. (1796–1854) spojily české a německé državy rodu. Pozemková reforma se řešila v době, kdy stáli v čele rodu Maxmilián Egon II. Fürstenberg (1863–1941) a jeho syn. Maxmilián Egon II. se kvůli svým vazbám na německého císaře Viléma II. netěšil v českém prostoru příliš velké popularitě, právě naopak.

Již v dobách habsburské monarchie sociální demokraté kritizovali nespravedlivé rozdělení pozemkového fondu na Rakovnicku, kdy přes 70 % půdy v regionu vlastnil

²⁰⁹ Citováno dle: *Československá vlastivěda*, díl I. Příroda, Praha 1930, s. 451.

²¹⁰ ŽUPANIČ, Jan; FIALA, Michal; STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, s. 86.

Fürstenberg.²¹¹ Po první světové válce se proto v Československu ozývaly požadavky po úplném vyvlastnění jeho majetku.²¹² Rod trvale sídlil v Německu, pro každou návštěvu tedy museli jeho příslušníci získat vízum a policejní ředitelství mělo přehled o jejich pohybu.²¹³ Na Ministerstvu vnitra ČSR panovaly obavy, zda bude moci Fürstenbergům v Československu dostatečně zajistit bezpečnost, snažilo se tedy jejich cesty do Československa co nejvíce kontrolovat. Tyto starosti se zakládaly na reálném podkladě, protože například v srpnu 1920²¹⁴ a následně červnu 1921²¹⁵ proběhly tábory lidu s požadavkem vyvlastnění Fürstenbergů. Místní obecní zastupitelstva zároveň požadovala konfiskaci fürstenberského majetku. Situace se ještě více zkomplikovala poté, kdy došlo k prodeji zámku v Lánech, a přebytečný nábytek se začal stěhovat na hrad Křivoklát. Spolu s tím, jak se v regionu šířila zpráva, že rodina Fürstenbergů bude bydlet na hradě, začala se objevovat celá řada protestů. Poměry v regionu se uklidnily teprve v pozdějších letech, kdy již bylo více méně jasné, že rodina neplánuje sídlit v Čechách.

Velkostatek Křivoklát zabíral značnou rozlohu, jednalo se o zhruba 40 000 ha. Celkově spadal do pěti politických okresů (Rakovník, Slaný, Kladno, Hořovice a Rokycany).²¹⁶ Na severu hraničil se statky Cítoliby a Mšecí, na východě s Buštěhradem, Chrášťany a Karlštejnem, na jihu s Berounem, Dvorem Králové a Točínkem. Fakticky se rozkládal v oblasti od Berouna až po Žatec. Krajina Křivoklátska a Rakovnicka se nachází v povodí řeky Berounky. Křivoklátsko pokrývají převážně lesy, jak vyplývá z grafu rozložení půdního fondu, z toho důvodu byla většina obhospodařována velkostatkem ve vlastní režii, nikoliv formou pachtu. Tato situace předznamenala i pozdější poptávku po půdě v regionu.

²¹¹ *Rakovnický obzor: list strany sociálně demokratické pro okresy: Rakovník, Křivoklát, Kralovice a Manětín*, ze dne 24. prosince 1910, ročník II, číslo 56, s. 2–3.

²¹² NA Praha, Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, sign. 225 –385 –10/10, kt. 385.

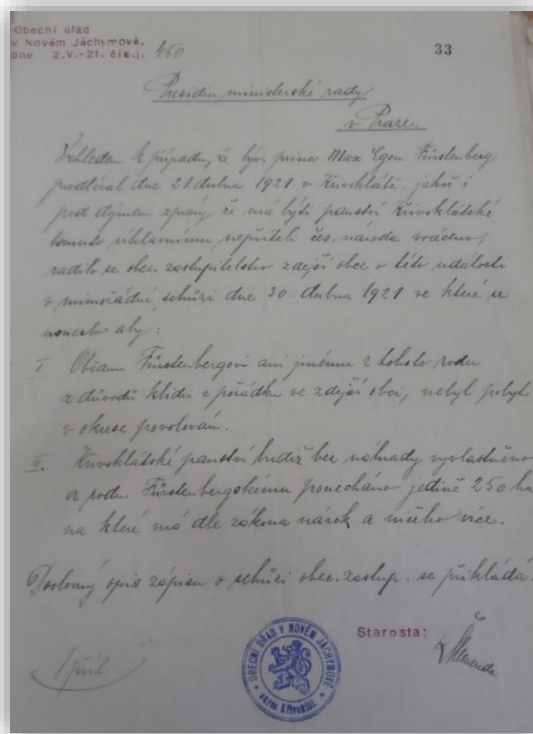
²¹³ Tamtéž, Dopis ministerstva zahraničních věcí Presidiu ministerstva vnitra ze dne 13. července 1921, podepsán F. Křížek, kt. 385.

²¹⁴ Tamtéž, Hlášení Presidia zemské správy politické v Praze ze dne 7. listopadu 1920, kt. 385.

²¹⁵ Tamtéž, Hlášení Československé zemské četnické velitelství pro Čechy ze dne 5. června 1921, kt. 385; Křivoklátský lid proti Fürstenberkovi, In: *Sociální demokracie*, ze dne 13. května 1921, ročník XIII, číslo 19, s. 7. Dále též protesty proti přítomnosti člena rodu na Křivoklátsku v roce 1919 – viz návštěva Karla Fürstenberga kritizována v článku Karel Fürstenberg na Křivoklátě, In: *Rakovnický Obzor*, ze dne 12. dubna 1919, ročník XL, číslo 15, s. 4; V roce 1923 protest proti Fürstenbergům na Dřevíči Bývalý „knížepán“ Fürstenberg, In: *Sociální demokracie*, ze dne 26. dubna 1923, ročník XV, číslo 17, s. 2.

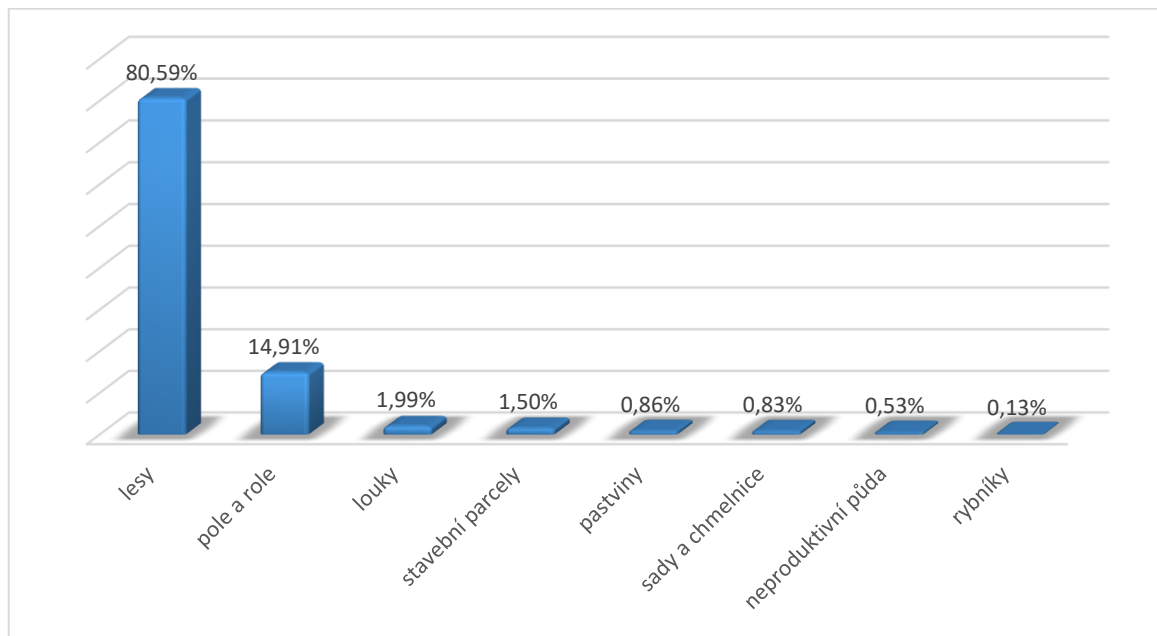
²¹⁶ TITTL, H. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen...*, s. 157; Soudní okresy: Beroun, Kladno, Nové Strašecí, Křivoklát, Rakovník, Unhošť a Zbívov.

Obrázek 2 Protest obce Nový Jáchymov

Zdroj: NA Praha, Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, sign. 225 –385 –10/10, kt. 385.

Graf 2 Rozdělení půdního fondu na velkostatku Křivoklát k roku 1906

Zdroj: TITTL, Hynek. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen: mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*, Prag 1906, s. 157.

Velkostatek mohl jeho majitel vlastnit buď jako fideikomis, nebo alod. Fideikomis, tedy rodinné svěření, měl zajistit celistvost jím vázaného majetku v rukách jedné rodiny, popř. rodu.²¹⁷ S alodiálním majetkem mohl velkostatkář nakládat volně, kdykoliv jej mohl zatížit hypotékou, prodat apod.²¹⁸ Křivoklát již od 18. století tvořil fideikomis a rodině též patřily alodiální Petrovice, jež zabíraly výměru téměř 440 ha. Součástí fideikomisu Křivoklát nebyly z toho důvodu, že je Fürstenbergové získali až v roce 1898.²¹⁹

Tabulka 5 Výnos na 1 ha plochy sklizně vybraných plodin v hektolitrech v okrese Křivoklát ve srovnání s průměrem v Čechách

Plodiny	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
Brambory	100	81,7	210	157,6	171,4	156,7
Pšenice-jarní	-	-	-	-	25	25,8
Pšenice-ozim	-	-	-	-	27,5	24,2
Pšenice-celkem	20	16,4	18,8	20,5	-	-
Žito-jarní	-	-	-	-	22	17,9
Žito-ozim	-	-	-	-	27,4	25
Žito-celkem	17	15,2	21,6	19,9	-	-
Ječmen	20	18,6	13	20,9	28,6	30,4
Oves	21	19,9	15	20,4	42	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Statistika osevu a sklizně, Praha 1897–1913.

Jan Renner, pracovník rakovnického muzea, uvádí ve svém popisu rakovnického okresu, že kraj je „rolnictví velmi příhodný“.²²⁰ Zároveň ale přiznává, že jílovitá půda obsahuje drobnou břidlici, a z toho důvodu je chudá na vápno a humus. Při pohledu na tabulku číslo 5, která zachycuje výsledky šetření Zemského statistického úřadu,²²¹ je však třeba Rennerovy úvahy o *rolnictví příhodném regionu* zpochybnit. Z výše uvedené tabulky vyplývá, že se

²¹⁷ URFUS, V. *Rodinný fideikomis v Čechách...*, s. 194.

²¹⁸ Majetek zpupný, totiž takový, jenž jest prost svazku lenního i svěrenského a kterým tudíž majitel nakládati může úplně volně mezi živými i pro případ smrti, užíváno pak slova alod až do našich dob, kdy t. zv. alodifikací lén, totiž prohlášením lén za předměty plného vlastnictví dosavadních držitelů pouze protiva mezi alodem a svěrenstvím zachovala význam praktický. In: *Ottův slovník naučný*, I. díl, Praha 1888, s. 943, heslo Alod.

²¹⁹ RENNER, Jan. *Popis politického a školního okresu rakovnického*, Rakovník 1902, s. 255.

²²⁰ Tamtéž, s. 30.

²²¹ Při analýze obilních výnosů je třeba počítat s tím, že se jedná o výsledky závislé na počasí apod. Blíže viz JANČÍK, Alois. Kolísání obilních výnosů v Čechách v letech 1870 – 1920 (předběžná studie), In: *Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví*, Praha 1959, s. 85–103.

v případě Křivoklátska nejedná o nijak výrazně úrodný kraj, což se odrazilo v provádění pozemkové reformy v regionu. Pro ilustraci úrodnosti velkostatku bylo vybráno jeho jádro, a to okres Křivoklát. U pšenice, žita, ječmene a ovsa jsou uváděny údaje o výnosu zrna v hektolitrech z hektaru. Na základě statistiky lze sledovat, že v případě pěstování brambor se jedná o mírně nadprůměrný region. U ostatních plodin se výnosy blíží zemskému průměru. Nehledě na dlouhodobě stoupající výnosy se Křivoklátsko jeví při porovnání se zbytkem Čech v posledním předválečném roce jako průměrný region. Z plodin, které se na Rakovnicku pěstovaly, byly z obchodního a vývozního hlediska využitelné jen žito a chmel.²²² Další produkty stěží pokrývaly místní spotřebu (např. pšenice, luštěniny).²²³

Rozmístění průmyslových podniků na území velkostatku Křivoklát korespondovalo s jeho přírodním charakterem. Přes 80 % půdního fondu spadalo na lesní komplexy, čemuž odpovídala i podoba hospodaření na knížecím majetku – od těžby dřeva přes jeho zpracování na dřevěné uhlí a finální zásobování průmyslových podniků.²²⁴ Pro zemědělské účely byla použitelná zhruba třetina území. Celkově ale kopcovitý terén vyhovoval chovu ovcí, dále chovu skotu a koní. Zpracovávalo se zde mléko – dvě sýrárny vyráběly ročně značné množství sýra rozmanitých druhů. Dle Jana Rennera se „*fürstenberský sýr daleko rozváží a má chvalnou pověst*“.²²⁵ Lihovarnictví se v regionu provozovalo výhradně při velkostatku, a to celkem v jedenácti lihovarech. Součástí křivoklátského latifundia byly i pivovary v Krušovicích a na hradě Křivoklát.²²⁶

3.1.2 Velkostatek Plasy a Metternich-Winnenburgové

Velkostatek Plasy rovněž patřil rodině německých státních příslušníků – rodu Metternich–Winnenburg. Metternichové pocházejí z oblasti Porýní, toto jméno je v okolí Koblence zaznamenáno již na konci 13. století. Na českém území sídlila rodina již od roku

²²² „Chmelařství zdomácnělo nejen na permské červenci v severozápadní obilní části Křivoklátska, nýbrž vniká za dosavadní vysoké ceny chmele také na pole uvnitř lesů, kde mu namnoze nekyně valný úspěch.“ Citováno dle: NECHLEBA, Alois. *Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova, Zvláštní otisk Sborníku Československé akademie zemědělské, roč. III.*, Praha 1928, s. 125-126.

„Podle Rennera i dalších se zde v první řadě daří chmelu (převážně v severní a střední části kraje), dále obilninám, píceňinám, luštěninám, okopaninám, pěstuje se v hojně míře zelenina, ovšem v menší už ovoce, protože nedochází ke znovu obnovování sadů.“ citováno dle: UHLÍŘOVÁ, Tereza. *Krajina janusovské tváře. Reprezentace rakovnicko-křivoklátské krajiny ve věstnících rakovnickému musejního spolku a jeho další regionální produkci*, diplomová práce FHS UK, Praha 2013, s. 58.

²²³ RENNER, J. *Popis politického...*, s. 38–39.

²²⁴ SVOBODA, P. *Křivoklátské lesy, dějiny jejich dřevin a porostů*, *Studia Botanica* Čechica VI, Praha 1943.

²²⁵ Tamtéž, s. 46.

²²⁶ O hospodaření na velkostatku Křivoklát v době Rakouska-Uherska viz PATOČKA, Jaromír. *Hospodářská situace majetkových komplexů šlechtických rodů Waldstein-Wartenberg, Lobkowitz, Fürstenberg a Schönborn na počátku 20. století*, In: *Hospodářské dějiny* 26/2, 2011, s. 174–210.

1623, kdy zakoupila panství Kynžvart v západních Čechách. Teprve v 19. století (1826) Metternichové připojili ke svým statkům panství bývalého kláštera v Plasích, a to díky nejznámějšímu členu rodu, kterým byl kancléř Klement Václav Lothar (1773–1859).²²⁷ Dědicem se stal jeho syn Richard (1829–1895), jenž se stejně jako jeho otec věnoval vrcholové politice a diplomacii. Po první světové válce vlastnil Plasy Klement Václav (1869–1930), který se oženil se sestřenicí španělského krále Isabelou de Silva y Cervajal markýzou de Santa Cruz (1880–1980). V této době probíhala pozemková reforma na jejich velkostatkách a vazby na Španělsko sehrály významnou roli při utváření strategií Metternichů ve vyjednávání s SPÚ.²²⁸ Klement Metternich-Winneburg zemřel již 13. května 1930 a zanechal po sobě jediného nezletilého syna, Paula Alfonse. Paulovým opatrovníkem byl ustanoven legační rada v Chodové Plané Walter hrabě z Berchem.²²⁹

Poté, kdy dovršil plnoletosti, převzal statky Paul Alfons (1917–1992). V průběhu druhé světové války se oženil s Taťánou Vasilčikovou (1915–2006).²³⁰ Pavel se v roce 1936 zapojil jako dobrovolník na straně generála Franca do španělské občanské války a v pozdějších letech působil jako důstojník v německé armádě.²³¹ Tato poslední generace Metternichů považovala za své hlavní sídlo Kynžvart. Vztah k Plasům popsala manželka posledního soukromého majitele velkostatku ve svých pamětech následovně: „*Plasy a Johannisberg neměly pro něj [myšlen Paul Metternich] tentýž význam [jako Kynžvart]. I když pro něj znamenaly materiální hodnoty právě tak málo jako pro mého otce, byl se svým domovem co nejtěsněji spjat. Paulovi bylo třináct let, když mu zemřel otec. Proto byli požádáni tři přátelé rodiny, aby se až do jeho plnoletosti postarali o rodinná sídla : kníže Clary o Kynžvart, princ Leopold Lobkowitz o Plasy, hrabě Walter Berchem o Johannisberg.*“²³² Jejich silnější vztah ke Kynžvartu sehrál také důležitou roli při vyjednávání o uzavření dohody o provedení pozemkové reformy.

Vyhrocené nálady, jako v případě rodu Fürstenbergů na Křivoklátsku, se u Metternichů na velkostatku Plasy neobjevují. Autorka bakalářské práce o vzpomínkách na Metternichy Ilona Barbořáková prostřednictvím rozhovorů s pamětníky dokazuje, že se rod Metternichů v regionu

²²⁷ ŽUPANIČ, J., FIALA, M., STELLNER, Fr. *Encyklopedie...*, s. 170.

²²⁸ V roce 1936 na Kynžvart zavítal španělský král Alfons XIII. In: NA Praha, Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze, sign. 207-699-7/168, Hlášení Státního policejního úřadu v Mariánských Lázních ze dne 4. března 1938, kt. 699.

²²⁹ SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuka (dále SOA Nepomuk), Ústřední správa Metternich (1740–1947) dále ÚS Metternich), inv. č. 96 – vybrané spisy, zápis datován 4. října 1937, soudní povolení zápisu, kt. 149.

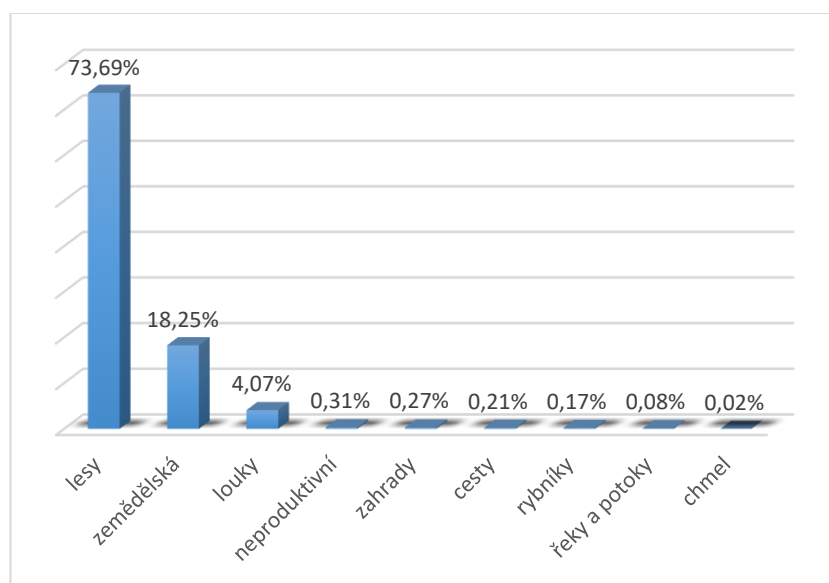
²³⁰ KAHUDA, Jan. Zemřela manželka posledního majitele plaského panství, In: *Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko*, roč. 5, č. 3, s. 7–9.

²³¹ ŽUPANIČ, J., FIALA, M., STELLNER, Fr. *Encyklopedie...*, s. 171.

²³² Citováno dle: METTERNICHOVÁ, Tatiana. *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha 1992, s. 154.

těšil oblibě.²³³ Ze strany státního aparátu však docházelo ke sledování Paula kvůli podezření ze sympatií k monarchistickým hnutím. V roce 1936 rodinu Metternich–Winnenburg na Kynžvartě navštívil bývalý španělský král Alfons XIII.²³⁴ Německé cítění Paula Metternicha bylo v období druhé světové války příslušnými úřady zpochybňováno. Přestože bojoval v německé armádě, dochovala se upozornění, že německý jazyk neovládá na úrovni rodilého mluvčího a ke komunikaci častěji užívá španělštiny a angličtiny. Jeho sňatek s ruskou emigrantkou se též netěšil uznání u členů NSDAP, mezi nimiž panovalo přesvědčení, že Paulovo společenské postavení zajišťují jeho kontakty na příslušníky bývalé aristokracie.²³⁵ Ve svých pamětech Tatiana Metternichová uváděla, že se spolu se svým manželem účastnila neúspěšného atentátu na Hitlera.²³⁶ Paul a Tatiana Metternichovi na svém plaském velkostatku nepobývali často, a tak ve třicátých letech 20. století zámek s přílehlými budovami užívala Pauline Felix Maria Thurn-Taxis, rozená Metternichová se svým manželem.²³⁷

Graf 3 Rozložení půdního fondu na velkostatku Plasy k roku 1906

Zdroj: TITTL, H. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen...*, s. 374.

²³³ BARBOŘÁKOVÁ, Ilona. *Vzpomínky na rod Metternichů v Plasích*, bakalářská práce, UJEP, Ústí nad Labem 2009.

²³⁴ NA Praha, Zemský úřad, Praha – Prezidium Zemského úřadu, sign 27–699–71/68.

²³⁵ NA Praha, NSDAP – spojovací ústředna při úřadu říšského protektora, Praha, sign. 123–381–1. Zpráva z 24. října 1944, podepsán Wilfart.

²³⁶ METTERNICHOVÁ, T. *Svědectví o neobyčejném životě...*, s. 255–276.

²³⁷ BARBOŘÁKOVÁ, I. *Vzpomínky na rod Metternichů...*, s. 29.

Velkostatek Plasy dosahoval roku 1906 celkové rozlohy přes 13 tisíc ha, rozkládal se v politických okresech Kralovice a Plzeň.²³⁸ Metternichové jej vlastnili jako alodiální statek, mohli s ním tedy volně disponovat. Zhruba polovinu dvorů obhospodařovali ve vlastní režii a druhou polovinu propachtovávali. Jak vyplývá z grafu rozložení půdního fondu, většinu statku zabíraly lesy. Zemědělská půda nedosahovala ani 20 %, na druhou stranu se v regionu nacházely například kaolinové doly,²³⁹ jež Metternich propachtoval Západočeské kaolinové společnosti v Horní Bříze.

Tabulka 6 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Kralovice ve srovnání s průměrem v Čechách

Plodina	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
Brambory	70	81,7	140	157,6	153,6	156,7
Pšenice-jarní	-	-	-	-	40,7	25,8
Pšenice-ozim	-	-	-	-	34,2	24,2
Pšenice-celkem	27	16,4	19,8	20,5	-	-
Žito-jarní	-	-	-	-	26,8	17,9
Žito-ozim	-	-	-	-	30,6	25
Žito-celkem	18	15,2	18	19,9	-	-
Ječmen	16	18,6	15	20,9	30,9	30,4
Oves	18	19,9	21	20,4	48	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, *Statistika osevu a sklizně*, Praha 1897–1913.

Pro ilustraci výnosnosti půdy na velkostatku Plasy byl vybrán okres Kralovice, v němž se rozkládala značná část velkostatku s jeho centrem v obci Plasy. Na Kralovicku se nachází dva typy půd. Prvním je původní hlinito-jílovitá a druhým naplavená složením hlinito-písčité či kamenitá.²⁴⁰ V porovnání s výnosy z hektaru v celých Čechách se jako nadprůměrné jeví pěstování pšenice a žita. Z pohledu zkoumaného období stojí za pozornost předválečný rok 1913, kdy zaznamenal vysokou úrodu oves. Statistické výsledky uvedené v tabulce názorně vypovídají o sklizni v kralovickém okrese a ukazují, že se jednalo o poměrně úrodnou část Čech, kde ale lesy převažují nad zemědělskou půdou. Ostatně totéž konstatoval i učitel a regionální pracovník Jaroslav Janata v pojednání o městečku Čistá, které leží zhruba deset

²³⁸ TITTL, H. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen...*, s. 374. soudní okresy Kralovice, Manětín, Plzeň; O hospodaření na velkostatku viz KOBLASA, Pavel. Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg, In: *Paginae historiae : sborník Národního archivu* 22/2, 2014, s. 160–173.

²³⁹ ŠVÁB, František. *Plzeňsko: Národopisné oblasti: Plzeňská, Plasská, Radnickorokycanská, Hradištská (Blovická), Chotěšovská a Stříbrská. Sv. 1. Národopis lidu československého. Díl 4., Praha 1934, s. 5.*

²⁴⁰ ZETEK, František J., ed. *Kralovice a okolí: (dějepisný přehled, popis obce, přírodní přehled a vycházky do okolí)*, Kralovice 1933, s. 19.

kilometrů od bývalého okresního města Kralovice, kde uvedl, že se jedná o zemědělský kraj, „jehož půda není právě nejlepší [...] Značná nadmořská výška od 400 do 550 m a drsnější podnebí dodává této krajině rázu téměř horského. Kromě vysoké polohy je to i značné množství lesů v okolí Čisté, které jsou nesouvislým pokračováním lesních komplexů rakovnicko-křivoklátských a zesilují tento horský ráz krajiny.“²⁴¹ Obecně se uvádělo, že půda na Plzeňsku je chudá na vápno, dusík a fosfor.²⁴²

Při analýze dopadu pozemkové reformy na region nezůstanou stranou ani hospodářské objekty. Podobně jako na Křivoklátsku tvořila značnou část příjmů velkostatku Plasy režie z lesního hospodaření a majitel využíval místní surovinovou základnu. V regionu byla navíc umístěna chemická výroba²⁴³ a spotřebitelský průmysl. Rod Metternich-Winnenburg obhospodařoval ve vlastní režii pivovar, lihovar, cihelnu, parní pilu a obilní mlýn. Dále pronajímal kaolinku v Kaznějově Západočeským kaolinovým a šamotovým závodům v Horní Bříze a stejně tak továrnu na barviva v Plasích soukromníkovi Františku Procházkovi.

3.1.3 Velkostatek Radnice a Sternbergové

Nejmenším ze zkoumaných velkostatků jsou Radnice, které zabíraly k roku 1919 výměru pouhých 2 741,50 ha veškeré půdy.²⁴⁴ Jako alod je vlastnil rod Sternbergů, který se hlásil k československé státní příslušnosti.²⁴⁵ Sternbergové svůj rodokmen dovozují až do poloviny 13. století ke Zdeslavovi ze Šternberka. Rod se v průběhu staletí rozdělil do několika linií s rozsáhlým pozemkovým majetkem. Na území Čech měli v držení zejména Český Šternberk, Jemniště, Častolovice a od poloviny 18. století i Radnice. V období první republiky vlastnil Český Šternberk a Radnice Jiří Douglas Sternberg, který se sice narodil jako druhorozený syn, ale po smrti staršího bratra Zdenka se stal dědicem části rodového majetku.²⁴⁶ Jiří Douglas po smrti svého bezdětného strýce Aloise v roce 1907 zdědil Český Šternberk, Radnice a činžovní domy ve Vídni.²⁴⁷ Jiřího otec, Filip Sternberg, vlastnil Jemniště a Postupice, jež po jeho smrti přešly na další Jiřího sourozence.

²⁴¹ JANATA, Jaroslav. *Město Čistá a okolí*, Čistá 1937, s. 3.

²⁴² KAREL, Miloslav. *Národopis lidu československého. IV., Plzeňsko. sv. 2., Zemědělství*, Praha 1938, s. 48.

²⁴³ LAŠTOVKA, Vojtěch. *Sto dvacet pět let Chemického závodu v Kaznějově*, 1958.

²⁴⁴ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky pozemkové reformy*, s. 70–71.

²⁴⁵ Archiv bezpečnostních složek Praha (dále ABS Praha), Ústředna STB, sign. 305-510-5, Hlášení Sboru národní bezpečnosti ze dne 24. prosince 1948.

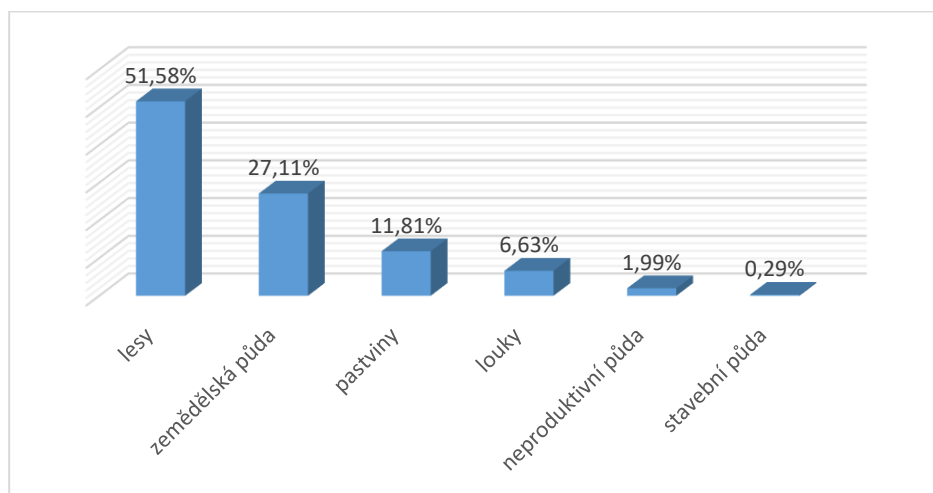
²⁴⁶ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2008, s. 52.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 26.

Stejně jako v případě Plas měl majitel silnější vztah k jinému velkostatku, a to rodovému sídlu Český Šternberk.²⁴⁸ Jiří si hrad krátce po svatbě s Kunhutou Mensdorff-Pouilly²⁴⁹ zařídil dle svého vkusu – nechal na Český Šternberk přestěhovat nábytek z Jemniště, Březiny a z Vídně.²⁵⁰ Český Šternberk se pak stal zároveň reprezentačním sídlem i domovem celé Jiřího rodiny. Naopak zámek Březina na Radnicku sloužil Sternbergům především jako letní sídlo.²⁵¹

V případě rodu Sternbergů nelze sledovat projevy antipatií v regionu jako u rodu Fürstenbergů. Jeden z hlavních důvodů je možno spatřovat ve státní příslušnosti k Československé republice a v českém národním cítění. Rod Sternbergů se zapojil do iniciativy šlechty v letech 1938 a 1939, k prohlášením, v nichž se příslušníci významných rodů hlásili do služeb ohrožené Československé republiky.²⁵² Po druhé světové válce došlo k vyšetřování postojů Jiřího Sternberga k nacismu a Ústředna státní bezpečnosti konstatovala: „*jest zachovalý národnostně a státoobčansky spolehlivý, požívá dobré pověsti. Po dobu okupace hlásil se vždy k národnosti české a choval se jako uvědomělý Čech v důsledku čehož byla mu na jeho statky uvalena německá vnucená správa.*“²⁵³

Graf 4 Rozložení půdního fondu na velkostatku Radnice k roku 1906

Zdroj: TITTL, H. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen...*, s. 535.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 7.

²⁴⁹ NEMRAVOVÁ, Lenka. „*Sie sind Aristokratin?*“ *Urozené ženy ve 20. století na příkladě rodu Sternbergů*, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2014, s. 49.

²⁵⁰ ZEMANOVÁ, J. *Jiří Douglas...*, s. 39–40.

²⁵¹ KYSELOVÁ, Petra. *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století*, PdfUK, 2012, s. 31; CÍZL, Vojtěch, ed. *Průvodce po Radnicích a okolí*, Radnice 1935, s. 26.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ ABS Praha, Ústředna STB, sign. 305-510-5. Hlášení o vyšetřování Jiřího Sternberga ze dne 24. prosince 1948, podepsán Šimáček.

Lesy podle šetření k roku 1906 zabíraly polovinu radnického velkostatku. To je nejméně ze zkoumaných oblastí, téměř třetinu tvořila zemědělská půda. Dva ze čtyř dvorů obhospodařovali pachtýři (Radnice František Fencel a Darovou Josef Sinkule). V případě propachtování dvorů jako celku se hovoří o tzv. velkopachtu.²⁵⁴ Zbylé dva dvory (Chomle a Březina) měla v režii sternberská správa.

Tabulka 7 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Rokycany

Plodina	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
Brambory	95	81,7	180	157,6	143,2	156,7
Pšenice-jarní	-	-	-	-	?	25,8
Pšenice-ozim	-	-	-	-	26,8	24,2
Pšenice-celkem	13	16,4	15,9	20,5	-	-
Žito-jarní	-	-	-	-	18,6	17,9
Žito-ozim	-	-	-	-	26,8	25
Žito-celkem	12	15,2	18,9	19,9	-	-
Ječmen	14	18,6	17	20,9	38,2	30,4
Oves	19	19,9	11	20,4	40	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Statistika osevu a sklizně, Praha 1897–1913.

Radnický velkostatek se rozkládal v politickém okrese Rokycany. Z tabulky lze vyčíst, že se nejednalo o výrazně úrodný kraj. Snad jen sklizeň brambor v roce 1905 vykázala nadprůměrné výsledky. Přesto pšenice, žito, ječmen a oves dosáhly lehce nadprůměrných výsledků teprve v předválečném roce 1913. Historik Fridolín Macháček důvod pro neúrodnost oblasti hledal již v období čtvrtohor, kdy „*diluvialní vrstvy měly jen málo příležitosti usaditi se v krajině s ostře profilovanými údolími.*“²⁵⁵

Z hospodářských objektů radnický velkostatek ve své režii obhospodařoval pouze parostrojní pivovar v Radnicích. V regionu se nalézalo několik uhelných pánví (Břasy, Vejvanská, Chomelská, Darová, Svinná,...),²⁵⁶ v nichž se dobývalo černé i hnědé uhlí.²⁵⁷ V první polovině 19. století sice velkou část dolů skupil Johann David Starck, ale některé objekty zůstaly v držení rodu Sternbergů.

²⁵⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky...*, I. díl, s. 466.

²⁵⁵ MACHÁČEK, Fridolín. Z minulosti do přítomnosti, In: HEJNÝ, Václav. *Monografie Radnicka*, Příbram 1948, s. 100.

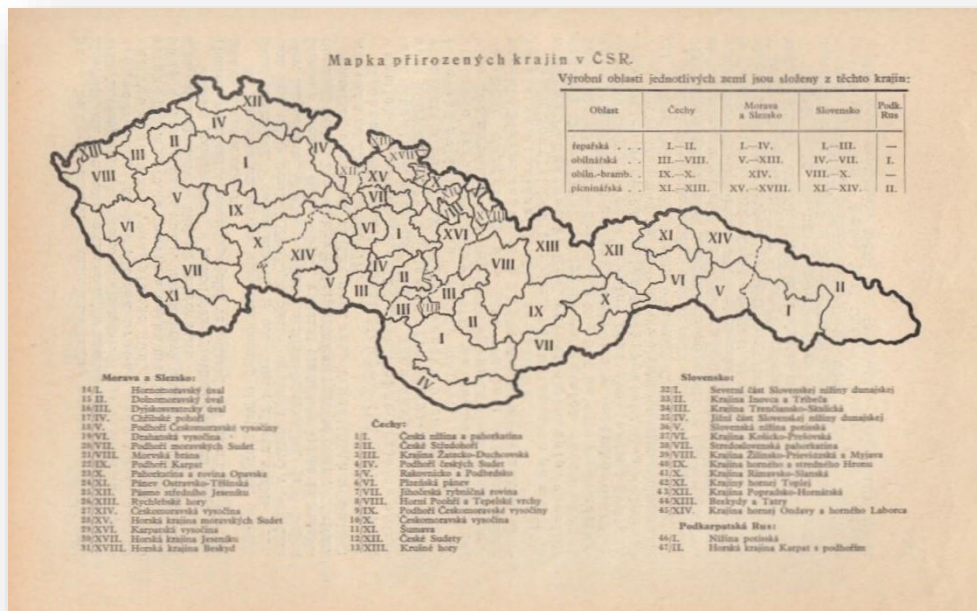
²⁵⁶ „*Radnická pánev jest nepravidelného laločnatého tvaru a kolem ní jsou rozloženy ještě menší pánvičky, z nichž však jen některé obsahují uhelné sloje.*“ BAYER, Bohdan. Radnicko, sídlo proslulého průmyslu, In: HEJNÝ, Václav. *Monografie Radnicka*, Příbram 1948, s. 94.

²⁵⁷ NOVÝ, Petr. *Archeologie novověké těžby černého uhlí oblasti Břaské pánve*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2013, s. 31

3.1.4 Srovnání výchozí situace na jednotlivých velkostatkách

Cílem této podkapitoly bylo představit tři analyzované velkostatky, poukázat na jejich shodné i rozdílné rysy. Pozornosti by neměly uniknout informace o rodinách vlastníků, jejich vztah k regionu, ale ani postoje místních obyvatel k majitelům latifundií, stejně tak je důležité sledovat, o jak úrodnou oblast se jednalo a který průmysl převažoval. Velkostatky Křivoklát, Plasy a Radnice byly jako předmět analýzy vybrány díky své poloze v obilnářském regionu (viz mapka).

Obrázek 3 Mapa přirozených regionů

Zdroj: REICH, Edvard. *Základy organizace zemědělství Československé republiky*, Praha 1934, s. 84.

Jelikož je jedním z cílů předkládané práce komparovat přístup státu, potažmo SPÚ k vlastníků velkostatků na základě státní příslušnosti, je důležité uvést, že k německé státní příslušnosti se hlásili majitelé velkostatků Křivoklát a Plasy, tedy Fürstenberg a Metternich. Sternberg, jenž měl v majetku Radnice, přijal československé státní občanství. Volně disponovatelné, tedy alodiální statut měly Plasy a Radnice a z křivoklátského velkostatku pouze dvůr Petrovice, kdežto Křivoklát byl vázán tzv. fideikomisem. Zatímco velkostatky Radnice a Křivoklát se nacházely v majetku Sternbergů a Fürstenbergů již v 18. století, rod Metternichů získal Plasko teprve v první polovině století následujícího.

V každé ze zkoumaných oblastí se nacházel pivovar, lihovar a cihelna. Za specifikum Plaska lze považovat přítomnost kaolinky, a celkovou orientaci regionu na chemický a spotřební průmysl. Metternich mimo to vlastnil ještě mlýn a parní pilu. Oproti tomu na Radnicku převažovala těžba uhlí, často se tedy uchazeči o půdu rekrutovali z řad horníků.

Obrázek 4 Fotografie velkostatkářů

Jiří Douglas Sternberg

Maxmilián Egon II. Fürstenberg s
rodinou

Klement Metternich-Winneburg

Paul Alfons Metternich-Winneburg

Zdroj: Archiv hradu Český Šternberk, bez. inv. č.; SOA Praha, Velkostatek Křivoklát-Maxerova sbírka, inv. č. 4068, sign. 1498 – rodinné foto, kt. 53; Národní památkový ústav, ÚPS v Praze, Správa státního zámku Kynžvart, inv. č. KY29365; Národní archiv Praha, Rodinný archiv Metternichů-Francisco-Georgicum, inv. č. 3167.

Následující tabulka ukazuje jednotlivé velkostatky prostřednictvím indexu hektarových výnosů. Na jejich základě lze vytvořit klasifikaci o výnosnosti sledovaných latifundií vzhledem k průměrným výnosům v Čechách. Použity budou kategorie podprůměrný, průměrný a nadprůměrný. Při výsledném určování je třeba mít na zřeteli i diferenciaci výroby. Jelikož se jedná o velkostatky v obilnářském regionu, bude největší váha kladena na pšenici, žito, ječmen a oves.

Tabulka 8 Průměrné hektarové výnosy na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (index 100=Čechy)

Plodiny	Křivoklát			Radnice			Plasy		
	1897	1905	1913	1897	1905	1913	1897	1905	1913
Brambory	122	133	109	86	89	98	116	114	91
Pšenice	122	92	106	165	97	150	79	78	111
Žito	112	109	117	118	90	136	79	95	106
Ječmen	108	62	94	86	72	102	75	81	126
Oves	106	74	107	90	103	122	95	54	102

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, *Statistika osevu a sklizně*, Praha 1897–1913.

Tabulka 9 Srovnání velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice

Velkostatek	Výměra (ha)	Majitel	Státní příslušnost	V majetku od r.	Forma vlastnictví	Úrodnost regionu	Hospodářské provozy
Křivoklát	40 099	Fürstenberg	německá	1733	fideikomis	průměrná	2 pivovary, 11 lihovarů, 2 sýrárny, 7 cihelen
Plasy	13 017	Metternich-Winneburg	německá	1826	alod	nadprůměrná	Pivovar, lihovar, sladovna, parní pila, mlýn, cihelna, kaolínka, továrna na barvy
Radnice	2 741	Sternberg	československá	1758	alod	průměrná	Pivovar, lihovar, 2 cihelny, uhelné doly, sklárny

3.2 Strategie majitelů velkostatků

„Úplná rovnost cizího majetku s tuzemským je jedním z cílů, k nimž směřuje právo mezinárodní, bylo by však proti jeho duchu, kdyby chtěl snad někdo dovozovati z mírových smluv zvláštní privilegované postavení jakéhokoliv majetku cizího naproti tuzemskému, což by vedlo vlastně k exterritorialitě cizího nemovitého majetku, již právo mezinárodní nezná.“

Antonín Hobza²⁵⁸

Majitelé velkostatků se snažili zasahovat do provádění pozemkové reformy prostřednictvím celé řady vyjednávacích strategií. Následující kapitola postupně pojedná, jaké možnosti měli, jak jich využili a jakých výsledků dosáhli. Bude se snažit odpovědět na otázky týkající se vlivu státní příslušnosti velkostatkářů na průběh reformy, šíře jejich kontaktů, úspěšnosti zásahů do celého procesu a nevynechá ani velkostatkářské zájmové organizace. Předmětem analýzy se též stane využívání právního rámce reformy prostřednictvím stížností k Nejvyššímu správnímu soudu.

3.2.1 Státní příslušnost

Text bude sledovat vyjednávací pozice, jež majitelům velkostatků zajišťovala jejich státní příslušnost. Velkostatkáři s cizím státním občanstvím se totiž pomocí mezinárodních institucí snažili zachránit maximum majetků v Československé republice. Předmětem výzkumu se stanou velkostatky Křivoklát a Plasy, které vlastnili říšskoněmečtí státní příslušníci – Fürstenberg a Metternich. Vzhledem k tomu, že se Radnice nacházely v majetku Sternberga, československého občana, zůstanou stranou následující analýzy.

Hned na začátku je třeba zdůraznit, že československá diplomacie nebyla připravena zabývat se pozemkovou reformou na mezinárodním fóru. Ministerstvo zahraničních věcí ČSR sice v roce 1925 sestavilo pro svoji interní potřebu seznam majitelů velkostatků s cizí státní příslušností, avšak pouze neúplný.²⁵⁹ Například rody Metternich-Winneburg a Fürstenberg

²⁵⁸ Citováno dle: Archiv Ústavu Akademie věd, Antonín Hobza, sign. IIIIC, inv.č. 366, Komise pro pozemkovou reformu, s. 3–4, kt. 6.

²⁵⁹ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), VI. sekce, Seznam cizích státních příslušníků k 22. července 1925, kt. 116; Naopak na německém ministerstvu zahraničních věcí informace o svých státních příslušnících shromažďovali důsledněji – viz Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Rechtswesen 19, Beschlagnahme deutschen Eigentums in der Tschechoslowakei Einzelfälle, sign. R 73982.

v soupise, který ostatně udává jen 14 říšskoněmeckých vlastníků (sic!), zcela chybí. Chybovost tohoto rejstříku lze vysvětlit tím, že se při záboru státní příslušnost majitele nezjišťovala.

Rod Fürstenbergů se obracel na německou vládu a její zástupce s žádostí o intervence ve svůj prospěch. Naopak Metternich-Winneburgové se nesnažili získat přímluvu z Berlína, a tak často na německých seznamech říšskoněmeckých majitelů latifundií absentují.²⁶⁰ Spolu s jinými říšskými Němci Fürstenbergové hledali cestu, jak uchránit svůj majetek před pozemkovou reformou, a tak se 18. června 1925 zúčastnili jednání v Praze, kde se projednalo utvoření komitétu říšskoněmeckých velkostatkářů. Tato schůzka byla vyvrcholením dřívějších snah o společný postup, jelikož již v březnu malá skupinka kolem advokáta Franze Wien-Claudiho²⁶¹ dojednala vytvoření vlastního seznamu pozemkovou reformou postižených říšských Němců, kteří by se společně obrátili na německou vládu a žádali její zásah.²⁶² Plánovali provést anketu a prostřednictvím komitétu její výsledky v podobě Memoranda zaslat ministerstvu zahraničí v Berlíně a německému vyslanectví v Praze.²⁶³ Říšskoněmecké úřady však dlouhodobě setrvaly na stanovisku raději diplomatickou cestou neinterventovat. Zastávaly totiž názor, že již podnikla důležité kroky ve prospěch svých státních příslušníků²⁶⁴ a radila shromažďovat informace, o tom jak probíhá reforma na majetcích příslušníků vítězných

²⁶⁰ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, Liste durch die Bodenreform betroffenen reichsdeutschen Grossgrundbesitzer in der Tschechoslowakei, soweit sie Verbindung mit der Gesandtschaft aufgenommen haben, sign. R 74047.

²⁶¹ Dlouhodobě vystupoval proti reformě, jedním z nejvýznamnějších počínů bylo třiatřiceti stránkové memorandum, v němž spolu s dalšími advokáty v roce 1924 žádal Švýcarskou vládu o intervenci. Tamtéž, Denkschrift, sign. R 74048.

²⁶² Na březnové schůzce Fürstenberg nebyl – viz Tamtéž, Aufzeichnung über die am 2. März in der Kanzlei des Rechtsanwaltes Dr. Franz Wien-Caludi in Prag II, Reinrichsgasse 24, abgehaltenen Besprechung über die Wahrnehmung des Interessenschutzes der im Gebiete der Tschechoslowakei ansässigen Grossgrundbesitzer reichsdeutscher Staatszugehörigkeit. Naopak ale již v roce 1922 se křivoklátský generální ředitel Karel Krtek účastnil porady říšskoněmeckých velkostatkářů – viz Tamtéž, Anwesenendenliste der Ausländerbesprechung am 28. 4. 1922, sign. R 74043; Fürstenberg se osobně účastnil schůze velkostatkářů v červnu 1925 – viz NA Praha, Německé vyslanectví (bývalý fond Studijního ústavu ministerstva vnitra č. 103), sign. 103-101-2, Aufzeichnung über die am Donnerstag, den 18. Juni 1925 im Sitzungssaale der deutschen Agrar und Industriebank in Prag, Besprechung der Grossgrundbesitzer deutscher Staatszugehörigkeit, kt. 101.

²⁶³ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, Auszeichnung über die am Donnerstag, den 18. Juni 1925 im Sitzungssaale der Deutschen Agrar- und Industriebank in Prag II., Lützowstrasse 40 abgehaltene Besprechung der Grossgrundbesitzer deutscher Staatsangehörigkeit, R 74047.

²⁶⁴ Odkazovalo se na ujednání z 29. června 1920; Tamtéž. Verbalnote z 1. října 1924 a nóta z 19. února 1925; německé vyslanectví v Praze se bránilo výtkám velkostatkářů s poukazem, že v jednotlivých případech úspěšně zasáhlo – viz Tamtéž, Besprechung im Auswärtigen Amt, die am 26. November unter Vorsitz des Herrn Gesandten Graf Zech stattfand, s. 5, sign. R 74049. O přípravách na tuto schůzi blíže viz NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-102-2, Gedächtnisskizze über die Intervention des Komitees der Reichsdeutschen beim Auswärtigen Amt in Berlin 25. 11., podepsán Graf Zedwitz, kt. 102.

a neutrálních mocností (Angličanů,²⁶⁵ Švýcarů apod.). Diplomatickou intervenci odmítali též vzhledem k tomu, že jiné země (Rakousko, Maďarsko) touto cestou nedosáhly větších ústupků. Berlínské ministerstvo zahraničí naopak doporučovalo zveřejnit kauzu prostřednictvím řízení před mezinárodními orgány.²⁶⁶

Říšskoněmeckým velkostatkářům se přesto podařilo na podzim 1925 dojednat osobní schůzku na berlínském ministerstvu zahraničních věcí, kde jim bylo znovu potvrzeno, že německá vláda nepředpokládá úspěch diplomatických intervencí.²⁶⁷ Nehledě na toto odmítnutí velkostatkáři předali německému ministerstvu obširný spis o reformě, jímž se snažili získat přímluvu při požadování plné náhrady škod za zabrané velkostatky, a pokud by československá vláda trvala na svém stanovisku provedení reformy i na jejich velkostatech, žádali alespoň podporu ve sporech před smíšenými rozhodčími soudy při Společnosti národů, což německá strana přislíbila.²⁶⁸ Zároveň sestavili a berlínskému ministerstvu zahraničí předali seznam říšskoněmeckých velkostatkářů s majetky na území Československé republiky, v němž uvedli, od kdy vlastníci zabraná latifundia na území Československa vlastní, čímž se snažili vyvrátit argumentaci československé vlády, že pozemky získali v pobělohorském období.²⁶⁹ Zástupci velkostatkářů byli s výsledkem jednání spokojeni, v důsledku čehož někteří z nich přesunuli své spory před smíšené rozhodčí soudy, kde měli přislíbenou podporu německé diplomacie.

Jako první před smíšeným rozhodčím soudem přednesl svoji stížnost rod Thurn-Taxisů, která se stala vzorem pro pozdější spory jak pro velkostatkáře, tak pro obě vlády. Na základě této události se v únoru 1926 sešli někteří říšskoněmečtí velkostatkáři k jednání v Drážďanech, jehož se zúčastnil i Fürstenberg.²⁷⁰ Probírali institut smíšených rozhodčích soudů a možnosti, které jim poskytoval. Obzvláště se zaměřili na stížnost podanou rodem Thurn-Taxisů a na procesní otázky, které ji provázely (kdo ponese náklady, jaké kompetence má smíšený rozhodčí soud, jak se v obdobných případech postupuje apod.). Závěrem se dohodli, že shromáždí

²⁶⁵ V tomto kontextu se často uváděl případ velkostatkáře De Foresta z Rosic-Veverí, k jeho případu blíže viz DUFEK, P. *Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v "minovém poli" zahraniční politiky a pastích politiky domácí...*, s. 161–168.

²⁶⁶ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, Konzept dopisu právníku Freudenthalovi ze dne 20. srpna 1925, sign. R 74048.

²⁶⁷ Tamtéž, Besprechung im Auswärtigen Amt, die am 26. November unter Vorsitz des Herrn Gesandten Graf Zech stattfand, s. 5, sign. R 74049.

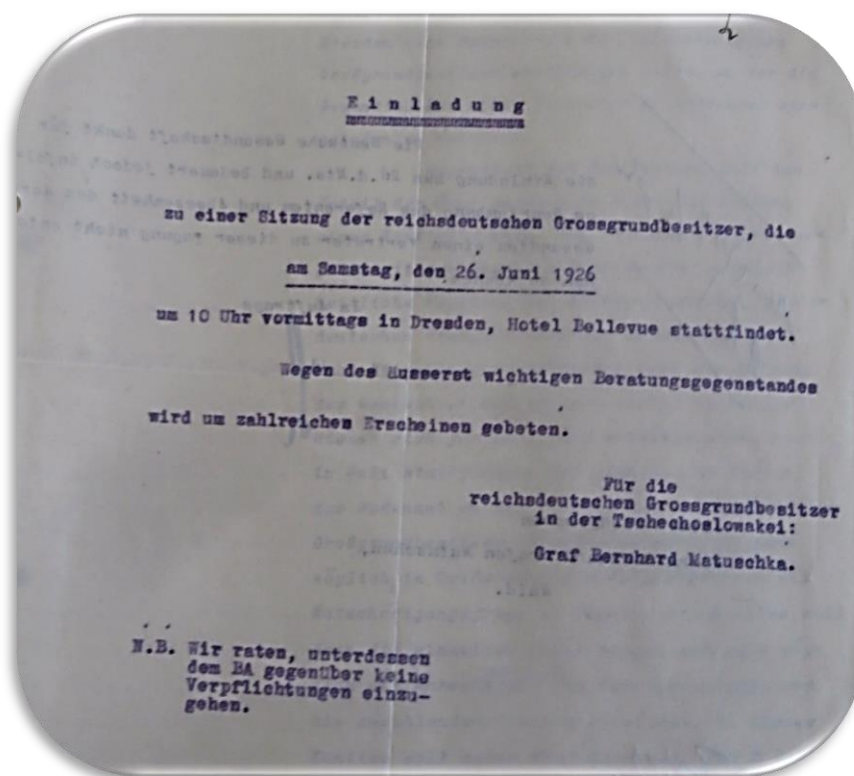
²⁶⁸ Tamtéž, Memorandum z 26. listopadu 1925, podepsáni Löwenstein, Picchioni, Matuschka, Reimann, sign. R 74049.

²⁶⁹ Neobjasněnou otázkou zůstává, proč v seznamu chybí rod Metternich-Winneburg..

²⁷⁰ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Verhandlungs-Bericht über die Sitzung der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begünsterten Grossgrundbesitzer, abgehalten in Dresden am 27. Feber 1926, sign. R 74052.

a předají německé vládě co nejvíce informací o vstřícném přístupu SPÚ k velkostatkářům. Upozorňovali na případ britského občana De Foresta, majitele Rosic-Veveří, za něhož úspěšně intervenovala britská diplomacie. Drážďanské porady pokračovaly i v létě a na podzim 1926 a nakonec vyústily v rozhodnutí některých říšskoněmeckých velkostatkářů přenést své zájmy před Společnost národů.²⁷¹

Obrázek 5 Pozvánka na setkání říšskoněmeckých velkostatkářů v Drážďanech adresovaná Walteru Kochovi

Zdroj: NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-99-1, pozvánka zaslaná Kochovi od Bernharda Matuschky, kt. 99.

Přenesení československé pozemkové reformy na mezinárodní fórum umožnilo říšskoněmeckým velkostatkářům smluvní uspořádání po první světové válce. Na základě versailleských mírových smluv²⁷² a později uzavřené smlouvy v Trianonu²⁷³ byly zřízeny smíšené rozhodčí soudy, a to Československo-německý (*Tribunal Arbitral Mixte Allemand-*

²⁷¹ Tamtéž, Verhandlungs-Bericht, über die Sitzung der Reichsdeutschen, in der Tschechoslowakei begünstigten Grossgrundbesitzer, abgehalten in Dresden, Hotel Bellevue am 26. Juni 1926, sign. R 74053. Tohoto jednání se Fürstenberg zúčastnil se svým sekretářem Oswaldem Zwerenzem. Další jednání se uskutečnilo 30. října 1926 viz NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-99-1/162-165, Besprechung der reichsdeutschen Grossgrundbesitzer im Dresden am 26. 6. 1926, kt. 99.

²⁷² Publikována pod č. 217/1921 Sb. z. a n. Ve lhůtě tří měsíců po tom, kdy tato smlouva nabude platnosti, bude zřízen smíšený rozhodčí soud mezi každou z mocností spojených nebo sdružených na straně jedné a Německem na straně druhé. Obecně o smírčím řízení pojednává kapitola v učebnici ČEPELKA, Čestmír; ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, Praha 2003, s. 510–515.

²⁷³ Publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

Tchécoslovaque, TAT) a Československo-maďarský (*Tribunal Arbitral Mixte Hungaro-Tchécoslovaque*, THT). Do právního rámce Československé republiky byla tato právní norma vtělena zákonem č. 146/1922 Sb. z. a n., o provádění ustanovení o mezinárodních smíšených rozhodčích soudech podle čl. 304 mírové smlouvy Versailleské, čl. 256 mírové smlouvy Saint-Germainské, čl. 239 mírové smlouvy Trianonské a čl. 188 mírové smlouvy Neuillské. Smíšené rozhodčí soudy se měly zabývat řešením vzájemných neshod mezi státy, bylo proto poměrně nezvyklé, že své spory mohli na toto plénum přenášet i jednotlivci. Československá vláda po dlouhou dobu projednávání pozemkové reformy na mezinárodním fóru blokovala, v důsledku čehož byla tato otázka připuštěna před smíšenými rozhodčími soudy teprve v polovině 20. let 20. století.²⁷⁴

Říšskoněmečtí a maďarští stěžovatelé konkrétně obviňovali Československou republiku z porušení čl. 297 Versailleské a čl. 250 Trianonské mírové smlouvy o likvidaci soukromého majetku.²⁷⁵ Před německo-československým smíšeným rozhodčím soudem zastupoval Československou republiku Antonín Hobza, později vystřídáný Antonínem Koukalem,²⁷⁶ a Německo právník Anselm Lenhard.²⁷⁷ Zpočátku mu asistoval Berthold Wersche, který ho po jeho úmrtí v roce 1929 ve funkci nahradil.²⁷⁸ Později (na jednání v Praze během dubna 1933) byl německým zástupcem blíže neznámý Lueg.²⁷⁹

V letech 1924–1928 podalo žalobu celkem sedm říšskoněmeckých občanů, které uvádí následující přehled:²⁸⁰

- Alber Maria Lamoral Thurn-Taxis – Pernštýn u Litomyšle, Chroustovice, Chotěšov, Rychmburk,
- Pavla Löwenstein-Wertheimer Freudenbergová – Markvartice, Černovice, Lesonice,
- Ruprecht Bavorský – Ivanovice,

²⁷⁴ Československá republika hájila stanovisko, že pozemková reforma je vnitřní záležitostí státu a mezinárodnímu soudu nepřisluší. Přesto již v roce 1922 právník František Weyr o kompetencích smíšených rozhodčích soudů nepochyboval: „[...] německým příslušníkům přísluší odvolání k mezinárodní instanci.“ A dále: „...rozhodčí soud jest povolán stanoviti korrektiv v konkrétních případech, t. j. když příslušnými vnitrostátními instancemi nebyla stanovena podle vnitrostátního řádu právního ‚slušná‘ náhrada [...] o tom, co jest slušné a co ne, rozhoduje vnitrostátní právní řád.“ Citováno dle: WEYR, František. Právní postavení majitelů pozemků na území československé republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými a pokud pozemky ty podléhají § 1.zák. ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 Sb. z. a nař., In: *Sborník věd právních a státních*, Praha 1922, s. 390–391.

²⁷⁵ AMZV, VI. sekce, žaloby, kt. 128.

²⁷⁶ AMZV, II. sekce Společnost národů, Záznam z dubna 1931, kt. 827.

²⁷⁷ AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, kt. 181; V publikaci *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes* figuruje pod jménem Alfred Lenhard (ca 1874 – 8. 3. 1929) viz HÜRTER, Johannes, ed. et al. *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes (1871–1945)*, Band 3, Paderborn 2007, s. 48–49.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 7.

²⁷⁹ AMZV, VI. sekce, nota z 9. prosince 1932 – ustanoven nový státní zástupce – Dr. Lueg, kt. 180.

²⁸⁰ AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, kt. 181.

- Žofie Oettingen Spielberg – Kovalovice, Kojetín, Vicoměřice,
- Jindřich Schaumburg- Hořovice,²⁸¹ Jince,
- Bedřich Schaumburg-Lippe²⁸² – Náchod-Chvalkovice,
- Elsa Schneider – Velká Nebáň.

Říšskoněmecká strana splnila svůj slib a za zájmy svých státních příslušníků se na mezinárodním fóru postavila. Zprostředkovávala jednotlivá jednání mezi zástupci smíšených rozhodčích soudů a členy diplomatické mise obou států, přičemž se snažila vyřešit celou záležitost vzájemně přijatelným kompromisem. Někteří říšskoněmečtí velkostatkáři si právě z tohoto důvodu stěžovali na nedůraznost německé diplomacie a vyzvali berlínské ministerstvo zahraničí a německé vyslanectví v Praze k „*energické demarše, jež by československou vládu přiměla k opatřením a krokům, které jsou vhodné pro změnu současného stavu.*“²⁸³ Ačkoliv k takovému kroku německá strana nepřistoupila, udržovala si i nadále přehled o jednotlivých případech. Advokát Erwin Loewenfeld informoval v únoru 1928 německé ministerstvo zahraničních věcí, že jednal se zástupcem Svazu německých velkostatkářů Brunem Helbig-Neupaurem, s nímž postupně probral záležitosti jednotlivých říšskoněmeckých rodin. Došel k závěru, že z celkového počtu 52 velkostatkářů jich jen 25 počítalo s podporou německé vlády. Zbytek buď vlastnil malé výměry (pod 500 ha), anebo dobrovolně přistoupil na podmínky československé pozemkové reformy. Z oněch 25 případů jich 15 projednával zástupce Německa a zbývajících 10 se ukázalo být příliš složitých, aby mohla německá strana dosáhnout jednoznačného výsledku (mezi nimi se nacházel i Fürstenberg; Metternich mezi projednávanými rody chybí).²⁸⁴

²⁸¹ Ohledně velkostatku Hořovice byla v roce 1921 podána interpelace, viz http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2704_00.htm [cit. dne 2. července 2014]

²⁸² V roce 1924 intervenoval ve prospěch majitele velkostatku Náchod dánský velvyslanec v Praze Niels Johan Wulfsberg Höst, Christian Schaumburg-Lippe byl synovcem dánské královny, viz AKPR, KPR – protokol T (tajné), Pozemkový úřad T 24/25, jednání o interpelaci ze dne 16. února 1924, kt. 139. Rodu Schaumburg-Lippe byla dále věnována zpráva předložena E. Benešovi, viz AMZV, Kabinet ministra, Soubor zpráv, kt. 72.

²⁸³ Citováno dle: Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Interessengemeinschaft der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer, dopis ze dne 27. května 1927, sign. R 74055.

²⁸⁴ Tamtéž, Dopis konzulu Bräuerovi ze dne 3. úno 1928, podepsán Loewenfeld, sign. R 74057.

Tabulka 10 Jednání československého a německého zástupce státu v letech 1928 až 1937

Datum jednání	Místo	Dosažené výsledky
13. - 16. dubna 1928	Praha	SPÚ ochoten vyjít velkostatkářům vstříc
20. - 25. května 1928	Praha	projednávání konkrétních případů
4. - 10. prosince 1928	Paříž	Lenhard bude působit na velkostatkáře
29. ledna 1929	Paříž	dohoda Hobza-Lenhard
11. února 1929	Paříž	s velkostatkáři budou uzavírány individuální dohody
11. - 17. června 1929	Praha	34 případů projednáno s Werschem; text cizineckých klausulí
12. - 15. listopadu 1929	Praha	35 případů
9. - 12. května 1930	Berlín	20 případů, Vondruška s Werschem
3. - 5. června 1930	Praha	28 případů
18. - 19. prosince 1930	Praha	29 případů
16. - 20. dubna 1931	Paříž	Wersche a Vondruška - 3 případy
2. - 5. června 1931	Praha	18 případů
13. - 16. října 1931	Praha	23 případů
7. - 9. ledna 1932	Praha	smíšené rozhodčí soudy dát do klidu
24. - 25. října 1932	Praha	Vratislavské arcibiskupství
25. - 28. dubna 1933	Praha	nastoupil Dr. Lueg
4. - 5. července 1933	Praha	3 případy
31. září - 4. října 1933	Praha	smíšené rozhodčí soudy
27. února - 3. března 1934	Praha	smíšené rozhodčí soudy
27. února - 2. března 1935	Praha	smíšené rozhodčí soudy
7. - 10. května 1935	Praha	smíšené rozhodčí soudy
23. - 27. června 1936	Praha	smíšené rozhodčí soudy
8. - 12. června 1937	Praha	smíšené rozhodčí soudy

Zdroj: AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 60, kt. 181.

Zástupci obou států se setkávali i mimo řízení, aby projednali záležitosti pozemkové reformy na jednotlivých velkostatkách (viz tab.). V dubnu 1928 zástupce Německa Anselm Lenhard navštívil SPÚ se záměrem problém pozemkové reformy definitivně uzavřít. Úředníci SPÚ mu přiblížili průběh jednotlivých jednání, Lenhard však „nepřijel pro informace“, nýbrž s cílem „společnou prací dojít k praktickým výsledkům“.²⁸⁵ Jednání přesto komplikovala celá řada problémů praktického rázu – SPÚ nepovažoval některé velkostatkáře za říšské Němce (Croy, Schönborn, ...) a jejich seznam bylo třeba doplnit o Metternich-Winneburga nebo Hohenlohe-Waldenburga. Výsledkem bylo konstatování, že „Státní pozemkový úřad jest ochoten zlikvidovat všechny německé případy liberální praxí zákonů o pozemkové reformě, zejména přiznávati všechny výhody z nich plynoucí pro vlastníka zabraného majetku ve věci ocenění a výplaty náhrady a odškodniti vlastníka, nelze-li podle zákonů zvýšiti náhradu propuštěním větší plochy ze záboru, ovšem v mezích československých zákonů o pozemkové reformě.“²⁸⁶ Obě strany se dohodly na tom, že SPÚ zpracuje podklady pro případy konkrétních rodů a reforma na majetku říšských Němců bude zastavena až do května 1928, kdy se zástupci stran znovu sejdou. V důsledku tohoto vývoje se Lenhard snažil velkostatkáře přesvědčit, aby uzavřeli dohodu s SPÚ a stáhli žaloby před smíšeným soudem.²⁸⁷

Zábor majetku na pozemcích říšskoněmeckých latifundistů v rámci pozemkové reformy ovšem nebyl jediným problémem, který musel Lenhard řešit. Zásadním požadavkem velkostatkářů bylo i odstranění vysokého zatížení velkostatků daněmi a dávkami z majetku. Německý zástupce se sice pokusil celou problematiku vnést do vzájemných jednání na mezivládní úrovni, nakonec se ale rovněž staly záležitostí individuálních dohod mezi majiteli velkostatků a posléze se pro uzavírání dohod s majiteli velkostatků staly klíčem právě požadavky ze strany finanční správy.²⁸⁸

Během květnového kola v roce 1928 předal SPÚ vedení vyjednávání Ministerstvu zahraničních věcí ČSR, a to z toho důvodu, že informace o dubnové poradě unikly do tisku, který na vedoucí úředníky SPÚ pro jejich vstřícný postoj ihned zaútočil.²⁸⁹ Vyjednávání se

²⁸⁵ „Der Zweck meiner Reise hierher war nicht Informationseinholung, sondern der Wunsch, in unmittelbarer Zusammenarbeit mit Ihnen zu praktischen Ergebnissen zu kommen, wie ich dies bereits Herrn Präsidenten Vozenilek gegenüber zum Ausdruck gebracht habe.“ Tamtéž, Notizen über die Verhandlungen in Prag betr. Ausgleich der Agrarreform-Streitfälle vom 11.–16. April 1928, sign. R 74057.

²⁸⁶ Citováno dle: AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, kt. 181.

²⁸⁷ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Aufzeichnung über die Besprechung der Interessengemeinschaft der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer am 30. April 1928 in Prag, sign. R 74057.

²⁸⁸ AMZV, VI. sekce, Memorandum..., s. 6, kt. 181.

²⁸⁹ Na únik informací reagoval Max Fürstenberg osobním dopisem A. Lenhardovi z 31. května 1925, kdy jej informoval, že „z naší strany nebylo tolik řečeno, jak jsme mohli ve všech zdejších novinách číst.“ Citováno dle: NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-99-1, Dopis Fürstenberga, kt. 99.

proto chopila československá diplomacie, což ovšem neznamenalo žádný zásadní obrat – došlo k potvrzení předchozích závěrů o přístupu SPÚ k říšskoněmeckým velkostatkářům a zástupce Německa znovu přislíbil působit na stěžovatele, aby své stížnosti stáhli.²⁹⁰ Říšskoněmečtí velkostatkáři pochopitelně nebyli s tímto výsledkem spokojeni. Naopak u nich zavládlo zděšení následované požadavkem, aby německá vláda podnikla kroky v jejich prospěch, které by vtělila do oficiální diplomatické nóty zaslané československé vládě.²⁹¹ Fürstenberg se navíc pokusil získat audienci u německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna, kterého chtěl přimět k vyvíjení tlaku na Edvarda Beneše během zářijové konference Společnosti národů v Ženevě. Schůzku s Fürstenbergem však Stresemannovi jeho spolupracovníci nedoporučili. Naopak radili držet se od celé záležitosti co nejvíc stranou a řešení raději přenechat německému vyslanectví v Praze.²⁹² Na německém ministerstvu zahraničí ostatně panovalo přesvědčení, že představitelé SPÚ se potýkají s vnitropolitickými problémy a nemělo by většího významu do celého procesu jakkoliv zasahovat. Fürstenbergovi se proto dostalo vřelé, ale zamítavé odpovědi, že setkání nelze kvůli nabitému programu Stresemanna před jednáním u Společnosti národů uskutečnit.²⁹³

Jednání německé a československé diplomacie se dle Lenhardova názoru dostala do slepé uličky. Ostatně jeho důvěra v Hobzu byla vážně narušena, dokonce jej označil za „proradného“. Spolu s Fürstenbergem se Lenhard shodl, že jedinou možnou cestou pro říšskoněmecké velkostatkáře je společný postup stěžovatelů, kteří by se „nejprve soudně vypořádali a [dále] by byly protahovány [dle] u nich použité zásady také zbývající případy.“²⁹⁴ Mimořádně zajímavé je, že se Fürstenberg během této schůzky nesoustředil pouze na otázku odškodnění, ale zároveň pomohl Lenharda přesvědčit o bezvýchodnosti celého diplomatického jednání, protože „tito muži [myšleno velkostatkáři, pozn. aut.] by nikdy nebyli spokojeni, protože by se nikdy bývali nechtěli ničeho vzdát. Vždy by křičeli.“ K Fürstenbergově „náhodné“ schůzce s Lenhardem ale došlo v době, kdy již svůj majetek nabídl československému státu a vyjednával o výši odškodného. (srov. kap. 3.2.2, s. 82)

Krátce po jednání mezi Fürstenbergem a Lenhardem dokázal Hobza říšskoněmeckého zmocněnce znovu roztrpčit, jelikož stále nezaslal konkrétní návrhy o vyřešení reformy. Zároveň jej upozornil, že na něj říšskoněmečtí velkostatkáři vyvíjejí tlak.²⁹⁵ Ve zprávě adresované

²⁹⁰ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Dopis ze dne 26. května 1928, podepsán Lenhard, sign. R 74057.

²⁹¹ Tamtéž, Besprechung der ts. Vergleichsaktion vom 12. VI. 1928, sign. R 74057.

²⁹² Tamtéž, Zpráva ze dne 8. srpna 1928, sign. R 74058.

²⁹³ Tamtéž, Dopis ze dne 21. srpna 1928, sign. R 74058.

²⁹⁴ Citováno dle: Tamtéž, Lenhardova zpráva ze dne 16. září 1928, s. 4, sign. R 74058.

²⁹⁵ NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-99-4, Dopis ze dne 25. září 1928 adresovaný Hobzovi, podepsán Lenhard, kt. 99.

berlínskému ministerstvu zahraničních věcí proto doporučil, aby majitelé latifundií vyjednávali s SPÚ sami za sebe. Jeho postup byl logický – Lenhard se nechtěl zabývat odevzdáváním půdy a výší odškodnění každého jednotlivého případu, protože velkostatkáři neprojevovali ochotu činit jakékoliv ústupky, dokud za ně „*bude tahat kaštiny z ohně*“.²⁹⁶

Lenhard se s Hobzou znovu setkal v prosinci 1928, načež informoval berlínské ministerstvo, že se jeho „*mínění podstatně zlepšilo*“.²⁹⁷ Oba na tomto jednání dospěli k závěru, že jednotlivé spory budou řešit individuálně pouze v případě, kdy velkostatkář nenajde společnou řeč s československými úřady. Celá schůze probíhala v poklidném tónu, jen v otázce protokolování dosažených výsledků si Hobza vyhradil schválení československých ministerstev a SPÚ.²⁹⁸ Zásadní předěl v dosavadních jednáních však znamenala teprve dohoda z ledna 1929 – německý zástupce měl přimět říšskoněmecké latifundisty k jednání, pomoc mu ale slíbila i československá strana (obzvláště možností daňových úlev). Zároveň se rozhodli vyvíjet společný tlak na SPÚ. Za účelem dosažení kompromisu německá strana uznala, že zákony o československé pozemkové reformě platí i pro říšskoněmecké velkostatkáře vlastníci majetky v Československu.²⁹⁹ Později se zástupci dohodli na tzv. cizineckých klauzulích, jež obsahovaly generální dohody velkostatkářů s SPÚ. Generální dohodou se mínilo definitivní ukončení pozemkové reformy na konkrétním velkostatku. Cizinecké klauzule zahrnovaly údaje o cizí státní příslušnosti vlastníka a uznání působnosti zákonů o československé pozemkové reformě. Německý zástupce státu též přislíbil, že odepře svoji podporu velkostatkáři, „*jež by jednání o dohodu protahoval, zejména ve věci náhrady přemrštěnými požadavky*“.³⁰⁰

Vzájemná jednání československé a německé diplomacie ve třicátých letech byla motivována především snahou vyřešit sporné body bilaterální dohodou a eliminovat tak řízení před smíšenými rozhodčími soudy, jež byly nákladnou a vlekoucí se záležitostí pro obě strany.³⁰¹ Jednotlivé žaloby postupně od smíšeného rozhodčího soudu odpadávaly – v roce 1937 zbyly pouze spory Vratislavského arcibiskupství a rodů Thurn-Taxisů a Maldeghamů. Podle německých seznamů se v meziválečném období před smíšenými rozhodčími soudy projednalo celkem 59 sporů s říšskoněmeckými vlastníky a stav k 1. lednu 1938 byl následující:

²⁹⁶ Tamtéž, Zpráva ze dne 25. září 1928, podepsán Lenhard, kt. 99.

²⁹⁷ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, telegram z Paříže 4. prosince 1928, podepsán Lenhard, sign. R 74058.

²⁹⁸ Tamtéž, Besprechung am 6. Dezember 1928, Nachmittags 4 Uhr, Hobza-Lenhard, sign. R 74058.

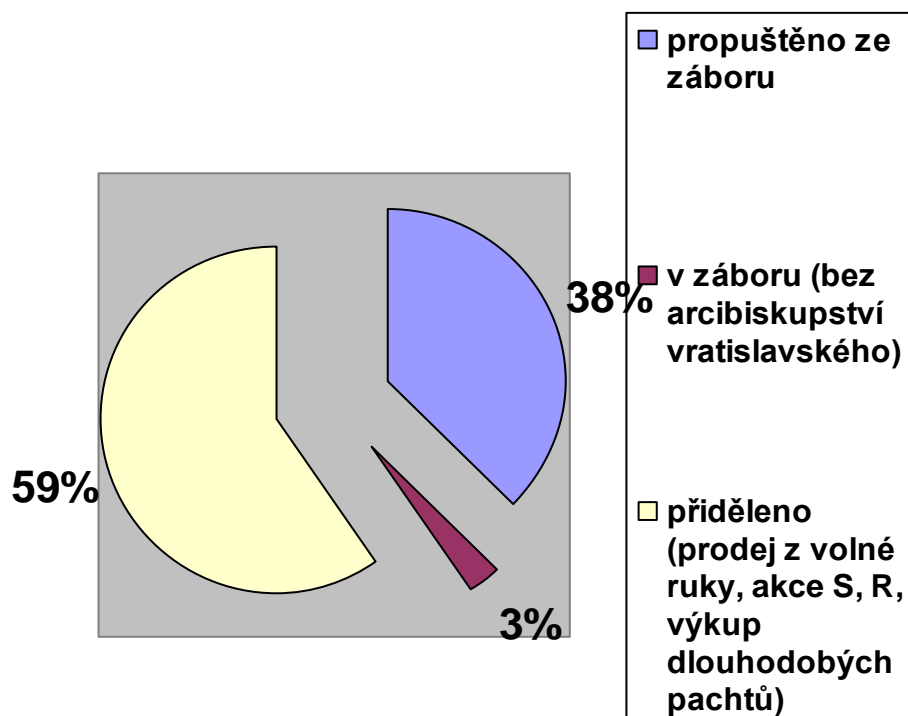
²⁹⁹ AMZV, Fond mezinárodních smluv 1918–2009, mikrofiš č. SN 46/80.

³⁰⁰ Citováno dle: AMZV, VI. sekce, Memorandum..., s. 33, kt. 181.

³⁰¹ NA Praha, Předsednictvo ministerské rady (dále PMR), Smíšené rozhodčí soudy – Honoráře za odborné posudky, korespondence 1927–1930, kt. 3525.

původní výměra půdy činila 561 597 ha, přičemž SPÚ ze záboru propustil 198 508 ha.³⁰² V roce 1938 se v záboru nacházelo 49 327 ha půdy (Arcibiskupství vratislavské vlastnilo 33 477 ha), celkem německým vlastníkům ubylo 314 089 ha půdy. (viz graf).³⁰³

Graf 5 Stav pozemkové reformy na majetku říšských Němců v roce 1938

Zdroj: AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 60, kt. 181.

³⁰² AMZV, VI. sekce, Memorandum..., s. 33, kt. 181.

Na základě zákona č. 215/1919 Sb. z. a n	Zabraná půda v ha
podle § 11 záborového zákona	27 907
Podle § 20 přidělového zákona:	69 074
Podle § 3a záborového zákona:	1 527

³⁰³ AMZV, VI. sekce, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 60, kt. 181.

3.2.2 Příklad Fürstenberg – „vyšší zájem“ Československé republiky

Max Egon Fürstenberg, majitel velkostatku Křivoklát, se snažil aktivně ovlivňovat průběh pozemkové reformy. V počátečních letech se jejímu provádění usilovně bránil – například v červnu 1919 adresoval prezidentu Masarykovi telegram, v němž ho žádal o laskavé objasnění příčiny dle jeho názoru „*nezákonného postupu Československé republiky*“.³⁰⁴ Později ale změnil taktiku a snažil se najít cestu, jak zachránit co nejvíce.

Zásadním mezníkem pro provádění reformy na Fürstenbergově majetcích se stalo rozhodnutí prezidenta Masaryka učinit ze zámku v Lánech své letní sídlo, ačkoliv se tuto volbu snažil kanceláři prezidenta vymluvit vicepředseda SPÚ Josef Malý: „*Jako Kladeňák nepovažuje Lány za vhodný objekt, poněvadž tam i za neklidnějších dob vždy bývá poloviční výminečný stav, neboť krádeže, rvačky a podobné nepřístojnosti jsou tam na denním pořádku*“.³⁰⁵ Nehledě na tuto argumentaci byl výběr Lán nakonec potvrzen. Masaryk se chtěl do nového letního sídla nastěhovat již po léčení na Capri v létě 1921. Avšak on i jeho poradci nepovažovali za vhodné zabydlit zabraný majetek, vyvíjeli proto tlak na SPÚ, aby se uspíšilo uzavření dohody s Fürstenbergem. Za této situace ale začal celou akci zdržovat prezident SPÚ Karel Viškovský, který taktéž nepovažoval Lány za vhodný objekt a spíše doporučoval Měšice. Kancelář prezidenta republiky přesto pověřila Malého, aby s Fürstenbergem dohodu uzavřel. Jednání probíhala bez větších komplikací až do chvíle, kdy se v předvečer plánovaného podpisu obě strany rozhodly předložit své závěry Viškovskému, který „*vzal na se[be] tvář muže nanejvýš uraženého*“.³⁰⁶ Smlouva proto nebyla uzavřena, načež začal stupňovat své požadavky i Fürstenberg „*stále jasněji vystupovala tendence důvěrníků Fürstenbergových oddálosti definitivní smlouvu všemožným způsobem*“.³⁰⁷ Navzdory veškerým komplikacím se však nakonec podařilo vyjednat oboustranně výhodné podmínky a Fürstenberg v červenci 1921 dohodu podepsal.³⁰⁸ Pozoruhodný je postoj zaměstnanců velkostatku k této transakci, kdy

³⁰⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1 C 5/2, Telegraf Masarykovi ze dne 20. června 1919, kt. 1434.

³⁰⁵ Citováno dle: AKPR, KPR – protokol T (tajné), Správa Hradu a Lán, T 23/21 Prodej Lán, Záznam ze dne 25. února 1921, kt. 19.

³⁰⁶ Citováno dle: Tamtéž, Záznam ze dne 6. dubna 1921, kt. 19.

³⁰⁷ Citováno dle: Tamtéž, Zpráva o provedení koupě státního statku Lány a o provedení úprav v Lánech ze dne 15. července 1921, podepsán Blažek, kt. 19.

³⁰⁸ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Velkostatek Křivoklát – Nový archiv (dále VS Křivoklát), Smlouva o odprodeji Lán, sign. G 9342, inv. č. 2546. Jedná se o usnesení zemského civilního soudu v Praze čj. F 51/98/1483.

si jeden z předních úředníků Rudolf Maxera posteskl: „*Utrpěli jsme havarii, že Lány s pyšným zámkem jsou pro nás cizinou!*“³⁰⁹

Při podpisu dohody o prodeji Lán bylo Fürstenbergovi garantováno, že se pozemková reforma na Křivoklátsku zastaví, dokud nebude od ostatních velkostatků nad 10 000 ha převzato alespoň stejné procentu majetku, jaké odevzdal Fürstenberg prodejem Lán. Fürstenberg navíc i nadále využíval svého vlivu za účelem celý proces zdržet, takže není divu, že se zábor a přiděl půdy výrazně zpomalily. Pozemková reforma na křivoklátském velkostatku pokračovala teprve od roku 1925, to ale neznamenalo, že by Fürstenberg ustal ve svých snahách udržet co nejvíce majetku – tentokrát se snažil vyjednat co nejvýhodnější podmínky s odkazem na smíšené rozhodčí soudy při Společnosti národů. (srov. kap. 3.2.1, s. 72–79) Vleklý postup pozemkové reformy na Křivoklátsku sledovala veřejnost s nevolí. Otevřeně proti němu vystupovala především Národní jednota severočeská, která spolu s různými politickými stranami (socialisté, národní demokraté, ...) a obecními úřady sepsala Rezoluci, v níž protestovala „*proti úmyslu, znemožniti provádění pozemkové reformy na panství Fürstenbergově pro drobný lid.*“³¹⁰ Nespokojenost projevil také městys Křivoklát, který žádal po státu převzetí hradu a kritizoval hospodářské poměry na celém velkostatku.³¹¹

Průběh pozemkové reformy na Křivoklátě nabral radikální obrat ve chvíli, kdy se roznesla zpráva, že se z jeho části plánuje zřídit komplex s honitbou pro diplomaty. Fürstenberg se okamžitě dostavil do Kanceláře prezidenta republiky a nabídl celý velkostatek k odprodeji státu, „*dohodneme-li se o ceně, která by musila býti ovšem větší, než cena záborová, poněvadž nejsem příslušníkem zdejšího státu.*“³¹² Fürstenbergem učiněnou nabídku podpořil děkan Vysoké školy lesnické prof. Dyk, který kancelář upozorňoval na význam křivoklátských lesů.³¹³ Nespornou výhodou pro Fürstenberga znamenaly i jeho dobré vztahy s Kanceláři prezidenta republiky, kde byl poměrně častým hostem a například ji informoval o rozhovorech vedených mezi některými velkostatkáři, kteří dle jeho slov cítili, že jsou k uzavření smluv s SPÚ tlačeni dáním „*nože na krk*“.³¹⁴

Když se toto jeho jednání dá do souvislostí s působením na německého zástupce Lenharda v srpnu 1928, kdy se o ostatních říšskoněmeckých velkostatkářích v Československu vyjadřoval jako o „*ukřičených mužích*“, lze se domnívat, že součástí jeho strategie mohla být

³⁰⁹ SOA Praha, Rudolf Maxera - osobní fond, inv. č. 8, dopis ze dne 11. dubna 1921, kt. 1.

³¹⁰ AKPR, KPR – protokol T (tajné), Max Fürstenberg T 470/22, Resoluce ze dne 16. dubna 1924, kt. 94.

³¹¹ Tamtéž, Protest obecního úřadu ze dne 9. března 1925, kt. 94.

³¹² AKPR, KPR – protokol T (tajné), Max Fürstenberg T 470/22, Záznam ze dne 1. února 1927, kt. 94.

³¹³ Tamtéž, Záznam ze dne 9. února 1927, kt. 94.

³¹⁴ Tamtéž, Záznam ze dne 5. listopadu 1927, kt. 94; O schůzích velkostatkářů informoval již dříve- např. v roce 1923 – viz Tamtéž, Záznam ze dne 20. března 1923, kt. 94.

i spolupráce s československou diplomacií proti zájmům jiných velkostatkářů. (srov. kap. 3.2.1, s. 77)

Odprodej velkostatku Křivoklát československému státu se odehrál vcelku bezproblémově. V únoru 1927 navštívil Fürstenberg kancelář prezidenta, kdy poprvé zmínil svůj záměr nabídnout majetek státu, načež Šámal adresoval Voženílkovi dopis, kde ho o Fürstenbergově návštěvě informoval a žádal, aby SPÚ vstoupil s Fürstenbergem v jednání. Během prosince téhož roku SPÚ provedl odhad hodnoty celého majetku, v březnu a dubnu probíhala finální vyjednávání a již v prosinci 1928, tedy rok poté, kdy SPÚ začal prověřovat hodnotu křivoklátského velkostatku, bylo jasné, že stát celý komplex odkoupí.³¹⁵ Zároveň v té době již zástupci německé i československé strany věděli, že se reformu na fürstenberském velkostatku podaří vyřešit bez větších komplikací.³¹⁶ K definitivnímu podpisu smlouvy došlo v květnu 1929.³¹⁷ Ačkoliv Fürstenberg původně požadoval 168 000 000 Kč, přičemž SPÚ projevil ochotu zaplatit zhruba 100 000 000 Kč,³¹⁸ po vyloučení paláce na Malé Straně v Praze a pivovaru v Krušovicích se zhruba 800 ha lesů a chmelnic, byla celková suma vyčíslena na 118 500 000 Kč. Max Egon Fürstenberg slavil úspěch, když se mu díky souhře příznivých okolností a volbě vhodných vyjednávacích strategií podařilo učinit z domácí, vnitropolitické záležitosti „vyšší zájem státu“.

Jednou ze zásadních pohnutek Fürstenberga pro odprodej Křivoklátska státu byla otázka daňového zatížení celého majetku. Nejenže finanční správa kladla poměrně vysoké požadavky, mladý Fürstenberg navíc povolal do svých služeb jako generálního ředitele velkostatku Karla Krtka, který se ukázal být špatným správcem a daně neplatil včas. Zatížení majetku kvůli tomu ještě více vzrostlo, přičemž se do výsledné částky promítla i značná dávka z majetku, kterou byla rodina nucena uhradit po převodu Křivoklátska z otce na syna v roce 1922. V roce 1928 již činila povinnost na dávce z majetku a z přírůstku na majetku zhruba 25 mil. Kč, tedy obrovskou částku, kterou nebylo v silách vlastníků zaplatit.³¹⁹ Záležitost vyřešil teprve odprodej velkostatku – část výsledné ceny za Křivoklát se původnímu majiteli nevyplatila a

³¹⁵ Tamtéž, Záznam ze dne 10. prosince 1928, kt. 94.

³¹⁶ Ale ještě v únoru 1929 Fürstenberg zastupoval říšské Němce v žádosti o ochranu před přijetí zákona o státní rentě – viz Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, dopis na Auswärtiges Amt ze dne 12. února 1929, podepsán Fürstenberg, Alois Fürst zu Löwenstein, sign. R 74059.

³¹⁷ NA Praha, Ústřední ředitelství státních lesů a statků (dále UŘSLS), inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, kt. 695.

³¹⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E 2/3, Úřední záznam ze dne 27. února 1928, kt. 1438.

³¹⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I D, Dopis ministerstva financí z 5. listopadu 1928, kt. 1435.

rovnou se použila na částečné splacení dluhu (tj. 20 700 000 Kč jako úhrada veřejnoprávních nebo soukromoprávních závazků).³²⁰

Odprodejem velkostatku Křivoklát však aktivity Fürstenberga v Československu neskončily. V polovině třicátých let, kdy mu vypršela nájemní smlouva na zámek Dřevíč s oborou, se ještě pokusil do vlastnictví získat nějaký honební revír se zámečkem na území Československa. Opět využil svých kontaktů na Kancelář prezidenta republiky, kde za něj intervenoval i sekretář německého vyslanectví Sigismund von Bibra s plným vědomím říšskoněmeckého vyslance Ernsta Eisenlohra.³²¹ Údajně Fürstenberg také zvažoval vstoupit na politickou scénu, z těchto jeho plánů se ale nakonec žádný nerealizoval.

Ačkoliv rod Fürstenbergů nakonec stížnost na československo-německý smíšený rozhodčí soud nepodal, samotná možnost takového postupu měla zásadní vliv na výsledek jednání o generální dohodě s majitelem velkostatku Křivoklát. Toto tvrzení podpírá klauzule obsažená v „Dohodě o rozsahu převzetí“ z 16. května 1925, v níž se uvádí, že *„Státní pozemkový úřad bere na vědomí výhradu vlastníka a svěřenského držitele, že uzavřením této dohody nemá býti prejudikováno právním požadavkům, které vznese vlastník v řízení oceňovacím dle mírových smluv a zásad práva mezinárodního jakož i případnému příznivějšímu právnímu stanovisku příslušné legislativy a judikatury.“*³²² Ostatně v „Návrhu výkupu majetku Fürstenberského“ se konstatovalo, že cílem je *„získati dle možností celý majetek Fürstenberský. Fürstenberg je říšský Němec, s minulostí málo populární, majetek jeho leží blízko Prahy a v bezprostředním sousedství sídla pana prezidenta republiky.“*³²³

Při vzájemných jednáních se docílilo oboustranně prospěšné dohody a Max Egon Fürstenberg přislíbil: *„Odevzdávající [Fürstenberg] zavazuje se neuplatňovati z důvodů provádění pozemkové reformy na majetku státním pozemkovým úřadem převzaté anebo nyní přejímaném, žádných svých právních nároků, zvláště ne pokud se týče převzetí tohoto majetku a přejímací ceny zaň u příslušných rozhodčích mezinárodních soudů.“*³²⁴ Není proto divu, že jméno Fürstenberg figurovalo na Seznamu majitelů velkostatků, kterým při stanovení přejímací ceny cestou dohody byly přiznány určité výhody v mezích zákona.³²⁵

³²⁰ NA Praha, URSL, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, článek VI., kt. 695.

³²¹ AKPR, KPR (1919 – 1947), sign. 843 D 8585 Max Fürstenberg, Záznam ze dne 22. července 1936, kt. 78.

³²² Citováno dle: AMZV, II. sekce, Společnost národů, Pozemková reforma na majetku příslušníků říšsko-německých – Max Egon Fürstenberg, kt. 827.

³²³ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Návrh na výkup majetku Fürstenberského, kt. 1435

³²⁴ Citováno dle: NA Praha, URSL, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, Článek XXIV., kt. 695.

³²⁵ NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, Seznam majitelů velkostatků, kterým při stanovení přejímací ceny cestou dohody byly přiznány určité výhody, přípustné v mezích zákona, s. 4, kt. 354.

3.2.3 Příklad Metternich-Winneburg – hledání „zahraničního spojení“

Metternich formuloval na základě své státní příslušnosti odlišné strategie než Fürstenberg. Problematickým bodem při přebírání plaského velkostatku byla lesní plocha, již majitel vzhledem k nalezištím kaolinu označoval za průmyslové oblasti. Na tuto argumentaci ale SPÚ nechtěl přistoupit, učinil sice ústupek a nabídl vysokou náhradu, na druhou stranu ale proklamoval záměr převzít půdu za každou cenu, a to i nuceně.³²⁶ Vzhledem k původu Metternichovy manželky Isabely de Silva y Cervajal markýzy de Santa Cruz (1880–1980), jež byla sestřenicí španělského krále, se o záležitost zajímala i španělská diplomacie. Ostatně v červenci 1925 zaslala španělská vláda Memorandum, v němž vyjádřila zájem na řešení pozemkové reformy: „*Pozemkový úřad v jiných případech vyšel ohledně lesní půdy vstříc, pokud to zákon dovoluje. Královská vláda by si přála od vlády československé, aby též ponechala knížeti jeho lesy a aby vzala zpět danou výpověď.*“³²⁷ Španělská strana opětovně na podzim 1925 obeslala Ministerstvo zahraničních věcí ČSR verbální nótou, v níž urgovala vyřešení reformy na Metternichově majetcích.³²⁸ SPÚ však jednoznačně vyjádřil záměr převzít pohraniční lesy od velkostatku Kynžvart a polemizoval s tvrzením španělského Memoranda o finančním poškození Metternicha výpočtem náhradové ceny.³²⁹ Jediného ústupku, kterého se ale Metternichovi podařilo touto cestou dosáhnout, bylo vtělení zvláštní klauzule do dílčí dohody o pozemkové reformě: „*Podepsaný vlastník podpisuje tuto Dohodu s tou výhradou, že v případě, že některý jiný velkostatkář za stejných poměrů oceňovacích obdržel za stejnou výměru půdy vyšší cenu, než podepsaný vlastník, vyhrazuje si právo žádati od S. P. Úřadu taktéž tuto vyšší cenu jinému velkostatkáři vyplacenou.*“³³⁰

Španělská vláda přesto o dva roky později intervenovala ve prospěch Metternicha, tentokrát již s konstatováním, že má na celém případě zájem přímo španělský král.³³¹ Avšak

³²⁶ Tamtéž, Besprechung vom 7. u. 8. 12. 1928, zwischen Min. Rat Vondruska und Langer. Rat Wersche, s. 4–5, sign. R 74058; O definitivním prodeji Křivoklátku se již v prosinci 1928 hovořilo – viz Tamtéž, Aufzeichnung: Am 18. Dezember 1928 fanden sich die Herren Dr. Helbig-Prag und R. A. Dr. Loewenfeld zu einer Besprechung ein, sign. R 74058; prosincové jednání s Metternichem k žádnému výsledku nevedlo a poslední možnost dojít k smírné dohodě byla plánována na únor 1929 – viz Tamtéž, Dopis Lenhardovi ze dne 24. prosince 1928, podepsán Vondruška, sign. R 74058.

³²⁷ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-spisy všeobecné, inv. č. 98, sign. G IV, Překlad Memoranda španělské vlády ze dne 15. července 1925, s. 3, kt. 334.

³²⁸ Tamtéž, Verbální nota předána Dr. Kosinovi ze dne 30. října 1925, kt. 334. (Za překlad z francouzštiny děkuji Mgr. Tereze Johanidesové.)

³²⁹ Tamtéž, Dopis ministerstvu zahraničních věcí ze dne 4. prosince 1925, kt. 334.

³³⁰ Citováno dle: Tamtéž, Podklad pro poradu předsednictva S.P.Ú, kt. 334.

³³¹ Tamtéž, Memorandum ze dne 2. února 1927, kt. 334. (Za překlad z francouzštiny děkuji Mgr. Tereze Johanidesové.)

SPÚ se držel své předchozí argumentace z roku 1925 a zrekapituloval, v jaké fázi se pozemková reforma na Metternichových velkostatkách nachází.³³² Intervence měla pro Metternicha jeden pozitivní dopad – záležitostí se začala zabývat Kancelář prezidenta republiky. Jan Masaryk oznámil v srpnu 1928 Přemyslu Šámalovi, že s „*ohledem na jejich [myšleni Metternich a Clary] zahraniční styky by mu rovněž záleželo na tom, aby se jim, pokud možno, vyšlo vstříc.*“³³³

Vzhledem k úspěchu španělské intervence se Metternich začal odkazovat na svou říšskoněmeckou státní příslušnost a na konci roku 1928 podal proti zamýšlenému převzetí jeho velkostatků stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, která zdůrazňovala „*nezákonnost, pokud se týče vadnost[i] řízení ve výpovědi dávané Státním pozemkovým úřadem příslušníku a občanu říše německé, nazývající ji porušením mezinárodních smluv [...]*“.³³⁴ Zároveň se Klement Metternich obrátil s žádostí o intervenci a diplomatickou ochranu občana Německé říše na německého vyslance v Praze Waltera Kocha. Koch si nechal ověřit Metternichovu státní příslušnost, jelikož majitel velkostatků Plasy a Kynžvart v minulých letech uvažoval o změně státního občanství.³³⁵ Před chystanou schůzkou s úředníky SPÚ ohledně provádění lesní reformy Metternich požádal Kocha o radu, jelikož přestal důvěřovat svému právnímu zástupci, který jej nabádal, ať dobrovolně státu nabídne ložiska kaolinu. Zároveň přiznával, že se již v záležitosti pozemkové reformy na velkostatku Plasy a obzvláště kaolinových ložiscích sešel s československým vyslancem v Německu Františkem Chvalkovským, který mu slíbil, že promluví s Benešem. Koch přislíbil, že požádá německého zástupce při smíšených rozhodčích soudech, aby Metternichovu záležitost přednesl československému zástupci s odkazem, že by se pozemková reforma neměla konat na průmyslových objektech.³³⁶ Následně německým úřadům sdělil, že mu bude při schůzce s úředníky SPÚ asistovat právník jeho švagra Thurn-Taxise a otázky ohledně předpokládaného procenta postoupeného půdního fondu konzultoval s Kochem prostřednictvím telegramů.³³⁷

Nejvyšší správní soud však odmítl Metternichovu argumentaci založenou na odkazu k jeho říšskoněmecké státní příslušnosti. Vzhledem k tomu, že ani v následujících letech nenašel vlastník velkostatků Plasy a Kynžvart shodu s SPÚ, stal se jeho případ v květnu 1930 předmětem jednání československého vyslance v Německu Františka Chvalkovského

³³² Tamtéž, Dopis Ministerstvu zahraničních věcí ČSR ze dne 9. února 1927, kt. 334.

³³³ AKPR, KPR – protokol T (tajné), Pozemková reforma T 153-25, Zpráva Jana Masaryka ze dne 7. srpna 1928, kt. 144.

³³⁴ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I A 2, Stížnost proti výpovědi dané lesní režii velkostatku ze dne 8. listopadu 1928, kt. 3605.

³³⁵ NA Praha, Německé vyslanectví, sign. 103-99-8, Záznam o návštěvě Metternicha u Kocha ze dne 1. prosince 1928, kt. 99.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ Tamtéž, Záznam ze dne 4. prosince 1928 o návštěvě u Göpperta, kt. 99; Tamtéž, Kochův dopis Metternichovi, kt. 99.

a německého zástupce při smíšených rozhodčích soudech Berthodla Wersche.³³⁸ Během těchto jednání se pozornost znovu soustředila na Metternichovu státní příslušnost, tehdy údajně československou.³³⁹ Situaci však zkomplikovalo úmrtí majitele plaského velkostatku Klementa Metternich-Winneburga dne 13. května 1930.³⁴⁰ Tím se další projednávání jeho případu na mezinárodním fóru pozastavila a dohodnuta byla jen přejímací cena za kaolinová ložiska.³⁴¹ Správci jeho pozůstalosti nakonec v červnu 1931 uzavřeli s SPÚ generální dohodu o konečném provedení pozemkové reformy na jím vlastněných velkostatech.³⁴²

3.2.4 Zdržování pozemkové reformy právní cestou

Právní rámec pozemkové reformy poskytoval velkostatkářům možnosti, jak podržet alespoň část majetku ve svém vlastnictví. V případě záborového zákona se konkrétně jednalo o § 3a, 11 a důležitou roli sehrál i § 20 přidělového zákona.³⁴³ „*Objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech*“ vylučoval ze záboru § 3a. Nesmírnou volnost úředníkům SPÚ poskytoval § 11, na jehož základě směli vlastníku propustit ze záboru až 500 ha.³⁴⁴ Ohled měl být brán hlavně na účelnost hospodaření. V kombinaci s § 20 přidělového zákona, který navíc povoloval vypustit nedefinované množství půdy (sic!) tak, aby „nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické

³³⁸ Auswärtiges Amt, Berlín, Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Aufzeichnung, ze dne 6. května 1930, podepsán Wersche, sign. R 74060.

³³⁹ Tamtéž, dopis na úřad vyslance (Gesandtschaftsrat Rudolf Holzhausen) ze dne 12. května 1930, sign. R 74060; NA Praha, SPÚ-spisy všeobecné, inv. č. 98, sign. G IV, Dopis přednostovi okresní politické správy v Mariánských Lázních, ze dne 17. května 1930, kt. 334.

³⁴⁰ „*Po úmrtí majitele ponecháno v klidu. K novému jednání bude zástupce velkostatku pozván v polovici měsíce září.*“ – viz NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, Němečtí příslušníci – dohody o přejímacích cenách, sign. G V/1, kt. 337.

³⁴¹ AMZV, VI. sekce, Stav pozemkové reformy německých příslušníků dle porady ze dne 21. října 1930, konané u ZS před mezinárodním i smíšenými rozhodčími soudy - Seznam nežalobců, s. 7, kt. 180; Tamtéž, Zápis o jednání, konaném dne 18. a 19. prosince 1930 s říšskoněmeckým zástupcem státu B. Werschem u Státního pozemkového úřadu, s. 10, kt. 182; „*Dnešní jednání nebylo dosud definitivní, bude jednáno dále. Celkové jednání je pak junktimováno s jednáním o postoupení resp. Pronajmutí kaolinových dolů u Plas koncernu Živnobanky a dohoda o pozemkové reformě závisí na dohodě o kaolinkách.*“ Citováno dle: AMZV, VI. sekce, Zápis ze dne 2. února 1931, kt. 183.

³⁴² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I D, Generální dohoda ze dne 2. června 1931 č. j. 110054/31 – IV., kt. 3597.

³⁴³ § 3a, 11 Zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919; § 20 zákona č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě.

³⁴⁴ „*Osoby, jejichž majetek tímto zákonem se zabírá, po případě jejich dědicové, mají právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jich volby. Osobám tímto lze propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha. Ze záboru nesmí býti propuštěno více než 500 ha půdy (§ 2).*“

a umělecké.“³⁴⁵ Pozornosti by nemělo uniknout využíváním těchto možností a aplikace jednotlivých ustanovení na konkrétní případy.

Tabulka 11 Propuštění půdy z velkostatků na základě právních nároků majitelů a procentuální výměra velkostatků

Zákonná norma	Fürstenberg		Metternich		Sternberg	
	Výměra (ha)	Podíl (%)	Výměra (ha)	Podíl (%)	Výměra (ha)	Podíl (%)
§ 3a záborový zákon	0	0	354	2,7	20	2,5
§ 11 záborový zákon	479	1,2	490	3,8	495	9,9
§ 20 přidělový zákon	318	1,3	7 033	54,0	2 473	49,5
Celkem	797	2,5	7 877	60,5	2 988	61,9

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–L169, sign. I D, Protokol sepsaný v Křivoklátě dne 31. prosince 1931 u vrchní správy státních lesů a statků na Křivoklátě za přítomnosti Bohuslava Zamouřila, Otakara Kramáře, Aloise Velka, Aloise Kučery, Čestmíra Pánka, Karla Setínka, Josefa Vaňka a Stanislava Vody, čl. XX., s. 14, kt. 1435; NA. SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Výkaz ke konci června 1928, kt. 3606; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Zápis jednání ze dne 11. března 1930, kt. 4896.

Na velkostatku Křivoklát byla tato ustanovení využita poměrně specifickým způsobem, a to vzhledem k jeho výslednému odprodeji. Původně se majiteli podařilo na základě § 20 přidělového zákona podržet hrad Křivoklát, zámky Nižbor, Leontýn a zříceniny Jinčov a Týřov s oborami v celkové výměře zhruba 3 000 ha a jako přírodní krásy dalších zhruba 20 ha půdy. Dle § 3a záborového zákona byly vyloučeny průmyslové závody a činžovní domy v celkové výměře cca 434 ha. Vzhledem k tomu, že fürstenberský velkostatek později zakoupil stát, převzal zároveň i tyto již propuštěné lokality.³⁴⁶ Maxi Egonu Fürstenbergovi byly ponechány na základě § 20 nemovitosti v celkové výměře 318 ha, a to komplex bažantnice s přilehlým polesím jako „souvislé a svérázné“ okolí zámku v Krušovicích.³⁴⁷ Dle § 3a mu zůstaly hostince (v osadě Svata, Řevničově, Roztokách, Králově Dvoře a Zbečně), hotely a obytné domy, dále

³⁴⁵ „Při sdělávání plánu přihlížej pozemkový úřad k tomu, aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké. Pozemkový úřad může k tomu cíli svoliti, aby plochy, které jsou věnovány parkům, přírodním parkům, které slouží jinak k okrase krajiny, nebo jejichž účelem jest zachovati ukázkou pívodního rázu krajinného, nebo zajistiti a ochrániti historické památky a jejich okolí s nimi úzce souvisící, vlastníku byly ponechány vedle výměry půdy, která podle §u 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., může býti propuštěna dosavadnímu vlastníku ze záboru, jestliže vlastník podrobí se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě se zúčastněnými ministerstvy, pokud se týká přístupnosti oněch míst obecnstvu, pracovníkům vědeckým a uměleckým, nebo používání jejich k účelům lidumilným.“

³⁴⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–L169, sign. I D, Protokol sepsaný v Křivoklátě dne 31. prosince 1931 u vrchní správy státních lesů a statků na Křivoklátě za přítomnosti Bohuslava Zamouřila, Otakara Kramáře, Aloise Velka, Aloise Kučery, Čestmíra Pánka, Karla Setínka, Josefa Vaňka a Stanislava Vody, čl. XX., s. 14, kt. 1435.

³⁴⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–L169, sign. I H, Žádost o povolení přikoupit okolní parcely ze dne 27. května 1932, kt. 1471

též tovární objekty na Kladně a park u paláce na Praze III.³⁴⁸ Na základě § 11 si podržel 479 ha půdy, tedy téměř povolené maximum (500 ha),³⁴⁹ což svědčí o jeho úspěšné vyjednávací taktice a nadstandardních vztazích s úředníky SPÚ.

Klement Metternich, majitel velkostatků Plasy a Kynžvart, v roce 1926 žádal na základě § 20 o ponechání oblasti Kaznějovský důl, údolí Střely, Bor a tvrz Vrtba s přílehlými lesy. SPÚ ale jeho požadavek o dva roky později zamítl, neboť „o přírodních krásách mluví první věta § 20 př. z. Avšak první věta nezakládá nárok na ponechání, nýbrž je svého obsahu příkazem daným pozemkovému úřadu v obecném zájmu.“³⁵⁰ Tento postup byl odůvodněn zjištěním, že se jedná o oblast zařazenou do lesohospodářských plánů, „byly tedy vlastníkem určeny k hospodářskému těžení a nikoli k účelům okrasným jak zákon vyžaduje.“³⁵¹ Metternich uspěl jen s žádostí o tvrz Vrtba s nejbližším okolím (8 ha) a zbylé oblasti (les Vrtba, Kaznějovský důl a údolí Střely) mu SPÚ na základě znaleckého posudku odmítl propustit.³⁵² Metternich však proti tomuto postupu podal námitku a zpochybnil kompetence autorů znaleckých posudků: „Oba zmínění pánové nejsou znalci kvalifikovanými, nemají patřičných theoretických a praktických znalostí, poněvadž se otázkami shora zmíněnými nikdy nezabývali [...] Kromě toho, že p. inž. Leger a p. A. Marek nejsou vyzbrojeni znalostmi, jichž jest třeba odborníkům znalcům, nutno zdůrazniti ještě, že oba zmínění pánové jsou úředníky Státního pozemkového úřadu v Praze, který jest v našem případě stranou.“³⁵³ Nakonec Metternich podal stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu,³⁵⁴ ten ji ale zamítl jako bezdůvodnou a na znalecké posudky se tak vůbec nedostalo.³⁵⁵

Většího úspěchu Metternich dosáhl na podzim 1926, kdy žádal o propuštění zříceniny hradu Krašov s okolím (cca 89 ha) a památek v Plasích (zámek, konvent, kostely, sýpka a přílehlé parky v celkové výměře cca 44 ha).³⁵⁶ Zároveň se pokoušel podržet si i Mariánskou Týnici, kterou mu však SPÚ odmítl propustit, jelikož Metternich „*nechav zpustnouti a vydav zkáze [...] neposkytuje záruky že by ponechanou jemu památku i v budoucnosti udržoval*

³⁴⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–L169, sign. I C 1, Rozhodnutí o propuštění dle § u 11 z. z. a dle §u 7. z. z., vyloučení dle §u 3a z. z. a ponechání dle §u 20 př. Z. ze dne 8. května 1929, podepsán Voženílek, kt. 1433.

³⁴⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–L169, sign. I H, Přikoupení půdy v Peruci – povolení ze dne 30. dubna 1934, kt. 1471.

³⁵⁰ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Úřední záznam ze dne 19. září 1928, s. 11, kt. 3606.

³⁵¹ Citováno dle: Tamtéž, s. 13, kt. 3606.

³⁵² Tamtéž, Znalecký posudek vypracovaný Alfrédem Markem, kt. 3606; Tamtéž, Protokol o místním šetření sepsaný dne 25. května 1928 na ředitelství velkostatku v Plasech, kt. 3606.

³⁵³ Citováno dle: Tamtéž, Dopis SPÚ ze dne 10. srpna 1928, podepsán Metternichův právník Alois Brunclík, kt. 3606.

³⁵⁴ Tamtéž, Stížnost ze dne 20. prosince 1928, kt. 3606.

³⁵⁵ Tamtéž, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, podepsán Tuček, kt. 3606.

³⁵⁶ Tamtéž, Usnesení ze dne 2. prosince 1926, kt. 3606.

v *náležitém stavu*.³⁵⁷ SPÚ se snažil se najít nabyvatele, jenž by se o Mariánskou Týnici dokázal odborně postarat.

Dle § 3a Metternich v roce 1925 úspěšně žádal o propuštění kaolinového dolu a plavírny v Kaznějově, pivovaru, cihelny a hostince v Plasích v úhrnné výměře zhruba 354 ha. Na základě § 3a a § 20 mu bylo propuštěno zhruba 490 ha. Je třeba mít na paměti, že vlastnil i velkostatek Kynžvart, z něhož SPÚ propustil 476 ha.³⁵⁸ Metternich sice § 11 v této době neuplatňoval, situace se ale zásadně změnila po podpisu generální dohody z roku 1931, kdy jeho dědicové podrželi na základě tohoto § zhruba 490 ha, a podle § 20 zhruba 7 033 ha (sic!) půdy.³⁵⁹

Majitel Radnic Jiří Sternberg v roce 1926 udržel dle § 20 zámek a hrad v Březině a okolí (celkem 1 018 ha³⁶⁰) a dále žádal propustit půdu dle § 11 pro své dva velkostatky. Získal zhruba 490 ha, což bylo pouze o 10 ha méně, nežli maximálně dovoloval zákon. Zbylou výměru, o kterou Sternberg na Českém Šternberku žádal, SPÚ zamítl majiteli ponechat s odůvodněním, že místní poměry vyžadují půdu rozdělit.³⁶¹ SPÚ propuštění téměř maximální výměry (500 ha) odůvodnil tím, že se jedná o „*velkostatky od sebe tak značně vzdálené, že není možná ani jejich jednotná správa (jeden na Benešovsku, druhý na Plzeňsku, jež prováděním pozemkové reformy, pokud jde o půdu zemědělskou byly ztenčeny na míru nejmenší, jež nedopouští již dalšího zkrácení bez nebezpečí ohrožení řádného hospodářství v budoucnu.*“³⁶² Zároveň se mu u pivovaru v Radnicích, kamenouhelných podniků v Břasích a cihelny s výrobnou šamotových kamenin podařilo prokázat, že bezprostředně nesouvisí se zemědělskou činností, díky čemuž byly z pozemkové reformy po splnění určitých podmínek vyjmuty (např. bezúplatná služebnost

³⁵⁷ Tamtéž, Zpráva SPÚ ze dne 22. listopadu 1927 od Oddělení IV/8, kt. 3606.

³⁵⁸ NA. SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Výkaz ke konci června 1928, kt. 3606.

³⁵⁹ SOA Nepomuk, ÚS Metternich, inv. č. 31, sign. 210, Výměr zaslaný SPÚ lesnímu úřadu ze dne 3. listopadu 1934, kt. 6.

³⁶⁰ V roce 1930 již propuštěná výměra činila 1 035 ha - viz NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Velkostatek Radnice-Darová – Poznamenání podmínek dle § 20 př. z., ze dne 23. ledna 1930, kt. 4897.

³⁶¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 2. prosince 1926, podepsán Voženílek, kt. 4896. O velkostatku Český Šternberk vznikla klasifikační práce, která ale informace o propuštěných výměrách neobsahuje, viz KOUBEK, Václav. *Československá pozemková reforma 1919 – 1921 z pozice velkostatkářů se zaměřením na šlechtický rod Šternberků*, bakalářská práce, Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Praha 2009.

³⁶² Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 2. prosince 1926, podepsán Voženílek, kt. 4896. Argumentace dále pokračuje tím, že: „*Velkostatek Radnice přispívá k zásobování mlékem průmyslových středisek jej obklopujících, Plzně, Radnice, Břas a Stupna.*“

brání vody obci Radnice apod.).³⁶³ V roce 1929 ještě získal další hektary na základě § 11 a celková propuštěná výměra tak již činila 495 ha.³⁶⁴

Dle jednání o generální dohodě pro oba velkostatky (Český Šternberk, Radnice) se na základě § 11 propustilo Jiřímu Sternbergovi z celkových 5 795 ha zhruba 495 ha³⁶⁵ (150 ha pro Šternberk³⁶⁶), dle § 3a pouze 20 ha (zhruba 4 ha na velkostatku Český Šternberk)³⁶⁷ a podle § 20 zhruba 2 473 ha (1 438 ha pro Český Šternberk³⁶⁸ a 1 035 ha pro Radnice).³⁶⁹ Je tedy patrné, že se mu větší část majetku podařilo z reformy vyreklamovat. Nejspíše tedy mezi ním a úředníky SPÚ panovaly poměrně dobré vztahy.

Když ve druhé polovině třicátých let Sternberg přikoupil pozemky ke svým průmyslovým objektům (cihelna, pivovar, doly apod.)³⁷⁰ a žádal o další propuštění půdy, bylo zjištěno pochybení právního zástupce velkostatku, který v roce 1923 připravoval kupní smlouvu zbytkového statku Darová pro Antonína a Annu Sinkulovi – některé pozemky nebyly pojaty do tržové smlouvy a daň z nich platil Jiří Sternberg. Nakonec se však celou záležitost podařilo dát do knihovního pořádku.³⁷¹

V roce 1939 Sternberg uspěl při žádosti o propuštění koupených parcel dle § 3a zhruba 20 ha, dle § 20 dalších 22 ha³⁷² a dokonce dle § 11 necelých 9 ha, což vzhledem k tomu, že mu

³⁶³ Tamtéž, Velkostatek Radnice-Darová, dělení knihovnických těles dle §u 7. z. z. za současného propuštění ze záboru půdy pro kamenouhelné podniky v Břásích a pivovar v Radnicích ze dne 24. dubna 1926, podepsán Fiala, kt. 4896.

³⁶⁴ Tamtéž, Další propuštění nemovitostí ze záboru dle § 11. z. z. ze dne 27. dubna 1929, kt. 4896; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Velkostatek Radnice-Darová, k. ú. Kříše – dělení knih. těles podle §u 7.z.z., za současného propuštění ze záboru pozemků pro cihelnu a výrobu šamotových kamenin v Radnicích ze dne 24. června 1926, kt. 4897.

³⁶⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Zápis jednání ze dne 11. března 1930, kt. 4896; V protokolu je sice uvedeno 432 ha, ale nejspíše se jedná o chybu, protože v dalších pramenech se důsledně opakuje 495 ha.

³⁶⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Protokol sepsaný dne 26. září 1930 v lesní kanceláři velkostatku Český Šternberk, kt. 4896.

³⁶⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 7. září 1926, podepsán Josef Nosek, kt. 4896; V roce 1925 bylo na velkostatku Radnice dle § 3a propuštěno 10 ha (cihelna, hostince a sklárny) – viz SOA Nepomuk, velkostatek Radnice (dále VS Radnice), inv. č. 237, Podniky průmyslové a hostince. Velkostatek Radnice- Darová, vyloučení ze záboru dle §u 3 zák. záb. ze dne 16. června 1925, kt. 124.

³⁶⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Protokol sepsaný dne 26. září 1930 v lesní kanceláři velkostatku Český Šternberk, kt. 4896. Zároveň mu dle § 20 na velkostatku Český Šternberk bylo propuštěno 133 ha.

³⁶⁹ SOA Nepomuk, VS Radnice, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, rozhodnutí o ponechání dle §u 20 př. z. ze dne 16. července 1926, kt. 124.

³⁷⁰ Jedním z velkých nákupů bylo přikoupení dolu Liewald v Břásích v roce 1934 od firmy Dolové a průmyslové závody (dříve J. D. Starck) – viz *Žďár: neodvisle politický týdeník pro okres Rokycanský, Zbirovský, Hořovický, Blovický, Kralovický*, roč. 33, číslo 30, V Rokycanech dne 3. srpna 1934, s. 3.

³⁷¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Protokol sepsaný dne 22. dubna 1939 v kanceláři vrchního inspektorátu velkostatku Radnice, kt. 4897.

³⁷² Obzvláště měly být vyloučeny oblasti příhodné pro pěstování konifer, jež měly na velkostatku Radnice tradici. Blíže viz BARCHÁNEK, Václav. Třicetileté pěstování konifer na velkostatku radnickém u Plzně, In: *Československý Háj. Časopis vydávaný Čs. Maticí lesnickou a věnovaný šíření vědomostí lesnických*, roč. 11, 1934, s. 111–119.

již dříve bylo 495 ha propuštěno, je poměrně unikátní případ. Ten lze vysvětlit tím, že 25 ha původně na základě § 11 získaných bylo odprodáno a byl tak prostor pro získání dalších výměr do maximálních povolených 500 ha.³⁷³ Opět lze tedy sledovat poměrně vstřícný přístup ze stran orgánů provádějících pozemkovou reformu.

Klement Metternich rovněž hojně podával stížnosti na SPÚ k Nejvyššímu správnímu soudu. V prvním desetiletí Československé republiky jich majitel velkostatků Plasy a Kynžvart podal nejméně osm (sic!). V roce 1925 zvažovalo protest proti plánovanému združstevnění lihovaru v Plasích, které dle jeho názoru bylo „*nezákonné a řízení je vadné*.“³⁷⁴ Zpochybňoval hlavně průběh řízení – protože se nepodařilo docílit dohody mezi ním a družstevním lihovarem v Plasích, do věci zasáhl SPÚ, který doporučil lihovar družstvu odevzdat. Metternich viděl pochybení v procesuální stránce věci, kdy mu rozhodnutí doručené dne 29. ledna 1925 nařizovalo lihovar odevzdat s platností od 1. února 1925 (sic!). Při další schůzce se obě strany opět nedohodly a Metternich sepsal stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, kterou ale s největší pravděpodobností nakonec stáhl (Nejvyšší správní soud projednal pod číslem, které bylo Metternichově stížnosti původně přirazeno, zcela jiný případ). Ještě v téže roce se Metternich na soud skutečně obrátil, tentokrát se ale jednalo o „*lázně a zasílatelství zřídla v Lázních Kynžvartě*“, které vnímal jako objekty, jež je možno dle § 3a záborového zákona, či na základě § 20 přidělového zákona propustit. Soud mu však vyšel vstříc pouze u dvou parcel v Lázních Kynžvart a zbytek stížnosti zamítl pro bezdůvodnost.³⁷⁵

Hned v následujícím roce Metternich napadl u Nejvyššího správního soudu rozhodnutí SPÚ nevyložit dle § 3a záborového zákona Königshaus v Kynžvartě, jelikož byl zapsán ve třech knihovních vložkách. Nejvyšší správní soud zamítl argumentaci pozemkového úřadu a SPÚ měl celou záležitost propuštění ze záboru znovu projednat.³⁷⁶ Stejně tak se v jiném podání pokusil zpochybnit skutečnost, že nedošlo k propuštění Grandhotelu v Lázních Kynžvart a Wonschova mlýnu v Sancích ze záboru dle § 3a, avšak stížnost nakonec byla zamítnuta jako bezdůvodná.³⁷⁷

SPÚ ale nenechal Metternichovu taktiku podávání žalob bez odpovědi a vznesl proti Metternichovi stížnost k Zemskému civilnímu soudu v Praze, která byla později postoupena

³⁷³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Protokol sepsaný dne 22. dubna 1939 v kanceláři vrchního inspektorátu velkostatku Radnice, kt. 4897.

³⁷⁴ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I F2/2, Stížnost proti rozhodnutí Státního pozemkového úřadu v Praze ze dne 16. ledna 1925 ohledně sdružstevnění lihovaru v Plasech, kt. 3611.

³⁷⁵ NA Praha, Nejvyšší správní soud (dále NSS), Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 17. června 1927, č. 13.401/27, kt. 832.

³⁷⁶ NA Praha, NSS, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 17. června 1927, č. 13.402/27, kt. 832.

³⁷⁷ Tamtéž, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 3. července 1928, č. 18938/28, kt. 832.

Vrchnímu zemskému soudu v Praze. Týkala se rozvrhu přejímací ceny za nemovitosti převzaté SPÚ z velkostatku Plasy a přikázaných pohledávek s 5% úrokem ode dne převzetí nemovitostí (23. října 1923). Oba soudy se shodly, že je stížnost SPÚ neoprávněná.³⁷⁸

Rok 1928 byl v Metternichově vyjednávací taktice se státem klíčový, protože se začal zaštitovat svou příslušností k Německé říši. V tomto roce podal celou řadu stížností, které odstartoval vystoupením proti zamýšlenému převzetí nemovitostí z velkostatků a lesních parcel s odůvodněním „že mírové smlouvy brání, aby nemovitý majetek stěžovatele, jako příslušníka říšsko-německého, mohl býti předmětem pozemkové reformy, a tudíž i oznámení o zamýšleném převzetí, jednak že stát smí přejímati zabraný majetek toliko po účely v §u 10. zák. uvedené, a že z rámce jeho vybočuje přejímání lesů pro soukromohospodářské účely státu.“³⁷⁹ Stížnost ale soud o dva roky později zamítl jako bezdůvodnou a Metternichovi se tak nepodařilo v soudním řízení uspět prostřednictvím argumentace týkající se jeho státní příslušnosti. Mezi podáním předchozí stížnosti a definitivním rozhodnutím se však Metternich na Nejvyšší správní soud obrátil znovu. Tentokrát zpochybňoval nárok vznesený ze strany SPÚ na finanční odškodnění, pokud by SPÚ převzal stavbou vodovodu znehodnocená pole sí z velkostatku Kynžvart.³⁸⁰ Soud dal stěžovateli za pravdu, jelikož „po názoru soudu podmínkou tou omezuje státní pozemkový úřad vlastníka ještě před tím, že vůbec došlo k převzetí nemovitostí, v jeho nároku na to, aby se mu dostalo náhrady za převzaté nemovitosti zákonem předepsané.“³⁸¹

Jak již bylo uvedeno výše, Metternich na velkostatku Plasy zpochybnil dle § 20 přídělového zákona rozhodnutí SPÚ ohledně jeho postupu při propouštění lesních komplexů označených jako Kaznějovský důl, údolí řeky Střely a Bor.³⁸² V tomto případě ale Nejvyšší správní soud s jeho argumentací nesouhlasil a podpořil rozhodnutí SPÚ majetek původnímu vlastníku ze záboru nepropustit. (srov. kap. 3.2.4, s. 86–91) Tím ale Metternich žaloby podávané na Nejvyšší správní soud neskončil. Podal dvě stížnosti, jimiž napadl rozhodnutí SPÚ o výpovědi z hospodaření na řadě nemovitostí na velkostatku a lesních ploch. Argumentoval svojí státní příslušností, což Nejvyšší správní soud považoval za bezdůvodné.³⁸³ Během roku 1928 Metternich kontaktoval Nejvyšší správní soud i počtvrté, kdy se odvolal proti výpovědi

³⁷⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E3, Rozsudek Zemského soudu civilního ze dne 17. ledna 1927, kt. 3609.

³⁷⁹ Citováno dle: NA Praha, NSS, Rozhodnutí ze dne 10. května 1930, č. 7487/30, kt. 832.

³⁸⁰ NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, sign. XII. § 7. z. z.. Legitimace substitučního opatrovníka – Podmínka zkracující příští přejímací cenu, ze dne 1. února 1930, kt. 79.

³⁸¹ Citováno dle: NA Praha, NSS, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, č. 1777/30, kt. 832.

³⁸² Tamtéž, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, č. 1776/30, kt. 832.

³⁸³ Tamtéž, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 23. února 1929, č. 3672/29, kt. 832 a též viz BOHUSLAV, Josef. *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních, založená a od r. I.-XV pořádaná Jos. B. Bohuslavem, ročník XI. Nálezy z roku 1929*, Praha 1930, s. 210.

zaslané pozemkovým úřadem pro pozemky na Plasku. Stejně jako v případě velkostatku Kynžvart argumentoval svojí státní příslušností. Tato námitka byla vyhodnocena jako bezdůvodná, přesto Metternich zaznamenal dílčí úspěch u parcel, které SPÚ zamýšlel převzít, avšak Metternich na ně uplatňoval § 20 záborového zákona.³⁸⁴

Metternich byl vzděláním právník, který se snažil podáváním stížností k Nejvyššímu správnímu soudu řešit pozemkovou reformu jako vnitrostátní záležitost a nejspíše neuvažoval, že by své požadavky přednesl na mezinárodním poli před smíšenými rozhodčími soudy při Společnosti národů. Z jeho osmi podaných stížností bylo šest zamítnuto pro bezpředmětnost a pouze u dvou dosáhl rozhodnutí ve svůj prospěch. Ačkoliv v roce 1932 B. Pilík pro úřední potřebu sestavil publikaci s názvem *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*,³⁸⁵ dosud nevznikla analýza, jež by se ovlivňování průběhu pozemkové reformy Nejvyšším správním soudem věnovala a nelze tak Metternichův případ vysvětlit v širším právním kontextu. V případě Fürstebnerga ani Sternberga se totiž stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu pravděpodobně neobjevily.

3.2.5 Velkostatkářské svazy

Majitelé velkostatků se snažili před pozemkovou reformou bránit zřizováním společných platforem velkostatkářů, což vyústilo ve vznik několika zájmových organizací. Z těch významnějších je třeba uvést Svaz československých velkostatkářů (SČV) a Svaz německých velkostatkářů (Verband). Majitelé všech tří sledovaných latifundií se stali členy těchto svazů. Následující text se bude snažit přinést odpovědi na otázky, nakolik jejich angažmá v těchto organizacích ovlivnilo provádění pozemkové reformy na Křivoklátsku, Plasku a Radnicku.

Krátce po zahájení pozemkové reformy vznikl přípravný výbor SČV a záhy zaslal jednotlivým velkostatkářům náborový dopis.³⁸⁶ Členství bylo podmíněno vlastnictvím minimální výměry 100 ha zemědělské nebo lesní půdy. V prvních letech se do SČV přihlásilo 249 členů, po roce 1923 začal ale počet velkostatkářů klesat.³⁸⁷ Někteří z nich Svaz opustili, jelikož v něm nespatořovali účinnou organizaci,³⁸⁸ jiní naopak dosáhli kladného výsledku

³⁸⁴ Tamtéž, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 23. února 1929, č. 3674/29, kt. 832.

³⁸⁵ PILÍK, B., *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*, Praha 1932.

³⁸⁶ KUBAČÁK, A. *Činnost Svazu...*, s. 327.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 329.

³⁸⁸ Vystoupivší člen J. Menšík v dopise napsal: „...jelikož Vám nelze v nynější těžké situaci mi nápomocni býti a jsem udiven Vaší nečinností před akcemi Státního pozemkového úřadu, nezbyvá mi než ze Svazu vystoupiti.” In: KUBAČÁK, A. *Činnost Svazu...*, s. 329.

ve svých individuálních záležitostech a necítili potřebu nadále tuto organizaci podporovat finančním příspěvkem (členské poplatky se stanovovaly podle výměry velkostatků).³⁸⁹ SČV proklamoval, že jeho členové zastávají loajální stanovisko k Československé republice,³⁹⁰ což bylo pro některé velkostatkáře nepřijatelné. Založili proto na jaře 1920 Svaz německých velkostatkářů (Verband). Nelze ale hovořit o rivalitě – obě organizace spolu navzájem spolupracovaly a někteří velkostatkáři byli zároveň členy jak SČV, tak Verbandu. Každá z organizací používala pro ochranu majetku svých členů jiné prostředky, čehož však dokázali někteří velkostatkáři svým dvojitým členstvím plně využít (např. Fürstenberg, Metternich-Winneburg) – v roce 1927 se jednalo o zhruba 7 % „společné“ členské základny.³⁹¹ Oba Svazy spojoval společný finanční fond a Verband disponoval vlastním bankovním účtem, který využíval na podplácení politiků (např. kauza Karla Práška).³⁹²

Prvním předsedou SČV byl Otto Metal, po jehož smrti v roce 1921 nastoupil do čela Bedřich Lobkowicz, majitelem velkostatku Mělník. Bedřich však již v roce 1923 zemřel a předsedou se stal příslušník dolnobeřkovické linie Leopold Lobkowicz, kterého v roce 1928 nahradil Jan Lobkowicz.³⁹³ Svaz vydával od svého založení do roku 1937 měsíčník *Zájmy zemědělské výroby*, později přejmenovaný na *Československý velkostatek* a po roce 1939 *Velkostatek* (vycházel až do roku 1942). SČV se podílel i na vydávání časopisu Svazu německých velkostatkářů *Mitteilungen des Verbandes der Deutschen Grossgrundbesitzer Böhmens in Prag*.³⁹⁴

SČV uznával ve svých prohlášeních a návrzích nutnost pozemkové reformy, měla se však provádět v souladu se zájmy latifundistů.³⁹⁵ V petici prezidentu republiky členové zdůrazňovali: „*nejsme nepřáteli pozemkové reformy a opětujeme znovu, že jsme ochotni na jejím díle spolupůsobiti a vládu ze všech sil podporovati, budou-li splněny tyto požadavky.*“³⁹⁶ Vyzývali k sestavení přesného plánu provádění reformy se stanovením etap po jednotlivých desetiletích, aby se předem vědělo, které objekty budou zabrány, a držbu majetku měl garantovat stát. K tomu se ještě přidaly požadavky úplného vyloučení lesů a rybníků ze záboru, politické nezávislosti SPÚ, revizi přidělu půdy do vnučeného pachtu a zvýšení ceny půdy, rozšíření minimální výměry objektů nespádajících pod zábor a uvolnění dispozice půdou.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 330.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 335.

³⁹¹ Tamtéž, s. 98.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 334.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 341.

³⁹⁶ NA Praha, SPÚ-spisy všeobecné, inv. č. 33, Jedná se o Opis podání panu prezidentu republiky. Ze dne 20. prosince 1920, který je podepsán Bedřichem Lobkowiczem, kt. 190.

Recipročně slibovali podpořit vládu „i při celé výstavbě státu, zejména při řešení problémů finančních.“³⁹⁷ Uvedené požadavky však byly pro stát zcela nepřijatelné (obzvláště vyloučení lesů, výše náhrady a změna ponechané výměry), nepodařilo se proto dojednat konkrétní společné řešení. Naopak zakladatelé německého Verbandu Eugen Ledebur, Adolf Waldstein a Wilhelm von Medinger zdůrazňovali diskriminační povahu reformy vůči německé menšině.³⁹⁸ Problematiku reformy se snažili přenést na mezinárodní fórum, čehož chtěli dosáhnout zasíláním peticí Společnosti národů.³⁹⁹

Max Egon Fürstenberg vstoupil do SČV v březnu 1922,⁴⁰⁰ kdy již byl členem Verbandu. V září 1923 prostřednictvím SČV prezentoval svůj pohled na reformu na Křivoklátsku: „Je dokazatelným faktem, že v době provádění pozemkové reformy šmahem nebo částečnou parcelací upadá zemědělské hospodaření a rozvoj lihovarů, pivovarů, pil, neboť i tomuto se daří jen dobře v době klidné a jisté. Tím upadá hlavně i hospodářský pokrok, neboť pokusy na poli hospodářsko-živočišném, rostlinném a praktickém vyžadují dlouhé doby a klidné nerušené práce. Pozemková reforma všechny tyto započaté a zdárně se vyvíjející práce většinou soukromým majetkem prováděné ničí.“⁴⁰¹ Argument o škodlivosti pozemkové reformy pro hospodářství z důvodů nejistoty se objevoval i v oficiálních protestech SČV. Fürstenberg se činnosti SČV výrazněji neúčastnil a z většiny jednání se omlouval, buď kvůli pobytu mimo území Československé republiky, nebo z důvodu špatného zdravotního stavu.⁴⁰² Přestože mu zástupci SČV v roce 1933 nabízeli členství v předsednictvu, tuto poněkud problematickou poctu odmítl,⁴⁰³ dále setrval v pasivní roli a koncem roku 1939 vystoupil.⁴⁰⁴

Majitel Plas Klement Metternich-Winneburg se přihlásil do SČV a zároveň vstoupil do Verbandu již v srpnu 1919 – do každé organizace zapsal část své půdy.⁴⁰⁵ Nejspíše se do aktivit Svazu neplánoval zapojit, jelikož se již z první valné hromady omluvil a žádného zástupce velkostatku na ni nevyslal.⁴⁰⁶ V srpnu 1926 ze SČV bez udání důvodu vystoupil a až v roce 1928 pod pohrůzkou žaloby uhradil dlužnou částku na členských příspěvcích (zhruba 15

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ JELÍNKOVÁ, D. *Transformace životní reality...*, s. 110; GLASSHEIM, E. *Urození nacionalisté...*, s. 96.

³⁹⁹ ASN, Ženeva, Section des Commissions administratives et des questions de minorités, Dopis datován 6. července 1925, podepsán Wilhelm Medinger, kt. 1624.

⁴⁰⁰ NA Praha, SPÚ-spisy všeobecné, inv. č. 33, Dopis Ústřední správě ze dne 17. března 1922, bez podpisu, kt. 190.

⁴⁰¹ Citováno dle: KUBAČÁK, A. *Činnost Svazu...*, s. 348. Odkazuje na NA Praha, SČV, inv. č. 124, Ústřední správu fürstenberského panství na Křivoklátsku 11. září 1923, kt. 8.

⁴⁰² Tamtéž, Dopisy 2. června, 9. června, 18. listopadu 1928, 2. února, 19. dubna 1929, 2. ledna, 2. dubna, 11. září 1930, 19. listopadu 1930, 6. února 1931, 9. ledna 1932, 1. února, 2. března 1933, 5. ledna 1934, signováno osobním sekretářem Maxe Egona Fürstenberga O. Zwerenzem. 1. března 1932 dopis signován Fürstenbergem, kt. 8.

⁴⁰³ Tamtéž, Dopis Maxe Egona Fürstenberga z 1. července 1933, kt. 8.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Dopis Ústředního ředitelství z 23. ledna 1939, podepsán Schücker, kt. 8.

⁴⁰⁵ NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1241, Přihláška datována v Kynžvartě 15. ledna 1920, kt. 146.

⁴⁰⁶ Tamtéž, Dopis datován 28. září 1920, kt. 146.

000 Kč).⁴⁰⁷ Teprve v polovině třicátých let se správa metternichovských velkostatků začala zajímat o možnost přestupu z Verbandu do SČV.⁴⁰⁸ Obzvlášť velkostatek Plasy chtěl přihlásit pilu u Odboru Svazu majitelů pil při SČV, jelikož se nacházela v českém kraji.⁴⁰⁹ Pila byla přihlášena ke členství u Odboru při SČV zároveň s velkostatkem od 1. ledna 1937.⁴¹⁰

Jakmile plaský velkostatek ohlásil Verbandu svůj přestup k SČV, ten hledal cesty, jak toto rozhodnutí zvrátit. Jednou z nich bylo i zpochybnění oprávnění plaského lesmistra Adolfa Teichmanna k podpisu přihlášky do SČV. Verban uvedl, že přestup akceptuje v případě, „*kdyby se úbytek půdy vyrovnal přihláškou E. Czernina, který kdysi byl značnou plochou v něm. Svazu.*“⁴¹¹ Pravděpodobně se tak Verban aktivně bránil úbytku členů a snažil se získat jiného velkostatkáře s podobnou výměrou. Správce velkostatku Plasy ale považoval případné členství za dobrovolné rozhodnutí, a nechtěl na Czernina vyvíjet nátlak. Ten nakonec skutečně do Verbandu přestoupil, a v lednu 1937 se členem SČV opětovně stal velkostatek Plasy s výměrou 2 000 ha, jednalo se tedy o určitou formu kompenzace za přestoupení Eugena Czernina k německému Verbandu.⁴¹² Pro zjednodušení byrokracie, aby nemusela správa velkostatku Plasy podávat novou přihlášku k SČV a odhlašovat se z Verbandu, obě sdružení vyřešila tuto záležitost v mezisvazovém jednání.⁴¹³

Ani svého druhého členství v SČV Metternich-Winnenburg výrazněji nezužitoval k řešení svých problémů spojených s pozemkovou reformou. Vždy, když se velkostatek na SČV obrátil, zájmová organizace spíše volila taktiku minimální konfrontace a odrazovala Metternicha od případných žalob (na město Plasy kvůli příspěvku na elektrifikaci a vodovod,⁴¹⁴ na lesní puch,⁴¹⁵ či na znečišťování potoka).⁴¹⁶

Majitel velkostatku Radnice Jiří Sternberg komunikoval se SČV již od května 1919,⁴¹⁷ tedy krátce po přijetí zákona o zabránění velkého majetku pozemkového. SČV využíval jako

⁴⁰⁷ Tamtéž, Dopis datován 30. srpna 1926; Tamtéž, Dopisy datovány 8. října 1928, 13. října 1928, kt. 146.

⁴⁰⁸ Tamtéž, Dopis datován 17. prosince 1935; Tamtéž, Dopis datován 21. května 1936, kt. 146.

⁴⁰⁹ Tamtéž, Dopis datován 1. prosince 1936, kt. 146.

⁴¹⁰ Tamtéž, Dopis datován 25. ledna 1937, kt. 146; Ještě před opětovným vstupem do SČV správa velkostatku Plasy prostřednictvím Svazu inzerovala polesí Hůrky za 3 300 000 Kč a Hubenov za 1 440 000 Kč. Dvůr Hubenov měl zhruba 564 ha, z nichž cca 105 ha bylo propuštěno ze záboru. Viz Tamtéž, Dopis datován 21. října 1936, kt. 146.

⁴¹¹ Citováno dle: NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1241, Rukopis nedatován, kt. 146.

⁴¹² Tamtéž, Datováno 16. ledna 1937, kt. 146.

⁴¹³ Tamtéž, Dopis datován 1. prosince 1936, kt. 146.

⁴¹⁴ Tamtéž, Dopis datován 14. května 1937, kt. 146.

⁴¹⁵ Tamtéž, Dopis datován 19. července 1937, kt. 146; Puch - nyní právní termín pro menší polní, lesní krádež, bylo původně jen zpuštěné porušení cizí držby, zvláště při lovech, např. svévolná jízda nebo chůze přes pole, cizím lesem, a poněvadž to bylo spojeno s poškozením majetku, např. pošlapáním obilí, trávy, bylo to přeneseno časem na menší škodu způsobenou krádeží a na svévolné ublížení na těle, Viz MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997.

⁴¹⁶ NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1241, Korespondence z 11. května 1938, 16. května 1938, kt. 146.

⁴¹⁷ NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1366, Vyplnění Dotazníku k pořízení statistiky ohledně pozemků ze dne 15. května 1919, kt. 163.

právní poradnu, s níž konzultoval aktuální problémy s hospodařením na velkostatku⁴¹⁸ a probíhající pozemkovou reformou. Dotazoval se jej na doporučení obchodních partnerů (např. prodej dříví) a na případné zaměstnance či pracovní pozice (např. úřednické posty,⁴¹⁹ či praxe pro absolventy hospodářských a lesních škol).⁴²⁰ Do struktur SČV aktivně vstoupil na počátku třicátých let, kdy jej členové Svazu žádali, aby nahradil po Leopoldu Lobkowiczovi uvolněnou pozici delegáta skupiny vlastníků lesů ve středních Čechách. O tuto funkci se přihlásil Maxmilián Fürstenberg, který „*však mezitím v důsledku krize v Německu převzal záležitosti svého otce a nyní může přijet do Čech jen zřídka.*“⁴²¹ Náhradníkem za Fürstenberga se stal Sternberg, který se začal aktivně na svoji případnou roli s potěšením připravovat (nechal si zaslat stanovy apod.).⁴²² Členem výboru SČV se však stal až v roce 1940, kdy zároveň proklamoval „*pevný úmysl poctivě navštěvovati schůze výboru a věnovati moje skromné síly naší organizaci.*“⁴²³ SČV znamenal pro Sternberga především konzultační místo, kde mohl získávat informace o recentní právní úpravě, soudních rozhodnutích a rady při hospodářském postupu. Organizace za něho ale aktivně u SPÚ neintervenovala, takže mu z hlediska provádění pozemkové reformy přinesla jen minimální užitek.

⁴¹⁸ Tamtéž, dopis ze dne 17. října 1936, dotazoval se, jak vypovídat při výslechu u Okresního úřadu v Rokycanech ohledně absentujícího povolení obchodu dobyt看em, kt. 163.

⁴¹⁹ Tamtéž, korespondence z prosince 1936 a ledna 1937, kdy hledal vedoucího úředníka pro velkostatek Radnice, kt. 163.

⁴²⁰ Tamtéž, Dopis ze dne 16. července 1928, kt. 163.

⁴²¹ Citováno dle: Tamtéž, Dopis ze dne 19. prosince 1932, kt. 163.

⁴²² Tamtéž, dopis ze dne 27. prosince 1932, kt. 163.

⁴²³ Citováno dle: Tamtéž, dopis ze dne 13. ledna 1940, kt. 163.

Obrázek 6 Sternberg sděluje Johannu Lobkwiczovi informace o výběru vedoucího úředníka velkostatku Radnice (přijal Jan Pamposěk)

HRAD ČESKÝ ŠTERNBERG
Č. S. R. den 16. I. 1937. -

Lieber Johannes!

Loeben hat mich Pauposek ver-
bieten & hat auf mich einen ganz
vorzüglichen Eindruck gemacht. Ich wer-
de ihn wahrscheinlich nehmen. Fünfen-
weise habe ich vergessen ihn zu fragen
ob er Katholik ist & bitte ich dich
dies aus seinen Dokumentenabschriften,
die ich dort hat feststellen zu lassen
& mi dann mitzuteilen.

Poll war auch hier hat einen traurigen
Eindruck gemacht & habe ich auch festgestellt
daß er mit seiner Gattin, trotzdem er Katholik
ist nicht kirchlich getraut ist. Es ist
schrecklich auf was man alles aufpassen
muss.

Mit vielen Grüßen bin ich dein ergeben
Fürstenberg

Zdroj: NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1366, Dopis Jiřího Sternberga ze dne 16. ledna 1937, kt. 163.

Závěrem lze konstatovat, že ani pro jednoho ze tří velkostatkářů nepředstavovalo členství v SČV důležitý prvek ovlivňující provádění pozemkové reformy na jejich statcích. Zároveň je však nutné podotknout, že sami aktivně do politiky SČV nezasahovali a spíše vystupovali jako pasivní členové. Fürstenberg a Metternich-Winneburg si ve Verbandu počínali obdobně, absence písemných pramenů této organizace ale neumožňuje jejich činnost podrobně zhodnotit. Přesto ale představovaly Svazy stavovské organizace, v nichž velkostatkáři setrvali a konzultovali své vyjednávací strategie.

3.2.6 Hledání obranných strategií velkostatkářů

Velkostatkářské strategie lze rozdělit do několika okruhů. Předně se jednalo o pokusy vytěžit co nejvíce ze státního občanství Německé říše, popřípadě z nadstandardních vztahů s jinými zeměmi. Další okruh, jenž se latifundistům nabízel, byl právní rámec pozemkové reformy a vyjednávací možnosti, jež žadatelům a úředníkům SPÚ poskytoval. Samostatnou tematikou jsou také zásahy Nejvyššího správního soudu do provádění legislativy spojené s reformou. Stranou však nelze ponechat ani velkostatkářské svazy, jež se nabízely majitelům jako stavovská opora jejich zájmů.

Rodiny Fürstenbergů a Metternich-Winneburgů se hlásily k říšskoněmecké státní příslušnosti a vlastnily velkostatky na území Československé republiky, což se stalo určujícím pro výběr jejich „obrané strategie“. Fürstenberg opřel vyjednávací taktiku o svůj statut cizozemce a výborné vztahy, které měl s Kanceláří prezidenta Československé republiky. Již od vydání záborového zákona se obracel na Tomáše G. Masaryka, ale i na německé vyslanectví v Praze a později přímo na berlínské ministerstvo zahraničních věcí. Naopak Metternich reformu považoval za vnitrostátní záležitost a na německé úřady se nespolehal. Absentoval proto i v seznamech, jež si německé státní instituce o průběhu československé pozemkové reformy vytvářely. Důraz kladl spíše na příbuzenské vazby své manželky, které vedly až ke španělské královské rodině. Vzhledem k tomu, že se tento postup nakonec neseskal s velkým úspěchem, začal zvažovat změnu své státní příslušnosti (údajně i na československou). Na konci roku 1928 ovšem následoval zásadní obrat v taktice. Metternich požádal o diplomatickou ochranu německého vyslance a svoji říšskoněmeckou státní příslušnost začal zdůrazňovat i ve stížnostech k Nejvyššímu správnímu soudu.

Se státní příslušností velkostatkářů je úzce spojena otázka vzniku smíšených rozhodčích soudů při Společnosti národů, a v nich působících zástupců německého a československého státu i jejich vzájemná vyjednávání. Ani Fürstenberg, ani Metternich stížnost před smíšené rozhodčí soudy nakonec nepodali, přesto tato možnost zásadně ovlivnila uzavření generálních dohod mezi nimi a SPÚ. Zřetelněji se tato skutečnost projevila v případě majitele velkostatku Křivoklát, který obratným vyjednáváním povýšil svoji záležitost na „vyšší zájem státu“. Pro výsledek jeho případu se určujícím stal nákup zámku v Lánech československým státem pro potřeby prezidenta republiky, během něhož byla uzavřena dohoda, jež provádění reformy na Křivoklátsku oddálila. Tlak vyvíjený místními organizacemi, vysoké daňové zatížení a nepopularita Fürstenberga, to vše napomohlo Československé republice k zisku Křivoklátska.

U Metternich-Winneburga, který na území Československé republiky vlastnil dva velkostatky, byla situace poněkud odlišná. Svoji záležitost se snažil zmezinárodnit prostřednictvím Španělska a až v závěrečných letech využíval statutu říšského Němce, díky kterému chtěl před reformou uchránit kaolinová ložiska, jež vlastnil na velkostatku Plasy. Úspěch vyjednávání byl nakonec zmařen jeho předčasným úmrtím v květnu 1930. Dědicové uzavřeli o rok později generální dohodu, která ale nejspíše nenaplnila původní Metternichův záměr – podařilo se sice dosáhnout propuštění relativně velké výměry půdy z velkostatku, kaolinová ložiska ale rod ve svém vlastnictví neudržel.

Všechny tři sledované velkostatky mohly shodně postupovat při žádostech o propuštění ze záboru na základě legislativního rámce pozemkové reformy. SPÚ ke státní příslušnosti vlastníků téměř nepřihlížel, ačkoliv se toho Metternich snažil docílit stížností podanou k Nejvyššímu správnímu soudu. Křivoklát, Plasy i Radnice udržely dle § 11 téměř hraniční hodnoty 500 ha, z čehož lze usuzovat na poměrně dobré vztahy s úřednictvem SPÚ. Složitější je interpretace žádostí Metternich-Winneburga dle § 3a záborového zákona a § 20 přidělového zákona o propuštění půdy na jím vlastněných velkostatech, které nezřídka končily stížností k Nejvyššímu správnímu soudu. O rozhodnutí ve věci se od této soudní instance ze sledovaných majitelů dočkal pouze Metternich-Winneburg, což by si pro komplexnější interpretaci vyžádalo samostatný právní rozbor této problematiky.

Všichni tři majitelé vstoupili do SČV a Fürstenberg spolu s Metternich-Winneburgem využil i možnosti členství v německém Verbandu. Ovšem ani jeden z těchto spolků průběh pozemkové reformy na sledovaných velkostatech výrazněji neovlivnil. Užitečné byly jen rady týkající se hospodářských a správních záležitostí, jež organizace svým členům poskytovaly. Přesto Fürstenberg a Sternberg zůstali členy SČV po celé prvorepublikové období. Metternich ze SČV v polovině dvacátých let vystoupil, ale poté, co jeho syn Paul Metternich v roce 1937 převzal správu zděděných statků, stal se rod znovu členem SČV – opět bez výraznějšího přínosu pro velkostatky.

Závěrem této kapitoly je třeba konstatovat, že i československý stát, jenž pozemkovou reformu prováděl, disponoval vlastními jasně definovanými strategiemi. Nejzřetelněji je jeho přístup patrný z požadavků vznášených finanční správou, převážně v otázce daňového zatížení. Pro uzavírání generálních dohod se právě vypořádání se závazky vůči republice stalo u mnohých velkostatkářů klíčovou záležitostí, kterou vnesli do vzájemných vyjednávání skrze zástupce německého státu. S tímto požadavkem se obraceli i na Kancelář prezidenta republiky. V tomto kontextu jistě není bez zajímavosti, že právního zástupce majitele křivoklátského

velkostatku Maxe Fürstenberga doporučoval německý zástupce jiným latifundistům s odkazem na jeho bohaté zkušenosti při působení na Ministerstvo financí ČSR.⁴²⁴

⁴²⁴ Odkaz na Dr. Vojtu (zde Woyta in Prag II, Jungmannngasse 19), Viz Auswärtiges Amt, Berlín, Vereinbarung zwischen dem deutschen und dem tschechoslowakischen Staatsvertreter – Besprechungen vom 7. u. 8. 12. 1928, zwischen Min. Rat. Vondruska und Lenger. Rat. Wersche, s. 7, R 74058.

4 Výsledky pozemkové reformy

4.1 Drobný příděl a otázka pachtu

„Drobný příděl jest vlastním těžištěm pozemkové reformy. Zvětšil statisíce drobných závodů trpasličích a nesoběstačných závodů malozemědělských.“

Závěrečná zpráva SPÚ, 1935⁴²⁵

V § číslo 1 záborového zákona se ustanovovalo, že „*zabranou a převzatou půdu, pokud ji stát sám nepodrží nebo nepoužije k účelům všeobecně prospěšným, přidělí pozemkový úřad jednotlivcům a to malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, zaměstnancům zemědělským i lesnickým a bezzemkům [...].*“⁴²⁶ Obecně se proklamovalo, že „*drobný příděl jest vlastním těžištěm pozemkové reformy.*“⁴²⁷ Tomu napovídají i statické údaje uveřejněné v závěrečné zprávě SPÚ z roku 1935 (viz tab.) Za tzv. drobný příděl se považují majetkové přesuny do 30 ha. Celkem činily 45,5 % přerozdělené půdy, větší objekty hlavně lesní 41,7 % přídělů a zbytkové statky 12,8 %. Na drobném přídělu tedy bylo zainteresováno nejvíce nabyvatelů.

Tabulka 12 Příděl z pozemkové reformy do konce roku 1934

Forma přídělů	Počet osob	Rozděleno veškeré půdy v ha	Procentuální podíl rozdělené půdy
Drobný příděl	627 982 osob	799 371 ha	45,5 %
Větší objekty (lesní)	2 130 osob	733 040 ha	41,7 %
Zbytkové statky	2 019 osob	225 742 ha	12,8 %

Zdroj: Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, In: *Pozemková reforma* z května 1935, ročník XVI, číslo 3, s. 30.

Prakticky se drobný příděl prováděl tak, že po ustavení poradního sboru v obci přídělový komisař vyhlásil, že je možno podávat přihlášky o drobný příděl. Takováto vyhláška musela být vyvěšená minimálně osm dní ve všech dotčených obcích, dále u obvodové

⁴²⁵ Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, In: *Pozemková reforma* roč. XVI., číslo 3, Praha 1935, s. 30.

⁴²⁶ Zákon č. 81/1920 Sb. ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový.)

⁴²⁷ Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, In: *Pozemková reforma* z května 1935, ročník XVI, číslo 3, s. 30.

úřadovny, okresního úřadu a okresního soudu. Zároveň byly rozdány speciální formuláře, jejichž prostřednictvím se uchazeči hlásili o půdu.⁴²⁸ Komisař sestavil hlavní seznam uchazečů a provedl předběžný výběr, určil, kdo podle zákona má nárok a kdo nemá. Poté došlo k pořízení tzv. hrubé rozvahy, která se skládala ze čtyř částí: za první, co se stane se zemědělskou půdou a kolik se jí bude parcelovat; za druhé, návrhy ohledně ostatní půdy; za třetí, co se stane s převzatými objekty a za čtvrté, jak se naloží se zaměstnanci velkostatku. Tuto rozvalu musel schválit výbor SPÚ.⁴²⁹ Následně se sešel obvodový poradní sbor a rozhodl o směrnících přidělového plánu. Když vše prošlo schvalovacím řízením, začalo se s tzv. číselným přidělem (seznam přidělců s navrhovanou výměrou půdy), který musel být minimálně jeden den veřejně vyvěšen. Případné námitky řešil přidělový komisař, pokud možno na místě, jinak je předával dále SPÚ. Pro přiděl vyhotovil grafický plán představovaný mapou, v níž byly přiděly zakresleny, rovněž veřejně přístupné k nahlédnutí.

S drobným přidělem souvisí též takzvané akce S a akce R, tedy přiděl půdy stavební a rozptýlené. Akce S se soustředila na obyvatele, kteří žádali o půdu k postavení rodinného domku, zřízení zahrádky apod. Naopak akce R se zaměřila na zemědělce, kteří tak mohli získat půdu odlehlou a okrajovou. Tyto akce měly předcházet samotnému přidělu. V případě drobných nabyvatelů se jednalo o přiděl zemědělské půdy či stavebních parcel k již existujícím trpasličím a nesoběstačným závodům malozemědělců, resp. různým družstvům, spolkům a podobně. Výsledky statistických šetření k roku 1930 naznačují, že z jednotlivých velikostních skupin zemědělských závodů došlo k oslabení držby do 2 ha, neboť mnohé do ní náležející závody byly posíleny drobným přidělem a přesunuly se tak do vyšší kategorie. Naproti tomu klesl počet majitelů nad 100 ha. Nejvíce posílily selské závody od 50 do 100 ha a poté skupiny tzv. drobného přidělu: od 5 do 10 ha a od 30 do 50 ha. Historik Zdeněk Kárník uvádí s odkazem na necitovaný pramen, že se nepodařilo nasytit poptávka po půdě u drobných přidělců.⁴³⁰ Toto konstatování se stane předmětem výzkumu uskutečňování pozemkové reformy na konkrétních velkostatech – Křivoklát, Plasy a Radnice.

⁴²⁸ DÉRER, I. *Katechismus pozemkové reformy*, s. 18.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 19.

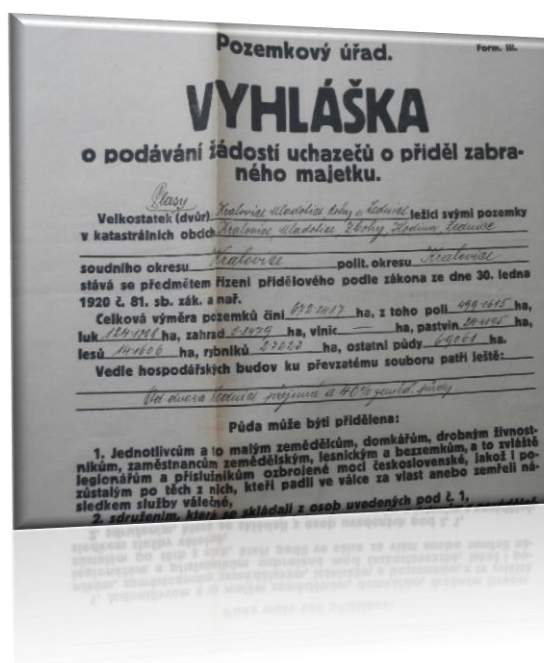
⁴³⁰ KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky...*, I. díl, s. 471.

Tabulka 13 Srovnání přírůstku či úbytku jednotlivých zemědělských závodů oproti roku 1921, stav k roku 1930

Závody s úhrnnou výměrou	Přírůstek (+) / Úbytek (-)
Do 2ha	-13 až 28 %
2 – 5 ha	+3,6 %
5 – 10 a	+ 16,9 %
10 – 20 ha	+ 4,8 %
20 – 30 ha	+ 2,5 %
30 – 50 ha	10, 7 %
50 – 100 ha	31,1 %
100 – 200 ha	-9,2 %
200 – 500 ha	-16,4 1%

Zdroj: WEIRICH, Marko. *Staré a nové Československo: národohospodářský přehled bohatství a práce.*, [spr.] Praktická knihovna. Řada velká, sv. 1, Praha 1938-1939, s. 110.

Obrázek 7 Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zabraného majetku

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2. sign. I F1, kt. 3610.

4.1.1 Drobný přiděl na velkostatku Křivoklát – „zisk půdy v rekreační oblasti“

Podle Voženílkovy statistiky zachycující stav na Křivoklátsku k roku 1930 získali drobní nabyvatelé zhruba 3 330 ha veškeré půdy, tedy celkem osm procent z původní výměry velkostatku.⁴³¹ Neoficiální výkaz nacistické správy zachycující stav k roku 1942 ale uvádí jiná čísla – zhruba 2 684 ha drobného přidělu.⁴³² Připočte-li se 428 ha odprodáných dlouhodobým

⁴³¹ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 475.

⁴³² NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 168/169, kt. 169.

pachtýřům, pro něž Voženílek speciální kategorii neuvádí, dojde se k údaji 3 111 ha drobného přídělů. Rozdíl mezi Voženílkovou a nacistickou správou činí 118 ha – vzhledem k tomu, že jsou ve Voženílkově statistice ve výkazech zbytkových statků na velkostatku Křivoklát i jiné chyby, lze předpokládat, že statisticky přesnější údaj uvádí nacistická správa. (srov. kap. 4.2.1, s. 125–129)

Na základě rozboru dochovaného souboru 53 rozhodnutí o drobných přídělích z roku 1922 si lze udělat aspoň kusou představu o kategoriích jejich nejčastějších nabyvatelů na fürstenberském velkostatku. Ve všech případech se jednalo o domkaře.⁴³³ Podle názoru současníků se na reformu totiž nejlépe „připravili“.⁴³⁴ Přesto si ale domkaři a maloročníci na provádění reformy stěžovali a udávali, že jsou ve svých nárocích kráceni.⁴³⁵ Jejich zástupci předali SPÚ rezoluci, v níž žádali přezkoumání mnohých zamítnutých žádostí. Na základě šetření zástupce domkařů Antonín Kameník ale konstatoval, že „s tou nespravedlivostí nebylo to tak zlé, a sice ukazuje se to již tím způsobem, že celá řada lidí příděl odmítá a v některých obcích máme nyní půdy nadbytek.“⁴³⁶ K pochybení došlo dle jeho názoru z toho důvodu, že nabyvatelé přistoupili na utvoření nedílů,⁴³⁷ namísto dožadování se drobného přídělů.⁴³⁸ Nespokojení domkaři ale vyslali k SPÚ další deputaci v roce 1923 se stížností na vysoké přídělůvé ceny,⁴³⁹ v důsledku čehož došlo k novému přešetření celé záležitosti.⁴⁴⁰

V rámci drobného přídělů se realizovaly převody půdy též pro obecní školy či sdružení provozující volnočasové aktivity. Na Křivoklátsku se o pozemky pro rekreaci ucházel Sokol, který ve většině případů úspěšně získal parcely pro realizaci staveb tělocvičen.⁴⁴¹ Jednu žádost Sokola ale SPÚ zamítnul v době, kdy značná část velkostatku Křivoklát již patřila Státním lesům a statkům. Sokolská župa Podbělohorská žádala o polesí Chýňava, které ale SPÚ

⁴³³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1A14/4, kt. 1432.

⁴³⁴ Provádění pozemkové reformy na Křivoklátsku, In: *Sociální demokracie*, ze dne 21. října 1921, ročník XIII, číslo 42, s. 5.

⁴³⁵ Rakovnicko-Křivoklátsko, In: *Sociální demokracie*, ze dne 14. dubna 1922, ročník XIV, číslo 13, s. 4.

⁴³⁶ Pozemková reforma a naši domkaři, In: *Sociální demokracie*, ze dne 30. června 1922, ročník XIV, číslo 26, s. 5.

⁴³⁷ Rolnický nedíl přidělován jednotlivcům ke zřízení soběstačných usedlostí definováno v přídělůvé zákoně, podrobněji viz KŘOVÁK, Rudolf. *Věcný ukazovatel k zákonům a nařízením o pozemkové reformě*, Praha 1922, s. 61.

⁴³⁸ Nejvíce to bylo patrné v Pavlíkově, viz Rakovnicko-Křivoklátsko, In: *Sociální demokracie*, ze dne 28. července 1922, ročník XIV, číslo 30, s. 5.

⁴³⁹ Provádění pozemkové reformy na velkostatku Křivoklátském, In: *Sociální demokracie*, ze dne 15. února 1923, ročník XV, číslo 7, s. 3.

⁴⁴⁰ Zpráva o intervenci u S.P.Ú v Praze, In: *Sociální demokracie*, ze dne 1. března 1923, ročník XV, číslo 9, s. 3.

⁴⁴¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/2, Kupní smlouva Tělocvičná jednota Sokol v Nové Huti pod Nižborem ze dne 30. prosince 1930, kt. 1468.

Tamtéž, Usnesení o kupní smlouvě Tělocvičné jednoty Sokol v Křivoklátě ze dne 12. srpna 1921.

NA Praha, UŘSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Přídělů Tělocvičným jednotám Sokol (Menší město Pražské, Smíchov II, Vyšehrad, Praha II, Hradčany) v Újezdě nad Zbečnem od Ústředního ředitelství státních lesů a statků ze dne 3. července 1933, kt. 696.

z důvodů ohrožení souvislého hospodaření Státních lesů a statků i z obavy, aby se přiděl nestal precedentem pro další uchazeče, raději nepovolil. Součástí argumentace SPÚ bylo také zdůvodnění, že „*státní majetek, převzatý podle zákonů o pozemkové reformě pro čsl. stát – státní lesy a statky, nemůže býti dále přidělován.*“⁴⁴² Snaha po uspokojení požadavku Sokola přesto vedla Státní lesy a statky alespoň k nabídce pronájmu údolí potoka Vůznice pro letní tábořiště.⁴⁴³ V roce 1938 žádal o prodej lesa Miloš Seifert, zakladatel woodcraftu,⁴⁴⁴ kterému byly náhradou taktéž nabídnuty jiné části lesa.⁴⁴⁵

Zásadním mezníkem pro vývoj křivoklátského velkostatku se stalo jeho převzetí československým státem v roce 1929. Nehledě na tuto okolnost ale pozemková reforma na Křivoklátsku pokračovala i v následujících letech. V roce 1930 žádal Společenský klub⁴⁴⁶ v Praze o přiděl stavebních parcel i s budovami v katastru obce Nová Huť a Stradonice ve výměře 3 ha 86 arů. Plánoval zde vytvořit víkendovou kolonii pro své členy. Mimo jiné mezi osazenstvo tohoto Klubu patřili i bývalý ředitel SPÚ, ve třicátém roce ministr národní obrany Karel Viškovský, dále například Hana Benešová, choť ministra zahraničních věcí, univerzitní profesor Jan Krčmář, guvernér národní banky Vilém Pospíšil, odborový přednosta kanceláře prezidenta republiky Josef Schieszl a další známé osobnosti veřejného života.⁴⁴⁷ SPÚ tento drobný přiděl Spolku schválil. V žádosti je uvedeno, že se jedná o nevyužívané pozemky s budovami a Spolek se o ně dostatečně postará. Úředníci pozemkového úřadu se blíže nepozastavovali nad osobami žadatelů, lze ale předpokládat jejich vliv na výsledek.

Poté, kdy došlo k odevzdání velkostatku Křivoklát do správy Ministerstva zemědělství ČSR - Ústředního ředitelství státních lesů a statků, se mezi 35 nabyvatelů drobných přidělů rozdělilo 64 ha.⁴⁴⁸ Mezi největší patřilo Obecně prospěšně stavební družstvo ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřízců republikánské strany. Přiděl jim požadované půdy

⁴⁴² Citováno dle: NA Praha, URSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Záznam ze dne 4. března 1932, kt. 695.

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ VAVRDA, Miloslav. *Miloš Seifert, zakladatel českého woodcraftu: biografická črta a výčet literárního díla*, Praha 1932.

⁴⁴⁵ NA Praha, Ředitelství státních lesů a statků (dále ŘSLS), Žádost o prodej části lesa ze dne 23. června 1938, kt. 89.

⁴⁴⁶ Společenský klub na Příkopech byl založen z peněz Ministerstva zahraničních věcí ČSR pro propagaci Československa v cizině, navazování kontaktů s významnými hosty apod. Viz ČECHUROVÁ, Jana. Místo setkání Společenský klub v Praze na Příkopech, In: *Psáno do oblak. Sborník k nedožitému sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, Praha 2011, s. 41–47; O roli Společenského klubu se zmiňuje KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, Praha 1990, s. 23–26.

⁴⁴⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/3, Žádost o přiděl z června 1930, kt. 1468.

⁴⁴⁸ NA. SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1 E 1/2, Příloha A k protokolu ze dne 31. prosince 1931 o definitivním odevzdání Křivoklátska do správy ministerstva zemědělství – ústředního ředitelství státních lesů a statků, kt. 1436.

Do počtu nabyvatelů není započteno Lesní družstvo ve Zbiroze, jež získalo západní část poleší Skryje ve výměře 462 ha. Stejně tak není počítáno 73 ha společnosti Eruptiva v Praze.

se neobešel bez potíží. Proti odprodeji protestoval advokát Otokar Hinke „*jménem svým a v plné moci majitelů realit ležících pod lesem zvaným Malý Žlubinec v Nové Huti pod Nižborem*“,⁴⁴⁹ který argumentoval narušením krajinyotvorného rámce. SPÚ navzdory stížnosti rozhodl o přidělu pro Obecně prospěšné stavební družstvo ve výměře 7,5 ha.

Zcela nestandardní situací byl drobný přiděl skrže obecní samosprávu, konkrétně při zajišťování přidělů ze statku *Broumy*. Statek *Broumy*, hospodářský celek s výměrou 116 ha, v roce 1923 odprodal velkostatek Křivoklát z volné ruky za 310 000 Kč přímo obci Broumy.⁴⁵⁰ Lze předpokládat, že tato forma odprodeje přinesla Fürstenbergovi větší finanční zisk, nežli běžné přidělové řízení, v němž původní majitel získal jen částečnou náhradu, vypočítávanou dle náhradového zákona. Pro SPÚ výhoda spočívala v tom, že došlo k urychlení pozemkové reformy v dané obci. Následující vývoj ukázal, že na celé věci měl určitý zájem i starosta obce Broumy.

Proti koupi protestovali někteří obyvatelé obce Broumy, protože se obávali nevýhodnosti tohoto kroku. Zřejmě by preferovali provedení přidělu půdy standardním způsobem, tedy prostřednictvím SPÚ. Jejich stížnost ale byla Zemským správním výborem zamítnuta jako bezdůvodná s vysvětlením, že „*obec Broumy jest v předmětné záležitosti koupě dvora Broumského pouhou [z]prostředkovatelkou mezi majitelem dvora a obyvateli obce, usilující o rychlý přiděl půdy, a že nevyplatí se obava stěžovatelů ohledně finanční újmy obce.*“⁴⁵¹ Následující léta ukázala, že pochybnosti byly oprávněné. Starosta obce Broumy František Vlach v roce 1924 předložil SPÚ seznam uchazečů o půdu v obci, který byl schválen. Při následném přidělu ale Vlach zneužil svých pravomocí. Snažil se neoprávněně vystupovat jako zástupce SPÚ (sic!) a půdu distribuoval dle svého uvážení. Též vybíral od uchazečů o půdu peníze jako zálohy a finanční záležitosti obstarával bez oficiální asistence SPÚ. Později byl Vlach ve svém starostenském úřadu vystřídán a nové zastupitelstvo obce prověřovalo jím provedené přiděly. Kvůli nesrovnalostem kontaktovalo SPÚ, a tak se na nestandardní způsob přidělu v obci přišlo. Z tohoto důvodu SPÚ v roce 1933 zvažovalo proti Vlachovi zavedení trestního řízení. O dalším vývoji sporu však nejsme informováni. K zaknihování přidělů, tedy právnímu převedení půdy do rukou nových vlastníků, došlo až v roce 1938. Nestandardně dlouhá časová prodleva si vyžádala přeměření přidělů a uzavření dodatků k tržové smlouvě.

⁴⁴⁹ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/2, Rozklad proti parcelaci lesa Malý Žlubinec ze dne 1. srpna 1930, kt. 1468.

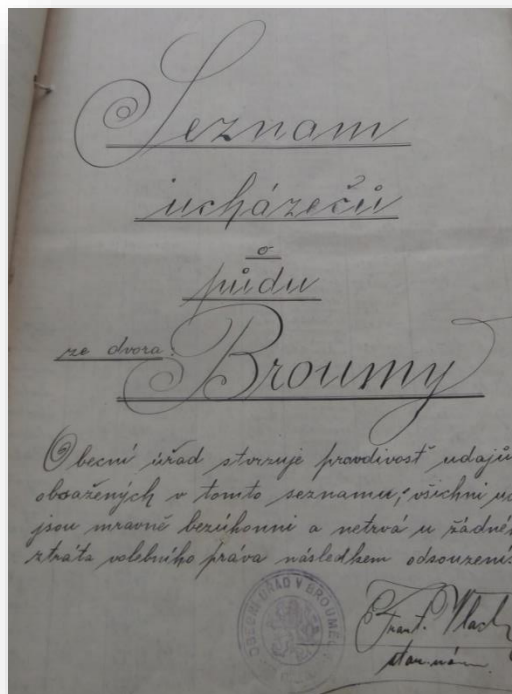
Otokar Hinke vlastnil dům čp. 181 v Nové Huti pod Nižborem.

⁴⁵⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/1, tržová smlouva mezi Fürstenbergem a obcí Broumy, podepsána dne 9. srpna 1923, kt. 1467.

⁴⁵¹ Citováno dle: Tamtéž, rozhodnutí Zemského správního výboru ze dne 19. února 1924, kt. 1467.

Pro shrnutí lze konstatovat, že redistribuce půdy skrze obecní zastupitelstvo se na tomto konkrétním příkladu ukázala jako značně problematická.

Obrázek 8 Seznam uchazečů o půdu ze dvora Broumy

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/1, Odprodej obci Broumy, kt. 1467.

4.1.2 Lesní přiděl na velkostatku Křivoklát

Vzhledem k tomu, že značnou část velkostatku Křivoklát zabíraly lesy, je třeba se u otázky lesní reformy pozastavit. Obecně se o ně nejčastěji ucházely obce či stát, stejně tak tomu bylo i na Křivoklátsku, kde nakonec většinu získala Československá republika pro Státní lesy a statky. Přesto došlo k velkému sporu mezi SPÚ a městem Nové Strašecí. Již roku 1926 si město předjednálo svolení SPÚ k odkupu zhruba 316 ha lesní plochy od fürstenberského velkostatku a začalo na ní hospodařit.⁴⁵² Na nákup lesa a jeho obhospodařování si zastupitelstvo v roce 1928 zapůjčilo u Okresní záložny hospodářské v Novém Strašecí 2 300 000 Kč.⁴⁵³

⁴⁵² Zároveň plánovalo město odkoupit od velkostatku Mšec lesy ve výměře 490 ha. NA Praha, UŘSLS, Dopis ze dne 27. prosince 1928, podepsán starosta Eduard Rosývač, kt. 695; Město se původně ucházelo o 100 ha, ale SPÚ z důvodů rentability navrhl převzít vyšší výměru, viz NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3, Záznam o návštěvě v Kanceláři prezidenta republiky ze dne 29. listopadu 1929, podepsán Přemysl Šámal, kt. 1470.

⁴⁵³ Tamtéž, dopis ze dne 4. srpna 1928, podepsán Rosývač.

Ačkoliv již Nové Strašecí složilo finanční zálohu, SPÚ trhovou smlouvu neschválil, jelikož se plánoval převod těchto lesů na Státní lesy a statky. Zástupci města se však s tímto postupem nechtěli smířit a snažili se rozhodnutí SPÚ zvrátit – intervenovali u SPÚ, Ministerstva zemědělství ČSR, Generálního ředitelství státních statků a lesů a žádali dokonce o schůzku s prezidentem republiky, což jim povoleno nebylo.⁴⁵⁴ Celá záležitost se řešila až na předsednictvu ministerské rady,⁴⁵⁵ přesto ale nakonec Nové Strašecí se svojí žádostí o lesy neuspělo. Obec musela ustoupit zájmům Ministerstva zemědělství ČSR.

Spory též provázely prodej městu Unhošť, jež získalo od velkostatku lesy ve výměře 435 ha 55 arů. Město se zároveň při té příležitosti mělo zavázat, že odprodá 13ti drobným uchazečům pozemky v celkové výměře cca 11 ha.⁴⁵⁶ Je třeba podotknout, že se nejednalo o ojedinělou záležitost. Při prodeji větších souvislých celků se nabyvatel zavazoval nabídnout část půdy pro uspokojení poptávky drobného přídělů. Stejný případ lze sledovat i při prodeji zbytkového statku Petrovice sestrám Pekárkové a Tuhé, které přislíbily uchazečům o drobný příděl nabídnout 30 ha. (srov. kap. 4.2.1.1, s. 128–131) Odprodej lesů Unhošti se neobešel bez komplikací – proti podmínce drobného přídělů město protestovalo u Nejvyššího správního soudu s odůvodněním, že se jedná „o nepřípustný zásah do smluvní svobody a nepřípustný zásah do majetkoprávní sféry smluvní strany“.⁴⁵⁷ Dle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu však podmínka drobného přídělů neodporovala zákonům o pozemkové reformě a stížnost proto považoval za bezpředmětnou.

O lesy z křivoklátského velkostatku již roce 1921 projevil zájem také město Rakovník. Fürstenbergem požadovaná částka (2 700 000 Kč) se městské radě zdála příliš vysoká a s odkupem váhala. Vyjednávání ale přinesla úspěch a na konci roku 1925 město odkoupilo 819 ha olešenských lesů – a dále ještě 315 ha obecních lesů. Město získalo i olešenský dvůr o rozloze 85 ha půdy s 823 ha lesů, spolu se zámkem a všemi hospodářskými budovami, a to za výhodnou kupní cenu 500 000 Kč.⁴⁵⁸

Z fürstenberského velkostatku získaly lesy obce (Unhošť, Rakovník,...), ale jejich značná část přešla do majetku státu pod správu Ministerstva zemědělství ČSR. Později byla převedena pod podnik Československé státní statky a lesy, na něž se ještě obraceli žadatelé

⁴⁵⁴ NA Praha, UŘSLS, Dopis kanceláře presidenta republiky ze dne 14. ledna 1929, kt. 695.

⁴⁵⁵ NA Praha, PMR, Záznam ze dne 17. října 1928, kt. 3525.

⁴⁵⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, vyznění od SPÚ městu Unhošť a ředitelství velkostatku Křivoklát ze dne 8. dubna 1927, kt. 1435.

⁴⁵⁷ NA Praha, NSS, Rozhodnutí o stížnosti obce Unhošť ze dne 10. září 1928, kt. 832; Nejvyšší správní soud řešil i stížnost v Krušovicích, zde ale nebyl aktérem velkostatek, ale Eugen Forster a Michal Korec.

⁴⁵⁸ NOSÁLOVÁ, Jana. Rakovnický starosta Čeněk Vaněček a jeho působení ve městě v letech 1923–1938, In: *Rakovnický historický sborník VI/2005*, Rakovník 2005, s. 114.

o půdu. Ve většině případů se jim z důvodu arondace státního majetku spíše nabízela různá alternativní řešení a panovala snaha podržet majetek celistvý v rukou státu.

4.1.3 Drobný příděl na velkostatku Plasy – „komplikované hledání kompromisu“

Podle oficiální Voženílkovy statistiky z roku 1930 získali drobní nabyvatelé na Plasku zhruba 2 059 ha veškeré půdy, tedy téměř šestnáct procent z původní výměry velkostatku. Dle neoficiální statistiky nacistické správy se ale v rámci drobného přídělu rozdělilo zhruba 1 479 ha.⁴⁵⁹ Pro vysvětlení tohoto rozdílu se nabízejí dvě hypotézy – buď je součástí Voženílkových údajů i příděl půdy dlouhodobým pachtýřům (zhruba 697 ha, dohromady tedy 2 138 ha), pro něž statistika z roku 1930 vlastní kategorii nemá, či se autor jakožto prezident SPÚ snažil výsledky reformy nadhodnotit a podtrhnout tak její úspěšnost započítáním plánovaných přídělů, které nakonec nemusely proběhnout. Časový odstup obou statistických šetření navíc nevylučuje drobné pohyby půdního fondu, které mohou výsledné údaje zkreslovat.

O drobném přídělu archivní prameny nejvíce informují, pokud došlo k nějakému sporu, či jiné specifické situaci.⁴⁶⁰ Platby za drobný příděl se opožďovaly – například z drobného přídělu provedeného v roce 1923 nemělo 90 nabyvatelů o třináct let později své závazky vyrovnány a na úrokových nedoplatecích dlužili celkem 3 950 Kč.⁴⁶¹ V případě drobného přídělu na Plasku se finanční vypořádávání nabyvatelů s SPÚ, potažmo se státem protahovalo a některé závazky byly uhrazeny až na počátku padesátých let 20. století.⁴⁶² Konkrétně jsme zpraveni o případě Anny Hauznerové v Kopidlech, která částku vyrovnala, až když pozemky získané z pozemkové reformy převáděla na svoji dceru Boženu Rejčovou. Lze předpokládat, že takovýchto případů bude více, a to i na jiných velkostatcích. Bohužel pramenná základna nedovoluje kompletní rekonstrukci míry zadlužení drobných nabyvatelů.

Z drobného přídělu se často saturovaly požadavky různých spolků a volnočasových sdružení, přesto na Plasku nesledujeme takovou paletu žadatelů jako na Křivoklátsku. Mezi nabyvatele z této kategorie se například zařadil Včelařský spolek pro Plasy a okolí, kterému

⁴⁵⁹ NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 416-L 417, kt. 172.

⁴⁶⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E1, Úprava přidělové ceny Kralovice, Hradecko, kt. 3607; Tamtéž, úprava přidělové ceny včelařskému spolku pro Plasy a okolí ze dne 12. listopadu 1929.

⁴⁶¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, Záznám o revizi účtů z května 1936, kt. 3621; O příčinách zadlužení blíže viz LACINA, VI. *Zadlužení kapitalistického zemědělství...*

⁴⁶² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, Záznám Okresního soudu v Plasích ze dne 26. února 1951, kt. 3621.

SPÚ poskytl slevu z přidělové ceny.⁴⁶³ Snižování již stanovené přidělové ceny na tomto velkostatku nebylo výjimečnou záležitostí. Nabyvatelé půdy od dvora Hubenova se domáhali snížení ceny, protože se v tomto případě jednalo o málo úrodnou půdu. V žádosti adresované SPÚ uváděli, že: „*Když v roce 1926 jednalo se o přiděl těchto pozemků v Lidovém domě v Kralovicích, bylo tehdy výslovně prohlášeno zástupcem Stát. Poz. Úř. V Plzni, že 1 ha pozemků ode dvora Hubenova bude za 1 400 Kč – až 1 700 Kč. Teprve po tomto prohlášení uchazeči o přiděl pozemků podepsali příslušné přihlášky o přiděl!*“⁴⁶⁴ Přídělový komisař jejich žádost potvrdil a SPÚ se rozhodl původní přidělovou cenu snížit.⁴⁶⁵

Součástí drobného přidělu byla i preludia pozemkové reformy, a to akce R a S. Akce S – stavební byla SPÚ prezentována jako významná podpora stavebního ruchu.⁴⁶⁶ Akce R byla primárně mířena na zemědělce, jimž se přidělovala půda okrajová a odlehlá.⁴⁶⁷ Tyto akce vycházely z přidělového zákona z 30. ledna 1920. Stalo se tak ještě před vznikem obvodové úřadovny SPÚ v Praze. Na velkostatku Plasy po skončení těchto akcí v roce 1924 bylo celkem převzato 31 ha 14 a, za celkovou částku 255 110,06 Kč.⁴⁶⁸

Drobný přiděl na velkostatku Plasy provázely i problémy rázu organizačního. Původně měl přidělový komisař úřadovat v Plasích, ale vzhledem ke geografickému rozložení půdního fondu i dalšího parcelovaného velkostatku (Liblín) se na žádost domkařů přesunul do Kralovic.⁴⁶⁹ Zároveň SPÚ pověřil důvěrníka domkařů vysvětlováním uchazečům, jak postupovat při žádostech o půdu, aby „*nebyl personál v obvodové úřadovně v Plzni zbytečně návštěvami obtěžován, neb je tam mnoho práce a málo sil, zejména právníků.*“⁴⁷⁰ Jelikož neexistovala oficiální kancelář přidělového komisaře, úřadoval z místního hostince u Gšvinda (vždy ve čtvrtek od 9 do 12 hodin).⁴⁷¹

Na velkostatku Plasy narážela pozemková reforma na výrazné komplikace, a to hned z několika důvodů. Dne 28. září 1924 se v Kralovicích sešel veřejný protest proti způsobu provádění parcelace od dvora Lednice. Dle rezoluce, již protestující odeslali SPÚ, řada

⁴⁶³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E2/2, Úprava přidělové ceny Včelařskému spolku ze dne 12. listopadu 1929, kt. 3608.

⁴⁶⁴ Citováno dle: Tamtéž, Žádost ze dne 26. dubna 1929, podepsáni Vodička Jan, Vašmucius Josef, Jakeš František, Redl Vojtěch, Brejcha Václav, Kříž Vojtěch, Ekert Vojtěch, Vopat Josef, Soukup Václav, Koura Jaroslav, Pírnerová Barbora, Bušek Jaroslav, Vaňourek Václav, Blecha František, Bušek Jan, Sofr Karel, Krůtová Františka.

⁴⁶⁵ Tamtéž, Návrh I. odboru, nedatováno, podepsán Žatecký.

⁴⁶⁶ *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech...*, s. 25.

⁴⁶⁷ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR.*, s. 193.

⁴⁶⁸ SOA Nepomuk, Velkostatek Plasy (dále VS Plasy), inv. č. 936 Záležitosti pozemkové reformy, záznam datován 1. října 1926, uveden stav let 1920–1924, kt. 452.

⁴⁶⁹ OPATRŇÝ František, Přídělování pozemků na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 7. dubna 1922, číslo 2., roč. IX., s. 2.

⁴⁷⁰ Citováno dle: Tamtéž.

⁴⁷¹ Pozemková reforma, In: *Kralovický obzor*, ze dne 16. června 1922, číslo 22., ročník IX., s. 2.

uchazečů obdržela v průběhu roku 1923 příděl a složila zálohu, přesto došlo k odebrání pozemků a z Lednic byl vytvořen zbytkový statek, jenž získal dosavadní nájemce Jánský. Dále se rezoluce ohrazovala proti přidělení zbytkového statku Kaceřov Jaromíru Spěváčkovi⁴⁷², který již vlastnil dvůr Bertín a chystal svatbu s majitelkou dvora Šipy (dohromady by vlastnil cca 600 ha).⁴⁷³ Ačkoli na základě této rezoluce došlo k prošetření, byly Jánskému i Spěváčkovi zbytkové statky přiděleny. Protestující uváděli, že jejich požadavky na příděl nebyly uspokojeny, nicméně již o dva roky později (1926) zbývala půda k drobnému přidělu a potencionální zájemci byli opakovaně vyzýváni k podávání přihlášek.⁴⁷⁴

Problémy se objevovaly i při jednání s jednotlivci. Obecní úřad v Mladoticích zaslal k SPÚ stížnost na Josefa Mrázka, nájemce louky, který „*si počíná příliš mnoho totiž kácí kdejaký strom kolem struh.*“⁴⁷⁵ Na tuto situaci zareagovalo ředitelství velkostatku Plasy, s nímž měl Mrázek uzavřenou pachtovní smlouvu, a přidělový komisař, kteří žádali Josefa Mrázka, aby stromy nekácel.⁴⁷⁶ V témže roce se plánovalo Mrázkovi propachtovanou louku ve výměře 59 arů podrobit drobnému přidělu, jelikož v obci dosud nebyla otázka drobného přidělu plně vyřešena a mladotičtí domkaři se ucházeli o další půdu. V této souvislosti Mrázek žádal o odložení drobného přidělu, aby „*plně využil všechna hnojiva, která do louky dal.*“⁴⁷⁷ Nejspíše mu bylo vyhověno a otázka drobného přidělu se v Mladoticích podařila vyřešit, jelikož se nedochovaly doklady o dalších komplikacích.

Poměrně velkou kauzou, jež skončila u Nejvyššího správního soudu, se stal příděl obci Kaznějov. Její zastupitelé se ucházeli o rybník, který od velkostatku pronajímala firma Dolové a průmyslové závody (J. D. Starck), „*jen proto [...] aby zajistila si trvalou možnost svádění splašků škodlivinami z chemické továrny pocházejícími prosycených do rybníka.*“⁴⁷⁸ Předběžně se zástupci obou stran dohodli na řešení mimo SPÚ, přesto Metternich firmě J. D. Starck rybník odprodal. Starosta protestoval proti celé akci u SPÚ, který předtím Metternichovu a Starckovu smlouvu schválil. Kaznějov se svojí stížností neuspěl, protože dle argumentace SPÚ firma Starck umožněním přístupu k rybníku splnila požadavky obce. Kaznějovští se však cítili být reformou poškozeni, a tak podali stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, který ji ale pro

⁴⁷² Majitelem zbytkového statku Kaceřov se ale stal bratr původního nájemce Jaromíra Spěváčka, Ladislav Spěváček.

⁴⁷³ Provádění pozemkové reformy na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 3. října 1924, číslo 36, ročník XI.

⁴⁷⁴ Parcela dvora Hubenova, In: *Kralovický obzor*, ze dne 6. srpna 1926, číslo 28, ročník XIII., s. 2.

Dvůr Hubenov s lesy, In: *Kralovický obzor*, ze dne 3. září 1926, číslo 32, ročník XIII., s. 2.

⁴⁷⁵ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I A 2, Stížnost ze dne 3. dubna 1924, kt. 3605.

⁴⁷⁶ Tamtéž, Dopis přidělového komisaře adresovaný SPÚ ze dne 6. června 1924, kt. 3605.

⁴⁷⁷ Citováno dle: Tamtéž. Dopis přidělového komisaře obvodové úřadovně ze dne 5. září 1924, kt. 3605.

⁴⁷⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Stížnost obce Kaznějov ze dne 12. listopadu 1929, kt. 3606.

bezpředmětnost zamítl.⁴⁷⁹ Dle judikatury Nejvyššího správního soudu „nemá nikdo právní nárok na přiděl zabrané půdy. Je pak jedině věcí státního pozemkového úřadu, aby posoudil, zda zamýšlená transakce nevádí cílům pozemkové reformy.“⁴⁸⁰

V dubnu 1936 se zástupci SPÚ dotazovali, zda by majitel velkostatku nebyl ochoten odprodat část půdního fondu. „Ministerstvo zemědělství má v záznamu velký počet uchazečů o přiděl půdy, kterým nebylo možno vyhověti. Jsou to kvalifikovaní zemědělci, někteří se značným kapitálem, nebo zase bývalí zaměstnanci velkostatků, kteří hledají vhodné objekty ke koupi nebo do nájmu.“⁴⁸¹ Forma dokumentu naznačuje, že šlo o oběžník, jež zástupci SPÚ zaslali i jiným velkostatkářům. Nejednalo se tedy o nijak specifickou situaci pro velkostatek Plasy. Na základě zachovaných dokumentů nejspíše Metternich na žádost SPÚ nereagoval, ostatně hospodaření na velkostatku přejal až v roce 1938 po dovršení dospělosti.⁴⁸²

4.1.4 Lesní přiděl na velkostatku Plasy

Když SPÚ přikročil na počátku třicátých let k lesní reformě, zabral část lesů od velkostatku Plasy a určil je pro okolní obce. Metternich je sice směl odprodat z volné ruky,⁴⁸³ obce ale protestovaly, jelikož se jim Metternichem požadovaná cena zdála vysoká (již v roce 1923 jim totiž nabízel lesy za mírnější ceny).⁴⁸⁴ K dohodě mezi vlastníkem velkostatku a obcemi nedošlo, a tak se k SPÚ v Praze vypravila deputace zástupců obcí, která si na vysoké ceny stěžovala, přičemž obce Kralovice a Plasy vystoupily s dalšími speciálními požadavky. Ucházely se o lesy, jež nebyly pojaty do záboru. SPÚ jim ovšem v tomto bodě odmítl vyhovět.⁴⁸⁵ Obce nesouhlasily s finančními požadavky velkostatku a odhadem cen pověřily SPÚ, na které následně přistoupily.⁴⁸⁶ Dne 12. října 1933 došlo k podpisu prvních kupních smluv mezi velkostatkem a obcemi (110 ha získaly čtyři obce).⁴⁸⁷ Lesní přiděl se tedy

⁴⁷⁹ NA Praha, NSS, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 29. listopadu 1933, kt. 832.

⁴⁸⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 3. A dále argumentace pokračuje: „Uchazeč o přiděl nemůže proto, že se o přiděl uchází, brániti se proti směně pozemku, o jehož přiděl se uchází. Taktéž poukaz na to, že veřejný zájem brání udělení souhlasu, neposkytuje stěžující si obci postavení strany, neboť hájení veřejných zájmů přísluší v této relaci výlučně státnímu pozemkovému úřadu.“

⁴⁸¹ Cit. Dle: SOA Nepomuk, VS Plasy, sign. 2 dom, Dopis č. j. 3739/36 ze dne 27. dubna 1936, podepsán Češka, kt. 261.

⁴⁸² Archiv České Národní banky, Praha (dále AČNB Praha), Živnostenská banka, sign. ŽB 7504-25, Vklad vlastnického práva dne 13. září 1938 – výtah z pozemkových knih.

⁴⁸³ Lesní reforma na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 26. června 1931, číslo 26, ročník XVIII., s. 2–3.

⁴⁸⁴ Lesní reforma na Kralovicku zahájena, In: *Kralovický obzor*, ze dne 21. srpna 1931, číslo 34, ročník XVIII., s. 1.

⁴⁸⁵ Postup lesní reformy na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 8. dubna 1932, číslo 14, ročník XIX., s. 2.

⁴⁸⁶ Lesní reforma na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 2. června 1933, číslo 22, ročník XX., s. 1.

⁴⁸⁷ První výkupy v lesní reformě na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 20. října 1933, číslo 42, ročník XX., s. 2.

na velkostatku Plasy podařilo vyřešit a obce byly s výsledky spokojeny. Neprodala se jen dvě polesí „Potvorovská hora“ a „Ostrý kluk“, pro něž se následně hledali kupci.⁴⁸⁸

Odprodej části lesa zvaného „Potvorovská hora“ se řešil po celá třicátá léta, velkostatek jednal s obcemi Chrašťovice a Řemešín.⁴⁸⁹ Protože se z Řemešína nikdo k jednání nedostavil, obecní zastupitelstvo žádalo odročit odprodej na dobu neurčitou. S tím správa velkostatku nesouhlasila a jednala pouze se zástupci Chrašťovic, kteří byli ochotni převzít i část původně určenou Řemešínu (celkem 93 ha pro Chrašťovice).⁴⁹⁰ Jednání rovněž neuspěla s dalším uchazečem, kterým byl bývalý hospodářský správce Václav Skřivan.⁴⁹¹ Z korespondence s SPÚ vyplývá, že dohoda s Chrašťovicemi nebyla uzavřena, protože obec požadovala 15 ha konkrétní části polesí pro zarovnění hranic majetku.⁴⁹² Tento bod představoval pro velkostatek zásadní překážku a z celé transakce sešlo. Pro polesí byl vybrán jako nový uchazeč Ing. Stanislav Brázda.⁴⁹³ Záhy se však objevila nová komplikace – Brázda se obával, zda SPÚ schválí platbu na účet Živnostenské banky, jelikož nezletilý dědic (Paul Alfons Metternich) měl zřízen speciální fond, kam měly být skládány finanční částky. Právní zástupce Stanislava Brázdy vyžadoval výslovný souhlas generálního plnomocníka v následujícím znění: *„Souhlasím s tím, aby cena tržová za prodej nemovitosti panu Ing. Stanislavu Brázdovi od panství knížete z Metternich-Winneburgu ‚Potvorovská hora‘ Kč 162 500 – nebyla skládána do soudního deposita pro nezletilého Pavla Alfonsa Maria knížete z Metternich-Winneburgu, nýbrž aby byla složena do Živnostenské banky, filiálky v Plzni, a aby její použití bylo vykázáno při konečném poručenském účtu.“*⁴⁹⁴ K dohodě nakonec došlo a Stanislav Brázda z polesí získal výměru 73 ha⁴⁹⁵ a obec Řemešín 23 ha.⁴⁹⁶

V případě Stanislava Brázdy se jedná o skupování půdy a tvoření vlastního pozemkového celku jako v Petrovicích na Křivoklátsku (srov. kap. 4.2.1.1, s. 128–131). Továrník Stanislav Brázda získal v roce 1936 polesí zbytkového statku *Kalec* od velkostatku

⁴⁸⁸ Příznivý konec lesní reformy na Kralovicku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 22. června 1934, číslo 24, ročník XXI, s. 2.

⁴⁸⁹ SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 629, sign. 5 dom, dopis datován 26. ledna 1935 v Plasích, adresován ústřední administraci do Dolních Beřkovic, kt. 238.

⁴⁹⁰ Tamtéž, dopis datován 25. března 1935, kt. 238.

⁴⁹¹ SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 668, sign. 2 dom, dopis ze 17. listopadu 1936, za Okresního hejtmana podepsán Ing. Kytka, kt. 261.

⁴⁹² Tamtéž, dopis z 20. února 1936, podpis nečitelný, kt. 261.

⁴⁹³ Tamtéž, záznam datován 3. prosince 1936, nesignován, kt. 261.

⁴⁹⁴ Citováno dle: SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 668, sign. 2 dom, dopis datován 14. března 1938, nesignován, kt. 261.

⁴⁹⁵ Stanislav Brázda je zde uváděn jako majitel statku Kalec, který ale ve skutečnosti nevlastnil, odkoupil pouze část lesa od zbytkového statku Kalec.

⁴⁹⁶ Tamtéž, záznam datován 30. března 1938, podepsání Wollman, Teichmann, Soukup, Zikmund, Holanec, kt. 261.

Manětín ve výměře 375 ha (sic!).⁴⁹⁷ O dva roky později zakoupil od velkostatku Plasy část polesí *Potvorovská hora* ve výměře 73 ha.⁴⁹⁸ Za les s hájovnou zaplatil 162 500 Kč, jednalo se o prodej z volné ruky.⁴⁹⁹ Ministerstvo zemědělství IX. odbor (nástupce SPÚ) tento odprodej bez připomínek schválilo, přestože výsledná výměra v rukou jednoho nabyvatele dosáhla 448 ha, čímž tedy došlo k překročení zákonem ustanovené výměry 250 ha veškeré půdy.

Stejně jako u Petrovic lze předpokládat, že v případě, kdy byl nabyvatel schopen o majetek bez finančních obtíží pečovat, panovala snaha ze strany úřadů jej takovému uchazeči poskytnout nehledě na legislativní rámec. Důležité je upozornit na období, kdy Stanislav Brázda svůj majetek získává. Ve druhé polovině 30. let se formálně pozemková reforma považovala za skončenou (zánik SPÚ) a nedocházelo k tak velkým přesunům půdy jako na počátku dvacátých let.⁵⁰⁰ Úřední místa se snažila spíše získat kapitálově silné a efektivně hospodařící nabyvatele, nežli klást důraz na literu zákona. Naproti tomu Petrovice na velkostatku Křivoklát získaly Jirákovy dcery v první polovině 20. let na úkor drobných nabyvatelů velice nestandardním způsobem.

Ke komplikacím došlo i v případě prodeje lesní plochy „Ostrý kluk“. SPÚ určil za nabyvatele obce Chotinou (35,5 ha), Žichlice (27 ha), Kaceřov (20,96 ha), Planou (12,93 ha) a Družstvo Valeš a spol. (6 ha). Jednání ovšem zdržovala obec Chotiná, a proto ani ostatní nabyvatelé nezaplatili částky ve stanovené lhůtě. Velkostatek proto požádal SPÚ o povolení odprodat celé lesní oddělení ve výměře 97,44 ha obci Kaceřov, což se nakonec uskutečnilo.⁵⁰¹

4.1.5 Drobný příděl na velkostatku Radnice – „půda zbývá“

Podle statisticky podchyceného stavu k roku 1930 získali na Radnicku drobní nabyvatelé zhruba 472 ha veškeré půdy, tedy sedmnáct procent z původní výměry velkostatku.⁵⁰² Podle revize pozemkové reformy prováděné Ministerstvem zemědělství ČSR v roce 1947 se však rozdělilo prostřednictvím SPÚ jen 390 ha (pracovní programy 1923

⁴⁹⁷ Státní okresní archiv Plzeň-sever (dále SOkA Plzeň-sever), pobočka Plasy, Okresní úřad Kralovice, sign. X Ai, Zpráva o statku Kalec, kt. 105.

⁴⁹⁸ SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 668, sign. 2 dom, záznam datován 30. 3. 1938, podepsání Wollman, Teichmann, Soukup, Zikmund, Holanec, kt. 261.

⁴⁹⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I G3/1, Schválení tržní smlouvy ministerstvem zemědělství IX. odbor ze dne 12. července 1938, kt. 3618.

⁵⁰⁰ Zajímavou otázku představují i důvody, proč ve druhé polovině třicátých let Stanislav Brázda kupuje lesy – snaží se získat vlastní les pro svůj sociální vzestup, či uložit peníze nebo chce obchodovat se dřevem? Otázky spojené s prodejem lesů v této době by si zasloužily vlastní analytickou studii.

⁵⁰¹ SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 629, sign. 5 dom, dopis datován 2. dubna 1935, kt. 238.

⁵⁰² VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky pozemkové reformy...*, s. 71.

a 1925).⁵⁰³ Východisko z tohoto rozporu nabízí neoficiální statistika nacistické správy, podle níž SPÚ přerозdělilo cca 399 ha, přičemž Sternberg odprodal na drobném přídělu dalších cca 49 ha (dohromady 447 ha 53 arů).⁵⁰⁴ Při předpokladu, že revize z roku 1947 zachytila jen výměru přidělenou přímo SPÚ, lze na základě nacistické správy usuzovat, že drobný příděl na velkostatku Radnice činil zhruba 450 ha, tedy cca o pět procent méně než uvádí Voženílek v oficiální statistice z roku 1930, v níž se ostatně objevují drobné nepřesnosti i na jiných místech (srov. kap. 4.2.1, s. 125–128).

Stejně jako na jiných velkostatcích i v Radnicích samotné reformě předcházely akce S a R. Netěšily se ale tak velkému zájmu jako v jiných oblastech republiky. Například na dvoře Darová se v akci S uchazeči přihlásili pouze o pilu a v akci R dokonce nebyla podána žádná přihláška. Navíc panovala obava, že někteří nabyvatelé příděl vrátí.⁵⁰⁵ Tento nezájem pramenil ze stavu pozemků, které trpěly nedostatkem spodní vody z důvodu poddolování a ležely poměrně daleko od okolních obcí. Přesto ale při plánovaném prodeji dvora dosavadnímu nájemci Antonínu Sinkulovi zaznívala obava o uspokojení zemědělců, požadovali ode dvora rozdělit zhruba 30 ha.⁵⁰⁶ Vzhledem k tomu, že již před podpisem tržové smlouvy vyslovili zemědělci z okolních obcí souhlas se vznikem zbytkového statku a některé pozemky z důvodu poddolování vrátili, nepřistoupilo se na jejich vysoké požadavky pro příděl od zbytkového statku Darová.

Stejně jako u dalších sledovaných velkostatků i v Radnicích o drobný příděl projevilo zájem volnočasové sdružení, a to již v počátcích reformy. O pozemky se ucházelo Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu radnickému v Radnicích. Obě strany se rychle dohodly a samotný odprodej se realizoval v květnu 1919,⁵⁰⁷ tedy ještě před ustanovením SPÚ, kdy provádění reformy zajišťovalo Ministerstvo zemědělství ČSR.⁵⁰⁸

Pro velkostatek Radnice jsou k dispozici unikátní prameny, které dovolují rekonstruovat povolání uchazečů o půdu na dvorech Březina a Přivětice. Uchazeči na dvoře Březina se

⁵⁰³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L596/1, sign. I E4, Průvodní zpráva IX. odboru k otisku dodatku k dohodě o přejímací ceně ze dne 27. června 1946, kt. 4899.

⁵⁰⁴ NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Listkovnice – Velkostatkové výkazy L 569, kt. 173; Správnost této hypotézy naznačuje i poznámka v konceptu dopisu adresovaném Svazu československých velkostatkářů, v němž se uvádí: „Z velkostatku Radnice se nabízí dobrovolně, bezzáväzně že cirka 60 ha drobného nájmu.“ Citováno dle: SOA Praha, Domáci kancelář Šternberků-Sekretariát Č. Šternberk, inv. č. 134, koncept dopisu z 29. února 1920, kt. 23.

⁵⁰⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L596/1, sign. I G3, Hlášení ze dne 28. října 1922, kt. 4903.

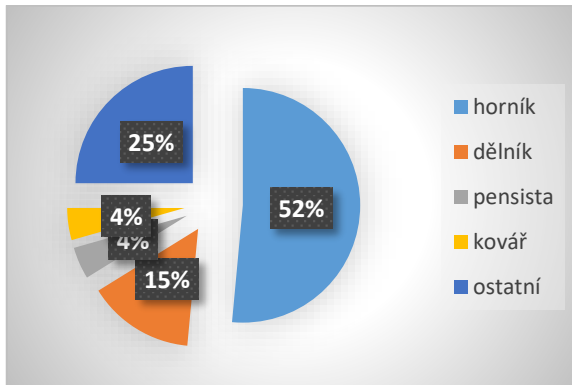
⁵⁰⁶ Tamtéž, Záznam o návštěvě Jana Drnka, tajemníka Svazu západočeských domkářů u SPÚ ze dne 23. června 1923, kt. 4903.

⁵⁰⁷ Tamtéž, Oznámení o prodeji ze dne 26. května 1919, podepsán právník Hugo Epstein, kt. 4903.

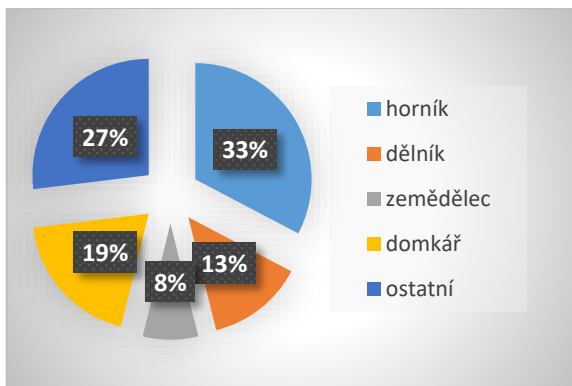
⁵⁰⁸ Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919, tisk 1160, dostupné online: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1160_00.htm [cit. dne 1. května 2016]

nejčastěji hlásili k profesím horník (35 případů) a dělník (10). Do složky „ostatní“ jsou řazena povolání: hlídač, obchodník, truhlář, krejčí, soustružník, cihlař, zámečnick, hrnčír, hostinský, kleštič dobytka a ve dvou případech vdova. Na dvoře Přívětice byla struktura uchazečů o příděl následující: nejvíce byla zastoupena skupina horník (17) a domkář (10), přičemž do kategorie „ostatní“ patří: kovář, cestář, truhlář, zámečnick, pensista, vdova.

Graf 6 Profese uchazečů na dvoře Březina (nahore) a Přívětice (dole)

Zdroj: SOA Nepomuk, Velkostatek Radnice (dále VS Radnice), nezinventarizován, dvůr Březina a Přívětice, č. 237, kt. 124.

4.1.6 Problémy drobného přidělu na sledovaných velkostatkách

Drobný přiděl provázely problémy praktického rázu, které se negativně promítaly do provádění pozemkové reformy, např. hledání úřadovacích prostor pro přidělového komisaře na velkostatku Plasy. Vzhledem k velikosti nedalekého okresního města Rakovník se na Křivoklátsku tyto nepříjemnosti neobjevovaly (odborný poradce úřadoval v budově okresní správy v Rakovníku).⁵⁰⁹ Pro velkostatek Radnice nejsou bohužel k dispozici prameny, které by pozadí reformy zachycovaly. Vzhledem k poloze u Rokycan lze ale předpokládat, že se na rozdíl od velkostatku Plasy podařilo vhodné úřadovací prostory najít již v počátcích provádění reformy.

Na velkostatkách Křivoklát, Plasy i Radnice se mezi malozemědělci a domkaři šířila nespokojenost ohledně provádění reformy. Zájmová sdružení na všech sledovaných velkostatkách postupovala shodně a vyslala rezoluci k SPÚ, který vždy dal pokyn k prošetření. V případě Křivoklátu a Plas se podařilo protestující uklidnit, zčásti i tím, že se jim vyšlo vstříc. Na velkostatku Radnice SPÚ považoval žádost za bezpředmětnou, vzhledem k tomu, že účastníci z řad protestujících již dříve půdu vraceli. Nijak aktivně proto do přidělového řízení nezasáhl a domkaři již více nevystupovali proti. Provádění reformy na velkostatku Plasy a Křivoklát se ocitlo před Nejvyšším správním soudem, vždy ale byla stížnost uznána jako bezdůvodná. Na velkostatku Radnice se analogická stížnost neobjevila, případné spory se řešily při SPÚ.

Na zkoumaných velkostatkách o půdu projevíly zájem volnočasová sdružení buď při akci R, nebo se snažily pozemky získat do svého vlastnictví formou drobného přidělu – ve většině případů úspěšně. Pouze na Křivoklátsku SPÚ ve třicátých letech nevyhověl žádostem, a to z důvodu zachování hospodářských celků. Nabídl ovšem alternativní řešení. Pozornost si jistě zaslouží budování víkendového střediska pro Společenský klub v Praze, jehož prominentní členové disponovali společenskými kontakty, jimiž mohli ovlivnit rozhodování úředníků SPÚ. Ostatně Křivoklátsko se vzhledem ke své výhodné poloze k hlavnímu městu jevílo atraktivní oblastí pro odpočinek, z čehož nejspíše pramení i větší počet uchazečů z řad rekreačních organizací.

Vzhledem k tomu, že na všech sledovaných velkostatkách po provedení prvních kol drobných přidělů půda zbývala, lze předpokládat, že se podařilo poptávku uspokojit, či potencionální uchazeči nedisponovali dostatečným volným kapitálem. Je však třeba vzít

⁵⁰⁹ Odborným poradcem, In: *Sociální demokracie*, ze dne 11. února 1921, ročník XIII, číslo 6, s. 5.

v úvahu i to, že se nejednalo o příliš úrodné regiony. Rozdělená půda formou drobného přidělu činila z velkostatku Křivoklát zhruba osm procent, velkostatku Plasy šestnáct procent a sedmnáct procent na velkostatku Radnice. Výrazně nižší procento u Křivokláta lze vysvětlit jednak převzetím velké části půdy státem, jednak rozsáhlejší plochou celého velkostatku, kterou tvořily převážně lesy.

4.1.7 Otázka pachtu

Pacht představuje nájem pozemku, objektu apod. s využitím užívacího i požívacího práva. Mohl být buď dědičný, podílný či dočasný.⁵¹⁰ Pozemková reforma si vytkla za cíl odbourání pachtu, který byl vnímán jako brzda hospodářství.⁵¹¹ V zákoně o zajištění půdy drobným pachtýřům se pro zisk půdy pro pachtýře uváděly konkrétní podmínky – pachtýř musel půdu pachtovat buď přímo u vlastníka, nebo od jiného pachtýře a sám ji obdělávat; dále musel být v nájmu nepřetržitě od 1. října 1901 (maximálně nedobrovolně přerušen v době války) a nesměl překročit hranici 8 ha zemědělské půdy.⁵¹²

Při určování míry pachtu na sledovaných velkostatech lze vycházet z čísel neoficiální statistiky nacistické správy, pravděpodobně zachycující výchozí stav k roku 1919. Ze tří komparovaných velkostatků byla nejvyšší míra pachtu u Plas, kde se pohybovala kolem 18,6 % (10,42 % velkopacht a 8,18 % drobný pacht).⁵¹³ Dále na Radnicku se v pachtu obhospodařovalo zhruba 8,53 % (velkopacht 4,5 % a drobný pacht 4 %).⁵¹⁴ Na největším zkoumaném velkostatku Křivoklát se v pachtu nacházelo pouze na 4,12 % půdy (velkopacht 1,82 %, drobných pacht 2,3 %).⁵¹⁵ Jedná se o velice nízká čísla, protože průměr obhospodařované půdy v oblasti

⁵¹⁰ HORÁČEK, Cyril. *Učebnice národohospodářské politiky, oddíl druhý, politika, zemědělská a ostatních druhů prvovýroby*, Praha 1914, s. 100–103.

⁵¹¹ Dne 16. dubna 1919 na 46. schůzi Národního shromáždění československého pronesl ve svém projevu Karel Viškovský toto: „Velkostatek po zrušení roboty nalezl v této pachtovní formě prostředek, kterým roboty dále se udržuje a že na těchto pachttech visí ještě dnes celé řady dnů roboty pro velkostatek. Je zajímavé, jak tvrdošíjně udržuje se podobná forma proti právnímu citu lidu a proti vůli samotného zákona.“ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/s046009.htm> [cit. dne 6. května 2016]

Bližší kriticky důvody rozebírá ERŠIL, A. *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, s. 9.

⁵¹² Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁵¹³ NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 416-L 417, kt. 172

⁵¹⁴ NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 569, kt. 173; NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1366, kt. 163. V odpovědi na dotaz SČV uvádí Sternberg propachtovanou výměru 143 ha 79 a, tedy 5, 2 % výměry velkostatku k 15. květnu 1919.

⁵¹⁵ NA Praha, Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 168-IL69, kt. 169.

obvodové úřadovny SPÚ v Plzni (kam spadaly Plasy a Radnice) tvořil cca 35, 8 % (sic!)⁵¹⁶ a v oblasti obvodové úřadovny v Praze (Křivoklát) 46,6 % (sic!).⁵¹⁷

Příčinu výše uvedeného stavu lze spatřovat v strukturálních charakteristikách jednotlivých velkostatků, jež byly převážně tvořeny lesy. Pro Plasy jsou k dispozici přihlášky dlouholetých pachtýřů adresované přímo správě velkostatku, v letech 1919 – 1921 celkem v počtu 26 přihlášek s úhrnnou žádostí zhruba 220 ha (ne všechny žádosti uvádějí přesnou výměru a některé například nesplňovaly zákonné podmínky – např. v pachtu až od roku 1913 apod.).⁵¹⁸

Obrázek 9 Přihláška Matěje Krauze z Tlučné, podpachtýř od roku 1902 (sic!)

Uctívá Věchní správu
Křižciho zaství
v Rasick.

Ja níže podepsaný Matěj Krauz v Tlučné,
žádám ctinou Věchní správu by mě ponechala
pole která jsem užíval jako podpachtýř od
Kartéska Juru od r. 1902. Žásto jsem měl blanket
napsaný samilem o Orchi méni a jisté nenalivam
práva. Žásto pole třetí oddělení ke Křižovicom
za silnici ús. par. 2913. Po ten celý čas co podzemek
užívam jsem ho náležitě obstarával. Mojich
pozemků na které mam právo mam jenom
2. arů. 80. sáhů. 1. louky 1. arů 35 sáhů a pastviny
7 arů 20 sáhů. Jsem odvodaný pouze jenom
ke zemědělské práci, a tento pozemek mě moji
rodinou nevištáruje. Pročž žádám Ctinou
Věchní správu by mě tento kousek podzemku
ponechala. Kladu sebe důvěru, že mně
Věchní správa moji žádosti vihoví.

v Tlučné dne 16. Únoru 1921.
Matěj Krauz.

Zdroj: SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 936, kt. 453.

⁵¹⁶ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky čsl. Pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Plzni*, Praha 1929, nestránkováno.

⁵¹⁷ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky čsl. Pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Praze*, Praha 1929, s. 681.

⁵¹⁸ SOA Nepomuk, VS Plasy, inv. č. 936, Soubor přihlášek pachtýřů, kt. 453.

V roce 1919 pachtýři v Hřebečnickách a Hracholuskách od velkostatku Křivoklát odmítli podepsat pachtovní smlouvy v očekávání nabídnutí k odkupu. Převážně se ale otázka pachtu řešila až počátkem dvacátých let. Na Křivoklátsku nejsou ojedinělé záležitosti, kdy se pachtýři přidělu zřekli z různých důvodů – například „pro vzdálenost a špatnost půdy“.⁵¹⁹ Pravděpodobně předpokládali, že z parcelovaného velkostatku získají lepší pozemky, než ty které dosud pachtovali.

Obrázek 10 Odmítnutí pachtu

Ládnost!

Já napsaný Františka Jahnsta
ruský legionář z. c. v Hřebečnickách, odmít-
tám tímto přiděl catinného pachtu
luk ve Vybrucech čp. 530-539, katastru
Hřebečnického, z důvodu, že přeč catinný jít
byla, kováč a jen pro koně, kterých se
mám a pakt nevyhovuje výměře má při-
řetud p. odbr. sást. tvojnou z. j. 60 arů
rolí a 40 arů luk - hektar (rolí zaměřeny
za luka), avšak máji pouhárauo má to-
liko 60 arů, ve Vybrucech!

Ládnám tudíž pouhárauo má louku
p. hors. křivoklátského úřadu katastru Hra-
choluského z. w. „Přariku“ čp. 522-519, avšak
„vrbiny“ až k jezu katastru k. Fríského!

Přariku, zásojí jí po neholikátě,
že na přidělu jáně z těchto trávám, jáněk
hutu muscu obrátiti se na pozem. referát
při kasceláři est. legii v Praze!

4 Hřebečnickách 13. prosince 1920.

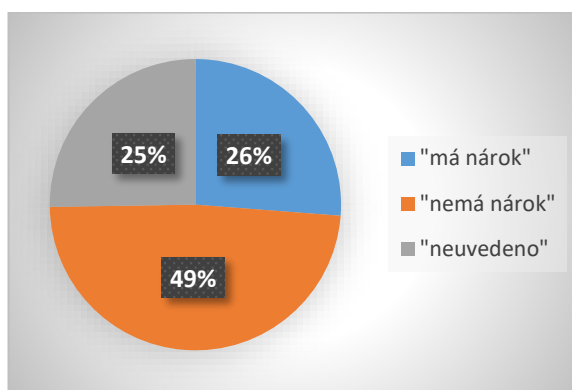
Františka Jahnsta
občanin rus. legie.

Zdroj: SOA Praha, VS Křivoklát – ústřední správa, inv. č. 680, sign. 6-2-9, Odmítnutí pachtu, kt. 662.

⁵¹⁹ Citováno dle: SOA Praha, VS Křivoklát – ústřední správa, inv. č. 680, sign. 6-2-9, Protest velkostatku v Křivoklátě v příčině zneužívání přidělu a půdy dle vnučeného pachtu v obci Krušovice ze dne 25. dubna 1921, kt. 662.

Poměrně unikátní pramenná základna velkostatku Radnice dovoluje nahlédnout do praktického provádění pozemkové reformy. Bohužel pro další zkoumané velkostatky (Křivoklát, Plasy) nejsou obdobné prameny k dispozici, a tak nelze výsledky výzkumu komparovat. Pro dvory Kříše, Stupno a Skomelno lze sestavit statistiku chybovosti podaných žádostí (celkem 102 žádostí). Překvapující je vysoké procento žádostí, které byly podány neoprávněně (nejčastěji nesplňovaly povinnou dobu pachtu). Výsledky shrnuje následující graf, přičemž pro žádosti, u nichž nebyla připojena poznámka „má nárok“, „nemá nárok“, jsou zařazeny do speciální kategorie „neuvedeno“. Přesto lze počítat s tím, že se jednalo spíše o oprávněné žádosti. Někteří žadatelé podali více žádostí (jednotlivé pro různé dvory), každá je však započtena zvlášť. Taktéž nebylo výjimkou podávání žádostí více členů rodiny (manžel, manželka), které jsou rovněž uvedeny samostatně.

Graf 7 Chybovost podaných žádostí o přiděl pachtovaných pozemků na velkostatku Radnice (dvory Kříše, Stupno a Skomelno)

Zdroj: SOA Nepomuk, VS Radnice (nezinventarizován), č. 237, kt. 124.

Závěrem tak lze konstatovat, že otázka pachtu na sledovaných velkostatcích nebyla tak palčivou jako v jiných částech republiky. Tomu napovídá již stav k roku 1919, kdy se zkoumané velkostatky řadily k statisticky výrazně podprůměrným, co se pachtěm obhospodařovaného procenta týče. V důsledku toho ani zájem o nabízenou půdu nebyl vysoký, popřípadě pachtýři náhradou žádali pozemky v úrodnějších částech velkostatku. Objevovaly se i žádosti podané bez zákonného nároku na odkup pachtu. Nezodpověditelnou otázkou zůstává, jak důležitou roli hrála nepozornost pachtýřů a nakolik se jednalo o pokus vytěžit z pozemkové reformy co nejvíce.

4.2 Zbytkové statky

„Zbytkový statek! – To byl pojem, který zněl zlatem, který měl zvuk všemohoucího zaklínadla. Sen všech, kteří se klaněli principu soukromého majetku, neuvědomující si, že skoro na boží trůn zvedají paradoxon svého zbožňování: revoluční vymoženost, která přese všecku svoji – aspoň míněnou spravedlnost – páchne na hony nejprimitivněji chápaným socialismem.“

Jan Vrba⁵²⁰

Fenoménem československé pozemkové reformy se staly zbytkové statky, tedy dvory s hospodářskou výměrou nad 30 ha. Mnohdy se však jednalo o mnohem vyšší rozlohy, jež představovaly jádro parcelovaného velkostatku s budovami, ba někdy i se zámekem. Pro nového nabyvatele představoval zisk zbytkového statku sociální vzestup, ti s vysokými rozlohami a historicky cennými objekty bývali označováni jako „nová šlechta“. Prakticky se samotný příděl statku započal vyhláškou o podávání přihlášek, která se uveřejňovala na obecních vývěskách, v Úředním listě Republiky Československé a v úředním věstníku SPÚ. Z vyhlášky se uchazeč dozvěděl, do kdy je třeba přihlášku u příslušného přidělového komisaře podat. V tomto bodě zájemci často chybovali a zasílali své žádosti přímo kanceláři SPÚ – mohlo se tedy stát, že se k přidělovému komisaři dostaly až po uplynutí přihlašovací lhůty. Důrazně se žadatelům doporučovalo, aby si od přidělového komisaře nechali vystavit povolení k osobní prohlídce objektu a přihlášku podali až následně. Zároveň se předpokládalo, že uchazeč podá přihlášky na více zbytkových statků, což měl v tiskopisu přihlášky označit. Následně komisař sestavil seznam a ke každé přihlášce napsal své dobrozdání, z čehož SPÚ vybrané aspiranty vyzval k podání závazných finančních nabídek, aby se zrychlil celý rozhodovací proces a pro vyloučení „neseriosních uchazečů, kteří se domnívají, že zbytkové statky možno získati téměř zdarma.“⁵²¹ Často uchazeč nabízel směnou své hospodářství, jehož cena se od ceny přidělové odečetla. Poté, kdy došlo k vybrání definitivního nabyvatele, složila se záloha (první splátku za cenu přiděleného objektu). Nový vlastník převzal usedlost i se zaměstnanci a jeho hospodaření se podrobovalo kontrole, dále nesměl bez svolení SPÚ majetek zadlužovat, propachtovat apod. Československé zákony o pozemkové reformě se dotýkaly kontroly hospodaření jen povšechně, a tak došlo v průběhu prvorepublikového období k vydání celé řady předpisů a instrukcí,

⁵²⁰ VRBA, Jan. *Zbytkový statek*, Praha 1930, s. 194.

⁵²¹ Citováno dle: LEGER, Karel. *Přidělování zbytkových statků – praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky*, Praha 1924, s. 13.

konkrétní povinnosti přidělcům vyplývaly i z uzavřených smluv s SPÚ. V případě špatného hospodaření, mohl SPÚ zavést trvalý dozor a úřední správu.⁵²²

4.2.1 Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát – „od kapitálově silných ke krachujícím“

Následující podkapitola se zaměří na analýzu hospodaření zbytkových statků na velkostatku Křivoklát. Tabulka č. 14 zachycuje celkový počet vzniklých samostatných hospodářských jednotek, udává též, kolik majitelů je v meziválečném období obhospodařovalo. Tato skutečnost je dále podrobena rozboru na konkrétních příkladech, kde jsou demonstrovány modelové vzory hospodaření.

Tabulka 14 Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát

Poř. čís.	Zbytkový statek	Výměra	Počet majitelů	Poznámka
1	Běleč	50 ha	2 (Matouškovi, poté Kynčilovi)	Držebnostní úvěr; poškozený úředník
2	Borek	51 ha	1 (Alois Herzl)	Cihelna (u Pšeničkové nabyvatel Antonín Herc), poškozený nájemce
3	Emilov (Maxov)	52 ha	1 (Březinovi)	Poškozený úředník
4	Hracholusky	101 ha	1 (Patevní družstvo legionářů)	
5	Hřebečnický	110 ha	1 (Pastvinářské družstvo)	Lihovar
6	Chrástřany	34 ha	1 (Hermanovi)	Poškozený úředník
7	Karlov	55 ha	1 (Pluhařovi)	Poškozený úředník
8	Karlov – lihovar	1 ha	1 (Družstvo)	1936 – úvěr; snížení přidělové ceny
9	Krušovice		Propuštěno vlastníku	
10	Křivoklát	37 ha	Maresch	Poškozený úředník
11	Lišany I	66, 5 ha	1 (Francovi)	Snižování přidělové ceny, Poškozený úředník

⁵²² Deset let Československé republiky, Svazek III, s. 532–533.

12	Lišany II	56,5 ha	1 (Hrdličkovi)	Poškozený úředník
13	Míče I	55 ha	2 (Mixovi, Pišvejc)	Exekuce, Poškozený úředník
14	Míče II	45 ha	2 (Dubitzských, Pišvejc)	Exekuce, Poškozený úředník
15	Nezabudice	59 ha	1 (Václav Kučera)	Legionář
16	Nižbor	58 ha	František Tobiáš, Alois Eliáš	Poškozený Úředník
17	Nižbor-lihovar	Bez udání výměry	1 (Družstvo)	
18	Nový Dvůr		1 (Drvota)	Invalidní zemědělec
19	Olešná		2 (město Rakovník, od roku 1934 Karel Galler) ⁵²³	
20	Pavlíkov	54 ha	1 (Černý)	Hosp. úředník
21	Petrovice		Sestry Pekárková, Tuhá	Prodej z volné ruky, nestandardní průběh
22	Povlčín		Propuštěn vlastníku	
23	Ruda	56 ha	2 (Marie Frolíková, později František Frolík)	Směna za usedlost v Tuchlovicích; finanční potíže
24	Skřiváň	58 ha	1 (Schovánek)	Poškozený úředník
25	Třtice	112 ha	2 (Kraus, Kasalický)	Úvěrová pomoc, dluh 1941, Poškozený úředník
26	Velký Újezd	61 ha	2 (Vlasák, Šebkovi)	Poškozený úředník
27	Velký Újezd-lihovar		1 (Družstvo)	Odložení splátek
28	Všetaty		Kačer, Sixta	Úvěr, Poškozený úředník

Oficiální statistiky SPÚ pracovaly s číslem 29 zbytkových statků na velkostatku Křivoklát. Pro účely této práce je ale třeba toto číslo poupravit – SPÚ totiž v některých

⁵²³ <http://www.obec-olesna.cz/informace-o-obci/historie/> [cit. dne 16. srpna 2016].

shodných případech nepostupoval stejně. Zestátněnému dvoru⁵²⁴ Maxov přidělil statut zbytkového statku ale dalším ne (Amálie, Lány, Ploskov, Požáry). Z toho důvodu je se dvorem Maxov nakládáno jako s dalšími zestátněnými dvory. Oficiální statistika dále počítá dvůr Petrovice jako dvě jednotky, jelikož vlastníky byly sestry hospodařící společně. Pro účely této práce jsou započítány za jeden zbytkový statek. Statistika naopak nezahrnuje *Nižbor – lihovar*, s nímž se dle pramenů pracovalo jako se zbytkovým statkem.⁵²⁵ Výsledné číslo zbytkových statků na velkostatku Křivoklát je tedy 28.

Obrázek 11 Nižbor – přidělová listina

Státní pozemkový úřad
v Praze.

Č. j. /25-III/ V Praze, dne ... 1925

Vše: Velkostatek: *Křivoklát*
Stanovení přidělové ceny.

Přidělová cena zbytk. statku.

Odhadní odbor rozhodl po provedení oceňování řízení, že přidělová cena zbytkového statku *Nižbor* z velkostatku *Křivoklát* ve výměře ... ha. přiděleného *Rohovskému dvorci v Nižboru* činí celkem *52.000,- Kč bez příjmů*

Tato přidělová cena zahrnuje:

1./ cenu půdy bez budov a stromů	41 627,- Kč
2./ cenu budov a příslušenství	40 373,- Kč
3./ cenu stromů	...
4./ náklady na novou úrodu a stroj.hnojiva	...
Celkem tedy	52.000,- Kč

Tato cena je konečná a nebude na ní nicého měněno.

Zaslá se: účetnímu departementu.
Předpis buď na spis u posazená a celý spis postoupen odboru II.

Předseda III. odboru: *[Signature]*

Četní departement: *[Signature]*
Dělo dne:

V Praze, dne:

Předseda účetního departementu: *[Signature]*

Četní departement: *[Signature]*
S. / odb. přiděl. / IV /
S. / dito. / odd. úpravová / VI / 3 /
S. / dito. / Předsedovi odd. III. /
S. / dito. / Předsedovi odd. III. / *Arch. odd.*

číslo *21. pros. 1925*

číslo *21. pros. 1925*

Předseda odděl. III. *[Signature]* Předseda odboru III. *[Signature]*

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, kt. 1442.

⁵²⁴ SPÚ spravoval jménem státu jako strany propachtující statky, jež byly přiděleny do pachtu a půdu, jež byla přidělena do drobného pachtu. In: *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 466.

⁵²⁵ Státní okresní archiv Beroun (dále SOKA Beroun), Obecní úřad Nižbor, inv. č. 102. Rozhodnutí o přidělu zbytkového statku, kt. 7.

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, kt. 1484.

Mezi nabyvatele výše uvedených zbytkových statků se řadí celkem dvacet soukromých osob, pět družstev, jedna obec (Rakovník) a ve dvou případech se jednalo o propuštění původnímu vlastníku (Fürstenberg). K následnému opuštění statku a jeho přenechání jinému subjektu došlo v osmi případech, a to zejména když se majitelé dostali do finančních potíží (vzali si větší úvěr, než byli schopni platit, žili „nad poměry“, chybně investovali, nevyznali se v zemědělských pracích apod.). Hospodaření na zbytkových statcích je blíže neprozkoumanou problematikou a lze konstatovat, že vedle značně problematických přídělů existovali i relativně úspěšní hospodáři. Ovšem pramenná základna v takovýchto případech neposkytuje větší možnosti k jejich rozsáhlejší interpretaci. V následujícím rozboru bude věnována pozornost velmi specifickému přídělu zbytkového statku *Petrovice*, jenž získaly dvě kapitálově silné rodiny, a taktéž bude upozorněno i na zbytkový statek *Velký Újezd*, který se nabyvatelům podařilo navzdory značným finančním obtížím udržet. Úpadek však lze demonstrovat na několika příkladech. *Běleč* je případem statku, do kterého vlastníci výrazně investovali, přesto jej neudrželi. Svízelná finanční situace, charakterizovaná chronickou zadlužeností, provázela po celá třicátá léta zbytkový statek *Třtice*. Ani obec Rakovník nebyla schopna rentabilně hospodařit na *Olešné*. Nejzazší variantou se stala exekuce u zbytkových statků *Míče I*, *Míče II*.

4.2.1.1 Ze zbytkového statku velkostatkem – příklad usedlosti Petrovice

Zcela nestandardní průběh nabytí a hospodaření se zbytkovým statkem lze na Křivoklátsku sledovat u usedlosti *Petrovice*. Jednalo se o odprodej z volné ruky, tedy

zkrácené přidělové řízení, které mělo obecně urychlit provádění reformy, někdy se ale stávalo korupčním nástrojem. V roce 1921 odprodala rodina Maxe Egona Fürstenberga Československé republice zámek v Lánech.⁵²⁶ Při uzavírání dohody SPÚ mimo jiné Fürstenbergovi přislíbil možnost prodeje statku Petrovice z volné ruky. Fürstenberg následně zbytkový statek nabídl Němci Samuelu Felbrovi, který složil zálohu 1 mil Kč. Proti tomuto kroku se ale výrazně stavěla obec Petrovice spolu s různými zájmovými sdruženími.⁵²⁷ Odprodej se nakonec v důsledku protestů nerealizoval, Felbr po fürstenberské správě náhradou požadoval jiný zbytkový statek. Ten mu však nebyl nabídnut a navíc se protahovalo vzájemné vyúčtování složené zálohy apod. To Felbra vedlo k hrozbě řešení sporu soudní cestou. Nakonec se ale vše podařilo urovnat dohodou.⁵²⁸ Na Samuela Felbra bude ještě v tomto textu dále upozorněno.

Fürstenberg pro Petrovice následně vybral jiného zájemce, a to Aloise Jiráka, odborového radu ministerstva financí, který byl v roce 1919 podmíněně odsouzen za pokus o úplatek ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše.⁵²⁹ Statek o výměře 309 ha (sic!) plánoval Jiráka koupit pro své dcery Marii Tuhou a Boženu Pekárkovou za 920 000 Kč.⁵³⁰ Vysoká výměra se stala terčem protestů, jelikož stále zbývali uchazeči o drobný příděl z této půdy.⁵³¹ Četnost protestů proti odprodeji celého statku Petrovice dokazuje, jak byla situace vyhrocena. Z toho důvodu došlo k vyčlenění 30 ha pro obyvatele Petrovic a Pekárková s Tuhou koupily pouze 278 ha za 760 000 Kč.⁵³² Přesto nelze na základě archivního materiálu bezpečně prokázat, zdali se rozdělení zmíněných 30 ha drobným přidělcům uskutečnilo, jelikož se k roku 1934 uváděl nákup 302 ha pro Pekárkovou a Tuhou.

⁵²⁶ SOA Praha, VS Křivoklát – Nový archiv. Smlouva o odprodeji Lán, sign. G 9342, inv. č. 2546. Jedná se o usnesení zemského civilního soudu v Praze čj. F 51/98/1483.

⁵²⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, Protest obce – zámek obecní zastupitelstvo požadovalo pro školu, kt. 1469.

Protest Sdružení domkařů v Šanově, protesty místních samospráv.

Protest rakovnické organizace agrární strany

NA Praha, MŠANO, sign. 41 Petrovice, Resoluce z roku 1924. Obec plánovala zřídit školu, jednalo by se o občanskou školu, kt. 711.

⁵²⁸ SOA Praha, VS Křivoklát – Ústřední správa, sign. ÚS 4-4, kt. 605. „*Pan Felber, jak račte z celého vývinu jeho záležitosti sám nejlépe věděti, jest toho času se svou rodinou bez jich viny bez existence, a – což pro rodinu, která byla od dětství zvyklá žiti na své půdě na venkově, znamená téměř tragédii -, jest bez bytu a musí bydleti se svou rodinou v Praze v hotelu.*“ Citováno dle: dopis ze dne 18. prosince 1924, podepsán Rudolf Oppenheimer.

⁵²⁹ Národní shromáždění československé, stenoprotokol z 89. schůze <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/089schuz/s089013.htm> [cit. dne 12. července 2015]

⁵³⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, tržní smlouva s Marií Tuhou a Boženou Pekárkovou z 18. června 1924, kt. 1469.

⁵³¹ Tamtéž, protest z 16. listopadu 1924.

⁵³² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, tržní smlouva s Marií Tuhou a Boženou Pekárkovou ze 4. listopadu 1924, kt. 1469; NA Praha, UŘSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Informace ministerstvu zemědělství ze 7. října 1924, kt. 695.

Celé kauze se dostalo mezinárodní pozornosti. Upozornil na ni rakouský novinář, jenž používal přezdívky Detektor. Dával ji za příklad korupčního provádění pozemkové reformy ze strany SPÚ. Upozorňoval na osoby nabyvatelů, zetě Aloise Jiráka, kteří byli oba inženýři a tudíž se zemědělským hospodařením neměli větší zkušenosti.⁵³³ Tato kritika měla sice své opodstatnění v tom, že nabyvateli měli být lidé se znalostí zemědělských prací, ale zároveň je třeba podotknout, že se jednalo o prodej z volné ruky a nabyvatele si vybral sám Max Egon Fürstenberg, SPÚ jej zřejmě schválil vzhledem k tomu, že předtím již jednoho uchazeče Fürstenbergovi odmítl. Ovšem zarážející zůstává celková výměra přiděleného zbytkového statku.

Pekárková s Tuhou postupně nakupovaly pozemky v okolí: pole od drobných hospodářů, z větších lze jmenovat les od Žofie Wallis–Carighmain, majitelky Kolečovic,⁵³⁴ lesy od obce Měcholupy a od Kateřiny Wünschekové–Dreherové.⁵³⁵ V roce 1934 již vlastnily zhruba 643 ha 14 arů (sic!), čímž obešly zákon a vytvořily vlastní velkostatek. Přesto se proti budování statku tak velké výměry neobjevovaly protesty a všechny smlouvy prošly schvalovacím řízením SPÚ. Jedno nebezpečí však zůstávalo – na samotných Petrovicích mohla být dle tehdejších zákonných úprav provedena pozemková reforma. Roku 1934 proto Pekárková s Tuhou požádaly, aby SPÚ od tohoto kroku upustil, a to s odůvodněním, že velkostatek Petrovice slouží „české věci“.⁵³⁶ Pekárková s Tuhou tento velkostatek vytvořily v době, kdy jiné zbytkové statky krachovaly, je tedy možné, že SPÚ jejich hospodaření schvaloval, protože se zřejmě jednalo o kapitálově silné nabyvatele, kteří nevyžadovali neustálou finanční podporu. Jiná hypotéza, kterou se zatím nepodařilo prokázat, jsou osobní vazby Jiráka a jeho dcer na úředníky SPÚ. Tato varianta se však jeví méně pravděpodobnou, jelikož většinu nákupů realizovaly z volné ruky.

V Petrovicích se však problém s přerozdělením půdního fondu nepodařilo vyřešit, jelikož drobní uchazeči o půdu nebyli ve svých nárocích uspokojeni. Půdu, jež zbyla pro drobný příděl, si mezi sebe místo toho rozdělili členové místního poradního sboru.⁵³⁷ Tento sbor zřizoval a v jeho čele zasedal přidělový komisař v obcích, kde docházelo k pozemkové reformě. Jeho členové zastupovali jednotlivé zájmové organizace uchazečů o půdu: domkaře, zaměstnance velkostatku, invalidy a legionáře. Dalšími členy poradního sboru byli starosta,

⁵³³ DETEKTOR. *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, s. 19.

⁵³⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, tržová smlouva ze 17. ledna 1930, kt. 1469.

⁵³⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, Žádost podána k SPÚ 5. dubna 1934, kt. 1469.

⁵³⁶ Tamtéž.

⁵³⁷ Tamtéž, protesty k SPÚ, nesignováno.

zástupce okresu, hospodářského průmyslu a nestranný odborný hospodářský znalec. Politické strany neměly právo vysílat své členy do sboru. Poradní sbor nedisponoval rozhodující pravomocí v definitivním určení nabyvatelů půdy, a proto se na jeho působení upozorňuje pouze v problémových případech.⁵³⁸ Do Petrovic po stížnostech na tento poradní sbor SPÚ vyslal vyšetřovací komisi, která ovšem v únoru 1925 konstatovala jeho zákonné působení.⁵³⁹

Oblast Křivoklátska na hranici středních a západních Čech též slouží jako příklad přítomnosti nacionálního aspektu při provádění pozemkové reformy. Němec Samuel Felbr, který se původně ucházel o koupi zbytkového statku Petrovic, byl místními obyvateli razantně odmítán. Svědčí o tom množství stížností, petic a dopisů, jež k SPÚ doputovaly. Neúspěšně se též snažil získat Oráčov od velkostatku Čížkov, který měl dříve v nájmu. V obou případech se jednalo o odprodej z volné ruky, kdy si směl majitel velkostatku vybírat nabyvatele sám (u Petrovic Fürstenberg, u Oráčova rodina Walllis).⁵⁴⁰ Sled těchto událostí motivoval Samuela Felbra, aby si na celý proces pozemkové reformy stěžoval u Společnosti národů. Jak v případě odprodeje Petrovic, tak Oráčova vystupoval SPÚ pouze v roli schvalovatele, nezvolil tedy nabyvatele přímo. V Petrovicích odprodej odmítl schválit vzhledem k vysokému tlaku, jenž různé zájmové organizace vyvíjely. V kontextu celorepublikového provádění reformy by ale tato konkrétní událost neměla být přeceňována, protože se na sledovaných velkostatech takto nacionálně vypjatá situace neobjevuje. Naopak v případě nabyvatelů zbytkových statků Františka Dubitzkého (Míče II.) a Rudolfa Maresche (Křivoklát) se jednalo o bezproblémové přiděly osobám německé národnosti.⁵⁴¹

Pozornost si jistě zaslouží i přiděl zbytkového statku Ruda ve výměře 56 ha, který v přidělovém řízení za 255 902 Kč nabyla tchýně úředníka SPÚ Marie Frolíková.⁵⁴² Celá transakce je pozoruhodná už tím, že právě nabyvatelčin zeť František Frolík vedl oceňovací řízení velkostatku Křivoklát. Přídělová cena tak byla stanovena výhodně, ostatně za budovy bylo účtováno jen 45 000 Kč. Směnou za svůj majetek v obci Tuchlovice získala Marie Frolíková další pozemky a zaokrouhlila tak výměru zbytkového statku na 70 ha. Marie Frolíková však byla nucena získat úvěr od Okresní záložny v Novém Strašecí ve výši 210 000

⁵³⁸ DÉRER, I. *Katechismus pozemkové reformy*, s. 14–16.

⁵³⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/6, Protokol o šetření z 28. února 1925, kt. 1469.

⁵⁴⁰ NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, inv. č. 200, Vysvětlení případů, které jako „zvláště typické“ uvedeny jsou na stránce 4. a 5. Petition. Datováno 22. prosince 1924, reakce na Stížnost ke Společnosti národů, kt. 354. Na jiném místě téhož dokumentu se ale o Felbrovi mluví jako o Čechovi.

⁵⁴¹ NA Praha, SPÚ-Spisy všeobecné, inv. č. 200, Od počátku provádění pozemkové reformy do 1. září 1926 provedeny byly níže uvedené přiděly a odprodeje zabrané půdy uchazečům německé národnosti, s. 2, kt. 354.

⁵⁴² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E 2/2, Přídělová cena zbytkového statku ze dne 27. dubna 1926, kt. 1437.

Kč na zařízení usedlosti (stavba kůlny, deputátních bytů, vodovodu,...) a od Zemědělského úvěrního sdružení ve výši 100 000 Kč na provoz statku. Frolíková žádala SPÚ o snížení přídělové ceny, jelikož statek získala až na konci března 1926 a místo setby jaří musela provést orbu a hnojení, načež přišly dlouhotrvající deště, které poničily očekávanou úrodu. Frolíková taktéž argumentovala tím, že směnou za Rudu předala SPÚ svoje hospodářství v Tuchlovicích, kde cena půdy byla vyšší.⁵⁴³ SPÚ vyšel jejímu požadavku vstříc a přidělovou cenu po přeměření snížil zhruba o 4 500 Kč.⁵⁴⁴ Následně se manželé Anna (dcera Marie F.) a František Frolíkovi v roce 1929 stali majiteli dluhem zatíženého zbytkového statku Ruda.⁵⁴⁵

V roce 1941 došlo z důvodu hospodářské sabotáže k zatčení Františka Frolíka, odborového rady SPÚ, načež byl dne 18. října 1941 popraven zastřelením.⁵⁴⁶ Dle údajů z poválečného vyšetřování však byl zatčen především proto, aby mu mohl být dvůr zkonfiskován. Obyvatelé obce Ruda uváděli, že byl statek v meziválečném období veden vzorně.⁵⁴⁷

V úvodním pojednání bylo upozorněno na finanční problémy při hospodaření na zbytkových statcích, jež si vyžádaly razantní zásahy ze strany SPÚ, či dokonce vedly až k exekuci. Pramenná základna dovoluje spíše analyzovat tyto případy, přesto je možno aspoň rámcově upozornit na ty úspěšnější, jako na nabyvatele zbytkového statku *Velký Újezd*, který se sice zadlužil, ale přesto se mu podařilo oddlužit a hospodaření na statku učinit rentabilním. Tento zbytkový statek ve výměře 65 ha obdržel Josef Vlasák jako poškozený úředník za 287 981 Kč (původně nabízel 170 000 Kč)⁵⁴⁸. Postupně získával zápůjčky na nákup hnojiva a uhlí (8 277 Kč),⁵⁴⁹ či na chmelové sloupky (4 285 Kč). Usedlost si vyžádala investice, a tak si v roce 1930 Vlasák vzal úvěr od Zemědělského úvěrního sdružení ve výši 80 000 Kč.⁵⁵⁰ Již v roce 1931 se Josefu Vlasákovi podařilo splatit přidělovou cenu zbytkového statku a SPÚ

⁵⁴³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E 2/15, Dopis ze dne 8. listopadu 1926, podepsaná Marie Frolíková, kt. 1442.

⁵⁴⁴ Tamtéž, Úprava přidělové ceny zbytkového statku, kt. 1442.

⁵⁴⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Dopis ze dne 9. října 1930, kt. 1483.

⁵⁴⁶ Státní okresní archiv Rakovník (dále SOKA Rakovník), MNV Ruda – Pamětní kniha, K 65, inv. č. 161, záznam z roku 1941.

⁵⁴⁷ ABS Praha, Správa vyšetřování StB, oddělení válečných zločinů, sign. 325-74-5.

⁵⁴⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, Nabídka za zbytkový statek v roce 1925, kt. 1436; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, Zvýšení nabídky, kt. 1442.

⁵⁴⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Zápůjčka ze dne 30. prosince 1927, kt. 1483.

⁵⁵⁰ Tamtéž, zápůjčka ze dne 15. prosince 1927, kt. 1483.

již nedlužil.⁵⁵¹ I přesto ale v následujících letech žádal o další úvěry a až sňatek jeho dcery mu přinesl nový kapitál do hospodaření, díky čemuž se podařilo dostat závazkům.⁵⁵² V roce 1936 jsou již jako spolujatelé uváděni manželé Jiří a Anděla Šebkovi, Vlasáková dcera a jeho zeť.⁵⁵³ Lze tedy sledovat případ alespoň částečně úspěšného hospodaření, kdy nabyvatel pomocí vhodné sňatkové strategie dosáhl relativního vyrovnání dluhů. Tento příklad posloužil jako ilustrace statku, který se podařilo zachránit a udržet v rukou jedné rodiny.

Příkladem finančně neudržitelného hospodaření je statek *Běleč*. Získali ho v roce 1925 Hugo a Marie Matouškoví za 330 313 Kč, a to výměru 50 ha (původně nabízeli polovinu výsledné částky). Po celá třicátá léta se potýkali s nedostatkem kapitálu, několikrát však obdrželi úvěrovou pomoc od Zemědělského úvěrního sdružení. Tu vynaložili na odvodnění pozemků a opravy budov, do nichž se po období více jak desetiletí neinvestovalo.⁵⁵⁴ I přes jejich dlouhodobou snahu se jim ale nepodařilo dostat do černých čísel a statek učinit rentabilním.

Finanční situace, vysoký věk a zdravotní stav nakonec Matouškovy vedly k tomu, že v roce 1939 postoupili statek Josefu a Marii Kynčilovým. Těm bylo zřejmé, že je třeba okamžitých investic – zakoupení traktoru, vápnění a hnojení kyselé půdy, elektrifikace, stavby vodovodu. Vysoký kapitál jim zjevně umožnil uskutečnění mnohem ambicióznějších záměrů. Na konkrétním příkladu lze sledovat obecné problémy, jež trápily většinu nabyvatelů – špatný stav statku v době jeho převzetí a nedostatečné prostředky na modernizaci.

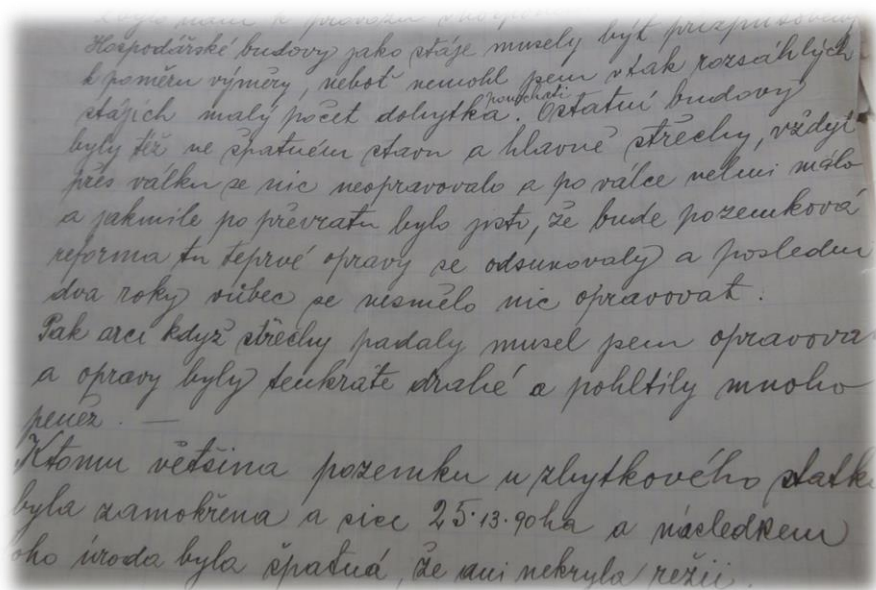
⁵⁵¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I F6/2, Údaje o likvidaci, kt. 1446.

⁵⁵² Tamtéž. „*Oznamuje, že svoji finanční situaci zlepší v brzké době provdáním dcery a přínosem hotových peněz na statek budoucím zetěm.*“ Citováno dle: Žádost o výplatu provozovacího úvěru v roce 1932.

⁵⁵³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, kt. 1483

⁵⁵⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, kt. 1483.

Obrázek 13 Hugo Matoušek o situaci zbytkového statku Běleč v době převzetí

Zdroj: NA. SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Žádost Huga Matouška o držebnostní úvěr, ze dne 7. března 1935, kt. 1483.

Další modelový úpadek nabyvatele lze sledovat i na zbytkovém statku *Třtice*. Původně jej získal Alexandr Kraus za cenu 600 000 Kč.⁵⁵⁵ Kraus ale pro neutěšený stav hospodářství ze statku odešel. Zájem následně projevil pozemkovou reformou poškozený úředník Václav Kasalický, který nabídl 427 000 Kč, načež obnos navýšil na 470 000 Kč. Přesto zřejmě SPÚ nepovažoval tuto částku za dostatečně vysokou, protože k dohodě nedošlo a Kasalický prozatím hospodařil na zbytkovém statku jen jako nájemce. Lze se však domnívat, že se SPÚ pokoušel i poté statek prodat, a proto v roce 1928 odmítl prodloužení nájmu. Nabídl ho Kasalickému za 600 000 Kč, na tuto částku ale Kasalický nepřistoupil. SPÚ nakonec slevil a statek mu přenechal za přídělovou cenu 550 000 Kč.

Na počátku třicátých let se však Kasalický dostává do potíží a již není schopen hradit své závazky. Z toho důvodu SPÚ přídělovou cenu snižuje a Kasalický žádá o odklad splátek. Hospodářská krize mimořádně postihla chmelaře, čehož Kasalický, který se na zbytkovém statku mimo jiné věnoval pěstování chmele, využil pro svou argumentaci při žádosti o vstřícný přístup ze strany SPÚ.⁵⁵⁶ V roce 1931 sice získal půjčku od Zemědělského úvěrního sdružení ve výši 70 000 Kč, to ale zdaleka nestačilo. Postupně žádal o další úvěry. V roce 1935 již jeho dluhy čítaly celkem 1 147 000 Kč, tedy více jak dvojnásobek (sic!) původní přídělové ceny zbytkového statku *Třtice* (550 000 Kč). Další rána na jeho hospodářství dopadla ve chvíli, kdy

⁵⁵⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, kt. 1442.

⁵⁵⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Žádost o odklad splátek, podepsán Václav Kasalický, 1930, kt. 1483.

se zřítila střecha na stodole. Po této události mu SPÚ poskytl slevu na splátkách s odůvodněním, že se jedná o pozemkovou reformou poškozeného úředníka. Již v roce 1937 ale znovu žádal o pomoc v nouzi.

Situace se ještě více zkomplikovala, když 25. září 1938 Václav Kasalický po vyhlášení mobilizace nastoupil vojenskou službu.⁵⁵⁷ O hospodářství se dočasně starala jeho žena Marie, dcera význačného lesnického znalce Aloise Nechleby. Celkové finanční zatížení tehdy činilo již 1 446 493 Kč, více než dvou a půl násobek původní ceny zbytkového statku. Vzhledem ke svízelné finanční situaci Václava a Marie Kasalických jim byla v roce 1938 poskytnuta mimořádná pomoc. Došlo ke snížení přidělové ceny o 100 000 Kč, poskytnutí přidělového úvěru ve výši 200 000 Kč a odprodeji některých pozemků. Při provádění této mimořádné pomoci se počítalo s tím, že statek bude v budoucnu vynášet 67 000 Kč ročně.⁵⁵⁸ V roce 1941 Marii a Václavu Kasalickým státní správa znovu povolila mimořádnou pomoc za účelem oddlužení a racionálního hospodaření. Avšak v říjnu 1941 došlo k zatčení Václava Kasalického, „*který jako bývalý čsl. důstojník a vedoucí Sokola byl odvezen k vyšetření Kladenskému gestapu a tam odtud do Polska, kde též umučen, zůstává po něm žena a 2 děti.*“⁵⁵⁹ V roce 1942 se hospodářství ve Třticích ujal nájemce Josef Holan, „*kterému se zde špatně hospodařilo*“.⁵⁶⁰

V kontextu fungování první Československé republiky lze na příkladu zbytkového statku Třtice pozorovat snahu SPÚ a později i IX. odboru Ministerstva zemědělství ČSR nenechat nabyvatele v některých případech (dále budou rozvedeny statky Míče I. i Míče II., které skončily zabavením) upadnout do exekuce. Postupným snižováním původně vyměřené přidělové ceny a finančními pomocemi se příslušná místa snažila udržet politický projekt pozemkové reformy.

Město Rakovník se na počátku dvacátých let 20. století aktivně zajímalo o možnost získat usedlost Olešná se zámeckou budovou a polnostmi, ačkoliv SPÚ neplánoval Olešnou zařadit do nadcházejícího pracovního programu (neměla se tedy přidělovat). Zástupci obce proto navštěvovali příslušné úředníky SPÚ – přidělového komisaře, centrálu SPÚ apod. Mimořádně zajímavé je, že nejvyšší představitelé SPÚ v čele s vicepředsedou Josefem Malým doporučovali městu, aby „*obec vzala záležitost do ruky a hleděla získat Olešnou přímo*

⁵⁵⁷ Tamtéž, dopis Marie Kasalické ze září 1939.

⁵⁵⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, Návrh mimořádné pomoci, kt. 1442.

⁵⁵⁹ Citováno dle: <http://www.kronikatrtice.cz/Prepis/1938-1949%20-%20Prepis.pdf> [cit. dne 15. srpna 2016], s. 138–139.

⁵⁶⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 139–140.

od Fürstenberské správy.“⁵⁶¹ Tím by se Rakovník vyhnul platbě nabývacího poplatku SPÚ – úředníci předpokládali, že Fürstenberg na nabídku města přistoupí, jelikož správa křivoklátského velkostatku potřebovala finanční prostředky na dávku z majetku. Přesto se jednání o prodej Olešné prodlužovala⁵⁶² a město bylo nuceno intervenovat na různých úrovních (skrže politické strany, fürstenberské úředníky, SPÚ). Teprve v listopadu 1926 Fürstenberg vyslovil souhlas s prodejem olešenského dvora.⁵⁶³

Otázka nabytí Olešné byla spojena se ziskem dvora Hořesedly,⁵⁶⁴ který vlastnil rod Wallis, a nákupem okolních lesů od Fürstenberga. Cena za dvůr Olešná ve výměře necelých 84 ha byla stanovena na 500 000 Kč, což se hodnotilo jako pro obec příznivé, dokonce se odhadovalo, že zámeckou budovu získalo město zdarma.⁵⁶⁵ Obec však musela ještě zaplatit za živý a mrtvý inventář dalších 319 536 Kč a zásoby uskladněné ve dvoře vyšly na 80 464 Kč. Trhovou smlouvu obě strany podepsaly v červnu 1927.⁵⁶⁶ Pro správu dvora Olešná, Hořesedly a lesů zřídilo město čtyřčlenné Ředitelství lesů a hospodářské režie.

Rakovník plánoval náklady uhradit ze zisku za prodej městských pozemků v obci Senomaty, za jejichž předražený prodej si město vysloužilo kritiku.⁵⁶⁷ Taktéž mělo být použito přebytku z obecního rozpočtu a město získalo zápůjčku ve výši 1 milion Kč.⁵⁶⁸ Rakovník se však zadlužil i nákupem olešenských lesů, na něž si půjčil 2 miliony Kč.⁵⁶⁹ Vzhledem k vysokému finančnímu zatížení města a nástupu krize do zemědělství se nepodařilo učinit hospodaření na Olešné rentabilním a z důvodu trvalé ztráty a vysoké hypotéky (6 milionů Kč) se městské zastupitelstvo v roce 1934 rozhodlo dvůr Olešná odprodat.⁵⁷⁰ Uchazečů se objevila celá řada, nabízeli ale velmi nízké částky (kolem 800 000 Kč).⁵⁷¹ Při prohlídce dvora dokonce jeden z realitních prostředníků Štěpán Ed. Berger poznamenal, že „*dvůr Olešná se zámkem je tak budovami přeplněn, že by na tu výměru stačila čtvrtina těchto budov a ještě by se měl*

⁵⁶¹ Citováno dle: SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, Zpráva o výsledku o intervenci v Praze dne 30. května 1928, kt. 204.

⁵⁶² Fürstenberg měl ve dvoře ubytované pensisty.

⁵⁶³ SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, Dopis ze dne 17. listopadu 1926, podepsán Fürstenberg, kt. 204.

⁵⁶⁴ Z parcelovaného dvora Hořesedly získalo město Rakovník 70 ha, druhou polovinu získal nabyvatel Müller. Původní hospodářský celek byl rozdělen zdí.

⁵⁶⁵ Ze zámku plánovalo město zřídít například chorobinec: viz SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, Zpráva o prohlídce zámku v Olešné u Rakovníka provedené z rozkazu Zemského správního výboru ze dne 26. dubna 1926, kt. 204.

⁵⁶⁶ SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, Trhová smlouva o zbytkový statek Olešná, kt. 203.

⁵⁶⁷ Zbytkové statky a jiné objekty na velkostatku Křivoklát, In: *Národní hospodář* ze dne 27. srpna 1925.

⁵⁶⁸ SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, Výpis ze zápisu o schůzi městského zastupitelstva, konané dne 13. března 1926 za přítomnosti 26ti členů a náhradníků ze 36ti členů tohoto sboru, kt. 203.

⁵⁶⁹ Tamtéž, Dopis Okresní správní komisi v Rakovníku ze dne 12. března 1927, kt. 203.

⁵⁷⁰ Tamtéž, Výpis ze zápisu o schůzi městské rady, která se konala ve středu 4. července 1934 o 7. hodině večerní v zasedací síni městské rady, kt. 203.

⁵⁷¹ SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, nabídky Jana Hlady z Hřešihlav, nabídka Stanislava Nováka apod..., kt. 204.

*majitel co ohánět, aby tuto čtvrtinu z výnosu ekonomie v pořádku udržeti mohl [...] Zámek je umístěn tak nešikovně, že se jako zámek k obývání při sebe větším nákladu upotřebiti nedá. Oprava budov se zámkem by vyžadovala nejméně 1 000 000 Kč a kdyby nový majitel vše do nejlepšího pořádku uvedl, nevěděl by co s těmi budovami, když pole k tomu nejsou.*⁵⁷² Přes výše uvedené se však zájemce s dostatečným finančním kapitálem našel, a to generální ředitel České obchodní společnosti Ing. Karel Galler. Původně za usedlost nabízel 1 300 000 Kč, nakonec ale získal dvůr ve výměře 91 ha za 1 400 000 Kč (za pozemky s budovami 746 000 Kč, za inventář 345 000, za zásoby, komposty, práci a podíl v lihovaru 309 000).⁵⁷³ Karel Galler pocházel z nedalekých Petrovic a v nabídce městu Rakovník uváděl, že má na Olešné osobní zájem – podle městského zastupitelstva plánoval Galler na olešenském dvoře strávit se svým příbuzenstvem pensi.

Příklad zbytkového statku Olešná ukazuje, že město Rakovník nedisponovalo dostatečným kapitálem, aby jej učinilo rentabilním. Už při samotném nákupu se Rakovník zadlužil, načež se městská rada usnesla na odprodeji dvora se zámeckou budovou. Jeho novým nabyvatelem se stal místní rodák s dostatečným finančním kapitálem, který mohl do objektu a polností investovat a zámek si pro sebe opravit.⁵⁷⁴ Galler se snažil získat Olešnou se zámečkem z prestižních důvodů, kdežto zastupitelstvo obce Rakovník učinilo ve dvacátých letech investici s vidinou finančního zisku. Město Rakovník si ve svém majetku ponechalo lesy, jež odkoupilo od majitele křivoklátského velkostatku Maxmiliána Egona Fürstenberga.

⁵⁷² Citováno dle: SOKA Rakovník, Archiv města Rakovník, Dopis ze dne 18. srpna 1932, podepsán Štěpán Ed. Berger, kt. 204.

⁵⁷³ Tamtéž, Zpráva Okresního úřadu v Rakovníku ze dne 31. srpna 1934, kt. 203.

⁵⁷⁴ SOKA, Rakovník, Archiv obce Olešná – Pamětní kniha, K 9, inv. č. 10, záznam z roku 1935.

Zdroj: SOkA Rakovník, Archiv města Rakovník, úmrtí oznámení, kt. 203.

Zbytkové statky *Míče I.* i *Míče II.*, které vznikly rozdělením jednotného celku (poplužní dvůr Míče), se těšily aktivnímu zájmu ze strany obou jejich pozdějších nabyvatelů. První z nich, Mixovi, nabízeli v roce 1927 za Míče I. ve výměře 52 ha celkem 180 000 Kč. Nakonec však projevíli ochotu přistoupit na obnos podstatně vyšší, a to 255 000 Kč. Tuto cílovou částku SPÚ po přeměrování v roce 1931 zvýšil na 268 055 Kč, protože zjistil, že statek neodpovídá původní výměře (místo 52 ha se jednalo o 55 ha). Podobně postupoval i Dubitzký⁵⁷⁵ v případě usedlosti Míče II. ve výměře 45 ha. Původně nabízel 85 000 Kč, ale nabídku zvedl na 230 000 Kč (sic!).⁵⁷⁶ Dubitzký zřejmě učinil takto vysokou investici s vyhlídkou na výnosné pěstování chmele v této oblasti Křivoklátska, na který soustředil své podnikatelské aktivity.

V rozporu s původními optimistickými očekáváními se oba zbytkové statky dostávají na počátku třicátých let do silných finančních potíží. Důvodem je jak pokles cen chmele, tak

⁵⁷⁵ V dobových pramenech někdy též Dubický.

⁵⁷⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, Přídělová cena zbytkového statku Míče II., kt. 1443.

skutečnost, že se jedná o rozptýlené parcely, jejichž obhospodařování je nákladnější než na scelených polnostech. K SPÚ se postupně hlásili věřitelé obou nabyvatelů s nároky na vyplacení svých pohledávek (provedené investice, finanční prokuratura apod.). Oba statky nakonec přešly do exekuce. Zatímco majitelé zbytkového statku Míče I. Mixovi na exekuční řízení přistoupili, s Dubitzkými (Míče II.) řešil SPÚ vzniklou situaci soudně.⁵⁷⁷ Manželé Dubitzkých si stěžovali, že Mixovi z původního poplužního dvora obdrželi veškeré obytné a hospodářské budovy, kdežto na ně zbyl domek pro deputátníky ve špatném stavu. Pole, jež získali, se předtím již řadu let neobdělávala. Hospodářství si tedy vyžádalo stavbu nových budov, kultivaci půdy (vysoká spotřeba umělých hnojiv, opravy meliorací apod.). Do zbytkového statku museli v prvních letech investovat značné finanční obnosy (zhruba 390 000 Kč). Očekávaný výnos se ale vzhledem k velké hospodářské krizi nedostavil. V dubnu 1933 došlo za dramatických okolností k exekučnímu vystěhování obou nabyvatelů. „*František a Emanuela Dubických kladli odpor proti vyklizení zbytk. statku a F. Dubický odmítl jakékoliv jednání.*“⁵⁷⁸ Manželé Dubitzkých se nakonec s SPÚ dohodli a ten za ně vyrovnal např. nedoplatky zdravotního, invalidního a starobního pojištění,⁵⁷⁹ daňové nedoplatky.⁵⁸⁰

Statky Míče I. a Míče II. byly následně spojeny v jeden zbytkový statek, jenž za 750 000 Kč koupil Josef Pišvejc z Městečka u Krivoklátu. Podle odhadů SPÚ měla být částka za spojený statek vyšší (cca 884 000 Kč), ale vzhledem k tomu, že se jednalo o zadlužené objekty, o které nebyl velký zájem,⁵⁸¹ SPÚ počítal se ztrátou a Pišvejcovi Míče odprodal. Spojením dvou zbytkových statků (Míče I. a Míče II.) v jeden celek přiznal SPÚ nemožnost rentabilního podnikání na násilně rozděleném hospodářském celku. Zjevně neudržitelné hospodaření a vysoké zadlužení nabyvatelů vedlo SPÚ k připuštění exekuce, i když se v případě nabyvatelů jednalo o pozemkovou reformou poškozené úředníky – tento přístup lze sledovat jen ojediněle. Příklad usedlostí Míče I. a Míče II. posloužil jako ilustrace zbytkového statku v exekuci, na němž se původní majitelé nedokázali udržet.

⁵⁷⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E/2, odpověď na žalobu ze dne 6. května 1933, kt. 1484.

⁵⁷⁸ Tamtéž, zpráva ze dne 13. listopadu 1934, podepsán Libosvár.

⁵⁷⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E/2, dopis datovaný 11. prosince 1934, podepsán Libosvár, kt. 1484.

⁵⁸⁰ Tamtéž, dopis datován 11. prosince 1934, podepsán Libosvár.

⁵⁸¹ O zbytkový statek se ještě ucházel Václav Chovaneček, známý Dubitzkých, se kterým sepsali smlouvu, již neschválil SPÚ. Chovaneček vyjednávání s SPÚ protahoval, a tak byl vybrán příjemce Pišvejc.

4.2.1.2 Zestátněný dvůr Amálie – nájem, který přivodil krach

Analýzu lze doplnit o rozbor „nájmu, který přivodil krach“ na zestátněném dvoře *Amálie*. Pro úplnost je třeba dodat, že dvůr *Amálie* po provedení pozemkové reformy⁵⁸² obhospodařovaly postupně dvě rodiny – Aloise Havelku⁵⁸³ vystřídali František a Františka Novákovi (dle údajů kroniky obce Ruda manželé pocházeli z Moravy).⁵⁸⁴ Jelikož Novákovi objekt od státu pouze najímali (včetně lihovaru a sušárny), neuvažovalo se o něm dle dobové terminologie jako o zbytkovém statku. Ostatně v oficiálních statistikách SPÚ coby zbytkový statek nefiguroval a ani se s ním tak nenakládalo. Shoda s ostatními zbytkovými statky panovala pouze ve výměře, která činila 395 ha. Přesto toto označení občas zaznívalo, zejména od peněžních ústavů (např. výpisy z úvěrních listin).

Budovy převzali Novákovi od Havelky v roce 1930, a to „údajně“ zchátralé (Havelka je od fürstenberské správy přejímal v „*řádném stavu*“).⁵⁸⁵ Na druhou stranu v pozdějších údajích (z roku 1934) ale obecní zastupitelstvo obce Ruda uvádělo, že budovy získali Novákovi ve velmi dobrém stavu. Přesto si Novákovi hned roku 1931 vzali od družstva Reforma úvěr ve výši 350 000 Kč, za který ručily dvě spřátelené rodiny. Dle analýzy družstva sice Novákovi původně disponovali nemalým kapitálem, v důsledku krize, nevhodného hospodaření (např. uzavírání nevýhodných smluv) a škod způsobených divokou zvěří ale o svůj majetek přišli. Situace se ještě více zkomplikovala v roce 1933, kdy Novákovi žádali obec Ruda o přímluvu u státní správy, a ta vyslala svého zástupce, aby „*intervenoval za uhájení pracovního poměru dělnictva na dvoře Amálii. Týž se zástupci dělnictva intervenoval i u okres. úřadu ve Slaném. Obojí málo pomohlo. Poměry se horšily stále víc a více.*“⁵⁸⁶ V důsledku neblahého vývoje došlo k zastavení výroby na dvoře Amálie a nájemci byly zabaveny plodiny (brambory a len). Novák svolal dělnictvo a předložil jim k podpisu listinu, v níž požádali o finanční podporu státu. Pokus takto získat finance se však Novákovi nepovedl, jelikož „*dělnictvo si šlo za týden pro mzdu, bylo však odmítnuto a bylo mu řečeno, že už nikdo na jeho práci nereflexuje. Po této zkušenosti veškeré dělnictvo své podpisy na státní správě velkostatku*

⁵⁸² V době fürstenberské správy jej měl v pachtu Ludvík Seger, ve výměře 351 ha.

NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, pachtovní smlouva ze dne 7. července 1926. Tato pachtovní smlouva byla převedena na Aloise Havelku ke dni 25. ledna 1927, kt. 1483.

⁵⁸³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Výpis z úvěrových listin, kt. 1483.

⁵⁸⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Výpis z úvěrových listin, kt. 1483; SOkA Rakovník, MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, záznam z roku 1930, s. 94.

⁵⁸⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II B/1, Výpis z úvěrových listin, kt. 1483.

⁵⁸⁶ Citováno dle: SOkA Rakovník, MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, záznam z roku 1933, s. 128.

v *Křivoklátě odvolalo*.⁵⁸⁷ V červnu 1934 se záležitost dvora Amalie interpelovala v Poslanecké sněmovně,⁵⁸⁸ v důsledku čehož byl Novák ze dvora okamžitě vypovězen. Celá záležitost se nakonec řešila soudně, jelikož se Novák odmítal ze dvora vystěhovat.⁵⁸⁹ Teprve listopadu 1934 přišel na dvůr Amalie nový nájemce, jistý R. Lieber.⁵⁹⁰

Novákovi nedokázali učinit hospodaření na pronajatém dvoře rentabilním, přestali být schopni plnit své závazky a skončili v exekuci. Jejich ručitelé se v důsledku těchto událostí též ocitli ve finanční tísní. Nakonec převzala část závazku jednoho z ručitelů Moravská banka, která v celé záležitosti intervenovala. Družstvo Reforma učinilo slevu a přistoupilo na nabídku Moravské banky, která v roce 1941 uhradila zbylou dlužnou částku (40 000 Kč). Na výše nastíněné situaci lze sledovat, jak likvidačním se pro rodinu mohlo hospodaření na zestátněném dvoře stát.

Výše uvedené konkrétní příklady sloužily jako modelové vzory hospodaření na zbytkových statcích. Neuvážené rozdělení dvora Míče ve dvě usedlosti (Míče I., Míče II.) přispělo k finančnímu úpadku jejich nabyvatelů. Zbytkový statek Třtice získal pozemkovou reformou poškozený úředník a SPÚ se snažil, aby jej nabyvatel i přes všechny obtíže udržel. Dále byl pojednán dvůr Běleč, jenž dokládá, že původní nabyvatelé se po více jak desetiletí péče o statek vzhledem k přílišné zadluženosti raději rozhodli pro jeho odprodej a nejspíše se tak vyhnuli exekuci. Na příkladu Velkého Újezda lze sledovat hospodářství, které se na počátku

⁵⁸⁷ Citováno dle: Tamtéž, záznam z roku 1934, s. 143.

⁵⁸⁸ „Dne 20. července 1930 převzal do nájmu po Aloisů Havelkovi státní dvůr »Amalie« nový nájemce Frant. Novák. Živý inventář tehdy sestával z 200 kusů hovězího dobytka a 7 párů koní. Tehdy sklídilo se na dvoře 60 vagónů obilí. Budovy a mrtvý inventář byl ve velmi dobrém stavu. Pole byla řádně obdělávána a oseta. V květnu letošního roku stav živého i mrtvého inventáře je tak žalostný, že z původních 200 kusů hovězího dobytka zbylo tu jen 30 kusů. Samozřejmě, že i mrtvý inventář za tohoto stavu zchátral. Pole jsou nedbale obdělávána, samý pýr a bodlák, ačkoliv doba k osetí dávno uplynula, leží většina polí jednoho z nejkrásnějších státních dvorů ladem a co bylo zaseto, je úplně zaplaveno pýrem a bodlácím. Ovocný sad, který býval chloubou dvora, je zničen, nejlepší stromy jsou vykáčeny a spáleny, vnitřek dvora vyrabován, trámy a prkna spáleny. Na tomto dvoře shnilo pro nedostatek dostatečných opatření přes 10 vagónů lnu. Dne 4. listopadu 1933 byl zastaven na dvoře »Amalie« provoz a dvůr ponechán na pospas zkáze. Při tom přišlo o zaměstnání několik desítek rodin, jejich členové jsou úplně bez prostředků ponecháni na pospas kruté bídě. Nemohou nalézt práci, nemohou dosíci vyplacení zadržené mzdy, která jde u jednotlivců do tisíců, nabytla jim také příznána podpora v rámci stravovací akce ministerstva sociální péče a za těchto okolností byli vypovězeni z deputátních bytů. Tímto zjevem poškozen byl velmi citelně československý stát a zaměstnanci na dvoře »Amalie«. Dalším prodlením hrozí ztráty státu i zaměstnancům. Podepsaní táží se pana ministra zemědělství: 1. Je-li mu znám stav na státním dvoře »Amalii«? 2. Je-li ochoten zjednatí nápravu a zamezení dalším škodám? 3. Je-li ochoten postarati se, aby propuštěným byla vyplacena mzda, odvolána byla jejich výpověď z bytů a byli znovu do zaměstnání přijati? 4. Je-li ochoten učiniti bezodkladné opatření, aby uvedený zemědělský objekt obhospodařován byl svědomitým a řádným nájemcem? 5. Jest pan ministr sociální péče ochoten naříditi, aby zaměstnanci, kteří přišli na dvoře »Amalii« ne vlastní vinou o zaměstnání, byli zařazeni do stravovací akce ministerstva sociální péče?“ Citováno dle: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2669_01.htm 2669/I. Interpelace poslanců A. Hatiny, J. Hynka, V. Mikuláše a druhů ze dne 15. června 1934 [cit. dne 15. srpna 2016].

⁵⁸⁹ Odpověď na interpelaci http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2738_03.htm 2738/ XXII. Odpověď ministra zemědělství a ministra sociální péče ze dne 27. září 1934 [cit. dne 15. srpna 2016].

⁵⁹⁰ SOKA Rakovník, MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, záznam z roku 1934, s. 159.

třicátých let jevílo jako neudržitelné, ale nabyvatelům se vzniklou situaci podařilo stabilizovat. Dále byla analyzována situace na hospodářském celku, který svojí podstatou nenaplnuje definici zbytkového statku, ale nakládání s ním bylo podobné. Nájemci dvora Amalie nedokázali své hospodaření udržet a skončili v exekuci.

Pro interpretaci výše uvedených konkrétních příkladů výborně poslouží ojedinělé postřehy úředníka SPÚ Antonína Pavla, který si všímal problémů v hospodaření na zbytkových statcích již na počátku třicátých let dvacátého století. Nabyvatele si rozdělil do dvou hlavních skupin, a to na bývalé nájemce a bývalé zaměstnance velkostatku. Podle jeho názoru bývalí nájemci měli již živý i mrtvý inventář (např. hospodářská zvířata a stroje) a přidělovou cenu zaplatili buď hotově, nebo pomocí hypotekárního úvěru, jelikož jejich hospodářství již byla zavedená. To jim poskytovalo určitou výhodu v hospodaření, protože se na počátku výrazněji nezadlužili. Kdežto bývalí zaměstnanci museli živý i mrtvý inventář nakoupit, což jim investice mnohdy zvýšilo až o 100 %.⁵⁹¹ Obdobnou situaci lze sledovat i na výše rozebraných případech zbytkových statků na Křivoklátě. Do krize se dostávají právě bývalí zaměstnanci (poškození úředníci), tedy zástupci druhé Pavlovy skupiny. Jediný bývalý nájemce (poškozený nájemce), kterého na Křivoklátsku lze mezi nabyvateli sledovat, se do tak hluboké krize nedostal. V souvislosti s tím je třeba upozornit, že ne všechny případy hospodaření na zbytkových statcích nutně vedly k úpadku. Z celkového počtu 28 zbytkových statků na dvaceti hospodařily soukromé osoby, z čehož u sedmi lze sledovat větší finanční potíže – tedy 35 % soukromých nabyvatelů, k nimž lze připočítat i neúspěch městské správy. Na druhou stranu o úspěšných hospodářstvích není takové množství informací, protože jim SPÚ vzhledem k bezproblémovému obhospodařování nevěnoval zvýšenou pozornost.

Při interpretaci jednotlivých případů je třeba upozornit ještě na jednu důležitou okolnost. Pojednané zbytkové statky též dokládají snahu SPÚ po udržení nabyvatelů na získaných usedlostech. Pomocí různých úvěrů a slev se SPÚ snažil zmírnit dopady hospodářské krize na nabyvatele. Navzdory finančním ztrátám vydal SPÚ mnoho úsilí, aby udržel dosažené výsledky pozemkové reformy a i celý tento politický projekt obecně.

4.2.2 Zbytkové statky Plasy – „nabyvatelé průměrných dvorů“

Specifický ráz krajiny severního Plzeňska tvořený barokními dvory zřejmě předznamenal podobu zbytkových statků na velkostatku Plasy. Ve většině případů je totiž

⁵⁹¹ PAVEL, A. *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, s. 8–10.

tvořily unikátní stavby, jež vznikly v období hospodaření cisterciáckého kláštera v 18. století. Zbytkových statků v této oblasti lze k roku 1930 napočítat celkem deset.

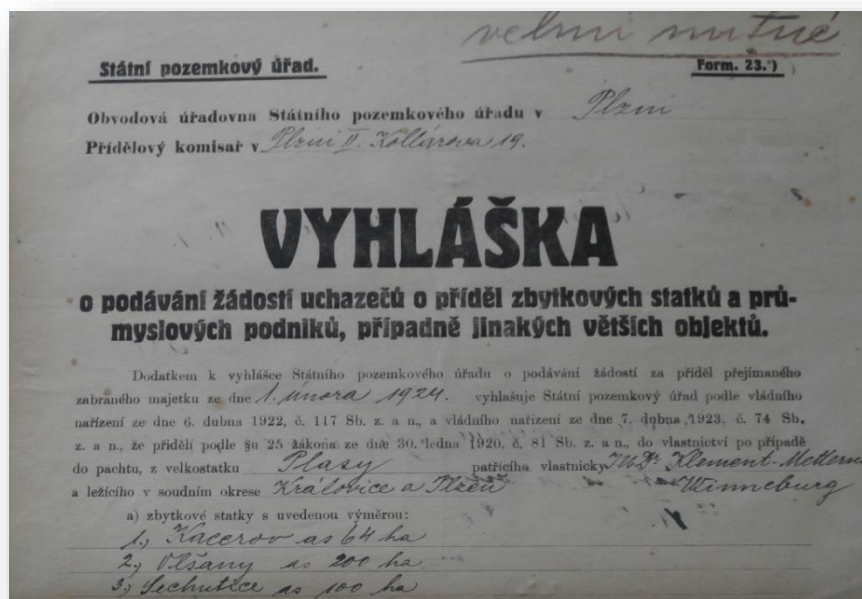
Tabulka 15 Zbytkové statky na velkostatku Plasy

Pořadí	Zbytkový statek	Výměra	Počet majitelů	Poznámka
1	Dvůr Býkov	93,5 ha	Spěváček v nájmu, přenechává Kokšovi (1925)	Obhospodařován v nájmu
2	Dvůr Hubenov	114 ha	Václav Runt	1940 žaloba o vyklizení dvora; obhospodařován v nájmu
3	Kaceřov	64 ha	Ladislav Spěváček	Poškozený nájemce
4	Lednice	55 ha	Blažej Jánský	Poškozený nájemce, Zatížen dluhy
5	Lomany	133,2 ha		Ponechán v záboru
6	Olšany	230,21 ha	Václav Sinkule	Pacht; 1940 exekuce, Poškozený nájemce
7	Plasy	90,5 ha		Propuštěn Metternich ze záboru
8	Rohy	89,13 ha	František Fencel	Poškozený nájemce, Exekuce
9	Sechutice	116 ha	Thiebenovi	Poškozený nájemce, Zatížen dluhy
10	Třemošnice	40,3 ha	Volínovi	zemědělec

Na plaském velkostatku ze sedmi zbytkových statků, jež získali soukromí uchazeči, dva skončily v exekuci. Dva dvory byly propuštěny Metternichovi a jeden zůstal v záboru. Na několika konkrétních příkladech lze demonstrovat, jakým způsobem se nabyvatelé vyrovnávali s nepříznivými hospodářskými okolnostmi. Zbytkový statek *Olšany* ukazuje

hospodaření ovdovělé majitelky v krizových třicátých letech, kdy usedlost sice udržela, dědicům ji ale předala zatíženou dluhy. Vedle toho zbytkový statek *Rohy*, který se rovněž dostal do ekonomických potíží, poslouží jako ilustrace, jakým způsobem mohl SPÚ chránit nabyvatele před hospodářským úpadkem.

Obrázek 15 Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zbytkového statku

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E2/3, kt. 3608.

V roce 1931 získali Václav a Marie Sinkulovi do vlastnictví zbytkový statek *Olšany*, na kterém dříve hospodařili.⁵⁹² Jednalo se o poměrně velikou usedlost (193 ha), kterou Sinkulovi koupili za 820 000 Kč.⁵⁹³ Již v březnu téhož roku však Václav Sinkule zemřel.⁵⁹⁴ Marie Sinkulová se záhy dostala do potíží a zažádala o řadu úvěrů, například od Městské spořitelny v Kralovicích (1933) nebo banky Slavie (1937). Do roku 1939 se její dluh vyšplhal na 970 000 Kč, tedy podstatně více, než původně činila kupní cena zbytkového statku. Přesto IX. odbor Ministerstva zemědělství ČSR (nástupce SPÚ) povolil další úvěr. Potíže se tím ovšem vyřešit nepodařilo, již roku 1940 se uvažovalo o exekuci. Na začátku roku 1941, krátce před

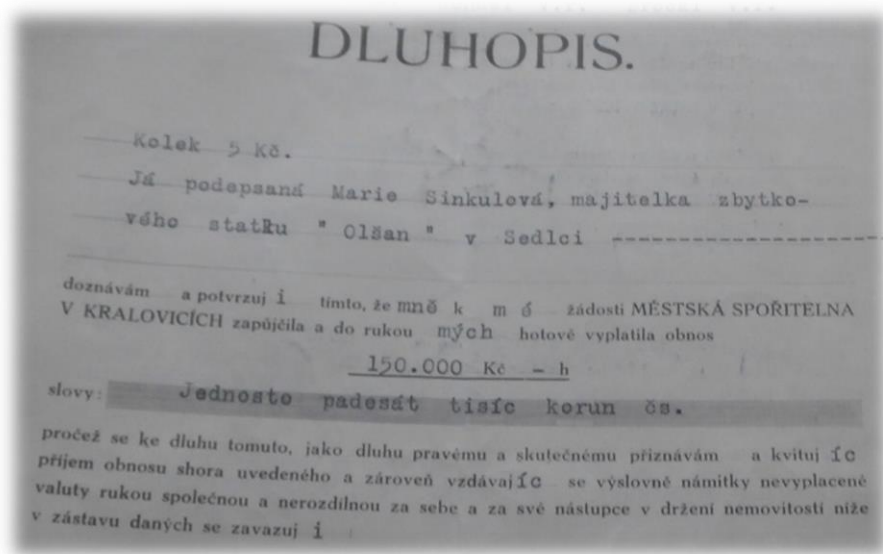
⁵⁹² SOA Nepomuk, VS Plasy, sign. 2 dom, Provádění knihovního pořádku, Katastrální měřický ústav v Kralovicích. Nástin prohlášení Marie Sinkulové, nedatováno, rok 1939, kt. 261.

⁵⁹³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E1, Protokol ze dne 7. ledna 1925, kt. 3607.

⁵⁹⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, Oznámení syna o úmrtí otce (23. března 1931), „přechází jeho polovina na moji matku.“, dopis ze dne 19. dubna 1931, podepsán Václav Sinkule, kt. 3621.

svou smrtí, převedla Marie Sinkulová zadlužený majetek na dceru a zetě (Vilma a Jaromír Sinkulovi). Mladý pár se ujal hospodaření na krachujícím zbytkovém statku, manželství se ale brzy rozpadlo. Přesto Vilma Sinkulová s nezletilou dcerou dluh snížila – roku 1944 činily požadavky věřitelů jen 106 538 K. Již roku 1949 požádala Sinkulová o výmaz nedoplatku, podařilo se jí tedy Olšany oddlužit.⁵⁹⁵

Obrázek 16 Dluhopis Marie Sinkulové

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, kt. 3621.

Tento příklad ukázal hospodářství, které se i přes svízelnou situaci podařilo zachovat ve vlastnictví rodiny původních nabyvatelů. Krátce po zakoupení zbytkového statku zemřel jeden z nabyvatelů a majetek zůstal v rukou jeho vdovy, která ho postupně zadlužila. Torzovité prameny bohužel nedovolují rekonstruovat příslušné strategie užitě nabyvateli za účelem postupného oddlužení Olšan, zřejmě ale souvisely s převodem zbytkového statku na nové majitele.

⁵⁹⁵ Záhy však vstoupil statek do další éry své existence. Prošel revizí první pozemkové reformy, přičemž na jeho tehdejšího majitele Oldřicha Sinkule vyšlo přesně 0 ha (sic!); Viz NA Praha, Revize pozemkové reformy – brožura, separát, nedatováno.

Obrázek 17 Nabídka Františka Fencla z roku 1946

Oblasťnému národnému výboru
v Klaboviciach

Sepracovaný František Fencl, majiteľ zbytkového statku Rohy, 68 letý válečný invalid, nabíza svoj statok k dispozícii. Jeho úvod je vo veľkom rozľutí, pretože ako svoj pohľadník stárí, a zneužitím vykonanosti následkom válečných defektov, tak si nemôže predat statok niekterému z svojich detí. Jeho si totiž doma má dva deti leč druhou nemôže, jeho bytie je stáča pri totálnom nasazení za nemecké správy; syn bol nevyčerpanou chorobou nervov, a druhý syn je dvoletým nasazením v Nemecu je nyní je v dvoleté službe vojenskej. Oni si deti majú obchodní záhly, a etžeji si v tomto obore hľadajú zamestnania, ak budú volia.

Jeem ochoten statok vymeniť za činnosť dnu v Plani, a najvyšší pevný príplatek k tomu, aby sa měl čim hrať privoďnú poplatky a daně, a postě živobytí. Spohumajitelu nemám, deti však mají na statok zajištěné pevné poděly po matce. Statok mátabá v dvoch popisných čísl a 88'8550ha pozemků, jejich soupis přikládám.

V Rohách 21. čúnna 1946.
František Fencl

rovní národní výbor
v Klaboviciach

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, kt. 3621

Do exekuce se na velkostatku Plasy dostal zbytkový statek *Rohy* o výměře 89 ha. Získali ho v roce 1923 jeho bývalí nájemci František a Anna Fenclovi.⁵⁹⁶ Hospodaření ale rovněž naráželo na problémy. První půjčku si Fenclovi na provozování statku brali v roce 1927, poté následovaly další v letech 1932, 1933. Vzhledem k postupujícímu zadlužování se jim SPÚ snažil vyjít vstříc a snížil přidělovou cenu zbytkového statku na 239 870 Kč.⁵⁹⁷ Zde lze sledovat zřejmou iniciativu ze strany SPÚ udržet přidělce na zbytkovém statku. Přesto se v roce 1941 nacházeli Fenclovi v tak nepříznivé situaci, že došlo k vyhlášení exekuce. Nakonec se jim ale podařilo udržet zbytkový statek ve svém majetku až do poválečné revize pozemkové reformy. V roce 1946 se jej ovdovělý Fencl vzhledem k svému věku (68 let, válečný invalida) snažil

⁵⁹⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E1, Protokol sepsaný komisí SPÚ dne 16. listopadu 1923 v Rohách, kt. 3607.

⁵⁹⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, Dluhopisy, kt. 3621.

odprodat. Nabídl jej Okresnímu národnímu výboru v Kralovicích výměnou za činžovní dům v Plzni.⁵⁹⁸ Tuto nabídku ale výbor nerefletoval a statek šel do revize pozemkové reformy.⁵⁹⁹

Pro potřeby interpretace průběhu pozemkové reformy jsou sice poměrně zásadní úvahy Antonína Pavla o příčinách hospodářských problémů na zbytkových statcích, na příkladu velkostatku Plasy je ovšem nelze aplikovat, protože mezi nabyvateli nefigurují žádní poškození úředníci. Plasy jsou v tomto ohledu unikátním případem. Na základě archivního materiálu nelze poskytnout uspokojivou odpověď, proč tomu tak bylo. Mezi možné hypotézy lze ale zařadit menší poptávku ze strany úředníků. Poškození úředníci byli zřejmě odškodňováni spíše finančně než ziskem zbytkových statků. Nelze opominout ani eventuálně jiné preference ze strany SPÚ. Mechanismus přidělování zbytkových statků by se měl stát předmětem dalšího výzkumu, kdy bude možno komparovat větší množství velkostatků a vytvořit určitý model přidělové praxe SPÚ.

Analýza hospodaření ukázala, že do exekuce se dostali nabyvatelé z řad poškozených nájemců. Celkem z pěti nabyvatelů z této kategorie skončili dva v hrozbě exekuce. Příčinu lze spatřovat nejspíše v konkrétních okolnostech. Ovdovělá Marie Sinkulová hospodařila sama a zbytkový statek Rohy si vyžádal vyšší investice do oprav, nežli jeho nabyvatelé Fenclovi očekávali. Na rozdíl od křivoklátských zbytkových statků, jež potkal osud exekuce, se podařilo usedlosti udržet v majetku původních nabyvatelů až do poválečné revize první pozemkové reformy.

Na velkostatku Plasy lze sledovat i úspěšně obhospodařované zbytkové statky. Z celkového počtu 10 statků na sedmi hospodařily soukromé osoby, přičemž u dvou se objevily větší finanční potíže – téměř 29 % soukromých nabyvatelů. Stejně jako u velkostatku Křivoklát bohužel nelze podrobit úspěšná hospodářství detailní analýze, jelikož potřebné prameny absentují.

4.2.3 Zbytkové statky velkostatek Radnice – „úředníci velkostatku v roli majitelů usedlosti“

Na velkostatku Radnice vzniklo celkem osm zbytkových statků. Oficiální statistika SPÚ udává číslo sedm, nezapočítává ale lihovar ve Vojenicích, jenž získalo lihovarnické družstvo. Vzhledem k tomu, že se s ním však jako se zbytkovým statkem v soudobých pramenech pracovalo, byl zařazen i do následujícího přehledu.

⁵⁹⁸ Z revize pozemkové reformy František Fencel získal 0 ha (sic!). Viz NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, kt. 3621.

⁵⁹⁹ NA Praha, Revize pozemkové reformy – brožura, separát, nedatováno.

Tabulka 16 Zbytkové statky na velkostatku Radnice

pořadí	Zbytkový statek	Výměra	Počet nabyvatelů	poznámka
1	Březina		Propuštěn vlastníku	
2	Darová	110 ha	1 (Sinkulovi)	Poškozený nájemce
3	Chomle	40 ha	1 (Řehoř)	Poškozený úředník
4	Přívětice		Propuštěn vlastníku	
5	Radnice		Propuštěn vlastníku	
6	Svinná	123 ha	1 (Hejných)	Poškozený úředník
7	Vojenice	56 ha	1 (Šnajdrovi)	Poškozený úředník, snižování ceny
8	Vojenice-lihovar		1 (Družstvo)	

Z celkového počtu osmi zbytkových statků byly tři propuštěny vlastníku, tedy Sternbergovi, jeden získalo družstvo a na celkem čtyřech hospodařili soukromí nabyvatelé. Ve třech případech se jednalo o poškozeného úředníka a v jednom o poškozeného nájemce. Na rozdíl od předchozích velkostatků (Křivoklát, Plasy) se zde neobjevují tak zásadní problémy s hospodařením. Výjimku tvořil pouze zbytkový statek *Vojenice*, který zakoupili v roce 1926 Václav a Eliška Šnajdrovi ve výměře 56 ha za 225 000 Kč.⁶⁰⁰ V roce 1929 jim byla přidělová cena snížena na 202 500 Kč a získali úvěr ve výši 110 000 Kč od Siroťčího úřadu Okresního soudu ve Zbizoze.⁶⁰¹ Další informace o problémech s jejich hospodařením ovšem prameny nezachycují, lze tudíž předpokládat, že se jim podařilo dostát závazkům. Poměrně úspěšné hospodaření pozorujeme i na jiných zbytkových statcích. Kupříkladu nabyvatelé usedlosti *Svinná* dokonce disponovali dostatečným kapitálem pro investice do modernizace (nákup traktoru).⁶⁰²

Z rozdělených zbytkových statků si jistě zaslouží pozornost *Svinná* ve výměře 123 ha, kterou v roce 1928 zakoupil za 355 000 Kč Václav Hejný, ředitel velkostatku Radnice.⁶⁰³ V přidělovém řízení se o Svinnou ucházelo jedenáct žadatelů, z toho dva legionáři (italský a ruský). Ke každé přihlášce připojoval své dobrozdání přidělový komisař, jenž byl přesvědčen o způsobilosti jen dvou uchazečů z řad místního obyvatelstva. Jelikož ostatní pocházeli z Prahy

⁶⁰⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I F1, Informace pro odbory SPÚ, datováno dne 18. února 1926, kt. 4899.

⁶⁰¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I E1, Informace pro odbory SPÚ, datováno dne 4. dubna 1929, kt. 4898.

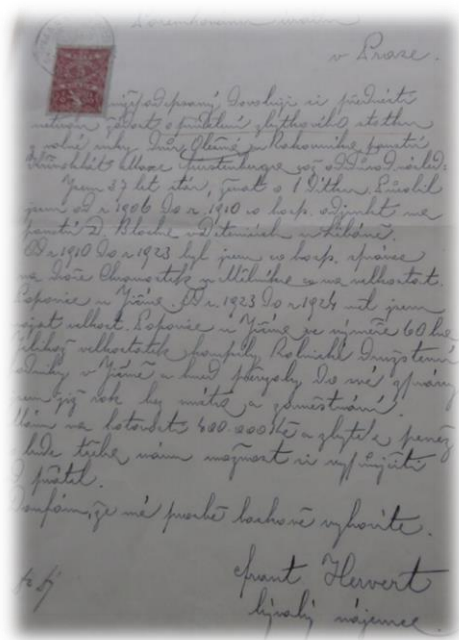
⁶⁰² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. II C, Hospodářská zpráva Svinná, Václav a Helena Hejný, datováno dne 10. února 1929, kt. 4904.

⁶⁰³ CÍZL, V. *Průvodce po Radnicích a okolí*, s. 39; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I E1, Rozhodnutí o přidělu zbytkového statku ze dne 17. července 1928, kt. 4898.

nebo regionu mimo velkostatek, komisař neměl bližší zkušenosti s jejich podnikatelskými schopnostmi, a nebyl proto nakloněn udělení přídělů. Václava Hejného doporučil díky jeho zkušenostem, finanční síle a vzdělání na vyšší hospodářské škole. Nespornou výhodou pro Hejného představovalo vysoké postavení v hierarchii velkostatku, díky čemuž disponoval potřebnými informacemi pro úspěšné dosažení přídělů. Je vysoce pravděpodobné, že Hejný měl coby ředitel velkostatku detailní znalosti o jednotlivých dvorech, věděl, kdy půjdou do přidělového řízení a jak bude celý proces probíhat, přičemž jako zástupce velkostatku již několik let komunikoval o průběhu pozemkové reformy se zmíněným přidělovým komisařem. Z dlouhodobého hlediska se jednalo o dobře provedený příděl, který zajistil racionalizaci v hospodaření zbytkového statku (mechanizace apod.). Úspěch ovšem slavil i druhý z místních žadatelů Václav Šnajdr, jenž obdržel zbytkový statek Vojenice.⁶⁰⁴

Poněkud výjimečnou situaci nezadlužených zbytkových statků lze vysvětlit tím, že je získali kapitálově silní nabyvatelé. Nejspíše se jednalo i o lépe zabezpečené hospodářské jednotky než v případě Křivoklátu či Plas. Problémy se neobjevují ani na zbytkovém statku, jenž získal poškozený nájemce. S menšími finančními potížemi se potýkal pouze nabyvatel spadající pod kategorii poškozený úředník.

Obrázek 18 Žádost neúspěšného žadatele Františka Herverta o zbytkový statek Olešná (VS Křivoklát)

Zdroj: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. G 3/1, kt. 1467.

⁶⁰⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I F1, Přehled žádosti o zbytkové statky, kt. 4899.

4.2.4 Efektivita hospodaření na zbytkových statcích

Pro výzkum sociálních dopadů pozemkové reformy je třeba se zaměřit na jednotlivé případy nabyvatelů půdy. Nejkomplexněji lze tuto situaci sledovat na zbytkových statcích. Současníci nabyvatele zbytkových statků vnímali jako zbohatlíky: „název „zbytkář“ stal se pomalu zcela nezaslouženě synonymem válečného zbohatlíka, podezřelého politického spekulanta, tvrdého zaměstnavatele a v menšinách vlažného Čecha.“⁶⁰⁵ Nabyvatelé se ale navzdory soudobým názorům veřejnosti dostávali do svízelných finančních situací, které je někdy dovedly až do exekuce.

Příčinou těchto hospodářských krachů se stal stav zbytkového statku v době jeho převzetí. Často se jednalo o budovy, do nichž se naposledy investovalo před první světovou válkou. Po uvalení záboru a znejistění majetkoprávního vztahu již nebyli majitelé motivováni investovat do případných oprav. Nabyvatelé tak často získali budovy, které se zhruba deset i více let neudržovaly. V některých případech i pole ležela delší dobu ladem, a tak vyžadovala mimořádnou, finančně velmi náročnou péči. V období konjunktury se nabyvatelé pro zajištění těchto investic zadlužili a s příchodem krize nedokázali dostát svým závazkům. V tomto kontextu lze sledovat snahu SPÚ o udržení chodu zbytkových statků – dokladem toho je snižování přidělové ceny a poskytování půjček. V roce 1933 SPÚ inicioval zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům.⁶⁰⁶ Cílem se stalo poskytnout vyšší finanční prostředky zadluženým hospodářům a snížit jejich závazky vůči SPÚ, respektive státu. Tato okolnost dosvědčuje, jak význačným politickým projektem pozemková reforma byla.

Pro interpretaci výsledků pozemkové reformy je vhodné vzít v potaz soudobé názory teoretika a zároveň úředníka SPÚ Antonína Pavla. Všiml si toho, že do větších finančních problémů se dostávali spíše poškození zaměstnanci nežli poškození nájemci. Tuto skutečnost vysvětloval tím, že nájemci získali větší zkušenosti s hospodařením a do usedlostí průběžně investovali. Tento jeho názor se částečně na velkostatku Křivoklát podařilo potvrdit. Velkostatek Plasy se ukázal případem specifickým, jelikož v řadách nabyvatelů skupina poškozených úředníků vůbec nefigurovala. Na velkostatku Radnice se neobjevují výraznější finanční problémy nabyvatelů. Z výše uvedeného by ovšem neměl vzniknout dojem, že pozemková reforma představovala od samého počátku chybný experiment, který ve svém důsledku vedl k hospodářskému zničení nabyvatelů. Na sledovaných velkostatech lze dohledat

⁶⁰⁵ Citováno dle: PAVEL, A. *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, s. 7.

⁶⁰⁶ NA Praha, MPOŽ, Návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 11. února 1920 č. 166, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, Záznam z roku 1933, kt. 808.

i případy relativně úspěšných hospodářů, v pramenech o nich ale není takové množství informací jako o těch neúspěšných. V souvislosti s tím je třeba zdůraznit, že na Křivoklátsku se s většími finančními potížemi potýkalo 35 % soukromých nabyvatelů, na Plasku 29 % a na Radnicku se dokonce případy exekucí neobjevují.

Na velkostatku Křivoklát se objevily dva nestandardní příděly. Petrovice sestřám Pekárkové a Tuhé, jež postupně během dvacátých a třicátých let vybudovaly svůj vlastní velkostatek. Zbytkový statek Ruda získala tchýně úředníka SPÚ Františka Frolíka, který se později stal majitelem usedlosti. Na Radnicku získal zbytkový statek ředitel celého velkostatku Václav Hejný, u něj lze předpokládat vazby na přidělového komisaře a jistou sumu informací o průběhu pozemkové reformy. Tyto konkrétní příklady ukazují, jak velké pravomoci měl SPÚ – stačil jeho souhlas a jednotlivec mohl získat půdní celek daleko od zákonem povolené výměry. Oba příklady taktéž ukazují hospodaření schopné, kapitálově silné jedince, jimž SPÚ udělil svůj souhlas nejspíše kvůli tomu, že poskytovali záruku udržení přídělu.

Rozebrané příklady také poskytly vhled do fungování poradního sboru. Lze se s ním však setkat jen v problémových případech – v Petrovicích. Z toho lze vyvozovat, že u jiných obcí, kde se prováděla pozemková reforma, sbory působily bez výraznějších problémů. Dále lze též na příkladu odmítnutého uchazeče o Petrovice, Samuela Felbra, demonstrovat nacionální zásah do provádění pozemkové reformy. Jedná se o ojedinělou situaci, jelikož se při přidělu jiných zbytkových statků takový problém neobjevuje. Naopak bezproblémově proběhly příděly jiným osobám německé národnosti – Dubitzkému (Míče II.) a Mareschovi (Křivoklát). Obecně se ale ve většině případů o usedlosti ucházeli Češi, a to i vzhledem k tomu, že práce analyzuje reformu v národnostně smíšených oblastech středozápadních Čech.

4.3 Dopad pozemkové reformy na průmyslové provozy velkostatků

„Komora upozorňuje dále na to, že pozemková reforma musí se dít plánovitým postupem, aby totiž hospodářský podnik nebyl snad nejprve zbaven půdy a pak aby se teprve hledala nějaká forma pro jeho další existenci udržení a žádá proto důrazně, aby lihovary a škrobárny, které jsou v majetku jednotlivců nebo v nájmu, byly pokud možno ponechány v rukou dosavadních majitelů nebo nájemců a eventuální změna majetková aby se dala teprve v těch případech, kde jest to bezpodmínečně nutno a ovšem v takové formě, aby byla zabezpečena zdárná budoucnost dotyčných podniků.“

Obchodní a živnostenská komora v Praze, 1922⁶⁰⁷

Již v přípravných fázích pozemkové reformy se objevovaly obavy o jejím vlivu na průmyslové provozy na jednotlivých velkostatech. Pozornost se soustředila na potravinářský průmysl, který zaujímal výsadní postavení v rámci československého hospodářství. Mimořádné důležitosti se přitom těšilo především cukrovarnictví,⁶⁰⁸ jelikož omezování řepařské velkovýroby existenčně ohrožovalo právě cukrovary. Z tohoto důvodu byla na Ministerstvo zemědělství ČSR a SPÚ podána celá řada pamětních spisů, memorand apod., v důsledku čehož „*ministerská rada [...] uložila výměrem z 31. ledna 1920 č. j. 3148/20 m.r. Pozemkovému úřadu, aby o zajištění zájmů cukerního průmyslu při provádění pozemkové reformy s kruhy cukrovarnickými podrobně jednal [...]*“⁶⁰⁹ Velkostatky Křivoklát, Radnice a Plasy však jsou v tomto kontextu určitým specifikem, protože se na jejich území žádné cukrovary nenacházely. Pozornost se namísto toho zaměřila na nejdůležitější potravinářský průmysl na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice, tedy pivovarnictví a lihovarnictví. Z dalšího průmyslu se na území těchto velkostatků nacházely převážně uhelné doly a cihelny, které však bezprostředně s reformou cílenou na zemědělství nesouvisely.

Podkapitola postupně pojedná obavy, jež o dopadu na průmysl přítomný na sledovaných velkostatech, vyjádřila Ústředna obchodní a živnostenské komory. Dochovaná pramenná

⁶⁰⁷ O vlivu pozemkové reformy na průmysl bramborářský, lihovarský a škrobařský podala komora Státnímu statistickému úřadu toto vyjádření, In: *Jednání obchodní a živnostenské komory v Praze roku 1922*, Praha 1924, s. 126.

⁶⁰⁸ O cukrovarnictví v pozemkové reformě blíže viz POLÁŠEK, Adam. Problematika zemědělského průmyslu velkostatků za první pozemkové reformy na příkladě porolničení Gutmannova cukrovaru v Tovačově, In: HORÁK, Pavel; BOŠTÍK, Pavel; KARPÍŠEK, Jaromír; STURZ, Zbyněk. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*, X, Ústí nad Labem 2015, s. 197 – 204.

⁶⁰⁹ Citováno dle: NA Praha, ÚOŽK, sign. 157, Vliv pozemkové reformy na průmysl a obchod, Dopis ze dne 12. listopadu 1923, kt. 998.

základna bohužel nedovoluje na úrovni jednotlivých provozů sledovat, do jaké míry byly předpovědi komory naplněny. Přesto se následující text pokusí porozumět hospodářskému vývoji na sledovaných velkostatech, na základě toho, které provozy a za jakých okolností se původním majitelům podařilo podržet ve svém majetku. Na konkrétním příkladu velkostatkářských pivovarů se pokusí o analýzu dopadu reformy na jejich provoz.

Obchodní a živnostenská komora se negativně stavěla ke združstevňování velké části lihovarů. Hlavní poslání lihovarů totiž spatřovala v tom, že by měly produkovat krmivo pro dobytek, a tím se hlavně stát „výrobnou masu provozováním žíru pomocí výpalek a teprve v druhé řadě výrobnou lihu.“⁶¹⁰ Komora se obávala, že by družstevní lihovary produkovaly méně žíru než by bylo třeba a více se soustředily na výrobu lihu. Komora v pozemkové reformě viděla i ohrožení pro pivovarský a sladařský průmysl. Předpokládala totiž, že drobní zemědělci nebudou pěstovat tolik ječmene jako velkostatek, což by mohlo zapříčinit jeho nedostatek v pivovarech.⁶¹¹ V narušení výrobních postupů velkostatků spatřovala komora zásadní problém pozemkové reformy (např. „odpadky“ vznikající při výrobě lihu, škrobu, sladu apod. se používaly jako krmivo pro zvířata pěstovaná na maso), tedy že rozbitím návazného velkostatkářského podnikání dojde k poklesu jak živočišné, tak rostlinné produkce. Komora argumentovala i neblahými dopady na cihlářský průmysl, a to z toho důvodu, že velkostatkáři neprovádí stavby a opravy na svých zabraných majetcích z obavy neuhrazení investic po převzetí SPÚ. Náhradový zákon totiž dával SPÚ možnost vyloučit stavby z převzetí, pokud byly pokládány za zbytečné.⁶¹²

Na sledovaných velkostatech se mezi nejdůležitější potravinářské provozy řadily pivovary a lihovary. Obecně se lihovary dělily na produkční (zpracovávaly ovoce, mošt, víno,...) a konsumní (brambory, řepa, melasa, obilí,...), ty dále na průmyslové a hospodářské. V průmyslových lihovarech se jako surovina používaly jen melasa, cukr a řepa v poměru stanoveném ministerstvy. Kdežto hospodářský lihovar „*musí býti jednotným obhospodařováním spojen s jedním nebo více polními hospodářstvími, z jejichž sklizně přejímá výhradně nebo převážně suroviny k výrobě lihu a jimž naopak dodává ke zkrmení výpalky (řízky), odpadající při výrobě lihu, nebo aspoň mrvu, získanou chovem dobytka, živého výpalky.*“⁶¹³ Výrobní oprávnění pro hospodářské lihovary stanovoval ministr financí

⁶¹⁰ Tamtéž, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 19, kt. 998.

⁶¹¹ Tamtéž, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 20, kt. 998.

⁶¹² Tamtéž, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 23, kt. 998.

⁶¹³ Citováno dle: VILIKOVSKÝ, Václav. *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*, Praha 1936, s. 754.

(na základě hektarové výměry polí)⁶¹⁴ – líh vyrobený v rámci výrobního oprávnění přejímala Společnost pro zpeněžení lihu za ceny mnohem vyšší než líh z lihovarů průmyslových.⁶¹⁵

Velkostatkářské lihovary buď mohly být ze záboru propuštěny původnímu vlastníku na § 11 záborového zákona, či dle § 13 přidělového zákona převedeny na družstva. Družstva vzniklá z pozemkové reformy se organizovala ve Svazu družstevního průmyslu bramborářského (založen 1920).⁶¹⁶ Velkostatkáři naopak hájili své zájmy prostřednictvím SČV, při kterém v roce 1924 vznikl Ochranný svaz hospodářských lihovarů soukromých (OHSL).⁶¹⁷ Združstevněné lihovary disponovaly určitými výhodami, a to v první řadě v povolování velkého lihového kontingentu. Družstevním lihovarům se poskytovaly speciální přírážky k výrobním oprávněním, které dovolovaly zvýšit produkci o 30 – 40 %. Stejně tak byly družstevní lihovary oproti soukromým zvýhodňovány daňově (platily 10 % výdělkové daně).⁶¹⁸ V meziválečném období postupně rostl počet družstevních lihovarů – v období 1922/1923 byl poměr družstevních a soukromých lihovaru 12 : 88, v období 1936/1937 již 41 : 59.⁶¹⁹ Klasické lihovarnické družstvo vzniklé z pozemkové reformy tvořilo společenstvo 30 – 70 členů, kteří vlastnili zhruba 800 – 1200 ha zemědělské půdy. Jeden podíl zpravidla činil 500 Kč a připadal na 2 – 3 ha půdy.

Velkostatek představoval hospodářský celek, který často vyráběl pro svoji vnitřní spotřebu, což lze ilustrovat na příkladu velkostatkářských cihelen. Cihlářství nebylo považováno za řemeslnou živnost, v případě, že se jednalo o výrobu cihel pouze pro vlastní potřebu, byl dokonce majitel osvobozen od placení daně z obratu i ze spotřeby,⁶²⁰ tudíž se o velkostatkářských cihelnách zachovalo jen minimum informací. Pro názornou představu může posloužit radnická cihelna, která je v porovnání s ostatními sledovanými provozy nejlépe zdokumentována (jelikož tvořila součást firmy Šternberské velkostatky, pivovary a cihelny). Ročně produkovala 2 000 000 cihel⁶²¹ a obchodovala na území sternberského latifundia.⁶²² Z pohledu cihlářského průmyslu se již jednalo o velkovýrobu (výroba nad 500 000 cihel ročně)

⁶¹⁴ Dle lihovarského zákona z roku 1899 se 1 ha = 3 litry denně viz ČERNÝ, Bohumil. Vývoj lihovarství v českých zemích. (Příspěvek k dějinám zemědělství), In: *Československý časopis historický* 5 [55], č. 4, (1957), s. 700.

⁶¹⁵ VILIKOVSKÝ, Václav. *Zemědělské technologie, Část. I. Průmysl okopanin*, Praha 1926, s. 449.

⁶¹⁶ ČERNÝ, B. *Vývoj lihovarství...*, s. 700–701.

⁶¹⁷ Více k jeho činnosti viz STEINOVÁ, Š. *Soukromé lihovary a pozemková reforma...*, s. 32–48.

⁶¹⁸ NA Praha, Ochranný svaz lihovarů soukromých (dále OHSL), inv. č. 21, Výhody a účelnosti sdružstevňování hospodářských lihovarů v pozemkové reformě, kt. 12.

⁶¹⁹ ČERNÝ, B. *Vývoj lihovarství...*, s. 701.

⁶²⁰ HURÁB, Jaroslav. Návrh na ochranu cihlářské živnosti, In: *Stavivo* 11, 1930, s. 5.

⁶²¹ NA Praha, SČV, sign. IV-I, inv.č. 1366, Poznámky z 11. února 1931, kt. 163.

⁶²² SOA Nepomuk, Velkostatek Radnice, Revisní nález Revisní komise ministerstva financí pro daň z obratu a přepychu, sepsaný dne 4. listopadu 1933, o výsledku revise provedené u firmy Vrchní inspektorát Šternberských velkostatků, pivovarů a cihelen, kt. 123.

s velmi moderním provozem (strojní výroba s čtrnáctikomorovou kruhovou pecí).⁶²³ Na druhou stranu další cihelna radnického velkostatku v Březině (Přívěticích) byla zřízena jen na ruční výrobu, jednalo se tedy o méně perspektivní provoz. Již před první světovou válkou upozorňovali odborníci na technologickou zaostalost velkostatkářských cihelen, které produkovaly cihly pro požadavky svého nejbližšího okolí.⁶²⁴

Vzhledem ke skladbě velkostatků Křivoklát a Plasy, jejichž rozlohu tvořily zhruba ze 70–80 % lesy, se zásadní pro fungování hospodářských celků jevílo lesní hospodaření. V anketě Národních listů označil plaský lesmistr Adolf Teichmann za nejlepšího správce lesů velkostatek, jelikož si může dovolit zaplatit odborníky. Předpokládal též, že stát jako budoucí majitel lesů propustí část zaměstnanců, protože si do lesnictví nebude moci dovolit investovat jako velkostatkář. Varoval před převodem lesního majetku z velkostatků na obce a družstva, jelikož „[...] nejen že by obhospodařování přidělených lesů sotva se zlepšilo, ale mám obavu, že i zásobování různých dřevozpracujících podniků by tím trpělo, neboť často rozhodovaly by ne zájmy všeobecné, nýbrž velice často zájmy čistě osobní.“⁶²⁵ Přesto se v dobovém kontextu nevěnovala narušení lesního hospodaření větší pozornost (např. dopad na pálení uhlí, jež se používalo ve velkostatkářských průmyslových provozech; otázka myslivosti apod.). Na velkostatech Křivoklát a Plasy proto nelze sledovat dopady pozemkové reformy na dřevařský průmysl jako celek, nýbrž jen zábory lesů a jejich přiděly státu (velkostatek Křivoklát), či různým obcím, spolkům a soukromníkům (velkostatek Plasy). (srov. kap. 4.1.2, s. 109; 4.1.4, s. 114) Lze ovšem předpokládat, že v dřevařském průmyslu došlo k výraznému narušení výrobního a spotřebního řetězce, který spočíval v návaznosti primární těžby surovin na místní výrobu (např. pálení dřevěného uhlí přímo v lese a jeho následné využití v průmyslových provozech velkostatku).

⁶²³ VOTT, Tonda. Co stojí stavba kruhových pecí, In: *Keramické listy. Ilustrovaný odborný časopis pro odvětví průmyslu keramického* 1, 1909, s. 78-79; HELAN, B. Volba cihlářské pece pro nejmenší roční výrobu, In: *Stavivo. Odborný časopis věnovaný zájmům veškerého průmyslu staviv* 11, 1930, s. 388–390.

⁶²⁴ Herrschaftsziegelein in Österreich-Ungarn, In: *Tonindustrie-Zeitung, Fach- und Handelsblatt für Ziegel, Kalk, Gips, Zement, Beton und Kunststein*, 37. Jahrgang, Nr. 68, 1913, s. 893–894.

⁶²⁵ Citováno dle: DAŘENICKÝ, J. *Lesní pozemková reforma...*, s. 59.

Tabulka 17 Průmyslové provozy na sledovaných velkostatech

Provozy	Velkostatek	Řešení pozemkové reformy
Pivovar Krušovice	Křivoklát	Ponecháno vlastníku
Pivovar Křivoklát	Křivoklát	Ponecháno v pachtu vlastníku
Dvě sýrárny	Křivoklát	Stát; Nabyvatel zbytkového statku
Sedm cihelen	Křivoklát	Tři nabyvatel zb. st., Tři stát, Jedna ponechána vlastníku
Jedenáct lihovarů	Křivoklát	Čtyři združstevněny, Čtyři stát; Dva nabyvatel zb.st., Jeden ponechán vlastníku
Pila a mlýn v Roztokách	Křivoklát	Prodáno nájemci v roce 1924
Pivovar a sladovna	Plasy	Ponecháno vlastníku
Lihovar	Plasy	Ponecháno vlastníku
Sladovna	Plasy	Ponecháno vlastníku
Kaolínka	Plasy	Ponecháno vlastníku
Mlýn	Plasy	Ponecháno vlastníku
Parní pila	Plasy	Ponecháno vlastníku
Pivovar Radnice	Radnice	Ponecháno vlastníku
Lihovar	Radnice	Přiděleno lihovarnickému družstvu
Dvě cihelny	Radnice	Ponechány vlastníku
Uhelné doly	Radnice	Ponecháno vlastníku
Sklárna	Radnice	Ponecháno vlastníku

4.3.1 Velkostatek Křivoklát – „průmysl pod vnucenou správou“

Potravinářský průmysl na velkostatku Křivoklát zastupovaly dva pivovary, jedenáct lihovarů a dvě sýrárny. Mimo to se v jeho režii nacházelo sedm cihelen, které uspokojovaly místní poptávku po cihlách. Po pozemkové reformě Fürstenberg ve svém majetku podržel jen pivovar, lihovar a cihelnu v Krušovicích. Křivoklátský pivovar do roku 1935 obhospodařoval v pachtu. Vzhledem k rozlehlosti celého fürstenberského latifundia se jednalo o různorodý celek, který ze značné části zabíraly lesy, kolem Rakovnicka se pěstoval chmel a v jeho kopcovité části se choval skot apod.

Hlavní pozornosti se na křivoklátském velkostatku dostalo pivovarům, a to obzvláště Krušovickému, který svým výstavem kolem 40 000 hl představoval významnou součást celého velkostatku. Pivovar v Krušovicích se nachází zhruba 10 km od okresního města Rakovník a vznikl nejspíše v rozmezí let 1558–1581.⁶²⁶ Ke křivoklátskému panství byl připojen v roce

⁶²⁶ BLAŽKOVÁ, Kateřina et al. *Historie a současnost podnikání na Rakovnicku, Kralovicku a Manětínsku*. Žehušice 2005, s. 85.

1583, kdy jej od Jiřího Bírka z Násile koupil císař Rudolf II.⁶²⁷ Později s celým panstvím přešel do majetku rodu Fürstenbergů.

Když byla na celý křivoklátský velkostatek uvalena vnucená správa, muselo všechna rozhodnutí týkající se pivovaru schvalovat Ministerstvo zemědělství ČSR, potažmo SPÚ. Šlo jednak o provozní (nákup automobilu), jednak o zaměstnanecké záležitost (uzavření kolektivní dohody s dělníky).⁶²⁸ Zástupci Obchodní a živnostenského komory se obávali, aby v důsledku pozemkové reformy nedocházelo k propadům v pivovarské výrobě kvůli nedostatku ječmene. V případě krušovického pivovaru se tyto pochybnosti nenaplnily. Přesto se problémy s dodávkami ječmene objevily, ovšem nikoliv vlivem probíhající pozemkové reformy, nýbrž kvůli nepříznivému počasí (léta 1924 a 1925).

V roce 1929 došlo k podpisu tzv. generální dohody mezi rodem Fürstenbergů a Československou republikou. (srov. kap. 3.2.2, s. 80–83) Dohoda vymezovala, že „*předmětem převzetí budou také zejména: hrad Křivoklátský, hrad Nižbor, zámek Leontýn, zámek Dřevíč, pivovar v Křivoklátě, pila s příslušnými budovami, nádraží v Řevničově a elektrárna a důl „Belšanka“ v Lužné [...].*“⁶²⁹ Z ohromného majetku, jež Fürstenbergové v Československu vlastnili, jim po provedené reformě zůstal pivovar v Krušovicích. Jednalo se o rentabilní podnik, do kterého v průběhu let výrazně investovali (k roku 1927 se jeho hodnota odhadovala na 4 200 000 Kč).⁶³⁰ Jednalo se tedy o perspektivní a moderní průmyslový provoz. Dalšími body v dohodě si Fürstenbergové ošetřili i odběr krušovického piva. SPÚ převzal právě dobudovanou novostavbu hostince v katastru obce Městečko, v osadě Požáry čp. 128. U tohoto hostince si Fürstenberg vyhrazoval právo, že bude odebírat veškeré pivo výhradně z pivovaru v Krušovicích, což se týkalo i hostince na Brejli. Na druhou stranu si stát vymohl od Fürstenbergů předkupní právo na pivovar v Krušovicích pro případ jeho budoucího odprodeje.

Rod Fürstenbergů vlastnil ještě další pivovar, který měl svůj provoz přímo v areálu hradu Křivoklát. Přesné datum vzniku tohoto pivovaru není známé, obecně se uvádí letopočet 1517. Původní pivovar, který sloužil pro spotřebu v místě, býval malý a vařilo se v něm

⁶²⁷ FENCL, Josef, *Z historie pivovarnictví a chmelařství Rakovnícka*. Rakovník 1983, s. 69.

⁶²⁸ Podnikový archiv Krušovice (dále PA Krušovice), rukopis Josefa Štěpánka z roku 1979, s. 32; SOA Praha, VS Křivoklát-ústřední správa, sign. ÚS 1-22, Žádost o schválení nákupu automobilu z roku 1919, kt. 403; PA Krušovice, sign. F 38, Kolektivní smlouva, 1919–1920, kt. 2.

⁶²⁹ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Křivoklát, dohoda o konečném provedení pozemkové reformy, kt. 1435.

⁶³⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátě dne 29. července 1927, kt. 1437.

nepravidelně.⁶³¹ Později se stal spolu s hradem Křivoklát součástí fürstenberského velkostatku a ve své činnosti pokračoval až do 20. století. Před první světovou válkou došlo k rozsáhlým investicím (výstavba pivovarských sklepů v předhradí hradu), přesto podnik stagnoval.⁶³² Výrobní kapacity křivoklátského pivovaru sice umožňovaly dosáhnout produkčních kapacit 20 000 hl, byly naplňovány ale jen zhruba z poloviny. Ve dvacátých letech 20. století se hodnota pivovaru na Křivoklátě odhadovala na 1 500 000 Kč a patřilo k němu celkem šest hostinců (oceněny zhruba na 187 000 Kč).⁶³³ Po uzavření generální dohody z roku 1929 si rodina Fürstenbergů prozatím podržela křivoklátský pivovar v pachtu. Po vypršení pachtovní smlouvy se v roce 1935 stal majetkem státu.⁶³⁴

Na fürstenberském latifundiu fungovalo celkem jedenáct lihovarů, všechny v režii velkostatku.⁶³⁵ Čtyři byly v rámci pozemkové reformy združstevněny, dva se staly součástí přidělených zbytkových statků, jeden získal stát. Max Egon Fürstenberg byl v roce 1927 majitelem čtyř lihovarů oceněných zhruba na 380 000 Kč,⁶³⁶ z nichž tři později získal stát a pouze jediný zůstal původnímu majiteli.

Tabulka 18 Lihovary na velkostatku Křivoklát

Lihovar	Vlastník po provedení pozemkové reformy
Amálie	Stát
Hřebečnický	Nabyvatel zbytkového statku
Karlov	Stát
Krušovice	Ponecháno vlastníku
Lány	Stát
Maxov	Stát
Nižbor	Lihovarnické družstvo
Olešná	Lihovarnické družstvo
Petrovice	Nabyvatel zbytkového statku
Velký Újezd	Lihovarnické družstvo
Všetaty	Lihovarnické družstvo

Zdroj: VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 475.

⁶³¹ JÁKL, Pavel. *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska. I. díl, Střední Čechy*, Praha 2004, s. 148.

⁶³² Tamtéž, s. 150

⁶³³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátě dne 29. července 1927, kt. 1437.

⁶³⁴ NA Praha, URSL, inv. č. 1356, sign. 130, Dopis Správy státního pivovaru v Křivoklátě ze dne 24. května 1939, kt. 1646.

⁶³⁵ NECHLEBA, A. *Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova*, s. 155.

⁶³⁶ Jedná se o lihovary Amálie, Karlov, Maxov a Krušovice viz NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátě dne 29. července 1927, kt. 1437.

Ze zemědělského průmyslu disponoval velkostatek dvěma sýrárnami (Maxov, Všetaty), založenými v osmdesátých letech 19. století. Sýrárna v Maxově byla součástí hospodářského dvora a tvořily ji čtyři místnosti a dva sklepy k uložení sýra a mléka. Jednalo se o ruční sýrárnu. V roce 1909 vyráběla devět druhů sýra⁶³⁷, kdežto v roce 1925 již jen tři⁶³⁸ a vedlejší produkty (mléko, podmásílí, syrovátka,...). Sýrárna ve Všetatech v roce 1909 nabízela šest druhů sýra⁶³⁹ a v roce 1925 pět⁶⁴⁰ spolu s dalšími mléčnými produkty. Při pozemkové reformě dle Voženílkových údajů získal sýrárnu ve Všetatech nabyvatel zbytkového statku⁶⁴¹ a sýrárna v Maxově se dostala do majetku státu.

Obrázek 19 Ochranné známky sýraren Maxov a Všetaty

Zdroj: SOA Praha, VS Křivoklát – Nový archiv, sign. NA – 7280 H, inv. č. 3279, Soubor ochranných známek pro výrobky sýraren 1904.

⁶³⁷ Švýcarský, Limberský, Smetanový, Tabulový (tučný a polotučný), Romadurský, Camembert, Imperial, Nechatl, Pivní – viz SOA Praha, VS Křivoklát – Ústřední správa, sign. ÚS-8-19, inv. č. 733, Knižecí Fürstenbergská hosp. správa Maxov, Nový dům, Rakovník, Křivoklát z roku 1909, kt. 706; Cena za zařízení a mlékárenský inventář byla vyčíslena na 3 626, 34 K.

⁶³⁸ Zámecký, Camembert, Tabulový – viz SOA Praha, VS Křivoklát – Hospodářský úřad, sign. HÚ-878, inv. č. 222 – Provoz sýraren 1925, kt. 212.

⁶³⁹ Romadour, Limburský, Alpský, Pivní, Škatulový, Tilsitský – SOA Praha, VS Křivoklát – Ústřední správa, sign. ÚS-8-19, inv. č. 733, Knižecí Fürstenbergská sýrárna Všetaty, pošta Pavlíkov z roku 1909, kt. 706; Cena za zařízení a mlékárenský inventář byla vyčíslena na 5 755, 95 K a za stavební zařízení 2 000 K.

⁶⁴⁰ Alpský, Zámecký, Smetanový, Tabulový a Camembert - SOA Praha, VS Křivoklát – Hospodářský úřad, sign. HÚ-878, inv. č. 222 – Provoz sýraren 1925, kt. 212.

⁶⁴¹ Avšak webové stránky o historii obce Všetaty uvádějí, že se sýrárna stala jejím majetkem: „Obci Všetaty byla přidělena budova bývalé sýrárny a kovárny. Lihovar byl dán do užívání hospodářskému družstvu.“ Viz <http://www.obec-vsetaty.cz/informace-o-obci/historie-obce/> [cit. dne 11. září 2016]

Tabulka 19 Cihelny na velkostatku Křivoklát

Cihelny	Vlastník po provedení pozemkové reformy
Borek	Nabyvatel zbytkového statku
Hřebečníky	Nabyvatel zbytkového statku
Karloves	Stát
Krušovice	Ponecháno vlastníku
Pustověty – Maxov	Stát
Ruda	Stát
Všetaty	Nabyvatel zbytkového statku

Zdroj: VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 475.

Křivoklátský velkostatek původně vlastnil celkem sedm cihelen – z čehož tři byly přiděleny nabyvatelům zbytkových statků, tři státu a jedna byla ponechána původnímu vlastníku. Bohužel prameny nedovolují dozvědět se o těchto cihelnách více, pouze že cena cihelen, jež získal stát, činila 1 000 000 Kč⁶⁴² (přitom však v Karlovsi a Pustovětech byly pouze cihelny ruční).⁶⁴³ Pravděpodobně tedy stát za získané cihelny zaplatil výrazně vyšší cenu, nežli činila jejich tržní hodnota.

Velkostatek pronajímal pilu a mlýn v Roztokách u Křivokláta rodině Švarcově, a to zhruba 50 let. Při provádění pozemkové reformy je majitel nájemci Karlu Švarcovi odprodal. Trhová cena za oba provozy činila 80 000 Kč a prodej podléhal schválení SPÚ. Převod majetku z Fürstenberga na Švarce se realizoval v lednu 1925.⁶⁴⁴

Vzhledem k nestandardnímu provedení reformy na fürstenberském velkostatku, jež vyústilo v jeho převzetí státem, se do majetku Československé republiky dostaly i provozy, jež zcela s pozemkovou reformou nesouvisely jako elektrárna a důl Belšanka, či horní majetek (63 jednotlivých dolových měř, 696 kutisek,...).⁶⁴⁵ Příklad velkostatku Křivoklát slouží jako ukáзка provedení pozemkové reformy, kdy došlo k zásadním majetkovým přesunům i ve vztahu k průmyslovým objektům.

⁶⁴² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského, kt. 1435.

⁶⁴³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátě dne 29. července 1927, kt. 1437.

⁶⁴⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I G 3/8, Kupní smlouva mezi Maxem Egonem Fürstenbergem a Karlem Švarcem ze dne 18. října 1924, kt. 1470.

⁶⁴⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, Horní majetek – z elaborátu hor. znalce Ing. Dr. Fr. Pavlišty, kt. 1438.

4.3.2 Velkostatek Plasy – „kaolin jako klíč k dohodě“

Velkostatek Plasy na severním Plzeňsku zahrnoval jeden pivovar se sladovnu a jeden lihovar. Z dalších průmyslových provozů, jichž se pozemková reforma dotkla, je nutné zmínit výrobu kaolinu (ložiska s plavírnou). Kaolinka představovala pro svého majitele lukrativní podnik, o jehož zisk se ucházely různé zájmové skupiny. V majetku rodu Metternich též byly parní pila, cihelna a mlýn. Velkostatkář zvolil takové strategie, jež vedly k udržení všech těchto provozů v jeho majetku.

Plaský pivovar je písemně zmiňován od roku 1550 a spolu s celým areálem plaského kláštera přešel v roce 1826 do držení rodu Metternich-Winneburg. Na počátku dvacátého století dosahoval výstavu zhruba 26 000 hl.⁶⁴⁶ Pro svého majitele představoval perspektivní provoz (jeho hodnota byla odhadována na 187 000 Kč),⁶⁴⁷ jenž se ve svém vlastnictví snažil udržet, a tak v polovině dvacátých let 20. století požádal o propuštění pivovaru ze záboru na základě § 7 záborového zákona,⁶⁴⁸ v čemž mu SPÚ vyšel vstříc.⁶⁴⁹ Pivovar v Plasích tak v prvorepublikovém období svého majitele nezměnil a zůstal v rukou rodu Metternich-Winneburg. Velkostatkářův postup, jak naznačují závěry dosavadního bádání, odpovídal strategiím dalších majitelů velkostatků.

Přímo v obci Plasy se nacházel i lihovar, jenž přiléhá k velkostatku.⁶⁵⁰ SPÚ plánoval převést plaský lihovar pod správu družstva, proti čemuž však Metternich-Winneburg aktivně vystoupil a zaslal k SPÚ stížnost, v níž uváděl: „*prohlásil jsem, že jsem ochoten sdružstevnit lihovar můj v Plasích formou pachtu lihovarnickému družstvu, v němž bych participoval dle výměry nepřejímané orné půdy.*“⁶⁵¹ Vyjednávání mezi Metternichem a lihovarnickým družstvem o výslednou podobu nájemní smlouvy nevedla k jejímu uzavření (rozpory ohledně investic, pojištění,...), a tak byl nakonec lihovar původnímu vlastníkovu propuštěn ze záboru.⁶⁵²

⁶⁴⁶ Pivovarský časopis „KVAS“. Odborný list věnovaný veškerým zájmům pivovarnictví, XXXIII. ročník, 1905, s. 267.

⁶⁴⁷ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Protokol sepsaný dne 13. listopadu 1926 u Státního pozemkového úřadu v Praze, kt. 3606.

⁶⁴⁸ Více o možnostech propuštění průmyslových objektů ze záborů viz DUFEK, P. *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma...*, s. 52–55. Dostupné online: http://kvasnyprumysl.cz/artkey/kpr-201602-0005_Velkostatkove_pivovary_a_prvni_pozemkova_reforma_nastin_vzajemnych_interakci_Statniho_pozemkoveho_uradu_a_velk.php [cit. dne 11. září 2016]

⁶⁴⁹ SOA Nepomuk, VS Plasy, Rozhodnutí o propuštění ze záboru dle § 7u. z.z. ze dne 3. ledna 1927, kt. 452.

⁶⁵⁰ Například ve výrobním roce 1929/1930 vyprodukoval 230,58 hl. Viz NA Praha, OHSLs, Seznam lihovarů s produkcí 1929/1930, kt. 12.

⁶⁵¹ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I F2/2, Stížnost ze dne 26. března 1925, kt. 3611.

⁶⁵² VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 64.

Tento konkrétní příklad ukazuje snahu, již velkostatek vyvinul, aby lihovar zůstal součástí jeho majetku. Metternich byl sice ochoten jej propachtovat, družstvo však nepřistoupilo na jím požadované podmínky.

Na plaském velkostatku se nacházela ložiska kaolinu spolu s plavírnou.⁶⁵³ Od roku 1905 do roku 1920 pronajímal Metternich Západočeským továrnám kaolinovým a šamotovým tovární budovy, které po vypršení nájmu provozoval velkostatek ve vlastní režii.⁶⁵⁴ Kaznějovský kaolin se užíval pro výrobu papíru a pro chemické účely a kaolin se těžil převážně na export (domácí spotřeba činila cca 15 % výroby).⁶⁵⁵ Klement Metternich se pokusil podržet kaolinová ložiska v okolí Kaznějova ve svém majetku, a tak zažádal o jejich propuštění na základě § 7 záborového zákona. SPÚ mu je nakonec po delším váhání v roce 1927 ze záboru propustil.

Kaolinová ložiska spolu s továrnou představovala klíčový bod při uzavírání generální dohody. Klement Metternich-Winneburg se snažil kaolinku udržet ve svém vlastnictví, celá záležitost se proto dostala až na mezinárodní pole. (srov. kap. 3.2.1, s. 69-79) Jeho náhlé úmrtí v květnu roku 1930 však znamenalo zásadní zvrat při vyjednávání. Zástupci společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové se aktivně snažili působit na SPÚ a získat metternichovy kaolinové lomy.⁶⁵⁶ SPÚ v interních materiálech přiznával, že „řídě se přáním, vysloveným ministerstvem obchodu, hledí Státní poz. úřad při řešení reformy pozemkové též k oprávněným zájmům některých průmyslových podniků, které odběrem suroviny odkázány jsou na zabraný velkostatek. Proto při jednání o generální dohodu na majetku pozůstalosti Dr. Klementa Metternich-Winneburga Státní poz. úřad sdělil vlastníku velkostatku a po jeho smrti zástupcům jeho pozůstalosti, aby se dohodli se Západočeskými továrnami kaolinovými, akc. spol. o odstoupení půdy, kterou tato společnost v zájmu svého závodu v Horní Bříze požadovala a hlavně též o prodloužení, případně obnovení exploitační smlouvy na dobývání kaolínu a jiných surovin, jež závod Hornobřížský k provozu nutně potřebuje.“⁶⁵⁷ K odprodeji 325 ha firmě Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovanské závody magnesitové, akc.

⁶⁵³ Více ke kaolinovému průmyslu SOkA Plzeň-sever, pracoviště Plasy. Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923 – 1935), s. 92 – 120. Dostupné online http://www.portafontium.eu/iipimage/30660363/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1935_0480?x=-81&y=6&w=1142&h=401 [cit. dne 13. září 2016]

⁶⁵⁴ Státní oblastní archiv Plzeň, fond Krajský soud obchodní Plzeň, sign. A IV 21, Metternich-Winneburgův Kazňovské kaolinové závody v Kazňově.

⁶⁵⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B, Protokol sepsaný dne 18. září 1926 u ředitelství velkostatku Plasy, kt. 3606.

⁶⁵⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I G3/1, Úřední záznam ze dne 12. září 1932, kt. 3618.

⁶⁵⁷ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I G3/1, Zpráva Odboru II/I. ze dne 19. října 1932, kt. 3618.

spol. v Praze došlo v září 1931 za zhruba 585 000 Kč.⁶⁵⁸ Firma zároveň získala i továrnu za 8 219 000 Kč a exploatační právo na dobu 30 let.⁶⁵⁹

Obrázek 20 Ložiska kaolinu

Zdroj: Archiv České národní banky, Živnostenská banka, sign. ŽB-3580/6.

Na plaském velkostatku se ze stavebního průmyslu nacházela také cihelna. Byla sice vybavena starou a zaostalou žárovou pecí, v 1923 však byla výroba zastavena (v posledním výrobním roce vyprodukovala cca 90 000 kusů cihel). Jednalo se o provoz bez strojního vybavení, Metternich plánoval cihelnu modernizovat a zařídit strojově.⁶⁶⁰ Její hodnota činila zhruba 40 000 Kč. Cihelnu původní majitel Metternich-Winneburg podržel ve svém majetku, SPÚ mu ji ze záboru propustil.⁶⁶¹

Plaskému velkostatkáři se podařilo průmyslové provozy přes prováděnou pozemkovou reformu udržet. V jeho majetku zůstaly pivovar se sladovou v Plasích, cihelna, mlýn, parní pila

⁶⁵⁸ O pozemky se též ucházela obec Horní Bříza, viz SOKA Plzeň-sever, pracoviště Plasy. Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923 – 1937), s. 200 – 201. Dostupné online http://www.portafontium.eu/iipimage/30660364/soaps_00196_obec-horni-briza-1923-1937_1020?x=-44&y=-9&w=731&h=257 [cit. dne 13. září 2016]

⁶⁵⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I G3/1, Žádost o potvrzení smluv, kt. 3618; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. II A, Trhové smlouvy, kt. 3621.

⁶⁶⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B, Protokol sepsaný dne 18. září 1926 u ředitelství velkostatku Plasy, kt. 3606.

⁶⁶¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Protokol sepsaný dne 13. listopadu 1926 u Státního pozemkového úřadu v Praze, kt. 3606.

a kaolinové závody. V případě Metternich-Winneburga se jednalo o tradiční postup vlastníka, který průmyslové podniky úspěšně udržel ve svém vlastnictví. Mimořádně lukrativní kaolinové lomy s továrnou však byly po smrti velkostatkáře odprodány.

4.3.3 Velkostatek Radnice – „zdrůstevňování lihovaru“

Stejně jako na předchozích velkostatech i na Radnicku působil pivovar, lihovar a dvě cihelny. Dále Jiří Sternberg vlastnil uhelné doly a sklárnu v Křiži, jež bezprostředně s prováděnou pozemkovou reformou nesouvisely. Ve městě Radnice se nacházely dva pivovary – jeden obecní a druhý náležející rodu Sternbergů. Založil jej v průběhu 19. století Zdeněk Sternberg (1813–1900), jehož jméno také celý provoz nesl „Zdenka Sternberga parostrojní pivovar“.⁶⁶² Výstav hraběcího pivovaru se v meziválečném období pohyboval v rozmezí 12 000–22 000 hl.⁶⁶³ Radnický pivovar byl velkostatkáři v roce 1926 vyloučen ze záboru na základě § 7 záborového zákona.⁶⁶⁴ Vzhledem ke stoupající produkci výroby lze usuzovat, že se v meziválečném období nepotýkal se zásadními problémy.

Jiří Sternberg dále vlastnil lihovar ve Vojenicích, jenž v rámci pozemkové reformy získalo do vlastnictví Družstvo Lihovaru ve Vojenicích. Přídělová cena lihovaru Vojenice činila celkem 116 000 Kč, přiléhala k němu výměra půdy zhruba 7 arů.⁶⁶⁵ Lihovar však nebyl družstvu předán ve vyhovujícím stavu, jelikož „*správa velkostatku předpokládajíc, že lihovar bude předán v pozemkové reformě, nepostarala se o řádné konservování a vyčištění lihovaru po skončení poslední kampaně a naopak lihovar ponechala úplně nevyčištěn, takže hlavně potrubí a destilace jsou velmi značně poškozeny a znehodnoceny.*“⁶⁶⁶ Družstvo tedy muselo do zařízení lihovaru hned v prvních letech výrazněji investovat. Z důvodu znejistění majetkoprávního vztahu nevěnoval původní vlastník předávanému majetku dostatečnou péči, došlo tedy k zanedbání nutné údržby.

⁶⁶² TOMSOVÁ, Petra. *Sternbergové. Aristokratická společnost v „dlouhém 19. století“*, diplomová práce FF UK, s. 24.

⁶⁶³ Dle údajů Compassu: Produkce za rok 1925 činila 12 770 hl. Viz *Compass. Industrie und Handel. Čechoslovakei*, 1928, s. 887; Produkce ve výrobním roce 1930/1931: 22 320 hl. Viz *Compass, Industrie und Handel. Čechoslovakei*, 1933, s.

⁶⁶⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I D, Velkostatek Radnice-Darová, dělení knih. těles dle § 7. z. z. za současného propuštění ze záboru půdy pro kamenouhelné podniky v Břásích a pivovar v Radnicích ze dne 24. dubna 1926, kt. 4896.

⁶⁶⁵ Družstvo se ustanovilo v březnu 1925, v následujícím měsíci zažádalo o přiděl lihovaru do vlastnictví, který získalo v lednu 1926. Viz Státní okresní archiv Rokycany, Zemědělský družstevní lihovar, s. r. o. Vojenice, Protokoly ze schůzí valné hromady, K1.

⁶⁶⁶ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I E2, Dopis Svazu družstevního průmyslu bramborářského republiky československé ze dne 9. ledna 1926, kt. 4898.

Součástí velkostatku byly též dvě cihelny, a to kruhová cihelna v Radnicích⁶⁶⁷ a ruční cihelna, jež se nejspíše nacházela na pomezí obcí Březina a Přivětice (v propouštěcích listinách je jmenována jako cihelna v Březině, avšak Voženilkova statistika ji uvádí v Přivětících).⁶⁶⁸ Obě cihelny byly Jiřímu Sternbergovi propuštěny ze záboru dle § 3 záborového zákona. Dokonce svůj majetek v průběhu prvorepublikového období rozšířil a v únoru 1935 zakoupil +cihelnu s „obzvláště starou cihlářskou pecí, polní pecí, pěti sušárnami a jednou kolnou na cihly“⁶⁶⁹ ve Stupně od firmy Starck za 48 000 Kč.

Majiteli radnického velkostatku se podařilo udržet pivovar v Radnicích, cihelny v Radnicích a Březině-Přivětících, dále též uhelné doly a sklárnu v Křiši. V rámci pozemkové reformy byl združstevněn lihovar ve Vojenicích, jenž získalo lihovarnické družstvo. Jiří Sternberg při provádění reformy postupoval podobně jako majitel plaského velkostatku Metternich-Winneburg a snažil se závody podržet ve svém majetku, což se mu s výjimkou vojenického lihovaru podařilo.

4.3.4 Průmysl v pozemkové reformě

Tabulka 20 Zemědělský průmysl v pozemkové reformě v r. 1928/1929

Provozy	Zábor	Příděl		Propuštěno		Zbývá v záboru	
		Absolutně	%	Absolutně	%	absolutně	%
Lihovary	698	187	26,8	457	65,5	54	7,7
Pivovary	310	38	12,3	227	73,2	45	14,5
Cukrovary	72	15	20,8	55	76,4	2	2,8
Pily	473	50	10,6	274	57,9	149	31,5
Mlýny	593	132	22,3	387	65,3	74	12,5
Cihelny	545	61	11,2	418	76,7	66	12,1
Mlékárny, sýrárny	67	11	16,4	51	76,1	5	7,5
Lázně	30	6	20	20	66,7	4	13,3
Různé jiné	188	17	9	136	72,3	35	18,6
Celkem	2976	517	17,4	2025	68,0	434	14,6

Zdroj: Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, In: *Pozemková reforma*, roč. XVI, č. 3, 1935, s. 42.

V tabulce č. 20 jsou zachyceny výsledky pozemkové reformy ve vztahu k průmyslovým závodům, tučně jsou vyznačeny provozy, jež se nacházely na sledovaných velkostatech

⁶⁶⁷ Zařízená na výrobu zhruba 200 000 cihel, viz NA Praha, SČV, sign. V, inv. č. 1366, Záznam z 11. února 1931, kt. 163.

⁶⁶⁸ VOŽENÍLEK, J. *Předběžné výsledky...*, s. 71.

⁶⁶⁹ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Kupní smlouva mezi Jiřím Sternbergem a Dolovými a průmyslovými závody dříve Jan Dav. Starck ze dne 12. října 1935, kt. 4897; Spolu s tím koupil Sternberg i příslušenství: stolky na vytloukání cihel, valníky, koleje pro valníky, podávací pumpu a náradí.

(lihovary, pivovary, cihelny, sýrárny), a jejich nejčastější osud za pozemkové reformy, tedy ve všech případech shodně – propuštění vlastníku ze záboru. Z analyzovaných velkostatků se s nejčastějšími výsledky v tabulce nejvíce shoduje velkostatek Plasy, kde pivovar, lihovar i cihelna zůstaly Metternich-Winneburgovi v majetku, dále velkostatek Radnice, na němž pivovar a dvě cihelny udržel Jiří Sternberg, jeho lihovar ve Vojenicích byl přidělen lihovarnickému družstvu. Poměrně unikátním případem je velkostatek Křivoklát, kde původnímu vlastníku zůstal pouze pivovar v Krušovicích, druhý pivovar v Křivoklátě obhospodařoval jen v pachtu. Z jedenácti lihovarů byl ponechán Fürstenbergovi pouze jediný, stejně tak ze sedmi cihelen po provedení reformy patřila velkostatkáři pouze jediná. Obě sýrárny přešly v průběhu reformy na jiné majitele. Důvodem pro tuto skutečnost je, že Fürstenberg v roce 1929 téměř celý velkostatek prodal československému státu a měl zájem jen na hospodářském dvoře v Krušovicích s pivovarem, lihovarem a cihelnou.

Bohužel pramenná základna nedovoluje hlouběji proniknout na úroveň správy jednotlivých provozů a provést analýzu jejich podnikatelských strategií ve vztahu k pozemkové reformě. Přesto lze na základě výše uvedeného konstatovat, že reforma představovala zásadní zásah do fungování celého velkostatku, který často rozdělila na menší jednotky, u nichž přeměnila majetkovou strukturu. V důsledku toho byla omezena specifická forma velkostatkářského hospodaření, kdy jednomu centrálnímu vedení podléhalo více činností z různých oborů (zemědělství, lesnictví, stavitelství,...).

4.4 Vliv pozemkové reformy na formující se památkovou péči

„Bude vždycky sloužit ke cti našemu národu a jeho zákonodárství, že i v pohnuté době popřevratové a k tomu při projednávání hospodářsky tak ožehavého a složitého problému, jakým byla naše pozemková reforma, nezapomnělo se na ochranu hodnot kulturních a krajinných půvabů.“

Karel Leger⁶⁷⁰

Pozemková reforma nezasáhla pouze zemědělskou výrobu, ale i československé kulturní dědictví, jelikož rozbití aristokratických půdních fondů hrozilo učinit z historických sídel ekonomicky neživotaschopné jednotky. Československá vláda si uvědomovala odpovědnost za péči o kulturní dědictví a zároveň prostřednictvím SPÚ vytvořila kontrolní mechanismy pro vznikající památkovou péči. Pozemkový úřad na základě §§ 20, 23 a 50 přídělového zákona zabezpečoval provádění památkové ochrany. Dle § 20 měl SPÚ zajišťovat, aby přídělem neutrpěly památky „přírodní, historické a umělecké“. Na základě § 50 byl SPÚ zmocněn k zavedení zvláštního řádu o hospodaření na majetku členů spolků pro ochranu památek (jeho platnost se mohla na základě § 23 rozšířit i na ostatní druhy přídělu - drobný příděl a zbytkové statky). Zákon proti vývozu památek přijal Národní výbor československý již 29. října 1918, avšak práce na osnově památkového zákona začaly až v roce 1928 a před rozpadem první republiky nebyly korunovány úspěchem.⁶⁷¹

Vzhledem k absenci specifického památkového zákona se právní nařízení o pozemkové reformě stala zásadní v ochraně památek. Náhradový zákon v § 34 ustanovoval: *„Pozemkový úřad není povinen převzít stavby nadbytečné neb s převzatými zemědělskými neb lesními podniky nespojivé, má však právo v dohodě s vlastníkem neb správním opatřením, podle potřeby v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty a ministerstvem financí, pokud bude zapotřebí podpory ze státních prostředků, zaříditi vše, čeho je potřeba k zachování neb udržování takových budov.“*⁶⁷² Pozemková reforma tak přinesla zásadní zásah do vlastnictví

⁶⁷⁰ LEGER, Karel. Ochrana památek a přírodních krás při pozemkové reformě, In: *Pozemková reforma* ze srpna 1936, ročník XVII, číslo 3–4, s. 33.

⁶⁷¹ ŠTUNCNER, Petr. Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918 – 1945, In: *Péče o architektonické dědictví, vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, Praha 2008, s. 64; VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*, Praha 1971, s. 60.

⁶⁷² Zákon č. 329/1920 Sb. ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

památek a poměrů k nim. Záborový a přidělový zákon dával majitelům možnost ponechat si pozemek většího rozsahu.⁶⁷³

SPÚ ochrannou činnost cílil na objekty propuštěné ze záboru dosavadním vlastníkům a na objekty, které reforma převedla do vlastnictví nových nabyvatelů. SPÚ zároveň ukládal vlastníkům podmínky, za nichž měli o památky pečovat – zabezpečení proti ohni, udržování v řádném stavebním stavu, možnost provádět stavební změny pouze po předchozím souhlase příslušných státních památkových úřadů. Přírodní rezervace, historické parky, význačné stromy i aleje též podléhaly regulaci.

V prvorepublikovém období bylo nejvyšším úřadem pro správu památek Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR. Bývalý C. k. zemský památkový úřad pro království České se přeměnil na Státní památkový úřad (od října 1919 existoval Vládní komisariát pro zachování památek na Slovensku a od 1. dubna 1920 Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně), podléhal Ministerstvu školství a národní osvěty ČSR. Jako pomocný orgán památkové péče působili tzv. konzervátoři, jednalo se o čestnou funkci, do které byli jmenováni odborníci.⁶⁷⁴ Důležitou roli v péči o památky sehrál v prvorepublikovém období Zdeněk Wirth, a to jako přednosta památkového oddělení a posléze jako šéf celého osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty ČSR.⁶⁷⁵

Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR spolu se Státním památkovým úřadem využívaly možnosti udělovat finanční subvence jednotlivým objektům jako účinného nástroje v regulaci ochrany památek. O podporu si žádal majitel u Státního památkového úřadu, který záležitost prošetřil a postoupil Ministerstvu školství a národní osvěty ČSR, které vybralo nejpotřebnější a postoupilo je ministerstvu financí k projednání. K proplácení přislíbené subvence však docházelo až po kolaudaci provedených úprav.⁶⁷⁶

Na provádění pozemkové reformy a ochraně historických objektů se měli spolupodílet zástupci památkových institucí a SPÚ, jejichž spolupráce ale nebyla bezproblémová. Již v roce 1922 SPÚ informoval Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR: „*Státní pozemkový úřad upozorňuje, že musí pracovati rychle, že během jednoho roku musí býti hotov se všemi velkostatky na program danými a proto musí s politováním vydávati svá rozhodnutí, bez ohledu na historické památky a přírodní krásy, poněvadž by jinak musel své práce zastaviti a nečinně čekati, až ho dojde podle zákona nutné vyjádření tamního úřadu, které by bylo mnohdy lze*

⁶⁷³ ŠTONCNER, P. *Organizační vývoj státní ...*, s. 70.

⁶⁷⁴ HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích, stručný nástin*, Praha 1987, s. 19.

⁶⁷⁵ ŠTONCNER, Petr. Zdeněk Wirth a systém státní památkové péče v období první republiky, In: *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby : soubor příspěvků*, Praha 2010, s. 181-207; ŠTONCNER, P. *Organizační vývoj státní ...*, s. 46–88.

⁶⁷⁶ Tamtéž, s. 76–80.

*podati prostě na podkladě soupisu památek.*⁶⁷⁷ SPÚ ovšem následně přiznal, že přiděloví komisaři nevěnují ochraně památek náležitou pozornost a vyzval je, aby zpracovali seznamy historicky cenných míst a upozornili nabyvatele na příslušná ochranná opatření.⁶⁷⁸ Vzhledem k tomu, že neexistoval památkový zákon, staly se právě zákony o pozemkové reformě významnou součástí souboru právních opatření umožňujících činnost státní památkové péče.⁶⁷⁹

Velkostatkářské svazy (SČV, Verband) uváděly, že pozemková reforma znemožňuje ekonomickou existenci hradů a zámků a ohrožuje kulturní umělecké bohatství. Svazy zaslaly roku 1922 SPÚ memorandum, ve kterém upozornily na ohrožení významných přírodních, historických a uměleckých krás a stejně tak i archivů jednotlivých velkostatků. Obavy ze záboru soukromých galerií a uměleckých sbírek motivovaly majitele k jejich vývozu za hranice, či prodeji.⁶⁸⁰ Pozemková reforma zároveň ohrozila církevní stavby, a to vzhledem k nejasnosti patronátního práva k těmto objektům. Přestože patroni (velkostatkáři) přicházeli o půdu, patronátní právo ke kostelům a fám jim bylo ponecháno. Nejasnosti s tím spojené upravoval svými výroky Nejvyšší správní soud.⁶⁸¹

Podle výkazu sestaveného Janem Voženílkem pro předběžné výsledky bylo v roce 1928 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na zabraných vlastnických souborech 214 zámků, 34 hradů, 98 zřícenin, 17 tvrzí, 10 hradišť a 41 jiných objektů. Vlastníci podrželi 170 zámků, 18 hradů, 52 zřícenin, 7 tvrzí, 7 hradišť a 31 jiných objektů.⁶⁸² Následující kapitola zhodnotí vliv pozemkové reformy na památkové objekty sledovaných velkostatků. Neklade si za cíl podrobně rozebrat jednotlivé pamětihodnosti ve zkoumaném regionu, ať už se jedná o velké stavby (hrady, zámky, konvent), či drobné památky, ale snaží se naopak postihnout tendence památkové péče a dojít k několika obecným schémátům vývoje – např. zestátnění (Křivoklát), ponechání vlastníku (Plasy, Březina), součást zbytkového statku (Kaceřov, Svinná), či přiděl zájmovému sdružení (Mariánská Týnice, Krašov).

Následující tabulka rekapituluje, které objekty přiléhaly k velkostatkům Křivoklát, Plasy a Radnice a nastiňuje významné mezníky v jejich vývoji během meziválečného období (změny ve vlastnických vztazích).

⁶⁷⁷ Ústav dějin umění, Zdeněk Wirth, Dopis ze dne 18. listopadu 1922, podepsán Novák, kt. W-A-59/2.

⁶⁷⁸ Tamtéž, Dopis ze dne 27. července 1923, kt. W-A-59/2.

⁶⁷⁹ ŠTONCNER, P. *Zdeněk Wirth a systém...*, s. 195; LEGER, Karel. *Ochrana památek...*, s. 33–37.

⁶⁸⁰ PŠENIČKOVÁ, J. *Ochrana historických památek a přírodních krás...*, s. 343.

⁶⁸¹ ŠTONCNER, P. *Organizační vývoj státní ...*, s. 73; NA Praha, Státní památková správa (dále SP)S, inv. č. 247, Ochrana památek, patronátní objekty ze dne 24. února 1930, kt. 636.

⁶⁸² PŠENIČKOVÁ, J. *Ochrana historických památek a přírodních krás...*, s. 348–349. Přiděleno a odprodáno novým nabyvatelům bylo 15 zámků, 11 hradů, 16 zřícenin, 8 tvrzí, 2 hradiště a 4 jin objekty. Zestátněno bylo 10 zámků, 2 hrady, 7 zřícenin, 1 tvrz, 1 hradiště a 1 jiný objekt. Zbytek zůstal v záboru.

Tabulka 21 Památky z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice

Památky	Velkostatek	Převzetí
Zámek Lány	Křivoklát	1921 získala Kancelář prezidenta republiky
Hrad Křivoklát	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Zámek Nižbor	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Zámek Dřevíč	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Hrad Jenčov	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Hrad Jivno	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Hrad Týřov	Křivoklát	Odkoupil stát v roce 1929
Zámek Krušovice	Křivoklát	Podržel majitel
Zámek Olešná	Křivoklát	Součást přiděleného zbytkového statku
Zámek Petrovice	Křivoklát	Součást přiděleného zbytkového statku
Palác na Malé Straně v Praze	Křivoklát	Podržel majitel
Konvent Plasy	Plasy	Podržel majitel
Probošství Mariánská Týnice	Plasy	nejspíše v pol. třicátých let získal Spolek pro záchranu
Hrad Krašov	Plasy	1933 získal Spolek pro záchranu zříceniny hradu Krašova
Zámek Kaceřov	Plasy	Součást přiděleného zbytkového statku
Zámek Březina	Radnice	Podržel majitel
Tvrz Svinná	Radnice	Součást přiděleného zbytkového statku

4.4.1 Velkostatek Křivoklát – „kdo za památky zaplatí?“

Max Egon Fürstenberg odprodal křivoklátský velkostatek 1. července 1929 československému státu a s ním i jeho jádro - hrad Křivoklát s knihovnou, archivem a muzeem. Hrad s pivovarem a všemi budovami byl oceňován na 2 000 000 Kč, ale stát za něj zaplatil

1 500 000 Kč, vykazoval tedy půl milionovou „úsporu“.⁶⁸³ Archiv, knihovnu, gotický oltář a sbírku vykopávek odhadovalo ministerstvem školství na cca 15 000 000 Kč, přičemž SPÚ tyto cennosti získal za 1 000 000 Kč (sic!).⁶⁸⁴ Z převzetí byly vyloučeny předměty spojené s rodem Fürstenbergů. Prohlídku archivu, uloženého v malé rytířské síni, stříbrnici a jednotlivých kancelářích velkostatku vykonal ředitel Československého státního archivu zemědělského Adolf Ludvík Krejčík.⁶⁸⁵ Správcem převzatých archiválií se stal Rudolf Maxera, význačný fürstenberský úředník, jenž odborně publikoval statě o historii Křivoklátska.⁶⁸⁶

Knihovna deponovaná na hradě Křivoklát⁶⁸⁷ sestávala z několika oddělení (rukopisů, prvotisků, bohemik, správní knihovna s cca 1 064 svazky, atd.). Sbírkou čítala celkem 15 200 děl (z toho 550 bohemik, 423 rukopisů, 216 prvotisků)⁶⁸⁸, ale při prohlídce se zjistilo, že některé svazky v knihovně chybí. V roce 1928 totiž na Křivoklát přijeli archiváři z Donaueschingenu a vybrali knihy (1 767 děl, z toho 135 inkunabulí, 63 rukopisů). Údajně existovala předchozí domluva mezi Fürstenbergem a Ministerstvem školství a národní osvěty ČSR, dle které si Fürstenberg směl některé knihy odvézt. Z toho důvodu několikrát Československý státní archiv zemědělský urgoval bývalého vlastníka o dodání seznamu vyloučených knih. O celou akci projevil zájem ředitel Knihovny národního muzea Josef Volf, ale SPÚ na jeho dotaz odpověděl, že „*si fürstenbergští odváží z Křivoklátu pouze rodinné památky*“.⁶⁸⁹ Na základě dochovaných dokumentů nelze zjistit, zda došlo k vyhotovení onoho seznamu vyloučených knih.

Umělecký a historický inventář, jenž byl v hradě uložen, se pro zjednodušení souhrnně nazýval muzeum. V té době se nacházelo ve třech patrech Velké věže (obsahovalo např. exotika

⁶⁸³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského, kt. 1435. Onen odhad 2 000 000 Kč byl „*s ohledem na skutečnou cenu vzat dosti nízko*“. Ostatně v jiném odhadním elaborátu SPÚ je hrad oceňován na 3 500 000 Kč - viz NA. Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E2/3, Odhad velkostatku Křivoklát, s. 3, kt. 1438.

⁶⁸⁴ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského, s. 8, kt. 1435.

⁶⁸⁵ NA Praha, URSL, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Protokol sepsaný dne 11. června 1929 na Křivoklátě o odevzdání a převzetí bibliotéky, archivu a muzea, kt. 696.

⁶⁸⁶ NA Praha, URSL, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. července 1932, kt. 696.

⁶⁸⁷ Ke křivoklátské knihovně blíže viz BROŽKOVÁ, Daniela. *Křivoklátská knihovna*. Diplomová práce FF UK KVI, Praha 1985; MAŠEK, Petr. Die Fürstenberg-Bibliothek auf Burg Křivoklát, In: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Schloss Weitra*, 1994, s. 313-322. Popisy exponátů s. 427-432; MAŠEK, Petr. Křivoklátská knihovna rodu Fürstenbergů, In: *Sborník Národního muzea*, řada C, 1993, ročník XXXVIII, č. 1. - 2., s. 39-62; MAŠEK, Petr. Zámecká knihovna Křivoklát, In: *XIX. kongres mezinárodní asociace bibliofilů*, Praha 1995; PRAŽÁK, Jiří. *Rukopisy křivoklátské knihovny*, Praha 1969.

⁶⁸⁸ Ve spise Bibliotéka (podle posudku bibliotékaře) se uvádí: 430 rukopisů ve 265 svazcích; 180 inkunabulí „*daleko nadprůměrné hodnoty*“. NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I E2/3, kt. 1438.

⁶⁸⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. II G, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 15. listopadu 1929, kt. 1484.

z cest Maxe Fürsteberga, či sbírku orientálních oděvů,...). V dubnu 1929, tedy ještě před samotným převzetím hradu do majetku státu, již Lesnické museum fungující při Československém zemědělském museu obeslalo SPÚ s dotazem ohledně lesnických sbírek na hradě deponovaných.⁶⁹⁰ Ani SPÚ a ani Ministerstvo zemědělství ČSR proti odevzdání sbírek Lesnickému museu neměly námitek. Etnografická sbírka zůstala v kulaté věži a veřejnosti přístupná – „*hromadné návštěvy obecnstva provádí tu spolehlivý dlouholetý průvodce.*“⁶⁹¹

Sporné záležitosti se objevily při přebírání zařízení zámků.⁶⁹² SPÚ si totiž při podpisu protokolu o budoucím převzetí Fürstenbergových nemovitostí v prosinci 1928 nevyhotovil seznam příslušenství, v důsledku čehož mezi prosincem 1928 a červnem 1929 došlo k odvozu zařízení interiérů na zámek v Krušovicích a do Fürstenberského paláce v Praze, „*aniž by byl jejich seznam předložen zdejšímu úřadu. Za tyto předměty zařízení a inventáře, které byly tedy tajně a proti úmluvě odstraněny z nemovitostí přejímaných do dotyčných objektů kusy zařízení avšak méněcenné a takové, že od nich nelze se vysloviti, že by učinily zámecké místnosti obývatelnými a užitelnými, jak se předpokládá u místností zámků a loveckých zámečků.*“⁶⁹³ S tímto obviněním však Fürstenberg nesouhlasil a skrze svého právníka se hájil, načež proběhlo vyšetřování. Řidič Václav Svoboda uvedl: „*Nábytek, který se vozil do Krušovic nebo do Prahy byl vždy lepší, cennější než ten, který se zaň vezl zpět na zámky a honitby Křivoklátské.*“ Stejně tak další zaměstnanci velkostatku potvrdili výpověď danou řidičem o odvozu inventáře z památkových objektů.⁶⁹⁴ Nakonec se obě strany dohodly na kompromisu a nábytek se svezl do Nižbora, kde si státní správa vybrala, čím dotyčné objekty zařídí.⁶⁹⁵

V majetku rodu Fürstenbergů bylo kromě zámku v Lánech a hradu Křivoklát více památkových objektů - zámky Leontýn, Nižbor, Krušovice a Dřevíč. Od roku 1919 do roku 1929 sloužil Leontýn jako útulek Pomocnému výboru legionářskému a později jako letovisko Sociální ochrany státních zaměstnanců.⁶⁹⁶ Poté jej převzal SPÚ ve „*stavu značně*

⁶⁹⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I M, Dopis Lesního musea při Československém zemědělském museu ze dne 5. dubna 1929, kt. 1478.

⁶⁹¹ NA Praha, URSL, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. července 1932, kt. 696.

⁶⁹² Odprodej zámku v Lánech a odvoz zde uložených věcí, proběhl téměř bez problémově. Fürstenbergové vyhotovili seznam požadovaných věcí, jenž SPÚ schválil. Viz SOA Praha, VS Křivoklát – Ústřední správa, sign. ÚS 25–29, Povolení vývozu soukromého majetku Maxe Egona Fürstenberga ze dne 26. března 1920, kt. 1073.

⁶⁹³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I M, Dopis SPÚ ze dne 18. září 1929, kt. 1478.

⁶⁹⁴ Tamtéž, úřední záznam ze dne 7. října 1929, kt. 1478. Mimo řidiče vypovídali účetní Václav Franěk, lesní správce Bohumil Piegel, klíčník z Nižbora Antonín Kytka.

⁶⁹⁵ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I M, Úřední záznam o jednání ze dne 13. listopadu 1929 mezi Maxem Fürstenbergem a zástupci SPÚ, kt. 1478.

⁶⁹⁶ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Úřední záznam ze dne 11. listopadu 1931, podepsán Michl, kt. 1435.

zchátralém“⁶⁹⁷, a tak přistoupil k jeho opravám (výměna prohnílé střechy, obnova shnilých stropů, oprava vodovou apod.).⁶⁹⁸

Již za Přemysla Otakara II. byl nad řekou Berounkou vystavěn kamenný královský hrad Nižbor, jemuž se v 16. století dostalo přestavby v zámek. Fürstenbergové jej v roce 1929 odprodali československému státu a SPÚ za souhlasu Ministerstva zemědělství ČSR zřídil na zámku letovisko pro svoje a státní zaměstnance. Objekt spravovala Sociální ochrana státních zaměstnanců v Praze na základě pachtovní smlouvy uzavřené s vrchní správou Státních lesů a statků.⁶⁹⁹ V roce 1933 se o koupi zámecké budovy ucházel majitel zbytkového statku Nižbor Arnošt Eliáš.⁷⁰⁰ Ačkoliv byla vrchní Správa státních lesů a statků na Křivoklátě prodeji příznivě nakloněna, další osud tohoto vyjednávání se na základě dochované pramenné základny nepodařil rekonstruovat.⁷⁰¹

Z dalších památkových objektů, jež původně vlastnil rod Fürstenbergů ve středních Čechách, přešel do státního majetku zámek v Dřevíči, který však měl být Maxu Egonu Fürstenbergovi k dispozici pro jeho osobu po dobu výkonu honitby. SPÚ Fürstenbergovi doporučil, aby „*kdykoliv se týž bude chtíti v době honu ubytovati v zámku dřevíčském ohlásil to předem křivoklátské správě.*“⁷⁰² Při Fürstenbergově návštěvě na Dřevíči došlo k vyvěšení vlajky v barvách jeho rodu, načež jej SPÚ vyzval, aby vlajku ze státní budovy sňal.⁷⁰³ Zestátnění též podlehly zříceniny hradů Týřov, Jivno a Jenčov.⁷⁰⁴ Rodina si přes pozemkovou reformu podržela zámek v Krušovicích a palác v Praze na Malé Straně.

⁶⁹⁷ Citováno dle: Oprava zámečku Leontýna, In: *Pozemková reforma* z října a listopadu 1931, roč. XII., č. 10–11, s. 207.

⁶⁹⁸ Po druhé světové válce se pro zámek Leontýn hledalo další využití. Od roku 1950 byla jeho uživatelem škola pro vadu řeči v Praze a krátce i útvar Pomocných technických praporů. Roku 1964 se majitelem Leontýna stal Národní výbor hl. m. Prahy a v současné době slouží jako pobytové středisko poskytující sociální služby lidem s mentálním postížením. Viz http://www.leontyn.cz/index.php?sheet=clanek&id=149&show_info=0&show_fb=0 [cit. dne 11. srpna 2016].

⁶⁹⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1E1/2, Protokol sepsaný dne 31. prosince 1931 s vrchní správou státních lesů a statků na Křivoklátě, kt. 1436.

⁷⁰⁰ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I F 1, Návrh na koupi části lesa a zámeckých budov na Nižboru ze dne 2. července 1933, kt. 1444.

⁷⁰¹ Od konce 40. let 20. století sloužil objekt k obytným účelům a teprve v roce 1997 jej zakoupila obec Nižbor. Po roce 2000 prošel zámek rekonstrukcí a dnes je v něm umístěno Informační centrum keltské kultury.

⁷⁰² Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. I M, Smlouva o pronájmu honitby ze dne 28. srpna 1929, kt. 1478.

⁷⁰³ Tamtéž, Převzetí – zámeček na Dřevíči ze dne 19. září 1929, kt. 1478; Po druhé světové válce sloužil zámeček jako školicí a rekreační středisko podniku Zemědělské zásobování a nákup Praha. Od roku 1991 je v soukromém majetku Karla Schwarzenberga, vzdáleného příbuzného rodu Fürstenbergů.

⁷⁰⁴ HAUNER, Stanislav. *Obyvatelstvo, katastrální výměra a pozemková reforma politického okresu Rakovnického*, Rakovník 1932, s. 5; DŮRDÍK, Tomáš. Die Burg Křivoklát und weitere Burgen auf der ehemaligen Fürstenbergischen Herrschaft Křivoklát, In: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Schloss Weitra*, 1994, s. 300–306; DŮRDÍK, Tomáš. *Hrad Týřov*, Praha 2001.

Obrázek 21 Hrad Křivoklát

Zdroj: SOA Praha, VS Křivoklát-Maxerova sbírka, inv. č. 4075, sign. 1505 – album Křivoklát, kt. 53.

V souvislosti s převzetím objektů památkového rázu se mezi jednotlivými úřady státní správy rozhořel spor, a to konkrétně mezi ministerstvy zemědělství, školství a národní osvěty a financí. Jednalo se o to, kdo ponese náklady spojené se ziskem uměleckých předmětů a budov a kdo je bude spravovat. Obdobné otázky se vznášely i nad převzetím dalších objektů získaných „ve vyšším státním zájmu“, a to Rosice-Veveří od britského státního příslušníka Morice de Foresta a Jelšavy od Coburgů. Meziministerská jednání o těchto třech případech byla sjednocena, přičemž se hledal optimální postup pro uhrazení finančních nákladů spojených s jejich získáním. SPÚ do nákupu velkostatků investoval prostředky ze svých provozních záloh, které si nárokoval zpět. Nejednalo se o částky nikterak nízké – za Křivoklát uváděl zhruba 140 milionů Kč a za Rosice s Jelšavou cca 185 milionů. Od Ministerstva zemědělství ČSR požadoval za Křivoklát cca 83 milionů, sám byl ochoten poskytnout 11 milionů a zbytek mělo dle jeho návrhu doplnit Ministerstvo financí ČSR.⁷⁰⁵ SPÚ odmítal nést celou výši nákladů na

⁷⁰⁵ Nabývací cena velkostatku Křivoklát, In: *Pozemková reforma z října a listopadu 1931*, roč. XII, č. 10–11, s. 206; NA Praha, PMR, Postátněné statky Křivoklát, Rosice-Veveří a Jelšava, Státním pozemkovým úřadem přechodně spravované, odevzdání do definitivní správy ministerstvu zemědělství, stanovení a zaplacení odevzdacích cen a provozních záloh ze dne 17. října 1931, kt. 3525.

zisk těchto objektů, jelikož by „veřejnost zemědělská byla jistě pobouřena, kdyby zvěděla, že cena přidělované půdy a tím prostředky náhradového fondu byly zvyšovány proto, aby mohly být prováděny nákupy objektů jdoucí do desítek milionů, které se zemědělstvím naprosto nesouvisí a slouží svou hodnotou a významem veškerému obyvatelstvu státu.“⁷⁰⁶ V době realizovaného odkupu na konci dvacátých let ale naopak SPÚ vysokou náhradovou cenu za velkostatky vysvětloval tím, že „vlastníci v těchto případech prodali státu nejen onu výměru, kterou byli by povinni při normálním zásahu pozemkové reformy státu odevzdati, nýbrž i onu půdu, jež by jim musela býti ze záboru propuštěna poněvadž dále prodali státu veškeren živý i mrtvý inventář, zásoby, závody průmyslové, četné obytné domy a v některých případech i pokladní hotovosti a cenné papíry, připadá – avšak jen zdánlivě – na 1 ha převzaté půdy cena vyšší.“⁷⁰⁷

Ministerstvo zemědělství ČSR se uvolilo dočasně spravovat převzaté objekty s vybavením, přičemž se počítalo s jejich převedením do správy Ministerstva školství a národní osvěty ČSR. To však požadovalo, aby se Ministerstvo zemědělství ČSR vzdalo příjmů za vstup veřejnosti,⁷⁰⁸ na což ovšem Státní lesy a statky nechtěly přistoupit, a tak ministerstvu školství odpověděly: „Podle názoru vrchní správy jest vyloučeno, aby se min. zemědělství zřeklo sebe menší části příjmů plynoucích nyní do důchodu vrchní správy (dříve do tzv. hradní pokladny), poněvadž i po předání archivu a knihovny jinému resortu státní správy zůstane min. zemědělství vlastníkem značných a velmi sešlých komplexů budov, které vyžadují každoročně značných, příjem za vstupenky daleko převyšujících nákladů. Za rok 1931 příjem 16 000 Kč a vydání 18 000 Kč.“⁷⁰⁹ Vzhledem k tomu, že se nepodařilo najít zdroj financování pro Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR, přepustilo péči o neproduktivní předměty Ministerstvu zemědělství ČSR, avšak nárokovalo si dohled nad těmito objekty.⁷¹⁰ Rozpory mezi jednotlivými resorty státní správy se podařilo vyřešit až v roce 1934, kdy se všechny zainteresované strany dohodly a majetek zůstal v držení Státních lesů a statků, avšak nebyl zahrnut do kapitálu podniku, aby jej nemusel danit.⁷¹¹

⁷⁰⁶ Citováno dle: NA Praha, PMR, Dopis SPÚ ze dne 12. září 1932, s. 10, kt. 3525.

⁷⁰⁷ Citováno dle: *Náhradová cena za velkostatky: Veveří, Jelšava a Křivoklát*, Pozemková reforma, roč. XI., s. 41.

⁷⁰⁸ NA Praha, PMR, Dopisy ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. května 1932, 11. června 1932 a 15. července 1932, kt. 3525.

⁷⁰⁹ NA Praha, UŘSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. června 1932, kt. 696.

⁷¹⁰ NA Praha, UŘSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. prosince 1932, kt. 696.

⁷¹¹ NA Praha, PMR, Dopis Nejvyššího účetního kontrolního úřadu ze dne 26. června 1934, kt. 3525.

4.4.2 Velkostatek Plasy – „spolky pečují o kulturní dědictví“

Na velkostatku Plasy se nacházelo několik památkových objektů, ke kterým se v průběhu pozemkové reformy přistupovalo odlišně. Budova bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích zůstala v majetku původního vlastníka Metternich-Winneburga, kdežto poutní místo Mariánskou Týnici a zříceninu hradu Krašov do své péče převzaly různé zájmové spolky, a renesanční zámek v Kaceřově se stal součástí přidělovaného zbytkového statku.

Ihned na počátku dvacátých let 20. století se v areálu plaského kláštera prováděly archeologické výzkumy pod vedením Antonína Friedla, na něž stát poskytl subvenci ve výši 8 800 Kč.⁷¹² V průběhu roku došlo mezi správou velkostatku a archeology k neshodám a vedení velkostatku nechalo výkopy zaházet, aby v Plasích mohla proběhnout poutní slavnost.⁷¹³ Obě strany se nakonec dohodly a Metternich na práce přispěl částkou ve výši 1 000 Kč, jelikož „vzhledem ku stálé, těžké krizi obchodní při vzrůstajících mzdách, jakož i následkem ohromných osobních daní a jiných zákonitých dávek mu nelze, dle vlastní vůle příspěvky poskytnouti a o příjmech disponovati.“⁷¹⁴ V září 1921 archeologické práce v Plasích skončily a architekt Hanuš Zápál dohlížel nad zakrytím výkopů.⁷¹⁵

Při plánovaném využití budovy zámku v Plasích se navrhovaly buď její úpravy pro účely bytové,⁷¹⁶ či pro 102. dělostřelecký pluk.⁷¹⁷ Proti tomuto záměru protestně vystoupila řada společností a institucí, jako například Společnost pro národopis a ochranu památek,⁷¹⁸ Kroužek Přátel Starožitností pro Plzeň a okolí,⁷¹⁹ či Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR.⁷²⁰ Nakonec Ministerstvo národní obrany ČSR od tohoto kroku ustoupilo⁷²¹ a plaský zámek zůstal v majetku rodu Metternich-Winneburg. Na jeho stav si ale stěžoval plaský obecní úřad a žádal

⁷¹² NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis ministerstva školství a národní osvěty ze dne 4. srpna 1920, podepsán Zdeněk Wirth, kt. 406; Tamtéž, Dopis ministerstva školství a národní osvěty ze dne 8. listopadu 1920, kt. 406; KAMENICKÁ, Eva. Stavební vývoj areálu plaského kláštera ve světle archeologických výzkumů, In: *850 let plaského kláštera (1145–1995), Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995, Mariánská Týnice 1995, s. 26–27.*

⁷¹³ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis ze dne 28. listopadu 1920, podepsán Antonín Friedl, kt. 406.

⁷¹⁴ Citováno dle: Tamtéž, dopis Ústředního ředitelství panství, který na Zemský konservatorát došel dne 11. července 1921, kt. 406.

⁷¹⁵ Tamtéž, Dopis ze dne 23. září 1921, podepsán Antonín Friedl, kt. 406; Obec Plasy se po roce 1918 potýkala s nedostatkem bytových prostor, o čemž svědčí vznik nových čtvrtí vybudovaných místním stavebním a bytovým družstvem. Viz HAVLÍK, Josef. *Plasy*, Plasy 1934, s. 50.

⁷¹⁶ Tamtéž, Dopis ministerstva veřejných prací ze dne 3. prosince 1920, kt. 406.

⁷¹⁷ Tamtéž, Protokol ze dne 15. září 1921 o místní prohlídce velkostatku Plasy (zámku) za účelem zabránění téhož pro ubytování 102. dělostřeleckého pluku, kt. 406.

⁷¹⁸ Tamtéž, Dopis ze dne 22. září 1921, podepsán Antonín Konsinec, kt. 406.

⁷¹⁹ Tamtéž, Dopis ze dne 23. února 1922, podepsán Josef Ječný, kt. 406.

⁷²⁰ Tamtéž, Dopis ze dne 6. května 1924, kt. 406.

⁷²¹ Zabránění zámku v Plasech pro vojenské účely, In: *Kralovický obzor* ze dne 21. března 1924, číslo 9, roč. XI., s. 2.

památkový úřad, aby zakročil, protože „*historické budovy [...] jsou tak opelichány a zbaveny omítky že na mnoze opadáva již cihlové zdivo.*“⁷²² Proti tomuto osočení se správa velkostatku ohradila a udávala, že nejspíše volební agitace vedla obecní úřad ke stížnosti na Metternich-Winneburga. Upozorňovala též na to, že konvent slouží i jako obecná a měšťanská škola i jako byty pro zaměstnance velkostatku a zřizence Československých státních drah.⁷²³

Probíhající pozemková reforma přiměla příslušné úřady přemýšlet o praktickém využití plaského konventu, avšak pro navrhované alternativy objekt nevyhovoval. Tudíž setrval v majetku rodu, který jej využíval jako sídlo úřadů velkostatku a jako obytné prostory. Ve třicátých letech totiž v zámku bydlela sestra Klementa Metternicha, Pauline Felix Maria Thurn-Taxis s manželem Maxmilianem Theodorem Egonem Lamoralem Thurn-Taxis.⁷²⁴

Obrázek 22 Pohled na Plasy kolem roku 1870

Zdroj: Plzeňsko: List pro národopis a ochranu památek, roč. 7, 1925.

⁷²² NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis Obecního úřadu v Plasech ze dne 20. srpna 1925, kt. 406.

⁷²³ Tamtéž, dopis ze dne 28. srpna 1925, kt. 406.

⁷²⁴ BARBOŘÁKOVÁ, I. *Vzpomínky na rod Metternichů...*, s. 29–32; Po druhé světové válce sídlil v plaském klášteře Okresní národní výbor a později internát Střední zemědělské technické školy. Budova též sloužila pro různé taneční zábavy, výstavy obrazů a koncerty vážné hudby. V současné době ji spravuje Národní památkový ústav a Národní technické muzeum, které v části objektu provozuje Centrum stavitelského dědictví. Viz SOUTNER, Oldřich; HUBKA, Petr, *Osm a půl století v plaské kotlině: 1145-1995: čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl I., Ve stínu plaských lip*, Plasy 1996, s. 27–28.

vypracován projekt jejího přebudování na hospodářskou školu.⁷²⁸ Spolek vystoupil s prohlášením, že „*Mariánská Týnice nesmí nadále zůstat v držení nynějšího majitele Dra Klementa Meternicha-Winneburga, neboť on to byl, který toto umělecké dílo svoji netečností zničil a nejmenšího zájmu o osud jeho dříve ani nyní neprojevil.*“⁷²⁹ V průběhu dvacátých let se o opravy Mariánské Týnice staral Spolek, který pro svoji činnost čerpal subvence od státu, a promýšlely se jednotlivé alternativy jejího budoucího vývoje. Metternichova neúčast na opravách se setkala s kritikou v regionálním tisku, jelikož majitel sice Spolku poskytl potřebné dříví, ale nechal si je zaplatit.⁷³⁰

Teprve v roce 1928 se v souvislosti s plánovaným provedením lesní reformy na velkostatku Plasy objevil návrh převodu Mariánské Týnice do majetku obce Kralovice.⁷³¹ Předseda Spolku architekt Hanuš Zápál navrhoval, aby byla Metternichovi odňata a ani Státní památkový úřad nedoporučoval její ponechání dosavadnímu vlastníku.⁷³² S velkou nevolí se setkal i návrh ředitelství velkostatku rozšířit vjezd do objektu proražením ambitu,⁷³³ přesto se nepodařilo najít pro Mariánskou Týnici nového majitele, který by disponoval dostatečnými prostředky na její správu. Z prodeje obci Kralovice sešlo a celá záležitost se otevřela až počátkem 30. let, kdy se postupně o zisk památky ucházel řád benediktinů a soukromník František Hejkal.⁷³⁴ Jednání ovšem opět dopadla neúspěšně a v roce 1935 velkostatek přiznal, že nemá dostatek peněz, aby dal Mariánskou Týnici do pořádku,⁷³⁵ dohodl se proto se Spolkem pro její záchranu, který v té době nesl název *Jednota pro záchranu kostelíka U Ježíška v Plzni a Mariánské Týnice u Kralovic*, o spolupráci na společném postupu při opravách. Pravděpodobně v této době přešel přímo do majetku Spolku, bohužel pramenná základna

⁷²⁸ Tamtéž, Dopis Spolku pro záchranu Mariánské Týnice ze dne 4. září 1920, kt. 330.

⁷²⁹ Citováno dle: Tamtéž.

⁷³⁰ LÁBEK, Ladislav. Památky na venkově, In: *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*, roč. XI., 1929, s. 53.

⁷³¹ „*Při jednání o přiděl lesů z panství metternichovského, který město Kralovice požadují, Státní pozemkový úřad vyslovil požadavek, aby z výnosu lesů poskytovalo město každoročně nějakou částku na udržování dnes opuštěného a pustnouceho objektu, jehož zachování je v popředí zájmu Státního památkového úřadu.*“ Citováno dle: Mariánská Týnice bude přece zachráněna!, In: *Kralovický obzor*, ze dne 3. února 1928, číslo 3, roč. XV., s. 2.

⁷³² NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Mariánská Týnice, Dopis od SPÚ ze dne 10. února 1926, kt. 330; Tamtéž, Dopis Hanuše Zápála ze dne 28. února 1928, kt. 330; Klub za Starou Prahu k celé záležitosti podal následující vyjádření: „*občan Metternich zaujímá zamítavé stanovisko k opravám Mariánské Týnice.*“ Citováno dle: Tamtéž, Dopis Klubu za Starou Prahu ze dne 25. ledna 1922, kt. 330.

⁷³³ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B/1, Dopis Státního památkového úřadu ze dne 4. dubna 1928, kt. 3606.

⁷³⁴ Mariánský Týnec, In: *Kralovický obzor*, ze dne 13. května 1932, číslo 19, ročník XIX., s. 2; NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Mariánská Týnice, Dopis SPÚ ze dne 15. září 1932, kt. 330; Tamtéž, Dopis SPÚ ze dne 22. listopadu 1933, kt. 330; Tamtéž, Dopis Lesního úřadu knížete z Metternich-Winneburgu ze dne 10. listopadu 1934, kt. 330; Dle přípisu na dopise „*Ing. F. Hejkal vzhledem k úmrtí strýce faráře který M.T. chtěl nabýti nemá zájem na koupi.*“ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B/1, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 16. února 1934, podepsán Zdeněk Wirth, kt. 3606.

⁷³⁵ Tamtéž, Dopis Lesního úřadu knížete z Metternich-Winneburgu ze dne 7. června 1935, kt. 330.

nedovoluje tuto teorii potvrdit.⁷³⁶ Lze však vycházet ze zprávy uveřejněné v periodiku Kralovický obzor, kde je s datem 27. října 1936 citován dopis Lesního úřadu velkostatku Plasy adresovaný Jednotě pro záchranu Mariánské Týnice: „*Paní poručnice jest ochotna dáti objekt Marian. Týnici k dispozici pro účely Vašeho spolku, tj. k důstojnému zřízení jejímu jako starého, římskokatolického náboženského místa a to právní formou a způsobem o jichž by bylo ještě jednati a které by teprve musely býti ujednány.*“⁷³⁷

Od pozemkové reformy si širší veřejnost i lidé angažovaní kolem oprav Mariánské Týnice slibovali, že se jí podaří odejmout původnímu vlastníku Metternich-Winneburgovi a převést do majetku někoho, kdo bude schopen o ni lépe pečovat. Přestože Metternich podával žádost o její propuštění ze záboru dle § 20 přidělového zákona a SPÚ mu s odůvodněním špatného stavu budovy odmítl vyhovět, nadále Týnice zůstávala v jeho majetku.⁷³⁸ V průběhu dvacátých a první poloviny třicátých let se majitele objektu skutečně podařilo změnit.⁷³⁹

⁷³⁶ Tamtéž, Dopis Jednoty pro záchranu kostelíka „U Ježíška“ v Plzni a Mar. Týnice u Kralovic se sídlem v Plzni, kt. 330.

⁷³⁷ Citováno dle: *Kralovický obzor*, ze dne 8. ledna 1937, č. 1, roč. XXIV. Za pomoc s pátráním po datu převodu Mariánské Týnice do majetku Spolku pro záchranu Mariánské Týnice děkuji pí Adéle Kožíškové, dokumentátorce z Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

⁷³⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign I B2/2, Žádost za ponechání Mar. Týnice dle § 20 př. z. ze dne 7. června 1926, kt. 3606.

⁷³⁹ Již v polovině dvacátých let si Hanuš Zápal na stránkách časopisu Plzeňsko posteskyl: „*Vyčerpaly rychle všechny prostředky Spolku a nastala stagnace, kterou sesílily mimo jiné i zvláštní poměry majetkové, v jichž úpravu při pozemkové reformě marně se doufalo.*“ Citováno dle: Spolek pro záchranu Mariánské Týnice a památek historických a uměleckých na Kralovicku, In: *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*, roč. VII., 1925, s. 4; Roku 1952 bylo v areálu zřízeno regionální muzeum, které zahájilo rekonstrukci objektu, zakončené teprve na přelomu nového tisíciletí.

Obrázek 24 Mariánská Týnice

Zdroj: ZETEK, F. J. *Kralovice a okolí...*, s. 25.

Zdroj: Plzeňsko: List pro národopis a ochranu památek, roč. 3, 1921.

Zřícenina hradu Krašov, která se nachází nad řekou Berouňkou, se taktéž stala předmětem probíhající pozemkové reformy na velkostatku Plasy.⁷⁴⁰ V polovině dvacátých let si ji Metternich nechal propustit na základě § 20 přidělového zákona spolu s památkovými objekty v Plasích.⁷⁴¹ (srov. kap. 3.2.4, s. 86–93) Památka ovšem chátrala a vyžadovala značné

⁷⁴⁰ JANATA, Jaroslav. *Hrad Krašov*, Kralovice 1933.

⁷⁴¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B2/2, Řízení dle § 20 přidělového zákona ze dne 6. listopadu 1926, kt. 3606.

investice. Teprve v době, kdy se na velkostatku Plasy začala řešit lesní reforma, se však ruina dostala do popředí zájmu. V roce 1931 došlo k založení *Spolku pro záchranu zřícenin hradu Krašova*,⁷⁴² který postupně přejal péči o Krašov a k roku 1933 i samotnou zříceninu ve výměře 10 arů spolu s 37 ha okolního lesa, z něhož plánoval zřídit botanickou rezervaci.⁷⁴³ Velkostatek Plasy objekt postoupil Spolku za 45 000 Kč,⁷⁴⁴ a ten se na oplátku zavázal hrad pietně konzervovat a v péči o něj postupovat po dohodě s památkovým úřadem. Archeologické práce směl vykonávat jen státní archeologický ústav.⁷⁴⁵ Členové Spolku na hradě provedli konservační práce (odstranění škodlivé vegetace ze zříceniny, sutiny), upravili přístupovou cestu a zabezpečili zdivo v ohrožených partiích.⁷⁴⁶

Do osudu zříceniny hradu Krašova pozemková reforma zasáhla významným způsobem. Stejně jako u Mariánské Týnice se jednalo o ohroženou památku, již původní majitel Metternich-Winneburg na vlastní náklady neopravoval. Z toho důvodu se ozývaly hlasy po změně majetkových vztahů a na počátku třicátých let, kdy na velkostatku Plasy probíhala lesní reforma, se ustanovil Spolek, jenž si za svůj cíl vytkl péči a ochranu Krašova. Později se stal i majitelem zříceniny a části okolního lesa.⁷⁴⁷

Dalším památkovým objektem, jenž měli Metternich-Winneburgové ve svém vlastnictví, byla budova renesančního zámku Kaceřov. Ten se také stal předmětem probíhající pozemkové reformy, avšak nikoliv jako památka, ale coby jádro zbytkového statku. Přesto se na něj vztahovala opatření související s rodící se památkovou péčí v Československé republice.

Zámek v Kaceřově vystavěl v polovině 16. století Florian Gryspek z Gryspachu na místě starší tvrze. V pobělohorské době přešel do majetku plaského kláštera, který jej držel až

⁷⁴² Spolek byl založen v neděli 12. dubna 1931 v hostinci „U Prusíků“ v Kralovicích. Viz Založení spolku, In: *Kralovický obzor*, ze dne 10. dubna 1931, číslo 15., roč. XVIII., s. 3. Členy Spolku se staly známé postavy veřejného života jako např. univerzitní profesor Václav Hora, senátor Josef Hubka, vícekonsul v ministerstvu zahraničních věcí Václav Tomeš – viz Ustavení spolku pro záchranu zřícenin hradu Krašova, In: *Kralovický obzor*, ze dne 5. června 1931, číslo 23., ročník XVIII., s. 1–2.

⁷⁴³ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Dopis ze dne 31. prosince 1931, kt. 268; Tamtéž, dopis ze dne 3. března 1934 od SPÚ, kt. 268; O zachování cesty od dvora Bohy k ruině hradu Krašova sepsal Spolek s obcí Dřevec smlouvu – viz NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B/1, Smlouva ze dne 18. dubna 1934 sepsaná v hostinci p. Smolík v Hodyni, kt. 3606; NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E2/4, Odhad lesních nemovitostí polesí Porostliny, určených k odprodeji z volné ruky pro Spolek pro záchranu hradu Krašova, kt. 3609.

⁷⁴⁴ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Dopis ze dne 12. března 1942, kt. 268.

⁷⁴⁵ Tamtéž, Dopis ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. září 1932, kt. 268.

⁷⁴⁶ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Technická zpráva o kolaudační prohlídce hradu Krašova ze dne 18. listopadu 1933, kt. 268.

⁷⁴⁷ Spolek měl zříceninu ve své péči až do svého zrušení v roce 1979, a poté hrad spravoval Městský národní výbor v Kozojedech. Po listopadu 1989 požádali lidé z místního okolí o obnovu Spolku a dne 16. března 1991 se sešla ustavující schůze *Spolku pro ochranu přírodní rezervace a hradu Krašova*. Viz <http://www.hradkrasov.cz/index.php?id=5&n=historie> [cit. dne 12. srpna 2016]

do svého zrušení za josefinských reforem. V 19. století jej jako součást velkostatku Plasy získal rod Metternich-Winneburg. Kaceřov sloužil coby hospodářský dvůr a velkostatek jej pronajímal, od roku 1910 Jaromíru Spěváčkovi s manželkou Josefou, statkářům ve Lhotce a majitelům realit v Čijevicích (dnes ves Čivice).⁷⁴⁸ Přestože v roce 1912 vyhořel a byl pouze nouzově opraven, zachoval si zvnějšku původní podobu (např. sgrafitová výzdoba, renesanční krby, barokní štukatura,...).⁷⁴⁹ Při oceňovacím řízení se o zámku psalo: „*Budova zámecká je dnes vlastně zříceninou, na které byla upravena vazba a střecha, aby bylo možno místnosti dosud zachovalé využítkovati pro obydlí nájemcovo a sýpky, poněvadž dvůr samotný budovy tohoto druhu nemá [...] Z celé poměrně rozsáhlé stavby zachovány jsou a schopné k obývání pouze obě přízemí v pobočných traktech, z nichž jedno upraveno bylo k obydlí nájemce, ve druhém nalézají se jedno obydlí deputátní a skladiště.*“⁷⁵⁰ Ostatně i půda ke zbytkovému statku přiléhající byla označována za průměrnou až podprůměrnou.

Státní památkový úřad spolupracoval s SPÚ při přidělu historicky cenných objektů tak, že ustanovoval, jakým ochranným opatřením má památka podléhat. Jednalo se o řádné udržování a zabezpečení proti ohni, či opravy ohrožených částí, přičemž nabyvatel směl jakékoliv stavební úpravy provádět pouze dle pokynů památkového úřadu, který měl vyhrazené právo přístupu a prohlídek památky.

Zbytkový statek získal v roce 1925 do svého majetku bratr původního nájemce Jaromíra, Ladislav Spěváček s manželkou Boženou (ti původně najímali dvory Hromnice a Býkov). Přídělová cena usedlosti ve výměře cca 65 ha činila 280 000 Kč, budovy byly oceněny na 90 000 Kč.⁷⁵¹ Součástí přidělu zbytkového statku byly i podmínky ustanovené Státní památkovou správou. Dle dobového svědectví byl majitel zámku „*příjemný a pohostinný pan Ladislav Spěváček, který ochotně provede zámek a upozorní na jeho zajímavosti.*“⁷⁵²

⁷⁴⁸ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E2/4, Opis pachtovní smlouvy ze dne 19. dubna 1913, kt. 3609; Jaromír Spěváček v dopise z roku 1939 tvrdil, že Kaceřov převzal od svého tchána, zemřelého Antonína Kožíška do pachtu v roce 1910. Kožíšek jej měl v nájmu od roku 1900. Později Spěváček přinajal ještě dvůr Třemošnice a v roce 1917 koupil dvůr Bertín ve výměře 92 ha. Politicky se angažoval jako funkcionář Hospodářského družstva v Plzni, jako předseda Svazu statkářů a nájemců pro západní Čechy. V roce 1924 se oženil s majitelkou dvora Šipy. Viz SOA Nepomuk, ÚS Metternich, inv. č. 31, sign. 210, Dopis Jaromíra Spěváčka ze dne 29. října 1937 adresovaný sekčnímu šéfu Františku Novákovi, kt. 6.

⁷⁴⁹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I B/1, Dopis ministerstva školství a národní osvěty ze dne 17. července 1926, kt. 3606.

⁷⁵⁰ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E2/3, Popis hospodářských budov dvora Kacerova, kt. 3608.

⁷⁵¹ NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, sign. I E1, Oceňovací arch ze dne 4. října 1929, kt. 3607.

⁷⁵² Citováno dle: CÍZL, V. *Průvodce po Radnicích a okolí*, s. 34.; Rodina nabyvatele o zámek po roce 1945 přišla, v restitucích během devadesátých let 20. století ho však získala zpět.

4.4.3 Velkostatek Radnice – „dva zámky, dva různé osudy“

Na nejmenším ze sledovaných velkostatků Radnice se pozemková reforma týkala dvou památkových objektů, a to zámků Březina a Svinná. Jejich osudy se v meziválečném období lišily. Březinu s rozsáhlým parkem si totiž původní vlastník Jiří Sternberg podržel ve svém majetku, kdežto objekt ve Svinné se stal součástí přidělovaného zbytkového statku.

Zámek Březina, letní sídlo Sternbergů, tvořil jádro velkostatku Radnice.⁷⁵³ Jedná se o empírovou stavbu budovanou od roku 1790 Jáchymem Šternberkem. Po Jáchymově smrti v roce 1808 majetek zdědil jeho bratr Kašpar Šternberk, který do zámeckého parku vysázel cizokrajné dřeviny. Od roku 1907 Březinu vlastnil Jiří Sternberg a po roce 1918 se stal zámek spolu s celým velkostatkem součástí projednávané pozemkové reformy. Již na počátku dvacátých let se objevil plán na přeměnu březinského zámku v dětskou kolonii, proti tomu se však majitel Jiří Sternberg snažil bránit, jelikož „*by to tam vypadalo hrozně s těma dětma.*“⁷⁵⁴ Argumentoval nevhodností objektu pro tyto účely a svým plánovaným pobytem na zámku.

Sternbergovi se nakonec podařilo Březinu na základě § 20 přidělového zákona v roce 1926 podržet v majetku. Spolu se zámkem byl ze záboru propuštěn i 13 ha park.⁷⁵⁵ Mimořádnou pozornost zahradě věnoval významný plzeňský botanik profesor František Maloch, který na unikátnost celého areálu SPÚ upozornil. V roce 1932 zavítal František Maloch do parku znovu a to s přírodovědeckým klubem a turistickým odborem v Plzni, kterým chtěl „*ukázat chloubu parku: 15 m vysoký, košatý, krásný strom jihoevropský jasan manový a 8 m vysoký, krásný keř japonský Cryptomerii japonskou.*“⁷⁵⁶ Tyto dřeviny již v té době ale v areálu nebyly a tak se Maloch písemně dotázal zahradníka, který mu sdělil, že „*z rozkazu vrchnosti byly poraženy.*“⁷⁵⁷ Maloch údajně byl již v roce 1926 zahradníkem informován o plánované probírce dřevin. V té době ale botaničtí odborníci u památkového úřadu zakročili a dřeviny neměly být pokáceny. V roce 1933 na Malochovo upozornění odpověděla správa velkostatku

⁷⁵³ Na velkostatku se nacházel ještě zámek v obci Radnice, který se ale nejspíše výrazněji v pozemkové reformě neprojednával. V polovině 19. století vyhořel a po přestavbě sloužil jako užitková budova. Viz KOVÁŘ, Jaromír. Zámek v Radnicích, In: *Minulostí západočeského kraje X*, Plzeň 1974, s. 164–165; ROŽMBERSKÝ, Petr. Zámky Radnice a Liblín s dodatky k zámkům v Úlicích a Oseku, In: *Hláška : zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka Plzeň 19*, č. 4, (2008,) s. 56-58.

⁷⁵⁴ Citováno dle: SOA Praha, Domácí kancelář Šternberků – Sekretariát Český Šternberk, inv. č. 134, Koncept dopisu Jiřího Sternberga ze dne 1. března 1921, kt. 23.

⁷⁵⁵ MALOCH, František. Památný libosad zámecký na Březině u Radnic bude zachován, In: *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*, roč. 10, 1928, s. 16–17.

⁷⁵⁶ Citováno dle: NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dopis Františka Malocha ze dne 8. února 1933, kt. 96.

⁷⁵⁷ Citováno dle: Tamtéž.

s odůvodněním, že mrazy v roce 1929 oba stromy v parku poničily, tudíž došlo k jejich vykácení.⁷⁵⁸

Zámecká knihovna na Březině, jež obsahovala i ucelenou sbírku vytvořenou Kašparem Šternberkem, se v meziválečném období při provádění pozemkové reformě nepřemísťovala a ani vlastnické poměry k ní se neměnily. Konzervátor pro okres Rokycany Bohumil Horák nabízel, že by ji zinventarizoval, avšak pro tento svůj záměr nedostal potřebnou dovolenou.⁷⁵⁹

Jiří Sternberg s rodinou trvale sídlil na hradě Český Šternberk a Březinu využíval jako letní sídlo. Není bez zajímavosti, že na přelomu 30. a 40. let na zámek za odpočinkem zajížděl i slavný herec Vlasta Burian.⁷⁶⁰ Majitel zámku přislíbil, že bude objekt spolu se zahradou řádně udržovat. Náklady, jež mu tato povinnost přinesla, mohl po potvrzení Státního památkového úřadu v Praze uplatnit jako odpočitatelnou položku důchodové daně. Například výdaje za rok 1927 činily necelých 96 000 Kč, přičemž nejvyšší položky tvořily náklady na odstraňování sněhu, topení ve sklenících a nákup sazenic (18 500 Kč), či služné a deputát zahradníkovi (12 000 Kč).⁷⁶¹

Sternberg se zavázal podrobit dalším podmínkám, pokud se „*přístupnosti obecnstvu, pracovníkům vědeckým, uměleckým, neb použití k účelům lidumilným*“.⁷⁶² Podstatné stavební úpravy mohl provádět pouze s výslovným souhlasem Státního památkového úřadu. Spolu se zámek byly propuštěny i zříceniny Hrad a Hradiště, jež měl Sternberg udržovat v pietním stavu.⁷⁶³ Podmínky pro propuštění obsahovaly i rozvoj cestovního ruchu (např. upevňování turistických značek, bezplatný vstup apod.).

Nacistická správa uvalila na velkostatek Radnice se zámek v Březině v roce 1943 nucenou správu.⁷⁶⁴ Od té doby tedy již rodina v létě na Březinu nezajížděla. Po druhé světové válce Březinu opět vlastnil Jiří Sternberg, který ji od roku 1948 pronajal Josefu Stupkovi, jenž

⁷⁵⁸ Tamtéž, dopis ze dne 21. ledna 1933, kt. 96.

⁷⁵⁹ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dopis Bohumila Horáka ze dne 18. prosince 1921, kt. 96; V poválečném období se uvažovalo o jejím převozu na hrady Karlštejn a Křivoklát, ale nakonec ji do svého držení získalo Muzeum dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech a poté radnické muzeum Josefa Hyláka. V restitucích v devadesátých letech 20. století se vrátila zpět rodině Sternbergů a dnes je umístěna na hradě Český Šternberk. <http://opac.nm.cz/authorities/44478?locale=cs#?locale=cs&id=AI-uPABWTDSLWpl6LR9SmA&pageSize=10&sorting=relevance> [cit. dne 30. července 2016].

⁷⁶⁰ KYSELOVÁ, P. *Osudy majetku Sternbergů...*, s. 28.

⁷⁶¹ SOA Nepomuk, VS Radnice, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, Výkaz nákladů na udržování památností, cenných staveb, zámků a přírodního parku ze dne 7. července 1927, kt. 124.

⁷⁶² Citováno dle: SOA Nepomuk, VS Radnice, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, rozhodnutí o ponechání dle §u 20. př. z. ze dne 16. července 1926, kt. 124.

⁷⁶³ Mílna je zřícenina hradu Březiny, „*postaveného před rokem 1389 Jindřichem z Elsterberka...Nad Březinou v lese na vrchu Hradiště je pozoruhodný kamenný val, místy až 6 m vysoký, z doby galské.*“ In: CÍZL, V. *Průvodce po Radnicích a okolí*, s. 28.

⁷⁶⁴ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích, In: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 177–199.

z areálu plánoval zřídit penzion. Nakonec ale ke dni 19. ledna 1949 přešel zámek s parkem do správy Ústředního ředitelství státních lesů a statků v Praze.⁷⁶⁵

Obrázek 25 Zámek Březina na Radnicku

Zdroj: Národní památkový ústav, Sbírka Oddělení fotodokumentace a dokumentace sbírek Generálního ředitelství, Fotografie zámku Březina inv. č. 161.528.

Součástí zbytkového statku Svinná na radnickém velkostatku byl i zámek, jenž koncem 18. století vybudovali příslušníci rodu Wurmbrandtů. Celý objekt obsahoval i bývalou tvrz (tzv. starý hrad), jež sloužila za obytné stavení.⁷⁶⁶ Z pozemkové reformy získal usedlost Václav Hejný, ředitel velkostatku Radnice. Kromě standardních podmínek pro ochranu získaných objektů mu Ministerstvo zemědělství ČSR v dodatečné přidělové listině z roku 1937 stanovilo povinnost ochrany kříže a dvou dubů – tzv. „Dubí“. Kříž měl být chráněn proti poškozování a zůstat na původním místě. Ořez dubů směl povolit pouze Státní památkový řad.⁷⁶⁷ Stalo se tak na základě žádosti obecního zastupitelstva, jelikož se jednalo o památné místo, kde pod duby „slavívala vesnická mládež od nepaměti všechny svoje veselice a scházívala se tam, podle údajů

⁷⁶⁵ KYSELOVÁ, P. *Osudy majetku Sternbergů...*, s. 29–30.

⁷⁶⁶ CÍZL, Vojtěch. *Průvodce po Radnicích a okolí*, s. 39.

⁷⁶⁷ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dodatečná přidělová listina ze dne 4. června 1937, kt. 96.

*starých pamětníků, chasa ze všech okolních vesnic.*⁷⁶⁸ Dodržování podmínek kontrolovala místní četnická stanice v Terešově.⁷⁶⁹

Chráněné objekty na velkostatku Radnice pozemkovou reformou prošly ve dvou různých modelech – v případě Březiny, již původní vlastník podržel ve svém majetku, SPÚ uložil podmínky pro její údržbu, ale též náklady na ni vynaložené mohl uplatňovat jako odpočet z daně. Zámek ve Svinné podléhal obdobným nařízením jako Březina, jen s tím rozdílem, že jej vlastnil nabyvatel zbytkového statku. Koncem třicátých let mu ještě Ministerstvo zemědělství ČSR dodatečně upravilo předpisy pro ochranu.

4.4.4 Památky v pozemkové reformě

Pozemková reforma zásadním způsobem spoluvytvářela formující se památkovou péči. Jelikož v celém meziválečném období nedošlo k vydání památkového zákona, staly se zákony a nařízení o pozemkové reformě určujícími prostředky pro ochranu historicky cenných objektů. Vlastníci velkostatků mohli využít možnosti § 20 přídělového zákona a pamětihodnosti podržet ve svém majetku, či se jako součást hospodářských usedlostí dostaly do držení nabyvatelů zbytkového statku a některé památky získala různá zájmová sdružení – nejčastěji Klub českých turistů, jindy ale přímo spolky zřízené za účelem péče o kulturní dědictví.

Na příkladu tří sledovaných velkostatků lze pracovat s obecným modelem vývoje historicky cenných objektů. Velkostatky Plasy a Radnice prošly pozemkovou reformou „poměrně standardně“, tedy byly pojaty do záboru a na základě vypracovaných programů došlo k drobnému přidělu i rozdělení zbytkových statků. Původní vlastníci se snažili využít zákonných možností, jež jim samotný legislativní rámec pozemkové reformy dovoloval, a ve svém majetku podrželi konvent se zámkem v Plasích (Metternich-Winneburg) a zámek Březinu (Jiří Sternberg). Další zámky, které již v době Rakouska-Uherska sloužily jako součásti pachtovaných hospodářských dvorů, byly přiděleny spolu se zbytkovými statky soukromým nabyvatelům (Kaceřov z velkostatku Plasy Ladislavu Spěváčkovi a Svinná z velkostatku Radnice Václavu Hejnému). Na velkostatku Plasy se dva objekty dostaly do správy spolků zřízených za jejich záchranou (Mariánská Týnice, Krašov). Nestandardní provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, již v roce 1929 zakončilo převzetí celého velkostatku do

⁷⁶⁸ Citováno dle: NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, sign. I B, Dopis ze dne 29. března 1937, kt. 4897.

⁷⁶⁹ NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Hlášení Četnické stanice Terešov ze dne 8. července 1938, kt. 96; Po roce 1948 se stal zámek Svinná majetkem Jednotného zemědělského družstva v Kladrubech, které ho nechalo chátrat. Po roce 1989 se zámek nacházel v dezolátním stavu a jeho další využití nebylo možné.

majetku Československé republiky, se odrazilo i v osudu památek na bývalém majetku rodu Fürstenbergů. Do rukou státu se tak dostaly nejen hrad Křivoklát, zříceniny hradů Týřov, Jivno, Jenčov, ale i zámky Leontýn, Nižbor a Dřevíč. Zámecký komplex v Lánech získala Kancelář prezidenta Československé republiky již v roce 1921. S majetkovým převodem tak velkého majetkového souboru byly spojeny i komplikace. Nejenom, že se nepodařilo státu uhlídat, aby se mimo území republiky nedostaly části křivoklátské knihovny a vnitřní vybavení loveckých zámečků, ale navíc mezi jednotlivými resorty státní správy docházelo k sporům ohledně financování a péče o postátněný velkostatek. Naopak jako u velkostatku Plasy a Radnice se dva zámky z původního křivoklátského velkostatku staly součástí přidělovaného zbytkového statku (zámek Petrovice sestřám Boženě Pekárkové a Marii Tuhé a zámek Olešná městu Rakovník, od roku 1934 Karlu Gallerovi).

Současný stav bádání o pozemkové reformě bohužel nedovoluje v širších souvislostech interpretovat otázku patronátního práva a pozemkové reformy. Obecně se pracuje s představou, že ztráta pozemkového majetku ztížila majitelům péči o kostely. Ze sledovaných velkostatků lze tuto tezi potvrdit na příkladu Radnic, kdy v roce 1941 sternberský patronátní úřad žádal o peněžitou podporu na opravu kostelíka na Kalvarii u Radnic, jelikož „*zdejší patronátní úřad žádného jmění nemá a je pouze odkázaný na blahovůli pana patrona, jímž je t. č. pan Jiří hrabě Sternberg. Vysokorodý pan patron v posledních letech vynaložil značný peníz na opravu zdejších kostelů a to na kostel přívětický, chomelský a loňského roku opět byl nákladem pana patrona opraven kostel radnický nákladem 115 tisíc K.*“⁷⁷⁰ Naopak v případě Křivoklátska přejal patronátní povinnosti rodu Fürstenbergů stát. Avšak v původní generální dohodě, tedy Dohodě o konečném řešení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, se v článku 11 uvádělo, že povinnosti spojené s výkonem patronátního práva zůstanou rodu Fürstenbergů, pouze kdyby se „*toto uspořádání ukázalo neproveditelným [...] převezme patronátní práva i břemena k dalšímu plnění přejímající* [stát – pozn. K. K.]“⁷⁷¹ Později ale došlo zvláštním protokolem k úpravě tohoto článku a SPÚ patronátní práva spojená s nemovitostmi přejal.⁷⁷² Tato dodatečná změna však naznačuje, že se nejednalo při provádění pozemkové reformy o standartní postup.

⁷⁷⁰ Citováno dle: NA Praha, SPS, inv. č. 299, sign. 30 – Radnice, Dopis Sternberského patronátního úřadu Radnického ze dne 17. února 1941, kt. 503.

⁷⁷¹ Citováno dle: NA Praha, UŘSLS, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, kt. 696.

⁷⁷² NA Praha, SPÚ-Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168-L169, sign. 1D, Protokol o změně článku XI. sepsaný dne 3. května 1929, kt. 1435; Pro srovnání může sloužit diplomová práce KALÁTOVÁ, Marie. *Pozemková reforma v majetku schwarzenberské sekundogenitury v letech 1918–1938*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1998.

5 Závěr

Prvorepubliková pozemková reforma představuje téma dodnes vysoce aktuální a budící emoce a vášnivé diskuze. V dobovém kontextu byla úzce svázána se vznikem nového státu – ostatně to uvedl i prezident Tomáš G. Masaryk, když pronesl „*Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.*“⁷⁷³ Takto náročný přesun půdního fondu se samozřejmě nevyhnul pochybením, jež zavdala příčiny kritice. Stejně tak se na jejím provádění neblaze podepsala publicistická kampaň, která reformu prezentovala jako „odčiňování Bílé hory“ a artikulovala ji coby akci namířenou proti říšskoněmeckému a maďarskému obyvatelstvu na území republiky a prostředek pro oslabení šlechty, představující neodmyslitelnou součást monarchistického zřízení.

Disertační práce se soustředila právě na první československou pozemkovou reformu. Cílem bylo porozumět průběhu reformy, jejímu mezinárodnímu rozměru, efektivitě hospodaření na přerozdělené půdě a sociálním dopadům celého procesu. Soustředila se na příklady konkrétních velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice a postupovala metodou komparativní analýzy. Objekt komparace představovaly šlechtické velkostatky v obilnářském regionu, které měly podobnou strukturu hospodaření a pro něž SPÚ využil stejný koeficient pro výpočet náhrady. Kritéria komparace představovalo několik základních okruhů. Existovala diferenciace přístupu SPÚ k velkostatkářům na základě jejich státní příslušnosti a společenských kontaktů? Jaké strategie velkostatkáři volili při interakci s československým státem, potažmo SPÚ? Měla pozemková reforma výrazné dopady na drobné přidělce, nabyvatele zbytkových statků, průmyslové provozy a formující se památkovou péči?

Disertační práce nejprve představila charaktery zkoumaných latifundií a jejich majitele – Maxmiliána Egona II. Fürstenberga a jeho syna Maxmiliána Egona III. jako vlastníky Křivoklátska, či Klementa Metternich-Winneburga se synem Paulem Alfonsem z Plaska a Jiřího Sternberga na Radnicku. Fungování velkostatků a osoby jejich majitelů představovaly zásadní předpoklady pro provedení reformy – ve všech třech případech se jednalo o velkostatky rozkládající se v obilnářské oblasti, které lze označit za průměrně až podprůměrně úrodné. Tato skutečnost jistě předznamenala zájem o půdu v regionu. Značnou část zkoumaných hospodářských celků zaujímal lesní komplex, o které se nejčastěji ucházel stát, či obce a jiné zájmové korporace. Mimořádný význam měly i antipatie, které ve středních Čechách panovaly vůči Fürstenbergovi. Jednotlivá obecní zastupitelstva na území velkostatku žádala vyvlastnění půdy a obyvatelé se shromažďovali v táborech lidu. Fürstenbergův pobyt na území Československa byl nežádoucí. Tato dobová atmosféra se jistě mohla promítnout do Fürstenbergova rozhodnutí nabídnout Křivoklátsko k prodeji Československé republice.

⁷⁷³ Citováno dle: *Deset let Československé republiky*, Svazek III, s. 550.

V případě dalšího cizího státního příslušníka Metternich-Winneburga se takovéto vypjaté situace neobjevily, nejspíše i proto, že na Plasko zajížděla rodina zřídka a silnější vztah si vybudovala ke kynžvartskému velkostatku. V ostrém kontrastu s tím působí oblíbenost rodu Sternbergů na Radnicku, kde se vzpomínalo a dodnes vzpomíná na významného předka rodu Kašpara Šternberka.

Značná část práce sledovala strategie, jež velkostatkáři užívali ve snaze uchránit své majetky před probíhající reformou. Fürstenberg a Metternich se pokoušeli maximálně využít zahraničních kontaktů. Křivoklátský velkostatkář systematicky upozorňoval na svoji příslušnost k Německé říši, kdežto za Metternicha intervenovala španělská královská rodina. Fürstenberg hojně využíval svých vazeb na Kancelář prezidenta Československé republiky, ale i možnosti působit na SPÚ skrze německé vyslanectví v Praze a dokonce i přes berlínské ministerstvo zahraničních věcí. Velmi silné zázemí Fürstenbergovi (ale i Metternichovi) poskytovaly versailleské mírové smlouvy, na jejichž základě došlo ke zřízení smíšených rozhodčích soudů při Společnosti národů – hrozba přenesení československé pozemkové reformy na široké mezinárodní pole vedla československé úřady k opatrnému přístupu k velkostatkářům s cizí státní příslušností. Využitím vlivných kontaktů se majiteli Křivoklátska nakonec podařilo výhodně přenechat svůj majetek Československé republice. Naopak Metternich se o přimluvu německého vyslance začal ucházet až na sklonku dvacátých let, kdy už bylo jasné, že vedení vnitrostátních soudních sporů a pokusy o docílení mezinárodní intervence ze strany Španělska přináší jen minimální výsledky. Klement Metternich však záhy zemřel (1930), a tak mu nebyl dopřán čas dovést nově zvolenou strategii k úspěchu. Teprve třináctiletý syn Paul nemohl pokračovat v otcově iniciativě a správci Metternichovy pozůstalosti raději přistoupili na kompromisní řešení celé záležitosti. Všichni tři latifundisté vyjednávali s SPÚ na základě právního rámce československé pozemkové reformy (propouštění ze záboru). V případě plaského velkostatkáře skončila celá záležitost až u Nejvyššího správního soudu. Majitelé se zároveň stali členy velkostatkářských svazů (SČV, Verband), touto cestou se jim ale nepodařilo docílit výraznějších úspěchů. Zájmové organizace jim spíše sloužily jako poradní orgán a nástroj společenské reprezentace.

Na tomto místě je třeba upozornit na strategie Československé republiky vůči uvedeným velkostatkářům, jež představovaly požadavky finanční správy republiky (obzvláště vysoká daňová zátěž). Na tuto záležitost systematicky upozorňoval zástupce německého státu při smíšených rozhodčích soudech. Při uzavírání tzv. generálních dohod mezi velkostatkáři a SPÚ o ukončení pozemkové reformy se jednalo o zásadní bod – buď došlo k dohodě, či ke krachu vyjednávání.

Předkládaná práce se též zaměřila na výsledky pozemkové reformy ve sledovaných oblastech, a to jak v otázce drobného přídělů, zbytkových statků a dopadů na průmysl, tak jejího vlivu na vznikající památkovou péči. Na všech třech zkoumaných velkostatech se malozemědělci a domkaři obraceli se stížnostmi k SPÚ, který je následně v konkrétních případech prošetřil. Na Křivoklátě a v Plasích SPÚ vyšel požadavkům nabyvatelů vstříc, kdežto v případě Radnic ji SPÚ považoval za „*bezpředmětnou*“, jelikož protestující půdu odmítali, a pak se o ni opětovně ucházeli. Své neuspokojené požadavky se uchazeči snažili řešit skrze Nejvyšší správní soud (Křivoklát, Plasy), jejich stížnosti ale byly vyhodnoceny jako bezdůvodné. Lze konstatovat, že na Křivoklátsku, Plasku i Radnicku se o půdu úspěšně ucházela volnočasová sdružení. Za zmínku stojí příděl půdy Společenskému klubu v Praze pro budování víkendového střediska na Křivoklátsku – díky pozemkové reformě mohli prominentní členové trávit svůj volný čas v atraktivní oblasti nedaleko hlavního města.

Na všech sledovaných velkostatech se nabízela půda i po provedení přídělů. Pravděpodobně se podařilo nasytit prvotní „*hlad po půdě*“ a později již potencionální uchazeči nedisponovali volným kapitálem, aby mohli svá hospodářství rozšířit. Na druhou stranu je třeba upozornit na skutečnost, že se jednalo o obilnářskou oblast s nepřilíš úrodnou půdou. Z jednotlivých velkostatků se půda rozdělila formou drobného přídělů takto – Křivoklát zhruba osm procent, Plasy šestnáct procent a Radnice sedmnáct procent. Výrazně nižší procento u Křivokláta lze vysvětlit jednak převzetím velké části půdy státem, jednak rozsáhlejší plochou celého velkostatku, kterou tvořily převážně lesy.

Mimořádně zajímavou kapitolu představují zbytkové statky. Ačkoliv jsou s celým procesem neodbytně spojeny a historiografií hojně reflektovány, ukázaly se být nestabilními prvky projektu pozemkové reformy. Zarážející je vysoké procento zadlužených usedlostí, jež v několika případech skončily i exekucí. Současníky byli nabyvatelé zbytkových statků považováni za „*novou šlechtu*“, „*zbohatlíky*“ apod. Výzkum, jenž se na poli pozemkové reformy dosud uskutečnil, ovšem hospodaření na jednotlivých statech nepodrobil analýze. Disertační práce se proto pokusila toto bílé místo zaplnit a provedla případové studie některých zbytkových statků na sledovaných velkostatech.

Na prvním místě je třeba zdůraznit, že určující roli sehrál hospodářský stav statku po roce 1918, který nebyl vždy optimální. Oznámení o provedení reformy často vedlo původní majitele k opatrnosti při investování, a tak nabyvatel usedlosti musel pole intenzivně hnojit, znovuzřizovat meliorace a budovy opravovat, čímž byl donucen se zadlužit nad rámec přídělůvé ceny. Se vstupem krize do zemědělství hospodáři v některých případech nedokázali dostát svým závazkům. Zde je třeba zdůraznit mimořádnou snahu SPÚ o záchranu zbytkových

statků – snižoval přidělovou cenu a poskytoval půjčky. Nelze ale opominout ani nabyvatele, kteří svůj nový společenský statut chápali jako vstup do „vyšší společnosti“, žili tzv. na dluh a statek svým životním stylem zruinovali. Na zkoumaných velkostatkách se však žádný takovýto případ neobjevil.

Do finančních problémů se dostávali spíše nabyvatelé z řad poškozených zaměstnanců a poškození nájemci o něco méně. Úředník SPÚ Antonín Pavel vysvětlil tuto skutečnost tím, že dřívější nájemci měli zkušenost s hospodařením a potřebný inventář, kdežto zaměstnanci se teprve podnikat v zemědělství učili a nákupem zařízení se ještě více zadlužili. Při aplikaci této teorie na sledované velkostatky se ji u Křivoklátku podařilo částečně potvrdit. Plasko je v tomto ohledu specifickým příkladem, jelikož v řadách nabyvatelů skupina poškozených úředníků vůbec nefigurovala. Na velkostatku Radnice se dokonce neobjevily výraznější finanční problémy nabyvatelů. Na druhou stranu je třeba upozornit, že existovaly i případy úspěšných hospodářů. Pramenná základna však bohužel dovoluje více proniknout jen k těm neúspěšným, kteří byli v užším kontaktu s SPÚ a finančními ústavy. Na Křivoklátsku se s většími finančními potížemi potýkalo 35 % soukromých nabyvatelů a město Rakovník, na Plasku 29 % a na Radnicku se na rozdíl od jiných oblastí statky do exekuce nedostaly.

Zbytkové statky se do popředí zájmu dostávaly vzhledem k míře nepotismu, jež byla s jejich přidělem spojena. Na Křivoklátsku lze za takovýto druh přidělu označit usedlost Ruda, již získala tchyně úředníka SPÚ Marie Frolíková, a později jej na svého zetě s dcerou převedla. Pozornosti by též neměl uniknout případ Petrovic, které sice byly přiděleny z volné ruky, avšak SPÚ povolil nákupy sestrám Pekárkové a Tuhé, jež vedly ke vzniku nového velkostatku. Na Radnicku využil svých kontaktů na přidělového komisaře a znalostí o hospodaření velkostatku jeho správce Václav Hejný. SPÚ disponoval značnými pravomocemi a jejich nadužíváním zadal příčiny ke své kritice. Nelze však pominout, že právě Václav Hejný i Pekárková s Tuhou se ukázali být stabilními a kapitálově silnými hospodáři. Na příkladu Petrovic též bylo možno sledovat nacionální aspekt reformy, jelikož SPÚ odmítl Němce Samuela Felbra jako nabyvatele statku. Odmítnutí Felbra však představuje na všech sledovaných velkostatkách mimořádnou situaci, při přidělu jiných zbytkových statků se podobný problém již neobjevil. Příděly osobám německé národnosti obvykle probíhaly bezproblémově – Dubitzkému (Míče II.) a Mareschovi (Křivoklát).

Při snaze hodnotit dopad pozemkové reformy na průmysl narazí badatel na překážky v oblasti pramenné základny. Obecně se majitelé snažili své závody před reformou uchránit, a – jak nasvědčují celorepublikové výsledky – poměrně úspěšně. Nejúspěšnější byl Metternich-Winneburg, který si podržel pivovar, lihovar i cihelnu a vyvinul veliké úsilí, aby si též ponechal

kaolinová ložiska s plavírnou kaolinu. Tato jeho snaha ale nebyla vzhledem k jeho náhlému úmrtí korunována úspěchem. Radnickému velkostatkáři zůstaly v majetku pivovar a dvě cihelny, přičemž jeho lihovar byl združstevněn. Fürstenberg naopak v majetku udržel jen zlomek původního velkostatku, jelikož ho v roce 1929 téměř celý prodal československému státu. Měl zájem jen na hospodářském dvoře v Krušovicích s pivovarem, lihovarem a cihelnou, který si i podržel. Pozemková reforma znamenala zásadní omezení velkostatkářského podnikání, které bylo typické svojí provázaností a závislostí jedněch provozů na dalších. Na druhou stranu ale donutila některé velkostatkáře modernizovat zastaralé podniky.

Pozemková reforma zasáhla i do vznikající památkové péče v Československu. Vzhledem k tomu, že v meziválečném období nedošlo k přijetí památkového zákona, představovaly zákony a nařízení o pozemkové reformě zásadní normu pro ochranu historicky cenných objektů. Pro velkostatkáře se na základě § 20 přídělového zákona otevírala možnost udržet památky ve svém vlastnictví. Pamětihodnosti mohly být převedeny do majetku nabyvatele zbytkového statku či zájmového sdružení (Klub českých turistů, popřípadě spolky zřízené za účelem péče o kulturní dědictví).

Na zkoumaných velkostatkách lze vytvořit obecný model vývoje historicky cenných objektů. Na Plasku a Radnicku se původní vlastníci rozhodli pro využití legislativního rámce reformy a i po jejím provedení vlastnili i správní centra svých latifundií, a to konvent se zámek v Plasích (Metternich-Winneburg) a zámek Březinu (Jiří Sternberg). Zámecké budovy, jež tvořily součást hospodářských dvorů, získali za speciálních podmínek nabyvatelé zbytkových statků (Kaceřov z velkostatku Plasy Ladislav Spěváček a Svinnou z velkostatku Radnice Václav Hejný). Vzhledem ke špatnému technickému stavu památek na velkostatku Plasy došlo k založení spolků k jejich záchraně (Mariánská Týnice, Krašov). Specifické provedení reformy na velkostatku Křivoklát, které vedlo v roce 1929 k převzetí celého velkostatku československým státem, se dotklo i památek na bývalém majetku rodu Fürstenbergů. Kancelář prezidenta republiky již v roce 1921 převzala zámek v Lánech s oborou. Později se stát stal majitelem hradu Křivoklát, zřícenin Týřov, Jivno, Jenčov, zámků Leontýn, Nižbor a Dřevíč. Při přebírání majetků docházelo k opomenutím, kdy například státní správa neuhlídala, aby se mimo hranice republiky nevyvezly cenné předměty (knihy). Mezi jednotlivými ministerstvy a SPÚ se dokonce rozhořel spor o financování převodu a péče o postátněné nemovitosti. Dva zámky z fürstenberského velkostatku získali nabyvatelé zbytkových statků (zámek Petrovice Božena Pekárková s Marií Tuhou a zámek Olešná město Rakovník, od roku 1934 Karel Galler).

Závěrem je třeba odpovědět na výzkumné otázky, jež si disertační práce kladla. Při vzájemném kontaktu velkostatkářů a SPÚ sehrála státní příslušnost jednotlivých latifundistů zásadní roli, stejně jako společenské kontakty, jež se jim podařilo v Československu ale i za jeho hranicemi navázat. Fürstenbergova strategie povýšit svůj případ na „vyšší zájem republiky“ se ukázala být veskrze úspěšnou. V kontrastu s jeho postupem pak byla Metternichova taktika méně účinná, protože své spory řešil jako interní záležitost Československé republiky a nezdůrazňoval říšskoněmeckou státní příslušnost, kterou ostatně plánoval několikrát vyměnit za československou. Třetí sledovaný velkostatkář Jiří Sternberg využíval jen „domácích“ nástrojů (právního rámce reformy a členství v SČV), přesto se mu podařilo podržet většinu svého majetku. SPÚ přistupoval k jednotlivým velkostatkářům velmi individuálně a výsledek pozemkové reformy tak ovlivnila celá řada faktorů.

Pozemková reforma zásadním způsobem zasáhla do majetkoprávních vztahů československého venkova a ve svém důsledku ovlivnila životy velkého počtu lidí. Již od 19. století zemědělství odborníci kritizovali vysokou míru pachtované půdy. Problematiku dlouhodobých pachtů se reformě podařilo vyřešit, jelikož došlo k převodu pachtované půdy do majetku bývalých pachtýřů. Analýza hospodaření na zbytkových statcích, jež v československé historiografii dosud nebyla provedena, ukázala, že docházelo k zadlužování jejich nabyvatelů. Někteří hospodáři v důsledku přidělu nelogicky rozčleněného hospodářského dvora (Míče I, Míče II) dokonce skončili v exekuci. Na druhou stranu ale výzkum odhalil, že se SPÚ snažil takovými scénáři předcházet a pomocí různých slev udržet politický projekt pozemkové reformy. Vzhledem k torzovité pramenné základně bylo při výzkumu průmyslu postupováno metodou případových studií – shodně se podařilo prokázat, že se většinou velkostatkářům podařilo takovéto závody udržet ve svém majetku. Stranou nezůstala ani problematika formující se památkové péče, v níž reforma sehrála roli významného regulátora a spolutvůrce ochrany historicky cenných objektů.

Seznam tabulek

Tabulka 1 Klasifikace velikosti statků	12
Tabulka 2 Klasifikace velikostních skupin v pozemkové reformě	14
Tabulka 3 Pozemková držba v Čechách dne 31. prosince 1896 dle velikostních tříd	37
Tabulka 4 Ladifundijní srážky k roku 1921	43
Tabulka 5 Výnos na 1 ha plochy sklizně vybraných plodin v hektolitrech v okrese Křivoklát ve srovnání s průměrem v Čechách.....	57
Tabulka 6 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Kralovice ve srovnání s průměrem v Čechách	61
Tabulka 7 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Rokycany ..	64
Tabulka 8 Průměrné hektarové výnosy na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (index 100=Čechy)	67
Tabulka 9 Srovnání velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice.....	68
Tabulka 10 Jednání československého a německého zástupce státu v letech 1928 až 1937	75
Tabulka 11 Propuštění půdy z velkostatků na základě právních nároků majitelů a procentuální výměra velkostatků	87
Tabulka 12 Příděly z pozemkové reformy do konce roku 1934	103
Tabulka 13 Srovnání přírůstku či úbytku jednotlivých zemědělských závodů oproti roku 1921, stav k roku 1930	105
Tabulka 14 Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát	125
Tabulka 15 Zbytkové statky na velkostatku Plasy	143
Tabulka 16 Zbytkové statky na velkostatku Radnice	148
Tabulka 17 Průmyslové provozy na sledovaných velkostatkách	156
Tabulka 18 Lihovary na velkostatku Křivoklát.....	158
Tabulka 19 Cihelny na velkostatku Křivoklát	160
Tabulka 20 Zemědělský průmysl v pozemkové reformě v r. 1928/1929	165
Tabulka 21 Památky z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice	170

Seznam obrázků

Obrázek 1 Organizace SPÚ	45
Obrázek 2 Protest obce Nový Jáchymov	56
Obrázek 3 Mapa přirozených regionů.....	65
Obrázek 4 Fotografie velkostatkářů.....	66
Obrázek 5 Pozvánka na setkání říšskoněmeckých velkostatkářů v Drážďanech adresovaná Walteru Kochovi.....	72
Obrázek 6 Sternberg sděluje Johannu Lobkwiczovi informace o výběru vedoucího úředníka velkostatku Radnice (přijat Jan Pamposšek)	98
Obrázek 7 Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zabraného majetku	105
Obrázek 8 Seznam uchazečů o půdu ze dvora Broumy	109
Obrázek 9 Přihláška Matěje Krauze z Tlučné, podpachtýř od roku 1902 (sic!).....	121
Obrázek 10 Odmítnutí pachtu.....	122
Obrázek 11 Nižbor – přidělová listina	127
Obrázek 12 Nižbor – lihovar.....	128
Obrázek 13 Hugo Matoušek o situaci zbytkového statku Běleč v době převzetí	134
Obrázek 14 Ing. Karel Galler.....	138
Obrázek 15 Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zbytkového statku	144
Obrázek 16 Dluhopis Marie Sinkulové	145
Obrázek 17 Nabídka Františka Fencla z roku 1946	146
Obrázek 18 Žádost neúspěšného žadatele Františka Herverta o zbytkový statek Olešná (VS Křivoklát)	149
Obrázek 19 Ochranné známky sýraren Maxov a Všetaty	159
Obrázek 20 Ložiska kaolinu	163
Obrázek 21 Hrad Křivoklát	174
Obrázek 22 Pohled na Plasy kolem roku 1870.....	177
Obrázek 23 Přihláška o přiděl zabrané půdy pro Československou vojenskou správu ze dne 24. ledna 1922	178
Obrázek 24 Mariánská Týnice	181
Obrázek 25 Zámek Březina na Radnicku	186

Seznam grafů

Graf 1 Zaopatření zaměstnanců na zabraných velkostatkách	49
Graf 2 Rozdělení půdního fondu na velkostatku Křivoklát k roku 1906	56
Graf 3 Rozložení půdního fondu na velkostatku Plasy k roku 1906.....	60
Graf 4 Rozložení půdního fondu na velkostatku Radnice k roku 1906	63
Graf 5 Stav pozemkové reformy na majetku říšských Němců v roce 1938	79
Graf 6 Profese uchazečů na dvoře Březina (nahore) a Přívětice (dole)	118
Graf 7 Chybovost podaných žádostí o přiděl pachtovaných pozemků na velkostatku Radnice (dvory Kříše, Stupno a Skomelno)	123

Seznam archivních pramenů

Národní archiv Praha

Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Praha (1918 – 1942)

Ministerstvo školství a národní osvěty, Praha (1918 – 1949)

Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (1918 – 1948)

Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, Praha (1918 – 1951)

Nejvyšší správní soud, Praha (1918 – 1951)

Německé vyslanectví, Praha (1919 – 1939), (bývalý fond Studijního ústavu ministerstva vnitra č. 103)

NSDAP – spojovací ústředna při úřadu říšského protektora, Praha (1939 – 1945)

Ochranný svaz hospodářských lihovarů soukromých, Praha (1924 – 1941)

Předsednictvo ministerské rady, Praha (1918 – 1945)

Revize pozemkové reformy – brožura, separát, nedatováno.

Rodinný archiv Metternichů-Francisco-Georgicum (1209 – 1939)

Ředitelství státních lesů a statků Praha (1918 – 1948)

Státní památková správa, Praha (1953 – 1958)

Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné (1919 – 1949)

Státní pozemkový úřad, Praha - Vlastnické soubory majitelů velkostatků, (soubor L 168-L169, soubor L 416/2, soubor L 596/1), (1919 – 1949)

Svaz československých velkostatkářů, Praha (1919 – 1943)

Ústředna obchodních a živnostenských komor, Praha (1922 – 1948)

Ústřední ředitelství státních lesů a statků, Praha (1918 – 1951)

Úřad pro zahraniční obchod, Praha (1920 – 1922)

Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha (1918 – 1987)

Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze (1918 – 1953),

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Fond mezinárodních smluv 1918–2009

II. sekce Společnost národů

VI. sekce

Kabinet ministra

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953)

KPR (1919-1947)

Archiv České národní banky, Praha:

Živnostenská banka v Praze (1859 – 1964)

Archiv bezpečnostních složek Praha:

Ústředna Státní bezpečnosti Praha (1935 – 1973)

Správa vyšetřování Státní bezpečnosti (1949 – 1990)

Ústav dějin umění Akademie věd:

Zdeněk Wirth

Archiv Ústavu Akademie věd:

Antonín Hobza

Státní oblastní archiv, Praha:

Domácí kancelář Šternberků – Sekretariát Č. Šternberk (1800 – 1942)

Rudolf Maxera

Velkostatek Křivoklát (1356 – 1950)

Státní oblastní archiv, Plzeň

Krajský soud obchodní, Plzeň (1857 – 1949)

Státní oblastní archiv Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuka:

Ústřední správa Metternich (1740–1947)

Velkostatek Plasy (1565 – 1945)

Velkostatek Radnice (1682 – 1948), (nezinventarizován)

Státní okresní archiv Rokycany:

Zemědělský družstevní lihovar, s. r. o. Vojenice (1925 – 1950)

Státní okresní archiv Plzeň-sever, pobočka Plasy:

Okresní úřad Kralovice (1855 – 1945)

Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923 – 1935)

Státní okresní archiv Beroun:

Obecní úřad Nižbor

Státní okresní archiv Rakovník:

Archiv města Rakovník (1319 – 1945)

Archiv obce Olešná (1792 – 1945)

Místní národní výbor Ruda (1945 – 1990)

Podnikový archiv Krušovice:

rukopis Josefa Štěpánka z roku 1979

Archiv hradu Český Šternberk:

Foto Jiřího Sternberga

Národní památkový ústav, Praha:

Sbírka Oddělení fotodokumentace a dokumentace sbírek Generálního ředitelství

Národní památkový ústav, Správa státního zámku Kynžvart

Sbírkový a mobiliární fond

Archiv Společnosti národů, Ženeva:

Section des Commissions administratives et des questions de minorités,

Auswärtiges Amt, Berlín:

Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei,
Aktenzeichen Rechtswesen 19,

Politisches Archiv Länderabteilung II (1920-1936), Akten der Tschechoslowakei,
Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform,

Bundesarchiv Berlin,

Reichsjustizministerium

Seznam literatury

- BALCAR, Jaromír. Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20, In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 46, č. 3, Mnichov 1998, s. 391-428.
- BALCAR, Jaromír. Pozemková reforma v období první československé republiky, In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 22, č. 6, Praha 2000, s. 27–31
- BARBOŘÁKOVÁ, Ilona. *Vzpomínky na rod Metternichů v Plasích*, bakalářská práce, UJEP, Ústí nad Labem 2009.
- BARCHÁNEK, Václav. Tricetileté pěstování konifer na velkostatku radnickém u Plzně, In: *Československý Háj. Časopis vydávaný Čs. Maticí lesnickou a věnovaný šíření vědomostí lesnických roč. 11*, s. 111 – 115.
- BAYER, Bohdan. Radnicko, sídlo proslulého průmyslu, In: HEJNÝ, Václav. *Monografie Radnicka*, Příbram 1948.
- Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres Eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund : ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922*, Praha 1922.
- BLAŽKOVÁ, Kateřina et al. *Historie a současnost podnikání na Rakovnicku, Kralovicku a Manětínsku*. Žehušice 2005.
- BOHUSLAV, Josef. *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních, založená a od r. I.-XV pořádaná Jos. B. Bohuslavem, ročník XI. Nálezy z roku 1929*, Praha 1930.
- BOLEN, Václav. *Pravda o pozemkové reformě*, Praha 1921.
- BROŽKOVÁ, Daniela. *Křivoklátská knihovna*. Diplomová práce FF UK KVI, Praha 1985.
- BUKAČOVÁ, Irena. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*, Beroun 2012.
- CADIZ de B. Gerry; ESTORNINOS D. Lilian. Analysis on Agrarian Reform, Access and Benefit Sharing, and Land Titling as Mechanisms in Poverty Alleviation, In: *SSRN Electronic Journal*, 2010.
- CEBE, Jaroslav. Zákon o dočasných opatřeních v exekčním a konkursním řízení proti zemědělcům, In: *Hospodářská politika*, ročník 8, ze dne 31. března 1934, s. 224–226.
- CÍZL, Vojtěch, ed. *Průvodce po Radnicích a okolí*, Radnice 1935
- Compass. Industrie und Handel. Čechoslovakei*, 1928, 1933.

- CORNWALL, Mark. „National Reparation?“. The Czech Land Reform and the Sudeten Germans 1918–1938, In: *The Slavonic and East European Review*, Vol. 75, No. 2, London 1997, s. 259–280.
- ČECH, Václav. *Slovo k domkařům a rolníkům*, Čechy 1923.
- ČECHUROVÁ, Jana. Místo setkání Společenský klub v Praze na Příkopech, In: *Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, Praha 2011, s. 41–47.
- ČEPELKA, Čestmír; ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, Praha 2003.
- ČERNÝ, Bohumil. Vývoj lihovarství v českých zemích. (Příspěvek k dějinám zemědělství), In: *Československý časopis historický* 5 [55], č. 4, (1957), s. 688–727.
- ČERNÝ, Václav. *Slovníček archivní terminologie: Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy II.*, Praha 1955.
- Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*, Praha 1925.
- Československá vlastivěda*, díl I. Příroda, Praha 1930
- Československá vlastivěda*, díl VI. Práce, Praha 1930.
- Československé státní lesy a statky, státní podnik, spravovaný na základě zákona č. 404 z roku 1922 a vlád. nař. č. 206/1924 sbírky zák. a nař. ministerstvem zemědělství*, Praha 1938.
- DALLABONA, Lucie. *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*, Wien 1978.
- DALLMEIER, Martin. Die Bodenreform und Enleitung des Grossgrundbesitzes in der Tschechoslowakischen Republik aus der Sicht des Fürstenhauses Thurn und Taxis, In: *Setkání na hranici. 2. česko-hornofalcké archivní symposium*, Ústí nad Labem 1997, s. 147–154.
- DAŘENICKÝ, J. *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního aj.*, Praha 1926.
- DÉRER, Ivan. *Katechizmus pozemkové reformy*, Bratislava 1925.
- Deset let Československé republiky*, Svazek III, Praha 1928.
- DETEKTOR. *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, Wien 1925.
- DUFEK, Pavel. *Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku*, In: *Město a region v dramatickém století Slaný a Slánsko ve XX. století*, Slaný 2014, s. 17–36.
- DUFEK, Pavel. Pily a 1. pozemková reforma 1919–1935/1938, In: MATOUŠEK, Václav; BLAŽKOVÁ, Tereza (eds.) *Les a industrializace*, Praha 2015, s. 15–32.
- DUFEK, Pavel. *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma: nástin vzájemných interakcí Státního pozemkového úřadu a velkostatkářských majitelů pivovarů*, In: *Kvasný Průmysl* 62/2016 (2), s. 52–55.

- DUFEK, Pavel. Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v "minovém poli" zahraniční politiky a pastích politiky domácí - případová studie, In: *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*, Uherské Hradiště 2008, s. 161–168.
- DURDÍK, Tomáš. Die Burg Křivoklát und weitere Burgen auf der ehemaligen Fürstenbergischen Herrschaft Křivoklát, In: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Schloss Weitra*, 1994, s. 300–306
- DURDÍK, Tomáš. *Hrad Týřov*, Praha 2001.
- ENGLIŠ, Karel. Pozemková reforma otázkou sociální a produktivní, In: *Otázky a názory. 100 článků z Lidových novin*, Praha 1926.
- ERŠIL, Antonín. *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, Praha 1919.
- FENCL, Josef, *Z historie pivovarnictví a chmelařství Rakovnícka*. Rakovník 1983.
- FLÖTER, Wilhelm. Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik, In: M. SERING. *Die agrarischen Umwälzungen im ausserussischen Osteuropa*, Berlin und Leipzig 1930, s. 205–239.
- FROLEC, Ivo (ed.). *Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště 1994.
- GLASSHEIM, Eagle. *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2012.
- HÁCHA, Emil, ed. et al. *Slovník veřejného práva československého. Svazek III, P až Ř*. Brno 1932–1934.
- HAUNER, Stanislav. *Obyvatelstvo, katastrální výměra a pozemková reforma politického okresu Rakovnického*, Rakovník 1932.
- HAVLÍK, Josef. *Plasy*, Plasy 1934.
- HELAN, B. Volba cihlářské pece pro nejmenší roční výrobu, In: *Stavivo. Odborný časopis věnovaný zájmům veškerého průmyslu staviv* 11, 1930, s. 388–390.
- HERTEL, Petr. *První pozemková reforma na velkostatku Louňovice pod Blaníkem (případová studie)*, FF UK, Praha 2009.
- Herrschaftsziegelein in Österreich-Ungarn, In: *Tonindustrie-Zeitung, Fach- und Handelsblatt für Ziegel, Kalk, Gips, Zement, Beton und Kunststein*, 37. Jahrgang, Nr. 68, 1913, s. 893–894.
- HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích, stručný nástin*, Praha 1987.
- HOFMANN, Gustav. První pozemková reforma v západních Čechách, In: *Minulosti západočeského kraje XX*, Plzeň 1984, s. 35–44.
- HORÁČEK, Cyril. *Učebnice národohospodářské politiky, oddíl druhý, politika, zemědělská a ostatních druhů prvovýroby*, Praha 1914.

- HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha 2010.
- HOREJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích, In: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 177–199.
- Hospodářská politika, Praha 1926–1939.
- HUBER, Ernst. *Die Bodenreformen in der Tschechoslowakei, in Österreich und in Ungarn nach dem Ersten Weltkrieg*, Wien 1948.
- HURÁB, Jaroslav. Návrh na ochranu cihlářské živnosti, In: *Stavivo* 11, 1930, s. 5.
- HÜRTER, Johannes, ed. et al. *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes (1871–1945)*, Band 3, Paderborn 2007, s. 48–49.
- JÁKL, Pavel. *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska. I. díl, Střední Čechy*, Praha 2004
- JANATA, Jaroslav. *Hrad Krašov*, Kralovice 1933.
- JANATA, Jaroslav. *Město Čistá a okolí*, Čistá 1937.
- JANČÍK, Alois. Kolísání obilných výnosů v Čechách v letech 1870 – 1920 (předběžná studie), In: *Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví*, Praha 1959, s. 85–103.
- JANČÍK, Drahomír. Pozemková reforma nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, In: JANČÍK, Drahomír; KUBŮ, Eduard (eds.). *Nacionalismus zvaný hospodářský*, Praha 2011, s. 275–338.
- JELÍNKOVÁ, Dita. "Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat..." aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě, In: *Theatrum historiae* 6, Pardubice 2010, s. 125–162.
- JELÍNKOVÁ, Dita. Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence, In: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 107–130.
- Jednání obchodní a živnostenské komory v Praze roku 1922*, Praha 1924.
- JEŘÁBEK, Eduard. *Pozemková reforma na Hlučínsku*, Opava 1930.
- KAHUDA, Jan. Zemřela manželka posledního majitele plaského panství, In: *Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko*, roč. 5, č. 3, s. 7–9.
- KALÁTOVÁ, Marie. *Pozemková reforma v majetku schwarzenberské sekundogenitury v letech 1918–1938*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1998.
- KAMENICKÁ, Eva. Stavební vývoj areálu plaského kláštera ve světle archeologických výzkumů, In: *850 let plaského kláštera (1145–1995), Sborník příspěvků semináře „Vývoj a*

význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995, Mariánská Týnice 1995, s. 26–27.

KAREL, Miloslav. *Národopis lidu československého. IV., Plzeňsko. sv. 2., Zemědělství*, Praha 1938.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, I. díl, Praha 2003.

KAZIMOUR, Josef. *Přehled dějin československého zemědělství*, Praha 1930.

KOBLASA, Pavel. Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg, In: *Paginae historiae : sborník Národního archivu* 22/2, 2014, s. 160-173.

KOBLASA, Pavel. První pozemková reforma na jindřichohradeckém panství, In: *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 39, České Budějovice 1999, s. 268–271.

KOPECKÝ, Lukáš. JUDr. Karel Viškovský (1868 – 1932): prezident SPÚ, ministr a publicista, In: RYCHLÍK, Jan; HOLEČEK, Lukáš; PEHR, Michal. *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*, Praha 2015, s. 116–133.

KOUBEK, Václav. *Československá pozemková reforma 1919 – 1921 z pozice velkostatkářů se zaměřením na šlechtický rod Šternberků*, bakalářská práce, Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Praha 2009.

KOUTNÝ, Josef. K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků, In: *Hospodářská politika*, ročník 5, ze dne 7. března 1931, s. 164–165, s. 181–184.

KOVÁŘ, Jaromír. Zámek v Radnicích, In: *Minulostí západočeského kraje* X, Plzeň 1974, s. 164–165.

Kralovický obzor : vzdělávací, národohospodářský a politický krajinský časopis, hájící zájmy Kralovicka, Manětínska, Radnicka a čes. Podbořanska, Kralovice 1920–1940.

KREJČÍ, Dobroslav. *Poválečná pozemková reforma v Německu a u nás*, Brno 1924.

KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, Praha 1990.

KŘOVÁK, Rudolf. *Věcný ukazovatel k zákonům a nařízením o pozemkové reformě*, Praha 1922.

KUBAČÁK, Antonín. Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919–1943, In: *Sborník archivních prací* 37, č. 2, Praha 1987, s. 325–373.

KUBAČÁK, Antonín. Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky, In: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 29, Praha 1991–1992, s. 33–69.

KUBAČÁK, Antonín. Pozemková reforma v období první republiky, In: *Historický obzor* 4, Praha 1993, s. 84–87.

- KUBAČÁK, Antonín, *Obnova venkova - Dějiny zemědělství v Českých zemích (od 10. století do roku 1900)*, Praha 1994
- KYSELOVÁ, Petra. *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století*, Pdf UK, 2012
- LACINA, Vlastislav. Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919, In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha 1978, s. 123–144.
- LACINA, Vlastislav. Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919, In: *Československý časopis historický*, roč. 25, 1977, s. 661–681.
- LACINA, Vlastislav. *Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918–1938*. Praha 1978.
- LAŠTOVKA, Vojtěch. *Sto dvacet pět let Chemického závodu v Kaznějově*, 1958.
- LEGER, Karel. *Přidělování zbytkových statků – praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky*, Praha 1924.
- MACEK, Josef. Land Reform in Czechoslovakia, In: *The Slavonic Review*, roč. 1, č. 1 (Jun., 1922), s. 144–150.
- MACEK, Josef. *Sociální ekonomika, kurs národního hospodářství, část V. – důchody konjunktura a krize*, Praha 1948.
- MACEK, Josef. *The Land Question, The Czecho-Slovak Republic*, volume VI, Agriculture, Praha 1920.
- MACHÁČEK, Fridolín. Z minulosti do přítomnosti, In: HEJNÝ, Václav. *Monografie Radnicka*, Příbram 1948.
- MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997.
- MARTULIAK, Pavol. Prvá pozemková reforma a Ivan Dérer, In: *Dr. Ivan Dérer, politik, právník a publicista*, Bratislava 2010, s. 279–295.
- MARUŠÁK, Karel. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*, Brno 1919.
- MAŠEK, Petr. Die Fürstenberg-Bibliothek auf Burg Křivoklát, In: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Schloss Weitra*, 1994, s. 313–322.
- MAŠEK, Petr. Křivoklátská knihovna rodu Fürstenbergů, In: *Sborník Národního muzea*, řada C, 1993, ročník XXXVIII, č. 1. - 2., s. 39–62.
- MAŠEK, Petr. *Zámecká knihovna Křivoklát*, In: XIX. kongres mezinárodní asociace bibliofilů. Praha 1995.
- MATĚJČEK, Jiří. Diskuse na dálku: Jaké bylo podnikání šlechty v 19. století?, In: *Slezský sborník. Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy o společnosti* 107, č. 2–3, 2009, s. 218–221.
- MEDINGER, Wilhelm. *Grossgrundbesitz, Fideikomis und Agrarreform*, Wien und Leipzig 1919.

- MEISSNER, Alfréd. *Pro zaknihování přidělené půdy: za svobodu drobných přidělců, Čechy* [1929].
- METTERNICHOVÁ, Tatiana. *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha 1992.
- MICHL, Jaroslav; PETRŮV, František; NOVÝ, Josef. *Revise první pozemkové reformy*, Praha 1948.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*, Ústí nad Orlicí 2001.
- MYŠKA, Milan. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století (sedm tezí k diskusi), In: *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století*, Ostrava 2008, s. 41-48.
- Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí*, Praha 1928.
- NECHLEBA, Alois, *Příspěvky k sociologii královského venkova, Zvláštní otisk Sborníku Československé akademie zemědělské, roč. III.*, Praha 1928, Praha 1928.
- NEMRAVOVÁ, Lenka. „*Sie sind Aristokratin?*“ *Urozené ženy ve 20. století na příkladě rodu Sternbergů*, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2014.
- NOSÁLOVÁ, Jana. Rakovnický starosta Čeněk Vaněček a jeho působení ve městě v letech 1923–1938, In: *Rakovnický historický sborník VI/2005*, Rakovník 2005, s. 114.
- NOVÝ, Petr. *Archeologie novověké těžby černého uhlí oblasti Břaské pánve*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2013.
- OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.
- Ottův slovník naučný*, I. díl, Praha 1888.
- PARZEFALL, Raffael. *Die tschechoslowakische Bodenreform und das Haus Thurn und Taxis*, diplomová práce, Univerzita Regensburg 2012.
- PATOČKA, Jaromír. *Hospodářská situace majetkových komplexů šlechtických rodů Waldstein-Wartenberg, Lobkowitz, Fürstenberg a Schönborn na počátku 20. století*, In: *Hospodářské dějiny* 26/2, 2011, s. 174-210.
- PAVEL, Antonín. *Československá pozemková reforma, Pozemková reforma XIX*, 1938.
- PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma Československá*, Praha 1937.
- PAVEL, Antonín. *Pozemková reforma československá*, zvláštní otisk z Dodatků Ottova slovníku naučného, [Praha 1937].
- PAVEL, Antonín. *Sibiřské úvahy*, Praha 1924–1925, 2 sv.
- PAVEL, Antonín. *Úkoly naší vnitřní kolonizace*, Praha 1935.
- PAVEL, Antonín. *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, Praha 1931.
- PAVEL, Antonín. *Rumunská pozemková reforma*, Praha 1931.

- PEICHLOVÁ, Adéla. Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky, In: KUKLÍK, Jan a kol. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 31-40.
- PEICHLOVÁ, Adéla. *Pozemková reforma v době první republiky*, rigorózní práce, Prf UK, Praha 2011.
- PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II.*, Praha 1991.
- PILÍK, B. Exekuce proti přídělčům a zbytkovým statkářům, In: *Pozemková reforma XIV*, 1933, s. 30.
- PILÍK, B., *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*, Praha 1932.
- Pivovarský časopis „KVAS“*. Odborný list věnovaný veškerým zájmům pivovarnictví, Praha 1905.
- Plzeňsko: List pro národopis a ochranu památek, Plzeň 1919–1936.
- POLÁŠEK, Adam. Problematika zemědělského průmyslu velkostatků za první pozemkové reformy na příkladě porolničení Gutmannova cukrovaru v Tovačově, In: HORÁK, Pavel; BOŠTÍK, Pavel; KARPÍŠEK, Jaromír; STURZ, Zbyněk. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*, X, Ústí nad Labem 2015, s. 197 – 204.
- Pozemková reforma a boj o obecní statek, volební kapitoly pro dělníky, domkaře a malorolníky*, Praha 1925.
- Pozemková reforma*, Praha 1920–1938.
- PRAŽÁK, Jiří. *Rukopisy křivoklátské knihovny*, Praha 1969.
- PROKEŠ, Antonín. *Krátký přehled československého zemědělství*, Praha 1923.
- PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl, Praha 2004.
- PŠENIČKOVÁ, Jana. Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy, In: *Pagina historiae* 8, Praha 2000, s. 101–117.
- PŠENIČKOVÁ, Jana. Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR, In: JUNĚCOVÁ, Jiřina; ROHÁČOVÁ, Olga, ŠOUŠA, Jiří. *Rekvie zemědělsko-lesnické a agrární historičce : in memoriam Jany Pšeničkové*, Praha 2010, s. 341–361.
- PŠENIČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách. 1918-1948*, Praha 1998.
- PUTTKAMER, Joachim von. Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919: Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik, In: *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, Band 46, č. 2, München 2005, s. 315–342.

- Rakovnický obzor: list strany sociálně demokratické pro okresy: Rakovník, Křivoklát, Kralovice a Manětín, Rakovník 1909–1920.
- REICH, Edvard. *Základy organizace zemědělství Československé republiky*, Praha 1934.
- RENNER, Jan. *Popis politického a školního okresu rakovnického*, Rakovník 1902.
- ROŽMBERSKÝ, Petr. Zámky Radnice a Liblín s dodatky k zámkům v Úlicích a Oseku, In: Hláska : zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka Plzeň 19, č. 4, (2008,) s. 56-58.
- RUMER, Willy. *Die Agrarreformen der Donau-Staaten: eine agrarpolitische untersuchung der bodenreformen Österreichs, Ungarns, der Tschechoslowakei, Bulgariens, Rumäniens und Südslaviens in den jahren 1917-1926*, [Innsbruck] 1927.
- RYCHLÍK, Jan. Pozemková reforma v Československu 1919 – 1938, In: *Vědecké práce zemědělského muzea 27*, Praha 1987–1988, s. 127–147.
- SLEZÁK, Lubomír. Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, In: *Moderní dějiny 1*, Praha 1993, s. 197–217.
- SLEZÁK, Lubomír; LACINA, Vlastislav. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.
- Sociální demokracie: list československé soc. demokratické strany dělnické pro VI. obvod lounské župy: Rakovník, Křivoklát, Louny, Žatec, Postoloprty s Kralovicemi a Manětínem, Rakovník 1921–1925.
- SOMMER, Karel. Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí, In: *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Olomouc 2003, s. 35-108.
- SOUTNER, Oldřich; HUBKA, Petr, *Osm a půl století v plaské kotlině: 1145-1995: čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl I., Ve stínu plaských lip*, Plasy 1996.
- SPISAR, Josef. *Pozemková reforma a patronátní právo, výkup patronátních povinností*, Přešov 1935.
- STEINOVÁ, Šárka. Soukromé lihovary a pozemková reforma, In: *Prameny a studie. Brambory - skrytý poklad*, Praha 2008, s. 32–48.
- STŘEDOVÁ, Veronika. *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009.
- STŘEDOVÁ, Veronika. Problém historické terminologie v díle Františka Kutnara, In: *Dějepis: sborník katedry historie. "Třicet let učitelem učitelů dějepisu." Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám*, 22, Plzeň 2006, s. 61– 69.

- SVOBODA, P. *Křivoklátské lesy, dějiny jejich dřevin a porostů*, *Studia Botanica Čechica* VI, Praha 1943.
- ŠTONCNER, Petr. Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918 – 1945, In: *Péče o architektonické dědictví, vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, Praha 2008.
- ŠTONCNER, Petr. Zdeněk Wirth a systém státní památkové péče v období první republiky, In: *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby : soubor příspěvků*, Praha 2010, s. 181-207.
- ŠVÁB, František. *Plzeňsko: Národopisné oblasti: Plzeňská, Plasská, Radnickorokycanská, Hradištská (Blovická), Chotěšovská a Stříbrská. Sv. 1. Národopis lidu československého. Díl 4.*, Praha 1934.
- TEXTOR, Lucy Elizabeth. *Land reform in Czechoslovakia*, London 1923.
- TITTL, Hynek. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen: mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*, Prag 1906.
- TOMSOVÁ, Petra. *Sternbergové. Aristokratická společnost v „dlouhém 19. století“*, diplomová práce FF UK, Praha 2015.
- UHLÍŘOVÁ, Tereza. *Krajina janusovské tváře. Reprezentace rakovnicko-křivoklátské krajiny ve věstnících rakovnickému musejního spolku a jeho další regionální produkci*, diplomová práce FHS UK, Praha 2013.
- ULRICH, Jaroslav. *Pozemková reforma: všeobecné poznámky*, Praha 1922.
- URFUS, Valentin. *Rodinný fideikomis v Čechách*, In: *Sborník historický*, sv. 9, 1962, s. 193–237.
- V boj za vítězství socialismu: materiál k pozemkové reformě*, Praha [1925].
- VAVRDA, Miloslav. *Miloš Seifert, zakladatel českého woodcraftu: biografická črta a výčet literárního díla*, Praha 1932.
- VILIKOVSKÝ, Václav. *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*, Praha 1936.
- VILIKOVSKÝ, Václav. *Zemědělské technologie, Část. I. Průmysl okopanin*, Praha 1926.
- VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*, Praha 1971.
- VONDRUŠKA, Eduard. *Czechoslovak Land Reform*. Prague 1924.
- VOTT, Tonda. Co stojí stavba kruhových pecí, In: *Keramické listy. Illustrovaný odborný časopis pro odvětví průmyslu keramického* 1, 1909, s. 78–79.
- VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*, Praha 1919.

- VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice*, Praha 1924.
- VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky čsl. Pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Plzni*, Praha 1929.
- VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky čsl. Pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Praze*, Praha 1929.
- VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky pozemkové reformy*, Praha 1930.
- VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky pozemkové reformy: země Česká a Moravská*, Praha 1930.
- VOŽENÍLEK, Jan. *Výsledky pozemkové reformy*, Praha 1930.
- VRÁNOVÁ, Ivana. *Pozemková reforma na Benešovsku (na velkostatech Tloskov a Líšno)*, diplomová práce FF UK, Praha 1985.
- VRBA, Jan. *Zbytkový statek*, Praha 1930.
- WEIRICH, Marko. *Staré a nové Československo: národohospodářský přehled bohatství a práce.*, [spr.] Praktická knihovna. Řada velká, s v. 1, Praha 1938-1939.
- WEYR, František. Právní postavení majitelů pozemků na území československé republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými a pokud pozemky ty podléhají § 1. zák. ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 Sb. z. a nař., In: *Sborník věd právních a státních*, Praha 1922, s. 379–391.
- WIEHEN, Joseph. *Die Bodenreform der Tschechoslowakischen Republik*, Berlin [1924].
- WORLICZEK, Camillo. *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*, Reichenberg 1925.
- Zbytkové statky a jiné objekty na velkostatku Křivoklát, In: *Národní hospodář* ze dne 27. srpna 1925.
- ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2008.
- ZETEK, František J., ed. *Kralovice a okolí: (dějepisný přehled, popis obce, přírodní přehled a vycházky do okolí)*, Kralovice 1933.
- Zprávy Státního pozemkového úřadu: orgán pro výkazy a statistiku z oboru československé pozemkové reformy*, Praha, 1928–1932.
- Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Statistika osevu a sklizně*, Praha 1897–1913
- Žďár: neodvisle politický týdeník pro okres Rokycanský, Zbirovský, Hořovický, Blovický, Kralovický*, Rokycany 1920–1939.

ŽUPANIČ, Jan; FIALA, Michal; STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

Seznam citovaných zákonů a nařízení

Zákon č. 32/1918, o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918. Zákon měl tři paragrafy, byl zrušen č. 30/1927 Sb. z. a n., ze dne 24. června 1927.

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového.

Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům.

Zákona č. 330/1919 Sb., ze dne 11. června 1919 o pozemkovém úřadě.

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919.

Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový), vládní nařízení č. 134/1921 řád pro uchazeče o úvěr.

Nařízení vlády republiky Československé 225/1921 Sb. ze dne 23. června 1921, kterým mění se nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu.

Nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. 1. 1921.

Nařízení vlády č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, státem převzatý, ze dne 7. 8. 1922.

Nařízení č. 117/1922 Sb. nařízení, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového.

Zákon č. 74/1923 Sb. z. a n. Vládní nařízení, kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozvázán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového.

217/1921 Sb. z. a n., Publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

Seznam online zdrojů

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky:

http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/stena/109schuz/S109007.htm

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3368_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0301_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2704_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1160_00.htm

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/s046009.htm>

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/089schuz/s089013.htm>

http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2669_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2738_03.htm

Webové stránky obcí, spolků apod.:

<http://www.obec-vsetaty.cz/informace-o-obci/historie-obce/>

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660364/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1937_1020?x=-44&y=-9&w=731&h=257

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660363/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1935_0480?x=-81&y=6&w=1142&h=401

http://www.leontyn.cz/index.php?sheet=clanek&id=149&show_info=0&show_fb=0

<http://www.hradkrasov.cz/index.php?id=5&n=historie>

<http://www.obec-olesna.cz/informace-o-obci/historie/>

<http://www.kronikatrtice.cz/Prepis/1938-1949%20-%20Prepis.pdf>

<http://kvasnyprumysl.cz/artkey/kpr-201602->

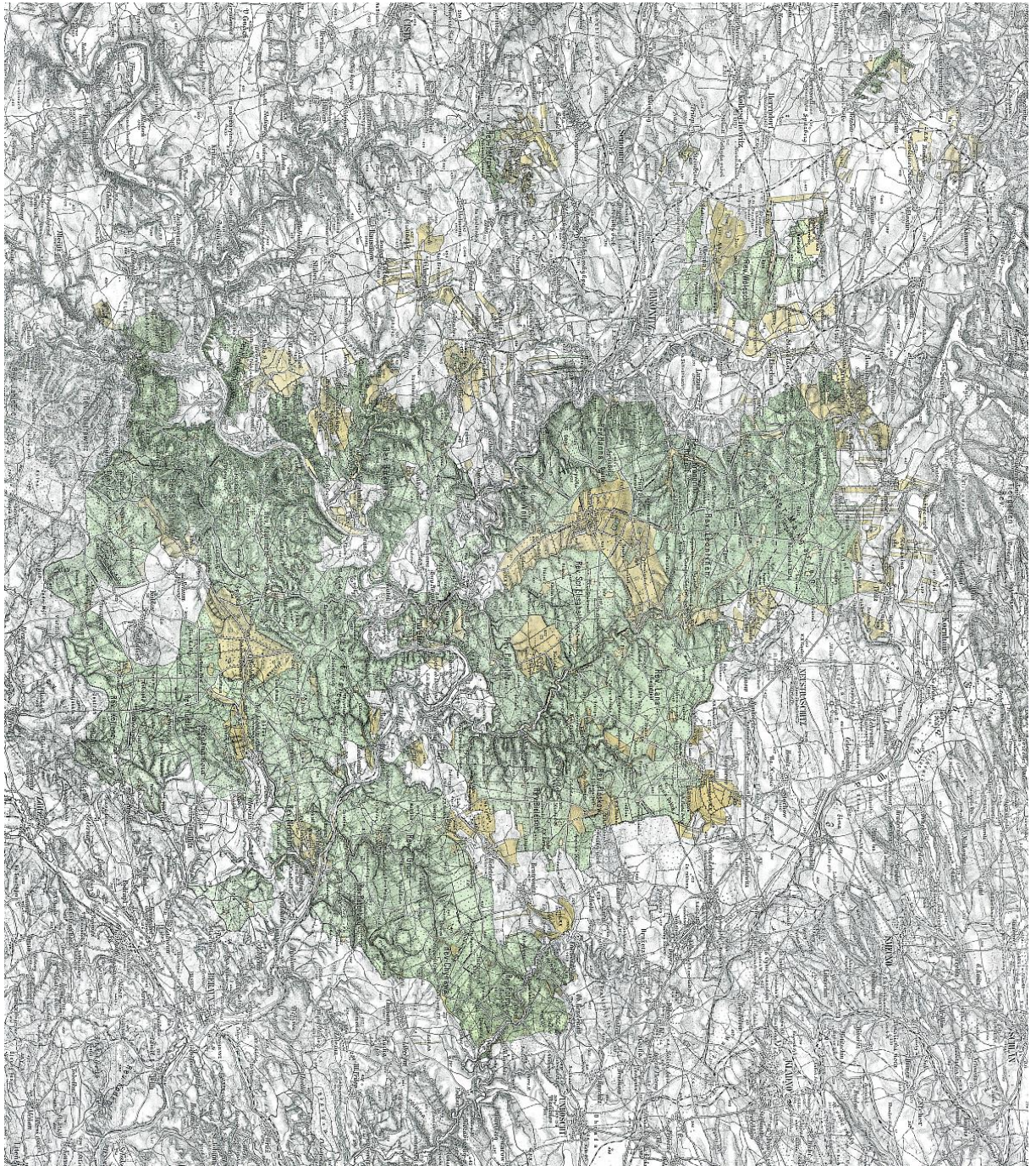
0005_Velkostatkov_e_pivovary_a_prvni_pozemkova_reforma_nastin_vzajemnych_interakci_Statniho_pozemkoveho_uradu_a_velk.php

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67324>

<http://opac.nm.cz/authorities/44478?locale=cs#?locale=cs&id=AI-uPABWTDSLWpl6LR9SmA&pageSize=10&sorting=relevance>

Příloha č. 1

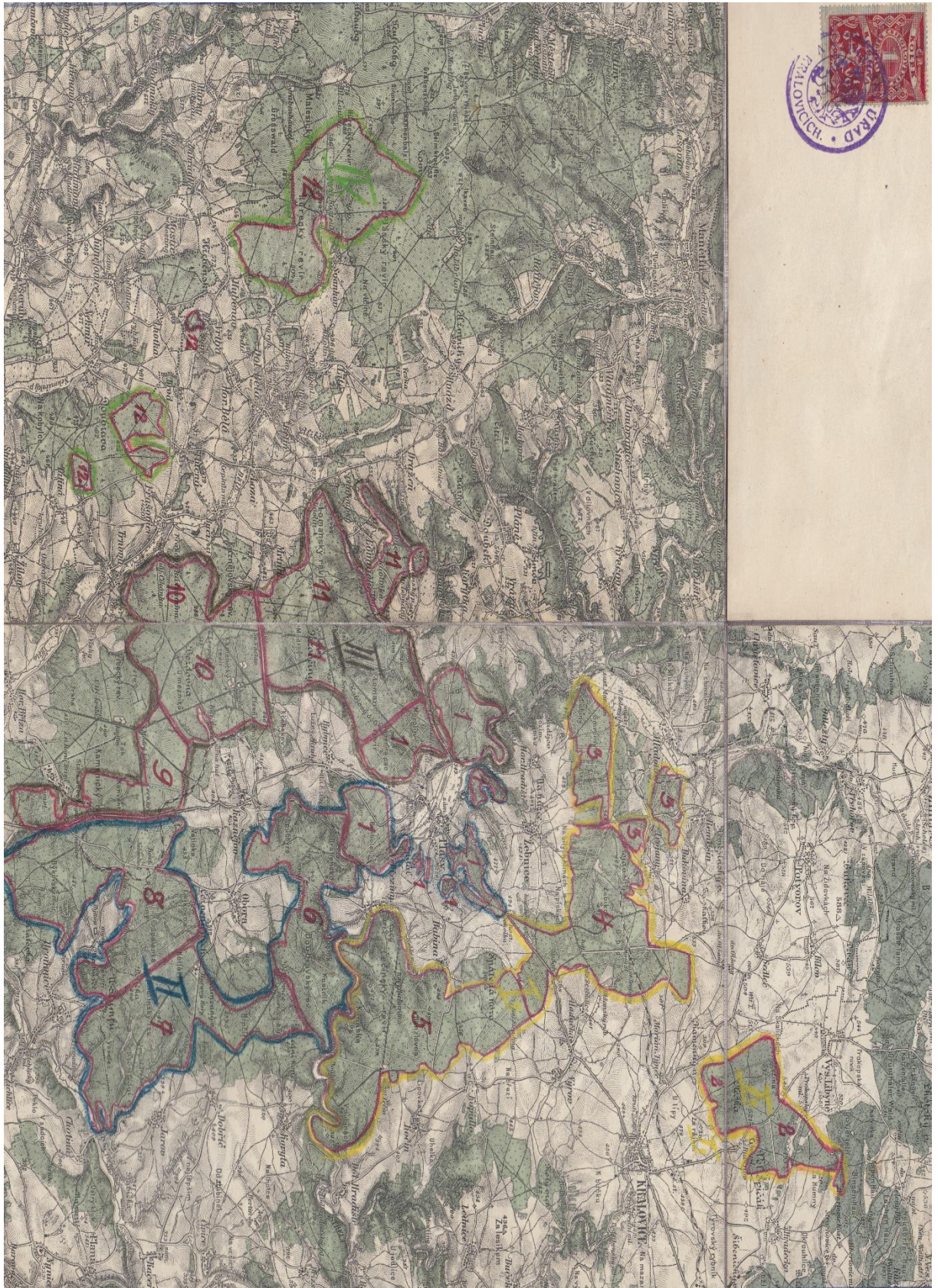
Mapa velkostatku Křivoklát

Zdroj: SOA Praha, Velkostatek Křivoklát - Lesní úřad, inv. č. 3156.

Příloha č. 2

Mapa velkostatku Plasy

Zdroj: NA Praha, Zemský úřad-zemědělskolesnické oddělení, kt. 25

Příloha č. 3

Mapa velkostatku Radnice

Zdroj: SOA Nepomuk, Velkostatek Radnice, Přehledná mapa panství Radnice a Darová dle stavu L. P. 1913.